ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ

(ಆರಂಭದಿಂದ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದವರೆಗೆ)

(ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ಶಾಸನಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಎಂ.ಫಿಲ್ ಪದವಿಗಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿರುವ ನಿಬಂಧ)

ಸಂಶೋಧಕಿ

ರೇಣುಕಾ

ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು

ಡಾ॥ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ

ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು, ಶಾಸನಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗ

ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ

ಸಮಾಜ ವಿಜ್ಞಾನಗಳ ವಿಭಾಗ

ಶಾಸನಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗ

ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ

ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ೫೮೩ ೨೭೬

೨೦೦೮

302

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ

(ಆರಂಭದಿಂದ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದವರೆಗೆ)

(ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ಶಾಸನಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಎಂ.ಫಿಲ್.ಪದವಿಗಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿರುವ ನಿಬಂಧ)

ಸಂಶೋಧಕಿ

ರೇಣುಕಾ

ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು

ಡಾ॥ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ

ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು, ಶಾಸನಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗ
ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ

ಸಮಾಜ ವಿಜ್ಞಾನಗಳ ವಿಭಾಗ
ಶಾಸನಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗ
ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ
ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ೫೮೩ ೨೭೬
೨೦೦೮

ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರ ಪ್ರಮಾಣಪತ್ರ

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ ಎಂಬ ನಿಬಂಧವನ್ನು ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಶಾಸನಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗದ ಎಂ.ಫಿಲ್. ಪದವಿಗಾಗಿ ಕು॥ ರೇಣುಕಾ ಅವರು ನನ್ನ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ನಿಬಂಧವು ಮೂಲವಾಗಿದ್ದು, ಈ ಮೊದಲು ಯಾವುದೇ ಪದವಿಗಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ದೃಢೀಕರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಸ್ಥಳ : ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ

ದಿನಾಂಕ : 1-10-2008

(ಡಾ॥ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ)
ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು,
ಶಾಸನಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗ,
ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ
ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ –೫೮೩೨೭೬

ಪ್ರಮಾಣ ಪತ್ರ

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ ಎಂಬ ನಿಬಂಧವನ್ನು ಡಾ॥ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ ಅವರ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ, ಎಂ.ಫಿಲ್. ಪದವಿಗಾಗಿ ಸಮಾಜ ವಿಜ್ಞಾನಗಳ ನಿಕಾಯದ ಶಾಸನಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ನಿಬಂಧವು ಮೂಲವಾಗಿದ್ದು, ಈ ಮೊದಲು ಯಾವುದೇ ಪದವಿಗಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ದೃಢೀಕರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಸ್ಥಳ : ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ
ದಿನಾಂಕ : 15-10-2008

Renuka

(ರೇಣುಕಾ)
ಎಂ.ಫಿಲ್. ಸಂಶೋಧನಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿ
ಶಾಸನಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗ,
ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ
ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ-೫೮೩ ೨೭೬

ಪರಿವಿಡಿ

ಅಧ್ಯಾಯ : ಒಂದು

ಅಧ್ಯಯನದ ಉದ್ದೇಶ, ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಮಹತ್ವ

ಅಧ್ಯಾಯ ೧
ಅಧ್ಯಯನದ ಉದ್ದೇಶ, ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಮಹತ್ವ

ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ :

ಭಾರತ ದೇಶವು ಆದರ್ಶ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುವ ಆಚರಣೆಗಳಿಗೆ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ ಪವಿತ್ರ ನಾಡಾಗಿದ್ದು, ಆ ನಾಡಿನ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಜೀವನವನ್ನು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೊಳಿಸುವಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಶಿಲ್ಪಗಳು ಮತ್ತು ಶಾಸನಗಳು ಮಹತ್ವದ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಹಿನ್ನಲೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯದ ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಗತಕಾಲದ ಇತಿಹಾಸ ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಆ ತಾಲೂಕಿನ ಪ್ರಮುಖ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಶಾಸನಗಳು, ದೇವಾಲಯಗಳು, ಸ್ಮಾರಕಗಳು, ಗವಿಚಿತ್ರಗಳು, ಶಿಲ್ಪಗಳು, ಕೋಟೆಗಳು ಇನ್ನು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ನನ್ನ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಮೂಲ ಆಕರಗಳಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವೇ ಈ ಅಧ್ಯಯನ.

ಒಂದು ದೇಶದ ನಿಜವಾದ ಇತಿಹಾಸವೆಂದರೆ ಆ ಜನತೆಯ ಇತಿಹಾಸ. ಜನತೆ ಬದುಕಿದ ರೀತಿ, ಅನುಸರಿಸಿದ ಧರ್ಮ, ಕಟ್ಟಿದ ಕಲೆ, ಅವರ ಜೀವನ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು, ಅವರ ಜೀವನ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ವಿವಣೆಯೇ ಆ ದೇಶದ ಇತಿಹಾಸ. ಜನತೆಯ ಜೀವನವನ್ನು ಕುರಿತು ಇರುವಂತಹ ಇಂತಹ ಅಧ್ಯಯನವೇ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಧ್ಯಯನ ಅಥವಾ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನವಾಗಿದೆ.[೧]

ದಖಿನ್ ಪ್ರಸ್ಥಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯದ ಪಶ್ಚಿಮ ಬಯಲು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕು ಸಮಾವೇಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಭೂ ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾಗಿ ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಂತೆ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಪ್ರಸ್ಥ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ನಿರ್ಮಾಣವೆಂದೂ ಆದಿಕಲ್ಪ ಯುಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸುಮಾರು ಮೂರು ನೂರು ಕೋಟಿ ವರ್ಷಗಳ ಹಿರಿಯದೆಂದು ಭೂ ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಸಾಗರದ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದ ಈ ಪ್ರದೇಶ ಮೇಲೆದ್ದು ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಮಾರ್ಪಡು ಹೊಂದಿ ಸಸ್ಯ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಸತಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಇಂದಿನ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದಿದೆ. ಈ ಭೂ ಭಾಗವು ಸಮುದ್ರ ಪಾತಳಿಯಿಂದ ೨೩೪೫ ಅಡಿ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ.

ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಆಯಕಟ್ಟಿನದಾಗಿದ್ದು ಬೆಟ್ಟ, ಗುಡ್ಡಗಳು, ಫಲವತ್ತಾದ ನೆಲ, ಸಮೃದ್ಧ ಜಲ, ಸಸ್ಯ, ಪ್ರಾಣಿ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಕೃಷ್ಣ ನದಿಯ ಉಪನದಿಯಾದ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯು ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಏಕೈಕ ಪ್ರಧಾನ ನದಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರಣವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ರಾಜ ಮನೆತನಗಳು ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ್ದವು. ಉದಾಹರಣೆ: ಮೌರ್ಯರು, ಶಾತವಾಹನರು ನಂತರ ಕನ್ನಡ ಮನೆತನಗಳಾದ ಕದಂಬ, ಗಂಗ, ಬಾದಾಮಿಚಾಲುಕ್ಯ, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ, ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯ, ಹೊಯ್ಸಳ-ಯಾದವ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜ್ಯಗಳು ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿರುವುದು ಹಲವಾರು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ರಾಜಮನೆತನಗಳು ತಮ್ಮ ದೀರ್ಘಾವಧಿಯ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮದೆ ಆದ ಕೊಡುಗೆಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಇವರ ಕೊಡುಗೆ ಅಮೋಘವಾಗಿದೆ.

ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳ ಇತಿಹಾಸ ವಿಜಯನಗರದ ಆಡಳಿತದಷ್ಟೆ ಪ್ರಾಚೀನವಾಗಿದೆ. ಅಂದಿನಿಂದ ಇಂದಿನವರೆಗೆ ಆ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಇತಿಹಾಸದ ಮೇಲೆ ಶಾಸನಗಳು ಬೆಳಕು ಚೆಲುತ್ತವೆ. ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಜಿಲ್ಲೆ ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ ಹೈದ್ರಾಬಾದ್ ಪ್ರಾಂತ್ಯ ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಿಗೆ ಹಸ್ತಾಂತರವಾಗುತ್ತಾ ಬಂದ ಕಾರಣ, ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಹಲವಾರು ಗೊಂದಲಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನಗಳ ಸಂಶೋಧನೆಗಳು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ನಡೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲ.ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗಿನ ಸಂಶೋಧನೆಗಳಿಂದಾಗಿ

ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಹಿನ್ನಲೆಯನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಸೇರಿದ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಪ್ರಸ್ತುತ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿನ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಆಕರಗಳ ಕೊರತೆಯನ್ನು ತುಂಬುವ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಶೋಧನ ಪ್ರಬಂಧವು ಸಾಗಿದೆ.

ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳು ಜೀವನಗತಿಯ ಕಲಾತ್ಮಕ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾದರೆ, ಶಾಸನಗಳು, ಸ್ಮಾರಕಗಳು, ಸ್ತೂಪಗಳು, ದಾಖಲಾತ್ಮಕ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿವೆ. ಗತಕಾಲದ ಇತಿಹಾಸದ ಸರಿಯಾದ ಅಧ್ಯಯನವು ಈ ಮೇಲಿನ ಅಂಶಗಳ ಶಿಸ್ತುಬದ್ಧ ಅಭ್ಯಾಸಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಹಿನ್ನಲೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಖಚಿತವಾದ ಮಾಹಿತಿಗಳನ್ನು ಡಾ॥ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ ಸಂಪಾದಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಪ್ರಸಾರಂಗವು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ **"ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಸಂಪುಟ ೨"** (ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ– ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ ೩೧೩ ರಿಂದ ೩೯೯)ರ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರವಾದ ಮಾಹಿತಿಯಲ್ಲಿ ೩೭೮ ಶಾಸನಗಳು ಪತ್ತೆಯಾಗಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ೧೧೨ ಶಾಸನಗಳು ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದಾಗಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪ್ರಸ್ತುತ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರವಾದ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಿಸರದಲ್ಲಾದ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಹೊರಹಾಕುವುದು ನನ್ನ ಅಧ್ಯಯನದ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ.

ಹಂಪನಾಗರಾಜಯ್ಯನವರ "ಕೊಪ್ಪಳ ಶಾಸನಗಳು" ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವು ಕೊಪ್ಪಳದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಶಾಸನಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರವಾದ ಮಾಹಿತಿ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಪ್ರಮುಖ ಶಾಸನಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾಹಿತಿ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಪ್ರಸಾರಂಗವು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ ಡಾ॥ ಕೆ.ಎಂ. ಸುರೇಶ್, ವಾಸುದೇವ ಬಡಿಗೇರ, ಮಾಡಲಗೇರಿ ಕೊಟ್ರೇಶ್, ಡಾ॥ ಎಸ್.ವೈ. ಸೋಮಶೇಖರ್ ರವರ ಕರ್ನಾಟಕ ದೇವಾಲಯ ಕೋಶ– ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ (ಪು. ೮೧–೧೩೧ ರವರೆಗೆ) ಆನೆಗೊಂದಿಯ ಪಂಪಾಪತಿ ದೇವಾಲಯ, ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯ, ಗವಿ ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯ ಹಾಗೂ ಕನಕಗಿರಿಯ ಶ್ರೀ ಕನಕಾಚಲ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯ, ಪಂಪಾಪತಿ ದೇವಾಲಯ, ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯ, ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಾಲಯ, ಚಿಕ್ಕಕನಕಪ್ಪ ದೇವಾಲಯ ಇನ್ನೂ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಮುಖ ದೇವಾಲಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಇವುಗಳ ಕಾಲ, ಇವುಗಳು ಯಾವ ಅರಸನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾದವು? ಇವುಗಳು ಯಾವ ವಾಸ್ತು ಶೈಲಿ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿವೆ? ಇನ್ನೂ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಮುಖ ಅಧ್ಯಾಯನಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ತವಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಕ್ಷೇತ್ರ ಅಧ್ಯಾಯನಗಳ ಮುಖಾಂತರ ತಾತ್ವಿಕ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಕ್ರೂಢೀಕರಿಸಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಆಳವಾದ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಈ ಕುರಿತು ಲೇಖನಗಳು, ಕೃತಿಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಬಂಧಗಳು ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಅಂತಹ ಬರವಣಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದವುಗಳೆಂದರೆ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ ಮತ್ತು ಇತರರು– "ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ– ೨", ಸುರೇಶ ಕೆ.ಎಂ., ಮಾಡಲಗೇರಿ ಕೊಟ್ರೇಶ್ ಮತ್ತು ಇತರರು– "ಕರ್ನಾಟಕ ದೇವಾಲಯ ಕೋಶ, ಕೊಪ್ಪಳ" ಡಿ.ಎಸ್. ಅಶ್ವಥ್, "ಕೊಪ್ಪಳ: ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ", ಡಾ॥ ಎಂ.ಕೆ. ದುರ್ಗಪ್ಪ, "ಕನಕಗಿರಿ ನಾಯಕರು", ಟಿ.ಆರ್. ಚಂದ್ರಶೇಖರ "ಜಿಲ್ಲಾ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಅಧ್ಯಯನ ಕೊಪ್ಪಳ", ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕಾರ, ೧೯೯೪ "ಕನಕಗಿರಿ ಪ್ರದೇಶದ ಸ್ಮಾರಕಗಳು" ಮತ್ತು ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು, ಅಪ್ರಕಟಿತ ಎಂ.ಫಿಲ್. ಪ್ರಬಂಧ, ಜಯತೀರ್ಥ ರಾಜಪುರೋಹಿತ, ೧೯೭೭, "ಕನಕಗಿರಿ", ಅಯೋಧ್ಯಾ ರಾಮಾಚಾರ್ಯ, "ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ಮಹಾತ್ಮೆ" ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕಾರ, ೨೦೦೨, "ಅಕ್ಷಯ" ಸವಿಸಂಚಿಕೆ, ಗಂಗಾವತಿ, ಅಲ್ಲಾಗಿರಿರಾಜ, ೨೦೦೬ "ಪುಣ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರ ಕನಕಗಿರಿ", ಕೆ. ಶ್ರೀನಿವಾಸರೆಡ್ಡಿ, "ಆನೆಗೊಂದಿ ಸ್ಥಳ ಮಹಿಮೆ

ಹಾಗೂ ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ", ಸುಂದರ ಅ., ೧೯೭೫, "ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತುಗಳು", ಸುಂದರ ಅ., ೧೯೮೯, "ಹನುಮಂತನ ತವರು ಕಿಷ್ಕಿಂದೆ"? ಸಂಯುಕ್ತ ಕರ್ನಾಟಕ ದಿನ ಪತ್ರಿಕೆ, ಸುಂದರ ಅ., ೧೯೯೩, "ಹಿಂದೆ ವರದಿಯಾದ ಹಿರೇಜಂತಕಲ್ಲಿನ ಶಿಲಾಮೂರ್ತಿಗಳು ಬೌದ್ಧ ಶಿಲ್ಪಗಳೇ", ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ ಸಂ. ೮, ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕಾರ "ಕಾಯಕಸಿರಿ", "ಸ್ಮರಣಸಂಚಿಕೆ", "ಏನಿವಲ್ ರಿಪೋರ್ಟ ಆನ್ ಇಂಡಿಯನ್ ಎಫಿಗ್ರಫಿ" ೧೯೫೮-೫೯ ಇನ್ನೂ ಹಲವಾರು ಲೇಖನಗಳು ಮತ್ತು ಕೃತಿಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶದ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳ ಮಹತ್ವ, ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ, ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಕಲೆ ಹಾಗೂ ಕೆಲವು ಅರಸು ಮನೆತನಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ವಿವೇಚಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕನ್ನು ಕೇಂದ್ರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶದ ಭೌಗೋಳಿಕ ಲಕ್ಷಣ, ಮಳೆ ಪ್ರಮಾಣ, ಭೂಮಿಯ ವೈವಿಧ್ಯತೆ, ನದಿ, ಕೆರೆ, ಬಾವಿ, ಮುಖ್ಯ ಬೆಳೆಯುವ ಬೆಳೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಪುರಾತತ್ವ ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಇತಿಹಾಸ ಆರಂಭದಿಂದ ಮೌರ್ಯರು, ಶಾತವಾಹನರು, ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರು, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರು, ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯರು, ಕಳಚೂರ್ಯರು, ಯಾದವರು, ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರು, ನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವರು, ಆನೆಗೊಂದಿ ಅರಸರು ಮತ್ತು ಕನಕಗಿರಿ ನಾಯಕರು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೊರೆತ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸುವುದೇ ನನ್ನ ಅಧ್ಯಯನದ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ.

ಶಾಸನಗಳು ಚರಿತ್ರೆಯ ಪುನಾರಚನೆಯಲ್ಲಿ ವಹಿಸಿದ ಪಾತ್ರ ತುಂಬಾ ಮಹತ್ವದ್ದು. ಇವು ಪ್ರಾಚೀನ ಬದುಕಿನ ಸಮಗ್ರ ಸಂವೇದನೆಗಳ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಧ್ವನಿಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ನಾಡಿನ ಜೀವನವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಂಡಂತೆ ಪ್ರಾಯಶಃ ಇನ್ನೆಲ್ಲೂ ಲಿಖಿತ ದಾಖಲೆಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳು ಶಾಸನಗಳಷ್ಟೆ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿವೆ. ಇವು ಅಂದಿನ ಕಾಲದ ಜನರ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅಭಿರುಚಿಯನ್ನು, ಕಲಾ ಶೈಲಿಯನ್ನು, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತರವಾದ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿವೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದ ದೇವಾಲಯಗಳ ವಿವರವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತ ನಿಬಂಧದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿ ಆ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ನಿಬಂಧದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸ್ಮಾರಕಗಳು, ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಕಲೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪ, ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದೇ ನನ್ನ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿನ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

೨. ಅಧ್ಯಯನದ ವಾಪ್ತಿ :

ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಪ್ರಾದೇಶಿಕವಾಗಿ, ವಿಷಯಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಮಿತಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದೆ. ಶೀರ್ಷಿಕೆ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಅಧ್ಯಯನವು ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿಗೆ ಸೀಮಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಪರಿಸರವನ್ನು ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿ, ಪೌರಾಣಿಕವಾಗಿ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ, ಜನಪದಿಯವಾಗಿ ಜನರ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿ ಬದುಕನ್ನು ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಲಿಖಿತ ಮಾಹಿತಿಗಳು ಇನ್ನೂ ಮುಂತಾದ ಸಂಶೋಧನೆಗೆ ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ಪೂರಕ ಮಾಹಿತಿಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿ ದೊರಕಿವೆ. ಈ ಕಾರಣವಾಗಿ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕನ್ನು

ಆಯ್ದುಕೊಂಡಿದ್ದು, ಈ ತಾಲೂಕಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡುವ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಸಹ ಸಂಶೋಧನಾ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಒಳಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಸಂಶೋಧನೆಯ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಗೆ ಸಹಾಯಕವಾಗಲು ಶಾಸನಗಳು ದೊರಕುವ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಾಹಿತಿ ಸಂಗ್ರಹಣೆಗೆ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

೩. ಅಧ್ಯಯನದ ಮಹತ್ವ :

ಈ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಭೌಗೋಳಿಕ ಸನ್ನಿವೇಶ, ಬೆಟ್ಟ, ಅರಣ್ಯ, ಸಸ್ಯ, ಪ್ರಾಣಿಗಳು, ಮಣ್ಣು, ಶಿಲೆ, ಖನಿಜಗಳು, ಹವಾಮಾನ, ನೀರಾವರಿ ಸೌಲಭ್ಯ ಹಾಗೂ ಬೆಳೆಗಳು ಇನ್ನೂ ಮುಂತಾದ ಮಾಹಿತಿಗಳನ್ನು ಕ್ಷೇತ್ರ ಅಧ್ಯಯನದ ಮುಖಾಂತರ ನೈಜ ಮಾಹಿತಿಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಸಂಶೋಧನೆಯಲ್ಲಿಯ ಫಲಿತಗಳು ಪ್ರಸ್ತುತ ಜ್ಞಾನ ಶಾಖೆಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಪೂರಕ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸಬಲ್ಲದಾಗಿದೆ. ಹಾಗೂ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಹಲವಾರು ಸಂಶೋಧಕರು, ಚಿಂತಕರು, ಹಿರಿಯ ನಾಗರಿಕರು ಮುಂತಾದವರ ಹೇಳಿಕೆಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿಕೊಂಡು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ವಿವಿಧ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮುಖಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೂ ಈ ತಾಲೂಕು ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ, ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಬಹಳ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರವಾಗಿದ್ದು ಈ ಕಾರಣವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿನ ವಾಣಿಜ್ಯ ಬೆಳೆಗಳು, ವ್ಯಾಪಾರ, ಪೇಟೆಧಾರಣೆ, ಸಾರಿಗೆ-ಸಂಪರ್ಕ ಮತ್ತು ಖನಿಜ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾದ, ಮೌಲ್ಯಯುತವಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಈ ಸಂಶೋಧನಾ ಪ್ರಬಂಧದ ಮೂಲಕ ಕಂಡು ಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಮೇಲಿನಂತೆ ಅಧ್ಯಯನದ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಹಾಗೂ ಅಧ್ಯಯನದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ನನ್ನ ಅಧ್ಯಯನದ ಪರಿಮಿತಿಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಸಮಕಾಲೀನ ಸಂಶೋಧನೆಗಳಿಗೆ ಬೆಂಬಲವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ತರ್ಕಸಮ್ಮತ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೊರಹಾಕುವುದರ ಮುಖಾಂತರ ನನ್ನ ಅಧ್ಯಯನದ ನೆಲೆಗಟ್ಟುಗಳಿಗೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ರೂಪವನ್ನು ನೀಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿರುತ್ತೇನೆ.

ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು :

೧. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ೨೦೦೨, **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಸ್ವಪ್ನಬುಕ್ ಹೌಸ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಆಕರ ಗ್ರಂಥಗಳು :

೧. ಡಾ॥ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ಡಾ॥ ಕೆ.ಜಿ.ಭಟ್‌ಸೂರಿ, ಶ್ರೀ ಕಲವೀರ ಮನ್ವಾಚಾರ್, ಡಾ॥ ಡಿ.ವಿ. ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿ, ೧೯೯೯, **ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ-೨ ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ** (ಪು: ೩೧೩-೪೯೯), ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

೨. ಡಾ॥ ಕೆ.ಎಂ. ಸುರೇಶ್, ವಾಸುದೇವ ಬಡಿಗೇರ, ಡಾ॥ ಎಸ್.ವೈ.ಸೋಮಶೇಕರ್, ಮಾಡಲಗೇರಿ ಕೊಟೇಶ್, **ಕರ್ನಾಟಕ ದೇವಾಲಯ ಕೋಶ ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ** (ಪು ೮೧-೧೩೧), ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವ ವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

೩. ಹಂಪನಾಗರಾಜಯ್ಯ, **ಕೊಪ್ಪಳ ಶಾಸನಗಳು**

೪. ಡಾ॥ ಆರ್. ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ, ೧೯೮೨, **ಕರ್ನಾಟಕದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು,** ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಬೆಂಗಳೂರು.

೫. ಡಾ॥ ವಿ. ಶಿವಾನಂದ, **ಹೈದ್ರಾಬಾದ್ ಭಾಗದ ಕನ್ನಡ ಶಿಲಾ ಶಾಸನಗಳು,** ಕನ್ನಡ ಪೀಠ, ಬನಾರಸ ಹಿಂದೂ ವಿಶ್ವ ವಿದ್ಯಾಲಯ, ವಾರಣಾಸಿ.

೬. ಚಿದಾನಂದ ಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ೨೦೦೨, **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಸ್ವಪ್ನ ಬುಕ್ ಹೌಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು.

೭. ಡಾ॥ ಡಿ.ಎಸ್. ಅಶ್ವಥ್, ೨೦೦೧, **ಕೊಪ್ಪಳ : ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** (ಪಿ.ಎಚ್.ಡಿ. ಪ್ರಬಂಧ), ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವ ವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

೮. ಡಾ॥ಶರಣಬಸಪ್ಪಕೋಲ್ಕಾರ, ೧೯೯೪, **ಕನಕಗಿರಿ ಪ್ರದೇಶದ ಸ್ಮಾರಕಗಳು ಮತ್ತು ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು,** ಎಂ.ಫಿಲ್.ಪ್ರಬಂಧ.

೯. ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕಾರ, ೨೦೦೨ , **ಅಕ್ಷಯ ಸವಿಸಂಚಿಕೆ,** ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು.

೧೦. ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕರ, **ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಹಾಗೂ ಪ್ರೇಕ್ಷಣಿಯ ಸ್ಥಳಗಳು.**

೧೧. ಸುಂದರ ಅ., ೧೯೭೩, **ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತುಗಳು,** ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತಿ ಸಂಪುಟ- ೬, ಸಂಚಿಕೆ- ೧.

೧೨. ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭು ಬೆಟ್ಟದೂರ, **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ದರ್ಶನ.**

ಅಧ್ಯಾಯ : ಎರಡು
ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಪರಿಚಯ

ಅಧ್ಯಾಯ : ೨
ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಪರಿಚಯ

ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕ ಆರ್ಥಿಕ ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣವಾದ ಇಲ್ಲಿಯ ಭೌಗೋಳಿಕ ಸನ್ನಿವೇಶ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಭಿನ್ನವಾಗಿರಿಸಿದೆ. ಒಂದೆಡೆ ದಟ್ಟವಾದ ಬೆಟ್ಟ ಸಾಲುಗಳು ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಬಟ್ಟಬಯಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ನದಿ, ಹಳ್ಳ, ಕೆರೆ, ಮಣ್ಣು, ಶಿಲೆ, ಖನಿಜ, ಸಸ್ಯ-ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವೈವಿಧ್ಯತೆ ಇದೆ. ಇದು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿನ ಮಾನವನ ಬದುಕನ್ನು ಸಾಂಸ್ಕೃತೀಕರಣಗೊಳಿಸುವಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಆದಿಮ ಬದುಕು ಶಿಷ್ಟಗೊಳ್ಳುತ್ತಾ ನಡೆದ ಹಾದಿಯ ಅವಲೋಕನವು ಸ್ವಾರಸ್ಯಕರವಾದ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ.

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕು ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪೂರ್ವ ಭಾಗದಲ್ಲಿದೆ. ವಿಶ್ವಪರಂಪರೆ ತಾಣ ಹಂಪಿಯಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ೧೩ ಕಿ.ಮೀ. ಅಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿಗೆ ಅದರ ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ೩ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿ ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಮಾತೃಸ್ಥಾನ ಆನೆಗೊಂದಿ, ಕಣ್ಣಿದ್ದವರು ನೋಡಬೇಕಾದ ಕಲಾತ್ಮಕ ಸ್ಮಾರಕಗಳ ಕನಕಗಿರಿ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿವೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಏಳುಗುಡ್ಡಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮುಕ್ಕುಂಪಿ ಬೆಟ್ಟ ಸಾಲಿನ ಪೂರ್ವದ ಅಂಚಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಗಂಗಾವತಿ ನಗರ ಮೈಚಾಚಿಕೊಂಡಿದೆ.

೨.೧ : ಭೌಗೋಳಿಕ ಸನ್ನಿವೇಶ :

ದಖನ್ ಪ್ರಸ್ಥ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯದ ಪಶ್ಚಿಮ ಬಯಲು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕು ಸಮಾವೇಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಭೂ ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾಗಿ ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನೊಳಗೊಂಡಂತೆ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಪ್ರಸ್ಥಭೂಮಿಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ನಿರ್ಮಾಣವೆಂದೂ ಆದಿಕಲ್ಪ ಯುಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದೆಂದು ಸುಮಾರು ಮೂರುನೂರು ಕೋಟಿ ವರ್ಷ ಹಿರಿಯದೆಂದು ಭೂ ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಸಾಗರದ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದ ಈ ಪ್ರದೇಶ ಮೇಲೆದ್ದು ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಮಾರ್ಪಾಡು ಹೊಂದಿ ಸಸ್ಯ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಸತಿಗೆ ತಕ್ಕುದಾಗಿ ಇಂದಿನ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದಿದೆ. ಈ ಭೂಭಾಗವು ಸಮುದ್ರ ಪಾತಳಿಯಿಂದ (ಒ.ಖ.ಐ) ೨೩೪೯ ಅಡಿ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ.[1] ಈ ಪದೇಶವು ಆಯಕಟ್ಟಿನದಾಗಿದ್ದು ಬೆಟ್ಟ ಗುಡ್ಡಗಳು ಫಲವತ್ತಾದ ನೆಲ, ಸಮೃದ್ಧಜಲ, ಸಸ್ಯ-ಪ್ರಾಣಿ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕು ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ನಾಲ್ಕು ತಾಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದ್ದು, ಕೊಪ್ಪಳ, ಯಲಬುರ್ಗ, ಕುಷ್ಟಗಿ(ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ), ಸಿಂಧನೂರು(ರಾಯಚೂರ ಜಿಲ್ಲೆ) ಮತ್ತು ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿ ತಾಲೂಕಿನ ಮೇರೆಗಳಾಗಿವೆ. ೨೦೦೧ರ ಜನಗಣತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ೧೪೯ ಜನವಸತಿ ಇರುವ ಮತ್ತು ೯ ಜನವಸತಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಒಟ್ಟು ೧೫೮ ಗ್ರಾಮಗಳಿವೆ.[2] ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಒಟ್ಟು ಭೌಗೋಳಿಕ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ೧,೪೭,೮೩೦ ಹೆಕ್ಟೇರ್ ಇದ್ದು, ಇದರಲ್ಲಿ ನೀರಾವರಿ ಜಮೀನು ೪೧,೪೨೦ ಹೆಕ್ಟೇರ್ ಹಾಗೂ ಖುಷ್ಕಿ(ಒಣಭೂಮಿ) ಜಮೀನು ೨೭,೨೦೦ ಹೆಕ್ಟೇರ್ ಆಗಿದೆ.[3] ೨೦೦೧ರ ಜನಗಣತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಒಟ್ಟು ಜನಸಂಖ್ಯೆ ೪,೦೬,೩೩೪ ಆಗಿದ್ದು ಇದರಲ್ಲಿ ಪುರುಷರ ಸಂಖ್ಯೆ ೨,೦೪,೩೫೬ ಹಾಗೂ ಮಹಿಳೆಯರ ಸಂಖ್ಯೆ ೨,೦೧,೯೭೮ ಆಗಿದೆ.[4] ಈ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಸ್ಥರ ಸಂಖ್ಯೆ, ಪುರುಷರು ೬೫.೯%, ಸ್ತ್ರೀಯರು ೪೦.೩% ರಷ್ಟು, ಒಟ್ಟು ಅಕ್ಷರಸ್ಥರ ಸಂಖ್ಯೆ ೫೩.೧% ಆಗಿದೆ.[5]

ಕೃಷ್ಣ ನದಿಯ ಉಪನದಿಯಾದ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯು ತಾಲೂಕಿನ ಏಕೈಕ ಪ್ರಧಾನ ನದಿಯಾಗಿದೆ. ತಿರುಮಲಾಪುರದ ಹತ್ತಿರ ತಾಲೂಕನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಆನೆಗೊಂದಿ, ಚಿಕ್ಕಜಂತಕಲ್, ಅಯೋಧ್ಯ, ಬೆನ್ನೂರು, ಉಳೇನೂರು ಮೂಲಕ ಸಂಗಾಪುರದ ಹತ್ತಿರ ಸಿಂಧನೂರ ತಾಲೂಕಿಗೆ ಮುನ್ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಈ ಹರಿವು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಬೆಟ್ಟ ಗುಡ್ಡಗಳ ನಡುವೆಯೇ ಸಾಗಿದೆ. ನದಿಯು ಸಮುದ್ರ ಮಟ್ಟದಿಂದ ೧,೭೧೦[೬] ಅಡಿ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತದೆ.

ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯ ಜಾಲವಾಗಿ ಅನೇಕ ಹಳ್ಳಗಳು ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಹರಿದಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಣಕಲ್ ಹಳ್ಳ, ಎಮ್ಮಿಗುಡ್ಡ ಹಳ್ಳ, ಗಡ್ಡಿ ಹಳ್ಳ, ಆಗೋಲಿ ಹಳ್ಳ, ಮರಳಿ ಹಳ್ಳ ಮತ್ತು ಸಿದ್ದಾಪುರ ಹಳ್ಳ ಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಮೂಲಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಅವಕ್ಕೆ ಊಟಿಗಳೆನ್ನುವರು. ಉದಾ: ಮಳೆಯಮ್ಮನ ಊಟಿ (ಚಿಕ್ಕ ಬೆಣಕಲ್), ಜಬ್ಬಲಊಟಿ, ಅರವಟ್ಟಿಗೆ ಊಟಿ(ಮಲ್ಲಾಪುರ) ಕಣಿವೆ ಆಂಜನೇಯ ಊಟಿ(ಸಂಗಾಪುರ) ಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ. ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೧೬ ಪ್ರಮುಖ ಕೆರೆಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಟಾಪುರ ಕೆರೆ, ಲಕ್ಷ್ಮಿದೇವಿ ಕೆರೆ, ವಿಠಲಾಪುರ ಕೆರೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ.

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಏಳು ಗುಡ್ಡದ ಸಾಲು ಬೆಟ್ಟಗಳು ಸುಮಾರು ೫೦ ಕಿ.ಮೀ ಎಡಬಿಡದೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿವೆ. ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸ್ಥಳಗಳಾದ ಮುಕ್ಕುಂಪಿ, ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್, ಆಗೋಲಿ, ಎಮ್ಮಿಗುಡ್ಡ, ವಾನಭದ್ರೇಶ್ವರ, ಆನೆಗೊಂದಿ ಈ ಏಳು ಗುಡ್ಡದ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿವೆ. ಇವುಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ನಿಶಾನಿಗುಡ್ಡ(೫೮೦ ಮೀ), ಎಮ್ಮಿಗುಡ್ಡ(೮೨೧ ಮೀ) ಮತ್ತು ಮೊರೆರಗುಡ್ಡ(೫೯೨ ಮೀ) ಎತ್ತರವಾಗಿವೆ. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬಿಡಿ ಬೆಟ್ಟಗಳು ಇವೆ. ಇವೆಲ್ಲ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕಣಶಿಲೆಯ [Granite] ರಚನೆಗಳು ಇವುಗಳ ನಡುವೆ ಕಪ್ಪುಶಿಲೆಯ ಶ್ರೇಣಿ [Deccan Trap] ಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.[೭]

ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಮತ್ತು ಕೃತಕ ಕೆರೆಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ನೀರಿನ ಮೂಲಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮಳೆ ನೀರು ಸಂಗ್ರಹದ ಪ್ರಾಚೀನ ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಕೆರೆಗಳನ್ನು ಶಿಲಾಯುಗದ ನೆಲೆಗಳಾದ ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್, ಸಂಗಾಪುರ, ಆಗೋಲಿ, ಚಿಕ್ಕಬೆಣಕಲ್, ಬಿಳೇಭಾವಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಹಾಗೆ ಮುಕ್ಕುಂಪಿ ಕೆರೆ, ರಾಯರ ಕೆರೆ (ಚಿಕ್ಕಬೆಣಕಲ್), ಬಸಾಪಟ್ಟಣ ಕೆರೆ, ಹಂಪಸದುರ್ಗ, ರಾಮದುರ್ಗ ಗಂಗಾವತಿಯ ಪ್ರಮುಖ ಕೆರೆಗಳಾಗಿವೆ.

ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯ ಶಿಲೆಗಳು ಜಗತ್ತಿನ ಅತೀ ಪುರಾತನವಾದ ಶಿಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬರಿದಾಗದ ನಸುಗೆಂಪು ಮತ್ತು ಬೂದಿಬಣ್ಣದ ಗ್ರಾನೈಟ್ ಶಿಲೆಗಳ ಅಪಾರ ಸಂಪತ್ತಿದೆ. ಆನೆಗೊಂದಿ ಹತ್ತಿರ ಉತ್ತಮ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಮ ಗುಣ ಮಟ್ಟದ ಬೂದಿ ಬಣ್ಣದ ಕಣಶಿಲೆಗಳನ್ನು, ಎಮ್ಮಿಗುಡ್ಡದ ಹತ್ತಿರ ಮಧ್ಯಮ ಕೆಂಪು ಕಣ ಶಿಲೆಗಳನ್ನು, ಬೆಣಕಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಕಂದು ಮತ್ತು ಊದಾ ಕಣಶಿಲೆಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಆನೆಗೊಂದಿ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕೊರಂಡು ರೂಬಿ ಶಿಲೆಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ.[೮]

ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಎರೆ(ಕಪ್ಪು), ಕೆಂಪು ಮಸಾರಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಸವುಳು ಭೂಮಿ ಹಾಗೂ ಜೇಡಿ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕ್ಷಾರ ಲವಣಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಫಲವತ್ತಾದ ಭೂಮಿ ಇದೆ. ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯ ತೀರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮರುಳು ಮಿಶ್ರಿತ ಕೆಂಪು ಜೇಡಿ (ಕೆಸರು ಮಣ್ಣು) ಮಣ್ಣನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಹುಲಿಹೈದರ್ ಹತ್ತಿರ ಕಾವಿ ಮಣ್ಣಿದೆ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಳೆಯ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮಣ್ಣು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ವೈಶಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ.[೯]

ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅರಣ್ಯ ಪ್ರದೇಶದ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ೨೯,೪೫೧ ಹೆಕ್ಟೇರುಗಳು. ಇದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭೌಗೋಳಿಕ ಪ್ರದೇಶದ ಶೇ. ೫.೩೩ ರಷ್ಟಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಒಟ್ಟು ಅರಣ್ಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಅರ್ಧದಷ್ಟು [ಶೇ.೪೯.೧೭] ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿದೆ[೧೦] [ಅಂದರೆ ೧೪,೪೮೨ ಹೆಕ್ಟೇರಗಳಷ್ಟು].

ಅಂತೆಯೇ ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಹೆಚ್ಚು ಬಂಡೆಗಳ ಬೆಟ್ಟಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಸಸ್ಯಗಳು ದಟ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಆಗೋಲಿ-ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್‌ಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಯ್ದಿಟ್ಟ ಅರಣ್ಯ[೬೬೪೭ ಹೆಕ್ಟೇರ್] ಗಳಿವೆ.[೧೧]

ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ತುಂಗಭದ್ರಾ ಮತ್ತು ಅದರ ಉಪನದಿಗಳ ನೀರನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಮತ್ತು ಮಳೆಯಾಶ್ರಿತ ನೀರಿನಿಂದ ಭತ್ತ, ಗೋಧಿ, ಜೋಳ, ರಾಗಿ, ತೊಗರೆ, ಕಡಲೆ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಕಬ್ಬು, ಹತ್ತಿ, ಬಾಳೆಯಂತಹ ವಾಣಿಜ್ಯ ಬೆಳೆಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೇ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಜಾಲಾರಿ, ಹೊನ್ನೆ, ಮತ್ತಿ, ಅಳಲೆ, ಬಾಗಿ, ಮರಡಿ, ಬೇವು, ಜಾಲಿ, ಕಕ್ಕೆ, ಹುಣಸೆ, ಸೀತಾಫಲ ಮತ್ತಿತರ ಗಿಡಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಕಾಡು ಹಾಗೂ ಬೆಟ್ಟ-ಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ಕರಡಿ, ಚಿರತೆ, ನರಿ, ತೋಳ, ಕಪ್ಪು-ಕೆಂಪು ಮುಖದ ಮಂಗಗಳು, ಮೊಲ, ಚಿಗರಿ, ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ, ಕತ್ತೆಕಿರುಬ ಮತ್ತು ಪ್ಯಾಂಗೋಲಿನ್ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಹಾವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಬ್ಬಾವು, ನಾಗರಹಾವು, ಕೆರೆಹಾವು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿವೆ. ಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ನವಿಲುಗಳು ಮತ್ತು ಹಸಿರು ಗಿಳಿಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿವೆ. ತುಂಗಭದ್ರಾ ತೀರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಾಡುಕೋಳಿಗಳಿವೆ.

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕು ಪ್ರದೇಶವು ಸಮುದ್ರ ಸಪಾಟಿಯಿಂದ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಹಾಗೂ ಮಳೆನೆರಳಿನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿಯ ಹವಾಗುಣ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತಂಪಾಗಿರದೆ ಒಣಹವೆ, ಬಿಸಿಲು ಮತ್ತು ಸೆಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅತಿ ಉಷ್ಣ ಹಾಗೂ ಚಳಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ಅತಿ ಚಳಿ ಇಲ್ಲಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಶಾಖದ ಸರಾಸರಿ-೧೬.೭ ಸೆ. ದಿಂದ ೪೩.೯ ಸೆ. ವರೆಗೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ಸಲ ಇದು ೪೫ ಸೆ. ವರೆಗೆ ಏರುತ್ತದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಮಳೆ ಪ್ರಮಾಣ ವಿರಳವಾಗಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿಯ ವಾಡಿಕೆ ಮಳೆಪ್ರಮಾಣ ೫೪೯ ಮಿ.ಮೀ. ವಾಸ್ತವಿಕ ಸರಾಸರಿ ಮಳೆ ೪೮೯ ಮಿ.ಮೀ.[೧೨](ಕೊಪ್ಪಳ ವಲಯ) ದಾಖಲಾಗಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಈ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಪರಿಸರದ ನದಿ, ಬೆಟ್ಟ, ಖನಿಜ, ಸಸ್ಯ-ಪ್ರಾಣಿ ಸಂಕುಲ ಮುಂತಾದ ಭೌಗೋಳಿಕ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಪರಿಸರವು ಬಹು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿಯ ಮಾನವ ಜೀವನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರುತ್ತ, ಪೋಷಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದು, ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬಹುಮುಖಿ ಜೀವನ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿದೆ.

ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ :

ಮಾನವನ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಎರಡು ಮುಖ್ಯ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದು ಅಕ್ಷರಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ ಹಂತ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಅಥವಾ ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸ. ಎರಡನೆಯದು ಅಕ್ಷರಜ್ಞಾನವಿದ್ದ ಹಂತ ಅಥವಾ ರಾಜಮಹಾರಾಜರ ಕಾಲ ಅಥವಾ ಇತಿಹಾಸಕಾಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸದ ಕಾಲಮಾನ ಸುಧೀರ್ಘವಾದುದಾಗಿದೆ. ಇಂದಿಗೆ ಸುಮಾರು ೫ ಲಕ್ಷ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ತಶಕೆಯ ಆರಂಭದವರೆಗೂ ಅದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾಲಮಾನವನ್ನು ಆಗ ನಿತ್ಯ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ವಸ್ತುವಿನ ಆಧಾರದಿಂದ ಶಿಲಾಯುಗ ಮತ್ತು ಲೋಹಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಭಾಗ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.[೧೩]

ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಹಂತವನ್ನು ಅವಶೇಷ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಮತ್ತು ಕುಶಲತೆಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಹಳೆಯ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂದು ವರ್ಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಧ್ಯಯನ ತೀವ್ರತೆ ಹಾಗೂ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಹಂತಗಳಲ್ಲಾದ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ, ಹೊಸ ಹೊಸ ವಿಷಯಗಳ ಬಗೆಗೆ ತಿಳಿಯಲು ಆಧಾರವಾಗಿದೆ.[೧೪] ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಶಿಲಾಯುಗ ಹಂತಗಳ ಪೈಕಿ ಹಳೆಯ ಶಿಲಾಯುಗದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾನವ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತದ್ದನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಯಾವುದೇ ಪುರಾವೆಗಳು ದೊರೆತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮಧ್ಯ ಅಥವಾ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಶಿಲಾಯುಗದಿಂದ ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಾಚ್ಯ ಬದುಕು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

೨.೨.೧ : ಮಧ್ಯ (ಸೂಕ್ಷ್ಮ) ಶಿಲಾಯುಗ :

ಹಳೆಯ ಶಿಲಾಯುಗ ಮತ್ತು ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗದ ನಡುವಿನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹಂತವನ್ನು ಮಧ್ಯ/ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಶಿಲಾಯುಗವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾಲದ ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣವೆಂದರೆ ಆದಿಮಾನವ ಒರಟಾದ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಶಿಲಾಯುಧಗಳ ಬಳಕೆ ಕೈಬಿಟ್ಟು, ಅತೀ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಬಳಸಿರುವುದು. ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ನೆಲೆಯು ಕೇವಲ ಮಲ್ಲಾಪುರ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಂಡುಬಂದಿದೆ.[೧೫] ಇಲ್ಲಿ ಗವಿಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೆರೆಚಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕೃತಿ ಉಪಕರಣಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಆದರೆ ಆನೆಗೊಂದಿಯ ಚಿಕ್ಕರಾಂಪುರದಲ್ಲಿ ಈ ಕಾಲದ ಗವಿ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಕೆಂಪು ಕಂದು ಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಜಿಂಕೆ, ಹೋರಿ ಹಾಗೂ ಮಾನವರ ಚಿತ್ರಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಯಾವುದೇ ಶಿಲೋಪಕರಣ ದೊರೆತಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಉಪಕರಣವನ್ನು ಕ್ವಾರ್ಟ್ಸ್ ಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ರೂಪಿಸಿದ್ದು, ಹೆರೆ ಚಕ್ಕೆ ಉಪಕರಣವಾಗಿದೆ.[೧೬]

ಮಾನವ ಜೀವನದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮುನ್ನಡೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಹಂತದ ಪಾತ್ರ ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು. ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಬೇಟೆಯಾಡುವುದು, ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವುದು, ಆಹಾರ ಸಂಗ್ರಹಣೆ ಮಾಡುವ ಜೀವನದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇದ್ದಿತು. ಇದರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಯೆಂದರೆ ಬೇಸಾಯ ಮಾಡುವುದು. ಇದು ನಂತರದ ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಯಿತು.

ಈ ಕಾಲದ ಆಹಾರೋತ್ಪಾದನೆಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಿಂದಾಗಿ, ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರ ಹಂತವೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಉಪಕರಣಗಳು ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಅತಿ ಸಣ್ಣವಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನಾಂತರ ಅಂಚುಗಳುಳ್ಳ ಅಲಗುಗಳು, ಚಿಕ್ಕ ಅಲಗುಗಳು, ಬಾಗಿದ ಅಲಗುಗಳು, ಮೊನೆಗಳು, ಬೈರಿಗೆಗಳು, ಆಹಾರ ಕತ್ತರಿಸುವ ಚಿಕ್ಕ ಮಚ್ಚುಗಳು ಮೊದಲಾದವು ಪ್ರಮುಖವಾದವು.

ಅಂತೆಯೇ ಈ ಬಗೆಯ ಶಿಲಾಯುಗದ ಅವಶೇಷಗಳು ಈ ಪರಿಸರದ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿ ಎಡ ತೀರದ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಏಳು ಗುಡ್ಡ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಂಗಾಪುರ, ಚಿಕ್ಕಬೆಣಕಲ್, ಇಂದರಗಿ ಮುಂತಾದ ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅವಶೇಷಗಳು ದೊರೆತಿವೆ.[೧೭]

ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಯ ಇಂಥ ನೆಲೆಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಮೂರು ಹಂತಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಹಂತ -- ಸು.ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೭೦೦೦
ಎರಡನೆ ಹಂತ -- ಸು.ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೫೦೦೦
ಮೂರನೆ ಹಂತ -- ಸು.ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೩೦೦೦

ಕಾಲಮಾನವೆಂದು ತರ್ಕಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಂತು ಸಾಧಾರಣ ಗುಡಿಸಲನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು, ಈ ಜನಗಳು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಕಂಡುಬಂದಿದೆ. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಣಾ ಕಾಲದಿಂದ ಆಹಾರ ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡಿದರೂ ಬೀಜಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆಯುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಇವರು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೊನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ಹಾಗೂ ಬೆಳೆದ ದವಸ-ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಡಲು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿದ ಮಡಿಕೆ ಕುಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಶವಸಂಸ್ಕಾರ ಪದ್ಧತಿಯೂ ಬೆಳೆದಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಮೂಲಭೂತ ಅಂಶಗಳು ಈ ಹಂತದಲ್ಲಾಗಲೇ ತಲೆದೋರಿದ್ದವು.[೧೮]

೨.೨.೨ : ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿ :

ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆದಿ ಮಾನವ ಅಲೆದಾಟವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಫಲವತ್ತಾದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿ, ವ್ಯವಸಾಯ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ. ಸಾಕು ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಸಾಕಿಕೊಂಡ, ಸುಟ್ಟ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗಳ ಉಪಯೋಗ, ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿದ ಬೂದುಬಣ್ಣದ ಮೃತ್ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು, ಹೀಗೆ ನವೀನ ಬದುಕಿಗೆ ಎಡೆಯಾದ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ನವ/ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗದಲ್ಲಿ ದ್ವಿಮುಖ ಅಲಗುಳ್ಳ, ತೆಳು ನೀಳಚಕ್ಕೆ, ಕಿರು ನೀಳಚಕ್ಕೆ, ತ್ರಿಭುಜಾಕಾರದ ಮೊನೆ, ಕೊಕ್ಕುಳ್ಳ ಮೊನೆ, ಎಲೆಯಾಕಾರದ ಮೊನೆ, ಒಬ್ಬದಿ ಮತ್ತು ಇಬ್ಬದಿ ಹೆರೆಚಕ್ಕೆ, ಒಳಬಾಗಿದಂಚಿನ ಹೆರೆಚಕ್ಕೆ, ಮೂಲಗಟ್ಟಿ ಹೆರೆಚಕ್ಕೆ, ಕೊರೆಗ, ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಉಪಕರಣಗಳ ಬಳಕೆ ಇದ್ದುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.[೧೯]

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಆರ್ಹಾಳ್, ಅರಳಿಹಳ್ಳಿ, ಕಕ್ಕರಗೊಳ, ಕುಂಟೋಜಿ, ಮಲ್ಲಾಪುರ, ರಾಮದುರ್ಗ, ಹರಳಾಪುರ, ಹೊಸಕೆರೆ ಮುಂತಾದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ನೆಲೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಆನೆಗೊಂದಿಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯ ಬಲದಂಡೆಯ ಹತ್ತಿರ 'ವಾಲಿದಿಬ್ಬ' ಅಥವಾ 'ವಾಲಿಕಾಷ್ಠ'ವು ದೊರೆತಿದ್ದು, ಕಪ್ಪು-ಕೆಂಪು ವರ್ಣದ ಗೆರೆಗಳಿರುವ ಹಾಗೂ ಕೆಂಪು ವರ್ಣದ ಮಡಕೆ ಭಾಗಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮುಸಲಾಪುರ, ವೆಂಕಟಾಪುರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಯುಗದ ಬೂದಿದಿಬ್ಬಗಳು, ಮಲ್ಲಾಪುರದಲ್ಲಿ ಗವಿಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೆರೆಚೆಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯ ಉಪಕರಣಗಳು, ರಾಮದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಿ ಮತ್ತು ಈ ಯುಗದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಶಿಲೋಪಕರಣಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಹರಳಾಪುರದ ಗವಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣದ ಮೂರು ಚಿತ್ರಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ.[೨೦]

ಅಂತೆಯೇ ಅ. ಸುಂದರರವರು ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಇನ್ನಷ್ಟು ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸಿದ್ದಾರೆ.[೨೧] ಅವು ಹಣವಾಳ, ಹೆರೂರು, ಕೆಸರಟ್ಟಿ, ಗೋನಾಳ, ಅರ್ಹಾಳ, ಹಿರೇಜಂತಗಲ್, ಜಂಗಮರಕಲ್ಗುಡಿ, ಹೊಸಕೆರೆ, ಹೆಬ್ಬಾಳ, ಕುಂಟೋಜಿ, ಸಿಂಗನಾಳ, ತಿಪ್ಪನಾಳ, ಪನ್ನಾಪುರ, ಬೇವಿನಹಾಳ್, ಸೋಮನಾಳ್ ಈ ಗ್ರಾಮಗಳ ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಬೂದು ವರ್ಣದ ಮೃತ್ ಪಾತ್ರೆಯ ಚೂರುಗಳು, ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ಚಕಮಕಿ ಕಲ್ಲಿನ ಬ್ಲೇಡಿನಂತಹ ಚಕ್ಕೆಗಳ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಆಯುಧಗಳು ತಿಕ್ಕಿ ನಯಮಾಡಿದ ಮೈಯುಳ್ಳ ಕಲ್ಲಿನ ಕೊಡಲಿಗಳ ಅವಶೇಷಗಳು, ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಎಲುಬುಗಳು ಇವೆ. ಈ ನೆಲೆಗಳು ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗದ ವಾಸ್ತವ್ಯದ ಸಾಂದ್ರತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಿಲಾ–ತಾಮ್ರಯುಗ :

ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗದ ಒಂದು ಘಟ್ಟದಿಂದ ತಾಮ್ರದ ಬಳಕೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ತಾಮ್ರದ ಅದಿರಿನಿಂದ ಲೋಹವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ, ಅದರಿಂದ ಆಭರಣ, ಗೊಂಬೆ, ಆಯುಧ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಹಂತದ ಜನಜೀವನದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಖಚಿತ ಬೆಳವಣಿಗೆಯೆಂದರೆ ಶಿಲಾಯುಧಗಳ ಜೊತೆಗೆ ತಾಮ್ರ ಅಥವಾ ಕಂಚಿನ ಉಪಕರಣಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಶಿಲಾತಾಮ್ರಯುಗವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಯಿತು.

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ನೆಲೆಗಳು ಅರ್ಹಾಳ, ಅರಳಿಹಳ್ಳಿ, ಅಂಜನಹಳ್ಳಿ, ಆನೆಗೊಂದಿ, ಇಂದರಗಿ, ಕನಕಗಿರಿ, ಕೆಸರಟ್ಟಿ, ಕುಂಟೋಜಿ, ಗೋನಾಳ, ಚಿಕ್ಕರಾಮಾಪುರ, ತಿಪ್ಪನಹಾಳ, ತಿಮ್ಮಲಾಪುರ, ನಂದಿಹಳ್ಳಿ, ನಾರಾಯಣಪುರ, ಪನ್ನಾಪುರ, ಬಂಡಿಹರ್ಲಾಪುರ, ಮಲ್ಲಾಪುರ, ಸಿಂಗನಹಾಳ, ಹಿರೇಜಂತಗಲ್, ಹೊಸಕೆರೆ, ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್ ಮತ್ತು ಹೆಬ್ಬಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಂಜನಹಳ್ಳಿ, ಇಂದರಗಿ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕರಾಮಾಪುರದಲ್ಲಿ ಗವಿ ವರ್ಣದಚಿತ್ರಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಚಿಕ್ಕರಾಮಾಪುರದಲ್ಲಿ ಗವಿಗಳ ಎದುರು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಯಿದ್ದು, ಗವಿಯಲ್ಲಿ ನೂತನ ಶಿಲೋಪಕರಣಗಳು, ಕಂದುವರ್ಣದ ಚಿತ್ರಿತ ಮಡಕೆಗಳು ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಕೆಂಪು ವರ್ಣದ ಮಡಕೆಯು ಅಭ್ರಕ ಮಿಶ್ರಣವನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ. ಗವಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ವರ್ಣ ಚಿತ್ರಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ತಿಪ್ಪನಹಾಳನಲ್ಲಿ ಕಂದು ವರ್ಣದ ಮಡಕೆಭಾಗ ಹಾಗೂ ನೀಳಚಕ್ಕೆ ದೊರೆತಿವೆ. ತಿಮ್ಮಲಾಪುರ, ನಾರಾಯಣಪುರ, ಬಂಡಿಹರ್ಲಾಪುರ, ಗವಿವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು, ಮಲ್ಲಾಪುರದಲ್ಲಿ ಗವಿಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೂರುಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗುಹಾಚಿತ್ರಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಮನುಷ್ಯರ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳಾದ ಜಿಂಕೆ, ಕರಡಿ, ಕೋಣ, ಮೀನು, ಹಾವು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಚಿತ್ರಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಹೊಸಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ಕಂದು ವರ್ಣದ ಮಡಕೆಭಾಗ ಹಾಗೂ ನೀಳಚೆಕ್ಕೆ ಉಪಕರಣ ದೊರೆತಿದೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹಿರೇಜಂತಗಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಈ ಯುಗದ ಬೂದಿದಿಬ್ಬ ದೊರೆತಿದೆ. ಗವಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಕಂದು ವರ್ಣದ ಚಿತ್ರಿತ ಕೆಂಪು ಮಡಕೆಭಾಗ ನೀಳಚೆಕ್ಕೆ, ಗೆರೆಗಳುಳ್ಳ ಮೂಲ ಶಿಲಾಗಟ್ಟಿ ದೊರೆತಿವೆ.[೨೨]

ಬೂದಿ ದಿಬ್ಬಗಳು :

ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗ, ಶಿಲಾ ತಾಮ್ರಯುಗ ಕಬ್ಬಿಣ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಪ್ರಮುಖ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಅವಶೇಷಗಳೆಂದರೆ ಬೂದಿದಿಬ್ಬಗಳು. ಈ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಕೃಷಿಯಂತೆ ಪಶುಪಾಲನೆ ವೃತ್ತಿ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡೆಯಿತು. ದನಗಳ ಸಗಣಿಯನ್ನು ಸುಡುವಿಕೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣವಾದ ಬೃಹದಾಕಾರದ ಬೂದಿದಿಬ್ಬಗಳು ಪಶುಸಾಕಾಣಿಕೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಇವು ಭೀಮಾ, ಕೃಷ್ಣಾ, ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದ್ದು, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಈ ಪರಿಸರದ ತುಂಗಭದ್ರಾ ಎಡತೀರದ ಪ್ರದೇಶಗಳಾದ ಇಂದರಗಿ, ಮುಸಲಾಪುರ, ವೆಂಕಟಾಪುರ ಮೊದಲಾದ ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ.[೨೩]

ಆನೆಗೊಂದಿಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯ ಬಲದಂಡೆಯ ಹತ್ತಿರ ದೊರೆತಿರುವ ವಾಲಿದಿಬ್ಬ ಎನ್ನುವ ಬೂದಿದಿಬ್ಬವು ಸಹ ನವಶಿಲಾಯುಗ ಕಾಲಕ್ಕೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ವಾಲಿದಿಬ್ಬವು ಅಂಡಾಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಸುಮಾರು ೨ ರಿಂದ ೩ ಮೀಟರ್ ಎತ್ತರವನ್ನು ಪೂರ್ವ–ಪಶ್ಚಿಮ ೪೨ ಮೀಟರ್ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರ ೨೧ ಮೀಟರ್‌ಗಳ ವಿಶಾಲತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಒಂದೂವರೆ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ದಿಬ್ಬವು ಕಿರಿದಾದ ಕಣಿವೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದರ ಸುತ್ತಲಿನ ಸಣ್ಣ ನೀರಾವರಿ ಕಾಲುವೆಗಳಿಂದಾಗಿ ದಿಬ್ಬದ ಭಾಗಗಳು ಹಾಳಾಗಿವೆ. ದಿಬ್ಬವು ತಿಳಿ ಬೂದಿಬಣ್ಣದ ಕಿಟ್ಟದಂತಹ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ದಿಬ್ಬದಿಂದ ಸಣ್ಣ ಒರುಟು ಕಲ್ಲುಗಳು ಮತ್ತು ಇತರ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ದಿಬ್ಬದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ, ಬಂಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕಂಡು ಬರುವ ಚಿತ್ರಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ. ಈ

ಬೂದಿದಿಬ್ಬದ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಾಡಿರುವ ಮಡಿಕೆ ಚೂರುಗಳು, ಅಗ್ನೀಶಿಲೆ ಮತ್ತು ಬೆಣಚು ಶಿಲೆಗಳ ಚಕ್ಕೆಕಲ್ಲಿನಾಯುಧಗಳು ಮತ್ತು ಇತರ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ನಿವೇಶನಗಳು ಕಂಡು ಬಂದಿದ್ದು, ಅವು ಬೂದಿದಿಬ್ಬದ ಜೊತೆಗೆ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.[೨೪]

ಕಬ್ಬಿಣಯುಗದ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾ ಸಂಸ್ಕೃತಿ :

ವಿಶಿಷ್ಟ ಬಗೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಹಂತ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಸತ್ತವರಿಗಾಗಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಗೋರಿಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾರ್ಯ ನಡೆದಿದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಯಿತು. ಶವ ಸಂಸ್ಕಾರ ವಿವಿಧ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿರುವ ನೂರಾರು ಕಲ್ಗೋರಿಗಳು ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಅವುಗಳ ಶೋಧ, ಉತ್ಖನನಗಳಿಂದ ವಿವಿಧ ಪ್ರಕಾರದ ಗೋರಿಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ದಾರಿ/ಹಾದಿ ಕೋಣೆ, ಕಂಡಿಕೋಣೆ, ಕೊರೆದು ತಯಾರಿಸಿದ ಶವಕುಣಿಗಳು, ಮಡಿಕೆಯ ಶವಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳುಳ್ಳ ದುಂಡುವೃತ್ತಗಳು, ನಿಲುಸುಗಲ್ಲುಗಳು, ಕಲ್ಲುಗುಂಟೆಗಳು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಆಗೋಲಿ, ಅರಳಿಹಳ್ಳಿ, ಆನೆಗೊಂದಿ ಗಡ್ಡಿ, ಗುಡೂರು, ಚಿಕ್ಕಬೆಣಕಲ್, ಜಂಗಮರಕಲ್ಲುಗುಡಿ, ತಿಮ್ಮಾಪುರ, ಬಿಳೇಬಾವಿ, ಬೆಣಕಲ್, ಮಲ್ಲಾಪುರ, ಬಸರಿಹಾಳ, ಬಂಡರಹಾಳ, ಮರಕುಂಬಿ, ಯಮ್ಮಿಗುಡ್ಡ, ರಾಜನ್‌ಕೋಳೂರ್, ಸಾಣಾಪುರ ಮತ್ತು ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್‌ಗಳು ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ನೆಲೆಗಳಾಗಿವೆ. ಆಗೋಲಿಯಲ್ಲಿ ಕಿಂಡಿಕೋಣೆ ಗೋರಿಗಳು, ಅರಳಿಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಶಿಲಾವೃತ್ತಗಳು, ಆನೆಗೊಂದಿಯಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪು ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ವರ್ಣದ ಮೃತ್ ಪಾತ್ರೆಗಳು, ಗೀರುಕಲೆಗಳು, ಗಡ್ಡಿಯಲ್ಲಿ ಕೋಣೆ ಗೋರಿಗಳು, ಚಿಕ್ಕಬೆಣಕಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಹಾಳಾದ ಹಲವು ಗೋರಿಗಳು, ಚಿಕ್ಕರಾಮಾಪುರದಲ್ಲಿ ಗವಿವರ್ಣದ ಚಿತ್ರಗಳು, ಜಂಗಮರ ಕಲ್ಲುಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಶವ ಕುಣಿಗಳು, ತಿಮ್ಮಾಪುರದಲ್ಲಿ ಶಿಲಾವೃತ್ತಗಳು, ಬಿಳೇಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ಡಮರುವಿನಂತಹ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣಿನ ವರ್ಣಚಿತ್ರ, ಬೆಣಕಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಕಿಂಡಿಕೋಣೆ ಗೋರಿಗಳು, ಬಸರಿಹಾಳನಲ್ಲಿ ಶಿಲಾವೃತ್ತದ ಶವಕುಣಿಗಳು, ಮರಕುಂಬಿಯಲ್ಲಿ ಗವಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು, ಯಮ್ಮಿಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿಕೋಣೆ ಕಲ್ಮನೆ, ರಾಜನ್‌ಕೋಳೂರ್‌ದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಮಾದರಿ ಗೋರಿಗಳು, ವೆಂಕಟಾಪುರದಲ್ಲಿ ಗವಿವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು, ಸಾಣಾಪುರದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುಪ್ಪೆಗಳು ಮತ್ತು ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಕಿಂಡಿಕೋಣೆ, ಆಯತಾಕಾರದ ಹಾಗೂ ಹಲವು ಕೋಣೆಗಳುಳ್ಳ ಗೋರಿಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಹಲವು ಬಂಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಗುಹಾ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು ದೊರೆತಿವೆ.[೨೫]

ಅಂತೆಯೇ ಈ ಮೇಲಿನ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಈ ಮೇಲಿನ ಪ್ರದೇಶಗಳಾದ ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್ ಮತ್ತು ಅದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ಅ. ಸುಂದರರವರು ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸಿದ್ದಾರೆ.[೨೬] ಅವುಗಳೆಂದರೆ ಬಂಡಿಹರ್ಲಾಪುರ, ಬಿಳೇಭಾವಿ, ತಿಪ್ಪನಹಾಳ, ಗೂಡೂರು, ಬಸರಿಹಾಳ, ಜಿರಾಳಕಲ್ಲುಗುಡಿ, ಗಡ್ಡಿ, ಚಿಕ್ಕಮಾದಿನಾಳ, ಚಿಕ್ಕಬೆಣಕಲ್, ಆಗೋಲಿ, ಮಲ್ಲಾಪುರ, ಕಲ್ಲಪ್ಪನಕ್ಯಾಂಪ್ ಈ ಗ್ರಾಮಗಳ ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ದುಂಡು-ಕಟ್ಟೆಗಳು, ಶವಕುಣಿಗಳು, ಕಂಡಿಕೋಣೆಗೋರಿಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಗೋರಿಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಈ ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಳಪಾದ ಕಪ್ಪು, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಮಡಿಕೆಗಳು, ಕಬ್ಬಿಣದ ಉಪಕರಣದ ಅವಶೇಷಗಳು, ಮಾನವನ ಅಸ್ಥಿಚೂರುಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಈ ಕಲ್ಗೋರಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಬೃಹದಾಕಾರದ ಕಲ್ಲಿನ ಗೊಂಬೆಗಳಿವೆ. ಚಪ್ಪಟೆ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯಾಕೃತಿಯನ್ನು ಹೋಲುವ ಗೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಂಥ ಗೊಂಬೆಗಳು ಕರ್ನಾಟಕ, ತಮಿಳುನಾಡು, ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೧೬ ಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿವೆ.[೨೭]

ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್, ಕುಮಲೆ, ಹುಲಿಕುಂಟೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಇಂಥ ಗೊಂಬೆಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅರ್ಧಗೋಲಾಕೃತಿಯ ತಲೆ, ಕಿರಿದಾದ ಕಂಠ, ಮುಂಚಾಚಿದ ಮೊಂಡು ಭುಜಗಳು, ನೀಳವಾದ ಮುಂಡವಿದೆ. ಬುಡವು ಚೂಪಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್ಲಿನ ಗೊಂಬೆಯ ತಲೆ ದೊಡ್ಡದು. ಅದರ ಮೂರನೆ ಎರಡು ಭಾಗ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಗಿದಿದೆ. ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯ ರಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಅಡ್ಡ ಚಾಚಿ ಕೈಗಳನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಿ ನಿಂತಂತಿದೆ.[೨೮]

ಹಾಗೇ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕಲ್ಲಪ್ಪನಕ್ಯಾಂಪ್ ಮತ್ತು ಆಗೋಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಲ್ಗೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕಾರ ಶೋಧಿಸಿದ್ದಾರೆ.[೨೯]

ಕಬ್ಬಿಣದ ಬಳಕೆ :

ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗ ಹಂತದಿಂದ ಮಾನವನ ಪ್ರಮುಖ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣ ತಯಾರಿಕೆಯೂ ಒಂದು. ಅದರಿನಿಂದ ಕಬ್ಬಿಣ ಉತ್ಪಾದನೆ ಕಂಡುಕೊಂಡ ನಂತರ ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಿ ಬದಲಾವಣೆಯಾಗುತ್ತ ನಡೆಯಿತು. ಜಗತ್ತಿನಾದ್ಯಂತ ಆರಂಭವಾದ ಈ ಕಬ್ಬಿಣ ಉತ್ಪಾದನೆಯ ಕಾಲ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದ ಅವಧಿಯನ್ನು ಇದಕ್ಕೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಉತ್ತರ ಭಾರತದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಹರಡಿತೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಖನನ ಕೈಗೊಂಡ ಮಾರ್ಟಿಮರ್ ವೀಲರ್ ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮೊದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಉತ್ಪಾದನೆ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.[೩೦]

ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಹೊಸಪೇಟೆ, ಬಳ್ಳಾರಿ, ಸಂಡೂರು ಬೆಟ್ಟಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಅದಿರನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದ ಹಂತದಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಬಳಕೆ ಆರಂಭವಾದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್ಲಿನ ಕಲ್ಗೋರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಉಪಕರಣ ಮತ್ತು ಆನೆಗೊಂದಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಿಟ್ಟು ಇದಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿ ನೀಡುತ್ತದೆ.

ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್ಲಿನ ಉಪಕರಣವನ್ನು ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸಿದಾಗ ಅದು ಸಂಡೂರು ಅದಿರಿನಿಂದ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೧೧೦೦ರಲ್ಲಿ ತಯಾರಾದುದೆಂದು ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ.[೩೧]

ಆದಿ ಇತಿಹಾಸ ಕಾಲ :

ಮಾನವನು ಜೀವನದ ವಿವಿಧ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಹಂತದಿಂದ ಲಿಪಿಯ ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದ ಹಂತವನ್ನು ಇತಿಹಾಸ ಆರಂಭ ಕಾಲವೆಂದು ಗುರುತಿಬಹುದು. ಆದಿ ಇತಿಹಾಸ ಕಾಲದ ನೆಲೆಗಳು ಮತ್ತು ಅವಶೇಷಗಳು ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಯ ಉಳೇನೂರು, ಕಕ್ಕರಗೊಳ, ಬೆನಕಲ್, ಸಿರಿವಾಳ, ಹೆರೂರು ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಆದಿ ಇತಿಹಾಸ ಕಾಲದ ನೆಲೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬೆನಕಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಕೆಂಪು ಲೇಪನದಡಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಳಿಯ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಮಡಕೆ ಭಾಗಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. "ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಈ ಹಂತದ ಅವಶೇಷ ದೊರಕಿದ್ದು, ಕಬ್ಬಿಣವನ್ನು ಕರಗಿಸುವ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.[೩೨]

ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲದ ಕಲೆ :

ಮಾನವನು ಆಹಾರ ಸಂಗ್ರಹಣೆ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಗವಿ-ಬಂಡೆಗಳ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಕಾಲಕ್ಕಾಗಲೇ ಕಲಾಭಿರುಚಿ ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡನು. ತನ್ನ ನಿರಂತರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಘಟನೆಗಳನ್ನಾಧರಿಸಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದ ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿ, ಪ್ರಾಣಿಬೇಟೆ, ನೃತ್ಯಭಂಗಿ ಮೊದಲಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆ ಗೀರುಚಿತ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತ ಬಂದನು.

ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಇಂತಹ ಚಿತ್ರಗಳು ರಾಜಾಪುರ, ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್ಲು, ಅಂಜನಹಳ್ಳಿ, ಇಂದರಗಿ, ಮಲ್ಲಾಪುರ, ಹರಳಾಪುರ, ಹೊಸಕೆರೆ, ಬಿಳೇಭಾವಿ, ಆನೆಗೊಂದಿ, ವೆಂಕಟಾಪುರ, ರಾಂಪುರ, ನಾರಾಯಣಪೇಟೆ, ಚಿಕ್ಕರಾಂಪುರ, ಸಂಗಾಪುರ, ಹಂಪಸದುರ್ಗ, ಆಗೋಲಿ, ತೆಂಬಾ, ಬಂಡಿಹರ್ಲಾಪುರ, ತಿರುಮಲಾಪುರ, ಎಮ್ಮಿಗುಡ್ಡ, ಗಡ್ಡಿ, ಚಿಕ್ಕಬೆಣಕಲ್, ನಾಗೇನಹಳ್ಳಿ, ಬಸಾಪಟ್ಟಣ, ಗೂಗಿಬಂಡಿ ಮೊದಲಾದ ಹಲವಾರು ಸ್ಥಳದ ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಶಿಲಾಯುಗದಿಂದ ಆದಿ ಇತಿಹಾಸ ಕಾಲದವರೆಗಿನ ಚಿತ್ರಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.[೩೩]

ಈ ಪ್ರಾಕ್ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಕಾಲದ ಗವಿವರ್ಣ ಹಾಗೂ ಬಯಲು ಬಂಡೆ ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ಮಾನವನ ಬದುಕಿನ ಹಲವಾರು ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಆಸ್ಪದವಾಗಿದೆ. ಪಶುಪಾಲನೆ, ಬೇಟೆಗಾರಿಕೆ, ಮಾಂತ್ರಿಕ ಆರಾಧನೆ, ಸಮೂಹ ಕುಣಿತ ಮುಂತಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಗತಿಗಳ ಚಿತ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಅನಾವರಣಗೊಂಡಿವೆ.

ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು :

1. ಚಂದ್ರಶೇಖರ ಎಚ್., ೧೯೯೩, **ರಾಯಚೂರು ನೈಸರ್ಗಿಕ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಬಳಕೆಯ ಸ್ಥಿತಿಗತಿ ಮತ್ತು ಮುನ್ನೋಟ,** ತಿರುಳ್ಗನ್ನಡ, ಪು. ೩೭.
2. **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಅಂಶಗಳ ನೋಟ,** ೨೦೦೬-೦೭ ಪು. ೧.
3. **ಕರ್ನಾಟಕ ಸರಕಾರ, ತಹಶೀಲ ಕಾರ್ಯಾಲಯ ಗಂಗಾವತಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮಾಹಿತಿ** ತಾ॥ ಗಂಗಾವತಿ ಜಿ॥ ಕೊಪ್ಪಳ.
4. **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ,** ೨೦೦೬-೦೭, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೭
5. ಅದೇ, ಪು. ೧೪
6. ಅಭಿಶಂಕರ್ ಕೆ. ೧೯೭೦, **ರಾಯಚೂರ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ್ ಗೆಸೆಟಿಯರ್.**
7. ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಪಿ., ೨೦೦೨, **ಕೊಪ್ಪಳ ಹಂಪಿ ಪ್ರದೇಶದ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸದ ಕಲೆ,** ಪಿ.ಹೆಚ್‌ಡಿ. ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ. ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವ ವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.
8. ಪ್ರಕಾಶ ಹುಣಸಗಿ, ೧೯೮೭, **ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕ ದರ್ಶನ.**
9. ಬಂಗಾರಿ ವಿ.ಎಸ್., ೧೯೭೬, **ಕೊಪ್ಪಳ ನಾಡಿನ ಭೌಗೋಳಿಕ ದರ್ಶನ,** ಗವಿದೀಪ್ತಿ, ಪು. ೨೩೫-೩೪೧.
10. ಟಿ.ಆರ್. ಚಂದ್ರಶೇಖರ, ೧೯೯೯, **ಜಿಲ್ಲಾ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಅಧ್ಯಯನ ಕೊಪ್ಪಳ,** ಪು. ೮೫.
11. ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಪಿ. ಕೋಲ್ಕಾರ್., ೨೦೦೨, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ.
12. ಅಭಿಶಂಕರ್ ಕೆ(ಸಂ), ೧೯೭೨, **ಬಳ್ಳಾರಿ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ್ ಗೆಸೆಟಿಯರ್.**
13. ಶಿವತಾರಕ್, ೨೦೦೧, **ಕರ್ನಾಟಕ ಪುರಾತತ್ವ ನೆಲೆಗಳು,** ಪು. ೨.
14. ಅದೇ, ಪು. ೨
15. ಅದೇ, ಪು. ೭೩
16. ಅದೇ, ಪು. ೬೭
17. ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕಾರ(ಸಂ), ೨೦೦೨, **ಅಕ್ಷಯ ಸವಿಸಂಚಿಕೆ..**
18. ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕಾರ, ೨೦೦೨, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೫೨-೫೮.
19. ಶಿವತಾರಕ್, ೨೦೦೧, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೧೭
20. ಅದೇ, ಪು. ೬೬-೭೭.
21. ಸುಂದರ ಅ., ೧೯೭೩, **ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತುಗಳು,** ಕ.ಭಾ-೬೧, ಪು. ೬೪-೭೫.
22. ಶಿವತಾರಕ್, ೨೦೦೨, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೬೬-೬೭.
23. ಬಡಗೇರ್ ವಿ.ಎಸ್., ೨೦೦೨, **ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಇತಿಹಾಸ,** ಪಿ.ಹೆಚ್.ಡಿ. ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವ ವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ.
24. ದೇವರಾಜ ಡಿ.ವಿ ಮತ್ತು ಪಾಟೀಲ ಪಿ.ಎಸ್., ೧೯೯೧, **ವಿಜಯನಗರ ಪ್ರೋಗ್ರೆಸ್ ಆಫ್ ರಿಸರ್ಚ್,** ೧೯೮೭-೮೮, **ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತು ಮತ್ತು ವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಾಲಯಗಳ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ,** ಮೈಸೂರು, ಪು. ೬೪.
25. ಶಿವತಾರಕ್, ೨೦೦೨, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೬೫-೭೬.
26. ಸುಂದರ ಅ., ೧೯೭೩, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.
27. ಸುಂದರ ಅ(ಸಂ)., **ಕರ್ನಾಟಕ ಚರಿತ್ರೆ** ಸಂಪುಟ-೧, ಪು. ೨೪೦-೨೪೧

28. **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ**, ಸಂಪುಟ-೧೩, ೧೯೯೮, ಪು. ೧೯-೨೨.
29. ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕಾರ,೨೦೦೨, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,
30. **A. I.** Vol-೪
31. Mudhol M.S., **A Technical Study of Mata Objects from South Indian Megaliths** (Ph.D. Thesis).
32. ಶಿವತಾರಕ್, ೨೦೦೧, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೬೭-೭೭.
33. ಸುಂದರ ಅ., **ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲದ ಕಲೆ.**

ಅಧ್ಯಾಯ : ಮೂರು
ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆ

೩.೧ : ಪ್ರಧಾನ ರಾಜ ಮನೆತನಗಳ ಆಳ್ವಿಕೆ
೩.೨ : ಉಪ ರಾಜ ಮನೆತನಗಳ ಆಳ್ವಿಕೆ
೩.೨.೧ : ವಿಪ್ರ ನಾರಾಯಣ ನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವರು
೩.೨.೩ : ಕನಕಗಿರಿಯ ನಾಯಕರು

ಅಧ್ಯಾಯ ೩
ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆ

೩.೧: ಪ್ರಧಾನ ರಾಜಮನೆತನಗಳ ಆಳ್ವಿಕೆ :

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಇತಿಹಾಸ ಪೂರ್ವಕಾಲದ ಅವಶೇಷಗಳು ದೊರಕಿದ್ದು, ಅವುಗಳನ್ನು ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್, ಚಿಕ್ಕಬೆಣಕಲ್, ಆಗೋಲಿ, ಎಮ್ಮಿಗುಡ್ಡ, ಮಲ್ಲಾಪುರ, ಆನೆಗೊಂದಿ ಇನ್ನೂ ಹಲವಾರು ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಈ ಇತಿಹಾಸ ಪೂರ್ವಕಾಲದ ಅವಶೇಷಗಳ ಹೊರತಾಗಿ ಮೌರ್ಯರ ಕಾಲದಿಂದ ಹಿಡಿದು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳು ದೊರಕಿದ್ದು, ಇವುಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಧಾನ ರಾಜಮನೆತನಗಳ ಆಳ್ವಿಕೆಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಮೌರ್ಯರು :

ಮೌರ್ಯರ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶವು ಒಂದು ವಾಣಿಜ್ಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿತ್ತು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷ್ಯಾಧಾರಗಳು ನಮ್ಮ ಮುಂದಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮೌರ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶ ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಹಿಡಿತವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ್ದಿರಬಹುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಬಹುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಈ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದ ಗವಿಮಠ, ಪಾಲ್ಕಿಗುಂಡು(ಕೊಪ್ಪಳ) [ಟರ್ನರ್ ಆರ್.ಎಲ್., ೧೯೩೨][೧], ಮಸ್ಕಿ[ಹುಲ್ಟ್ಸ್ ಇ., ೧೯೨೫ : ೧೭೪-೧೭೫][೨], ನಿಟ್ಟೂರು[ಶೆಟ್ಟರ ಎಸ್. ಮತ್ತು ರಾಜಶೇಖರ ಎಸ್; ೧೯೭೭ : ೧೩೯][೩], ಉದೆಗೊಳ[ಸಂಯುಕ್ತ ಕರ್ನಾಟಕ ದೈನಿಕ, ೬-೩-೧೯೬೧: ೧][೪] ಮತ್ತು ಕನಕಗಿರಿ ಪ್ರದೇಶದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಸನ್ನತಿ[ಶರ್ಮ ಎ.ಕೆ. ಮತ್ತು ಇತರರು : ೧೯೮೯ ; ೨-೧೫ ಮತ್ತು ೧೯೮೯ ; ೪೦೩-೪೧೭][೫] ಹಾಗೂ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿ ಬಳಗದ ಅಶೋಕನ ಶಾಸನಗಳು[ಹುಲ್ಟ್ಸ್ ಇ; ೧೯೨೫: ೧೭೫-೧೮೦][೬] ದೊರೆತಿವೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಥಳಗಳ ಮಧ್ಯ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದು ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ ಮೌರ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಭಾಗವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ವಿಶೇಷವೆಂದರೆ ತಾಲೂಕಿನ ಕನಕಗಿರಿಯನ್ನು ಮೌರ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ದಕ್ಷಿಣ ಪ್ರಾಂತದ ರಾಜಧಾನಿ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅಶೋಕನ ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿ ಬಳಗದ ಶಾಸನಗಳು "ಸುವಂಣಗಿರೀತೇ ಆಯತ ಪುತಸ ಮಹಾಮಾತಾಣಂ ಚ ವಚನೇನ ಇಸಿಲಸಿ ಮಹಾಮಾತಾ ಆರೋಗಿಯಂ ಏತವಿಯಾ ಹೇವಾ ಚ ವಚನೇನ ಇಸಿಲಸಿ" ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಬಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಅಂದರೆ ಈ ಶಾಸನಗಳು ಅಶೋಕನು ತನ್ನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ದಕ್ಷಿಣ ಪ್ರಾಂತದ ಉಪರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದಾದ ಸುವರ್ಣಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದು, ಆರ್ಯಪುತ್ರ ಹಾಗೂ ಸುವರ್ಣಗಿರಿ ಮಹಾಮಾತ್ರರಿಗೆ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದವು. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಈ ಆದೇಶಗಳು ಸುವರ್ಣಗಿರಿಯಿಂದ ಇಸಿಲಾದಲ್ಲಿದ್ದ ಮಹಾಮಾತ್ರರಿಗೆ ನಿರೂಪಿಸಲಾದಂತಹವು. ಇದರಿಂದ ಸುವರ್ಣಗಿರಿ ಮೌರ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಮುಖ್ಯ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿತ್ತೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಸುವರ್ಣಗಿರಿಯನ್ನು ಗುರುತಿಸುವಲ್ಲಿ ವಾದ ವಿವಾದಗಳಿವೆ. ಹುಲ್ಟ್ಸ್[೧೯೨೫: ೧೭೭][೭]ರವರು ಕನಕಗಿರಿಯೇ ಸುವರ್ಣಗಿರಿಯೆಂದು ವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಈ ವಾದವನ್ನು ತಳ್ಳಿ ಹಾಕುವಂತಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕನಕಗಿರಿಯ ಸುತ್ತಲಿನ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅಶೋಕನ ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಕನಕಗಿರಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಸ್ವರ್ಣಗಿರಿ ಎಂತಲೂ ಕೂಡ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. "ಸ್ಕಾಂದ ಪುರಾಣ"ದ ತುಂಗಾಮಹಾತ್ಮೆಯ ಕನಕಾಚಲಪತಿ ಅಷ್ಟೋತ್ತ ಶತಮಾನ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು "ಅಶ್ಯಶ್ರೀ ಸ್ವರ್ಣಾದ್ರೀಶಾಷ್ಟೋತ್ತರ ಶತನಾಮಸ್ತೋತ್ರ"ವೆಂದು ಕನಕಾಚಲ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ದೇವರನ್ನು "ಧ್ಯಾಯೇತ್ಸ್ವರ್ಣ ಗಿರೀಶ್ವರಂ" ಎಂದು

ಹಾಗೂ "ಸ್ವರ್ಣಶೈಲಾದಿಪ, ಸ್ವರ್ಣಪುರೀಂದ್ರ, ಸ್ವರ್ಣಾದ್ರಿನಾಥ, ಸ್ವರ್ಣಾದ್ರೀಶ" ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಕನಕಗಿರಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೭೪ರ ಶಾಸನವೊಂದರ ಆರಂಭಶ್ಲೋಕ "ಶ್ರೀ ಮತ್ಸ್ವರ್ಣ ಗಿರಿಶಶ್ಯ ನಾರಸಿಂಹಸ್ಸ ಶಾಸನಂ" ಎಂಬುದಾಗಿ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕನಕಗಿರಿಯೆ ಅಶೋಕನ ಶಾಸನೋಕ್ತ ಸುವರ್ಣಗಿರಿ ಎಂದು ಊಹಿಸಲು ಬಲವಾದ ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕನಕಗಿರಿಯು ಕ್ರಿ.ಶ. ೨ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ ಟಾಲಮಿಯ ಜಿಯಾಗ್ರಫಿ ಗ್ರಂಥದ ಉಲ್ಲೇಖದಿಂದ ತರ್ಕಿಸಬಹುದು.

ಟಾಲಮಿಯ "ಜಿಯಾಗ್ರಫಿ"(ಸು.ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೦) ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿಗೇರಿಯಸ್ ಎಂಬ ಊರಿನ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ "ಮೊದೊಗೊಲ್ಲ" ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಊರಿನ ಉಲ್ಲೇಖವು ಇದೆ. "ಮೊದೊಗೊಲ್ಲ" ಈಗಿನ ರಾಯಚೂರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಲಿಂಗಸ್ಗೂರ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿಯ ಮುದಗಲ್ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಸರಿ ಎಂದು ತೋರುವುದು. ಆದರೆ ಕಲ್ಲಿಗೇರಿಯಸ್ "ಕೊಲ್ಲಗಿರಿ", "ಕೊಲ್ಲಾಪೂರ" ಎಂದು ತರ್ಕಿಸಲಾಗಿದೆ. (ಶ್ರೀ ಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರೀ ಎಸ್; ೧೯೪೦ : ೩)[೮] ಆದರೆ ಈ ಗುರುತಿಸುವಿಕೆ ಸರಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಕಲ್ಲಿಗೇರಿಯಸ್ ಕೊಲ್ಲಪುರ ಆಗುವ ಸಾಧ್ಯತೆ ಕಡಿಮೆ. ಇದರ ಬದಲು ಕಲ್ಲಿಗೇರಿಯಸ್ ಈಗಿನ ಕನಕಗಿರಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಪರೀಶಿಲಿಸುವ "ಜಿಯಾಗ್ರಫಿ"ಯಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ಸ್ಥಳಗಳ ಅಕ್ಷಾಂಶ, ರೇಖಾಂಶಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಪ್ರಕಾರ ಕಲ್ಲಿಗೇರಿಯಸ್ ಮತ್ತು ಮೊದೊಗೊಲ್ಲಗಳ ಅಕ್ಷಾಂಶ ರೇಖಾಂಶ ಕ್ರಮವಾಗಿ ೧೧೮°-೧೮° ಮತ್ತು ೧೧೯°-೧೮° ಇದೆ. ಈ ಅಕ್ಷಾಂಶ, ರೇಖಾಂಶಗಳನ್ವಯ ಕಲ್ಲಿಗೇರಿಯಸ್ ಮತ್ತು ಮೊದೊಗೊಲ್ಲ ಎರಡು ಅತ್ಯಂತ ಸಮೀಪದ ಸ್ಥಳಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಈಗಿನ ಮುದಗಲ್ ಮತ್ತು ಕನಕಗಿರಿಗಳೂ ಕೂಡ ತೀರಾ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿವೆ. ಆದರೆ ಕೊಲ್ಲಾಪುರ ಮುದುಗಲ್‌ದಿಂದ ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತ ಅಕ್ಷಾಂಶ, ರೇಖಾಂಶ ಅದಕ್ಕೆ ಸರಿಹೊಂದಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಲ್ಲಿಗೇರಿಯಸ್ ಕೊಲ್ಲಾಪುರ ಎಂದು ಗುರುತಿಸುವುದು ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಾಗಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಎರಡೂ ಸ್ಥಳಗಳ ಸಮೀಪ ಮತ್ತು ಅಕ್ಷಾಂಶ, ರೇಖಾಂಶಗಳ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಿಂದ ಕಲ್ಲಿಗೇರಿಯಸ್ ಕನಕಗಿರಿ ಆಗಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆ ಹೆಚ್ಚು. ಹೀಗಾಗಿ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿರಿಸಿ ಕನಕಗಿರಿಯೇ ಅಶೋಕನ ಶಾಸನೋಕ್ತ "ಸುವರ್ಣಗಿರಿ" ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶದ ಮಸ್ಕಿಯ ಶಾಸನ ಶೋಧವು[೧೯೧೫] ಅಶೋಕನ ಶಾಸನಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದ ಘಟನೆಯಾಗಿದೆ. "ದೇವನಾಂಪ್ರಿಯ, ಪ್ರಿಯದರ್ಶಿ ರಾಜಾ" ಎನ್ನುವ ಉಲ್ಲೇಖದೊಂದಿಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಶಾಸನಗಳ ಕರ್ತೃ ಮೌರ್ಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಅಶೋಕನೇ ಎನ್ನುವುದಾಗಿ ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದ ಕೀರ್ತಿ ಮಸ್ಕಿ ಶಾಸನಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನದ ಸಾರ ಇಂತಿದೆ.

ಈಗ ಎರಡುವರೆ ವರ್ಷಗಳಿಂಗಿತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ನಾನು ಬುದ್ಧನ ಉಪಾಸಕನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಈಚೆಗೆ ಒಂದು ವರ್ಷಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಸಂಘಕ್ಕೆ ಸೇರಿ ಧರ್ಮೋದ್ಯೋಗದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದೇನೆ. ಮೊದಲು ಜಂಬೂ ದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ಮಾನವರ ಹಾಗೂ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಗಮ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಈಗ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಗುರಿಯನ್ನು ಶ್ರೀಮಂತ ಮಾತ್ರ ಸಾಧಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದಲ್ಲ, ಬಡವನಾಗಲಿ ಬಲ್ಲಿದವನಾಗಲಿ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾದರೆ ಇದನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು.

ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶದ ಉಳಿದೆಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳ ಸಾರ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಇದೇ ರೀತಿ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಅಶೋಕನ ಶಾಸನಗಳ ಇನ್ನೊಂದು ಮಹತ್ವ ಅಂಶವೆಂದರೆ, ಬಹುತೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಅಶೋಕನ ಹೆಸರನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದು, ಮಸ್ಕಿಯಲ್ಲಿದೆ. ನಿಟ್ಟೂರ ಮತ್ತು ಉದೆಗೊಳಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ನಾಲ್ಕು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲೂ ಅವನ ಹೆಸರು ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡಿದ್ದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಶಾಸನಗಳಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಸಮಕಾಲೀನ

ಪ್ರಾಚೀನ ನೆಲೆಗಳು ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶದ ಹೆರೂರ್, ಕನಕಗಿರಿ, ಹೊಸಕೆರೆ, ಸೋಮನಾಳ್[ಸುಂದರ ಅ; ೧೯೭೩ : ೬೮][೯] ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕಮಾದಿನಾಳ(ಕಿಲ್ಲೆಗುಡ್ಡ)ಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿದ

ಅಶೋಕನ ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಚೀನ ನೆಲೆಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಾರಂಭ ಕಾಲದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ರಾಜಕೀಯ ಸ್ಥಿರತೆ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪ್ರಗತಿಯಿಂದ ಜನರ ಜೀವನಕ್ರಮ ಸುಧಾರಣೆ ಹೊಂದಿದ್ದಿತು. ವಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಗುಡಿಸಲುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಮನೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲದೇ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು, ಬಾವಿಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಕಟ್ಟಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಇವುಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಸುಟ್ಟ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು. ತಾಮ್ರ, ಕಬ್ಬಿಣ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಗಳ ಬಳಕೆಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದು, ಕಪ್ಪು-ಕೆಂಪು, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ವಿವಿಧಾಕಾರದ ಗಡಿಗೆ ಮಡಿಕೆಗಳು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದವು. ಬಟ್ಟಲುಗಳ ಹೊರಮೈಯಲ್ಲಿ ಬಿಳಿ ಬಣ್ಣದ ರೇಖಾ ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಕುಶಲತೆ ಬೆಳೆದಿತ್ತು. ನಾಣ್ಯಗಳ ಚಲಾವಣೆ ಮತ್ತು ಬಳಕೆ ಇತ್ತು. ಅಲ್ಲದೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಿಲಿಪಿ ಭಾಷೆಯು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿತ್ತು ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮವು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿತ್ತು.

ಹೀಗೆ ಅಶೋಕನ ಶಾಸನಗಳು ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮೌರ್ಯರ ಆಡಳಿತ ಇತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಶಾತವಾಹನರು :

ಮೌರ್ಯರ ತರುವಾಯ ದಖನ ಪ್ರಸ್ಥಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪನೆಯೊಂದಿಗೆ ಶಾತವಾಹನರು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಇವರು ಸು. ೩೫೦ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದರು. ಶ್ರೀ ಕಾಕುಲಂ, ಧಾನ್ಯಕಟಕ, ಪೈಥಾನ್ ಇವರ ರಾಜಧಾನಿಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಇವರ ರಾಜ್ಯವು ಗೋದಾವರಿ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣಾ ನದಿಗಳ ಬಯಲಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಸೀಮಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೆಲವು ಪ್ರಬಲ ಅರಸರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಶಾತವಾಹನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಬಂಗಾಳ ಕೊಲ್ಲಿಯಿಂದ ಅರಬ್ಬಿ ಸಮುದ್ರದವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿತ್ತು. ಶಾತವಾಹನರು ಕರ್ನಾಟಕದ ಬಹುಭಾಗವನ್ನು ಆಳಿದ್ದಾರೆ. ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶವೂ ಸಹ ಇವರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತೆಂದು ಈ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸುತ್ತ ಮುತ್ತಲಿನ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಸಮಕಾಲಿನ ನೆಲೆ ಮತ್ತು ಶಾಸನ ಹಾಗೂ ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಿಂದ ತರ್ಕಿಸಬಹುದು. ಶಾತವಾಹನರ ಶಾಸನಗಳು ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕನಕಗಿರಿಯಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಸು. ೨೦೦ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿ ಸನ್ನತಿ[ಎ.ಆರ್.ಆಯ್.ಇ.; ೧೯೬೬-೬೭ ನಂ.ಬಿ- ೨೦೩-೨೩೩][೧೦], ನೈರುತ್ಯಕ್ಕೆ ಸು. ೩೦೦ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿ ಬನವಾಸಿ [ರಘುನಾಥಭಟ್ ಎಚ್.ಆರ್; ೧೯೭೭ : ೪][೧೧], ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಸು. ೧೮೦ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿ ವಡಗಾಂವ್ ಮಾಧವಪುರ [ಪಂಚಮುಖಿ ಆರ್.ಎಸ್;೧೯೫೩:೨][೧೨] ಹಾಗೂ ಸಮೀಪದಹಿರೇಹಡಗಲಿ[ಇ.ಆಯ್;ಐ:೨][೧೩], ಕುರುಗೋಡು [ರಾಜಶೇಖರ ಎಸ್. ೧೯೭೬:೨೨೨][೧೪], ಮ್ಯಾಕ್‌ಡೋಣಿ[ಇ.ಆಯ್.XIV : ೧೫೫][೧೫]ಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ. ಸನ್ನತಿಯ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ರ ಇರೊ ಸಿರಿಸಾತ.. . . . ."ಎಂದಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಪ್ರಾಂತ ಶಾತವಾಹನರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರ ಬಹುದೆನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ. ಇನ್ನು ಹಿರೇಹಡಗಲಿ, ಮ್ಯಾಕ್‌ಡೋಣಿ ಶಾಸನಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಶಾತಹನಿರಟ್ಟ ಶಾತಹನಿಹರ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿರುವ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದ ಇಂದಿನ ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾತವಾಹನರ ಮೂಲ ನಿವಾಸವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡಲಾಗಿದೆ.

ಉತ್ಖನನಗೊಂಡ ಚಂದ್ರವಳ್ಳಿ, ವಡಗಾಂವ್-ಮಾಧವಪುರಗಳು ಶಾತವಾಹನರ ಕಾಲದ ನೆಲೆಗಳಾಗಿವೆ. ಗಂಗಾವತಿಗೆ ಸಮೀಪದ ಸಂಡೂರನಲ್ಲಿ ಶಾತವಾಹನರ ಕಾಲದ ಅಪೂರ್ವವಾದ ಯಕ್ಷನ ಮೂರ್ತಿಯೊಂದು ದೊರೆತಿದೆ[ಸುಂದರ ಅ ; ೧೯೮೬ : ೨೭೯-೮೪].[೧೬]

ಹೀಗೆ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯವರೆಗೂ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಕರಾವಳಿಯಿಂದ ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯವರೆಗೂ ಆವೃತ್ತವಾಗಿದ್ದ ಶಾತವಾಹನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶ ಸೇರಿತ್ತು.

ಕದಂಬರು :

ಕದಂಬರು ಕರ್ನಾಟಕವನ್ನಾಳಿದ ಪ್ರಥಮ ಕನ್ನಡಿಗರು. ಇವರು ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು. ೩೪೦ರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಕ್ರಿ.ಶ. ೫೪೦ರವರೆಗೂ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದರು. ಬನವಾಸಿ ಇವರ ರಾಜಧಾನಿ. ತಾಳಗುಂದಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಮಯೂರಶರ್ಮನು ಪಲ್ಲವರ ವಿರುದ್ಧ ಸಿಡೆದೆದ್ದು ಅವರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಪ್ರಬಲನಾದಾಗ ಪಲ್ಲವರು ಮಯೂರಶರ್ಮನನ್ನು ಎದುರು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳದೆ ಅವನಿಗೆ ಪಶ್ಚಿಮ ತೀರದಿಂದ ಮಲಪ್ರಭಾ ನದಿಯ(ಪ್ರೇಹಾರ)ವರೆಗಿನ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವನನ್ನು ರಾಜನೆಂದು ಮಾನ್ಯ ಮಾಡಿದರು. ಈ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶವು ಸಮ್ಮಿಳಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಕದಂಬರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕುರಿತಾಗಿ ಯಾವ ನೇರ ದಾಖಲೆಗಳು ದೊರೆತಿಲ್ಲ.

ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸಮೀಪವಿರುವ ದೇವಿಹಾಳ್ ಮತ್ತು ಸಂಡೂರನಲ್ಲಿ ಕದಂಬರ ಕಾಲದ ಎರಡು ಶಿಲ್ಪಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಶಿರಹಟ್ಟಿ ತಾಲೂಕಿನ ದೇವಿಹಾಳ್‌ದಲ್ಲಿ ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ಧಿನಿ[ಸುಂದರ ಅ ; ೧೯೯೦ : ೨೨೨-೨೨೪][೧೭] ಮತ್ತು ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಂಡೂರನಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ವವಾದ ವಿಷ್ಣು[೧೯೮೬ : ೨೭೯-೮೪][೧೮]ವಿನ ವಿಗ್ರಹಗಳು ದೊರೆತಿವೆ.

ಹೀಗೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿಯ ಉಲ್ಲೇಖ ಮತ್ತು ಸಮೀಪದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯ ಸಮಕಾಲೀನ ಶಿಲ್ಪಗಳಿಂದ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕದಂಬರ ಆಳ್ವಿಕೆಯನ್ನು ತರ್ಕಿಸಬಹುದು.

ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರು :

ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಸ್ಥಾಪನೆಯೊಂದಿಗೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಅಧ್ಯಾಯ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಚಾಲುಕ್ಯರ ಪ್ರಭುತ್ವ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ನರ್ಮದಾ ತೀರದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಕಾವೇರಿ ಬಯಲಿನವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿತ್ತು.

ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಆರಂಭಿಕ ದೊರೆಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿದು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದೊರೆ ಇಮ್ಮಡಿ ಪುಲಕೇಶಿ ದಕ್ಷಿಣದ ಗಂಗ, ಕದಂಬ, ಅಳುಪ, ಪಲ್ಲವ, ಚೋಳ, ಕೊಂಕಣದ ಮೌರ್ಯರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ. ಇವನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ನರ್ಮದಾ ತೀರದವರೆಗೂ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಳಿಂಗದವರೆಗೂ ವಿಸ್ತರಿಸಿತ್ತು. ಈ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶ ಸೇರಿತ್ತು.

ಪುಲಕೇಶಿಯ ಸಾವಿನೊಂದಿಗೆ ಕೈತಪ್ಪಿದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅವನ ಮಗ ಒಂದನೇ ವೀರ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಪುನಃ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಇಡೀ ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದಲ್ಲಿ ಅಜೇಯನಾಗಿ ಮೆರೆದನು. ಇವನ ನಂತರ ಬಂದ ವಿನಯಾದಿತ್ಯ, ವಿಜಯಾದಿತ್ಯ, ಇಮ್ಮಡಿ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಇಮ್ಮಡಿ

ಕೀರ್ತಿವರ್ಮರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶ ಚಾಲುಕ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಭಾಗವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಕೊಪ್ಪಳ ತಾಲೂಕಿನ ಹಲಗೇರಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನವೊಂದು[ದೇಸಾಯಿ ಪಿ.ಬಿ; ೧೯೫೬ : ೧][೧೯] ವಿಜಯಾದಿತ್ಯನನ್ನು “ಯುದ್ಧಮಲ್ಲ” ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ, ಶ್ರೀಪೃಥ್ವಿವಲ್ಲಭ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಒಂದು ಗಮನರ್ಹವಾದ ಶಾಸನವೊಂದು ಕೊಪ್ಪಳದಲ್ಲಿದೆ. ಅದರ ಪಾಠ ಹೀಗಿದೆ [ಸುಂದರ ಅ ; ೧೯೭೫ : ೧೦-೨೨].

೧. ಶ್ರೀ ಅಣಗಾರನ ಸಾನ್ತೆರಿಯನ್
೨. ಶ್ರೀ ಅಣನ್ವೆಯನ್ ದೋಮರೆಯನ್
೩. ಶ [ಶ್ರೀ] ಅನಿರಬಾತ್ರನೆ
೪. ಶ್ರೀ ಕಣ್ಣಿರೆಯನ್ ಕಿರುಗೆಯನ್

ಇವು ಶಾಸನ ಕತ್ತೃಗಳ ಇಲ್ಲವೆ ವರ್ತಕರ ಹೆಸರುಗಳಾಗಿರಬಹುದು. ಈ ಶಾಸನವು ಕೊಪ್ಪಳದ ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯಲ್ಲಿಯ ಪಡಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಉಳಿದ ಶಾಸನಗಳು ಅನಂತರ ಕಾಲದವು. ಈ ಶಾಸನಗಳಿರುವ ಪಡಿಗಳನ್ನು ಸ್ಥಳೀಯ ಜನರು ಮೋರೆರ ಅಂಗಡಿಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಆಳವಾದ ದೊಡ್ಡ ಕಣಿವೆ ಇದೆ. ಈ ಕಣಿವೆಯಲ್ಲಿ, ಶಾತವಾಹನರ ಕಾಲದ ಹಾಗೂ ಅನಂತರ ಕಾಲದ ಜನವಾಸ್ತವ್ಯ ನೆಲೆ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಿಲಾಯುಗ ಕಾಲದ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗಳ ಅವಶೇಷಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿ ದೊರೆತಿವೆ.

ಈ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಕೆಮ್ಮಣ್ಣು ಮತ್ತು ಬಿಳಿ ಬಣ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬೇರೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವಂತೆ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿಲ್ಲ. ಈ ರೀತಿಯ ಒಂದು ಕ್ರಮ ಇದುವರೆಗೂ ತಿಳಿದಮಟ್ಟಿಗೆ ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಶಾತವಾಹನರ ಕಾಲದಿಂದ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕುರುಗೋಡುನಲ್ಲಿರುವ ಶಾತವಾಹನ ಕಾಲದ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಶಾಸನ [ರಾಜಶೇಖರ ಎಸ್ ; ೧೯೭೬ : ೨೨೨][೨೦] ಬಾದಾಮಿ ಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆದಿ ಕದಂಬರ ಇಂಥ ಶಾಸನ ಬರಹಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಇವೆ.

ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಇನ್ನೆರಡು ಕುತೂಹಲಕಾರಿ ಶಿಲ್ಪಕೃತಿಗಳು ಗಂಗಾವತಿಗೆ ಹತ್ತಿರದ ಕುಕನೂರ ಮತ್ತು ಇಟಗಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಕುಕನೂರಿನಲ್ಲಿ ಶಾಸನಸಹಿತ ಸ್ತಂಭ ಹಾಗೂ ಇಟಗಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಲಂಕೃತ ಬಾಗಿಲು ತೋರಣವಿದೆ [ನಾಗರಾಜರಾವ್ ಎಂ.ಎಸ್.
೧೯೭೮ : ೩೧].[೨೧]

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಮತ್ತು ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹ ಅಂಶಗಳು ಇವೆ.

ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರು :

ಕ್ರಿ.ಶ. ೭೫೮ರಲ್ಲಿ ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಇಮ್ಮಡಿ ಕೀರ್ತಿವರ್ಮನನ್ನು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ದಂತಿದುರ್ಗನು ಸೋಲಿಸುವುದರೊಂದಿಗೆ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಆಡಳಿತ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ[೨೨] ಹಾಗೂ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಇವರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೭೩ರ ವರೆಗೆ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಶತಮಾನಗಳ ಕಾಲ ಬೃಹತ್ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಆಳಿದರು. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ನರ್ಮದಾ ನದಿಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಕಾವೇರಿವರೆಗೂ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಅರಬ್ಬಿ ಸಮುದ್ರ ಮತ್ತು ಮಾಳವದಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ವಾರಂಗಲ್ ಮತ್ತು ಕಡಪ ಜಿಲ್ಲೆಗಳವರೆಗೂ ವಿಸ್ತರಿಸಿತ್ತು.

ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಅರಸರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಅಮೋಘವರ್ಷನ ಆಡಳಿತದ ಅವಧಿಯು ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯದ ಪ್ರಗತಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣ ಅಧ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ. ಸ್ವತಃ ವಿದ್ವಾಂಸನಾಗಿದ್ದ ಇವನು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಪ್ರಥಮ ಗ್ರಂಥ ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗದ[೨೩] ಕತ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅಮೋಘವರ್ಷನು ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶದ

ಕೊಪ್ಪಳವನ್ನು "ವಿದಿತ ಮಹಾ ಕೊಪಣ ನಗರ" ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಕೊಪ್ಪಳವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶ ಅಮೋಘವರ್ಷನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದತೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶದ ಭೋಗಾವತಿ(ಮಾನ್ವಿ ತಾ.) ಮತ್ತು ಯೆರಡೋಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಇವರ ಶಾಸನಗಳಿವೆ [ಎ.ಆರ್.ಆಯ್.ಇ ; ೧೯೬೦–೬೧, ಬಿ. ೫೫೦][೨೪] ಭೋಗಾವತಿಯ ಶಾಸನವು ಎರಡನೆಯ ಕೃಷ್ಣನ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದೆ. ಇವನ ಮಗ ೨ನೆಯ ಜಗತ್ತುಂಗನು ತಂದೆಯ ಅಧೀನನಾಗಿ 'ಎಡದೊರೆ ೨೦೦೦' ಪ್ರಾಂತ್ಯವನ್ನು 'ಅಣುಜೀವಿತ'ವಾಗಿ ಆಳಿದ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಕೃಷ್ಣ–ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಗಳ ನಡುವಿನ ರಾಯಚೂರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪ್ರದೇಶವೇ ಎಡದೊರೆ ೨೦೦೦ ಪ್ರಾಂತವಾಗಿದೆ. ಯೆರಡೋಣಿ ಶಾಸನವು ಮೂರನೆಯ ಇಂದ್ರನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೨೭–೨೮ರ ಕಾಲದಿದ್ದು, ಆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು "ಹಿರಣ್ಯ ವರ್ಷ" ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಅಮೋಘವರ್ಷನ ಕಾಲದ ಒಂದು ಶಾಸನವು ಕೊಪ್ಪಳದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ [ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವ ವಿದ್ಯಾಲಯ ಸಂ–೨].[೨೫]

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರು :

ಕರ್ನಾಟಕವನ್ನಾಳಿದ ಪ್ರಮುಖ ರಾಜಮನೆತನಗಳಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಮನೆತನವು ಒಂದಾಗಿದೆ. ಈ ಮನೆತನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೭೩ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೮೯ರಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೊಂಡಿತು. ಎರಡನೆಯ ತೈಲಪನು ಈ ವಂಶದ ಮೂಲ ಪುರುಷ. ಚಾಲುಕ್ಯರು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ನಂತರ ರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಸು. ೨೦೦ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ದಖನ್ನಿನ ಬಹುಭಾಗವನ್ನು ಆಳಿದರು. ಈ ವಂಶದ ಅರಸರು ಸಾಹಿತ್ಯ, ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಕಲೆ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ವಿಶೇಷ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ನೀಡಿದರು.

ಚಾಲುಕ್ಯರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅವರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿತ್ತು. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ ನಂತರ ತೈಲಪನು [ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೭೩–೯೯೭] ಅವರ ಸಾಮಂತರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ತನ್ನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯಯವರೆಗೂ ವಿಸ್ತಿರಿಸಿದನು. ಇವನ ನಿಧನ ನಂತರ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ ೫ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಇವನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಎಡದೊರೆ ೨೦೦೦ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಅವನ ತಮ್ಮ ಒಂದನೆಯ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಜಯಸಿಂಹ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೧೪ರ ನವಲಿಯ ಶಾಸನ [ಎ.ಆರ್.ಆಯ್.ಇ–೧೯೫೮–೫೯ : ನಂ. ೭೧೦][೨೬] ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಕಲ್ಲೂರಿನ ಶಾಸನವು [ದೇಸಾಯಿ ಪಿ.ಬಿ ; ೧೯೫೬ : ೪೩–೪೪][೨೭] ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ದಿಗ್ವಿಜಯ ಕೈಗೊಂಡ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನರ್ಮದಾ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಬೀಡು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾಗ ಕಲ್ಲೂರನ್ನು ದಾನ ಮಾಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಿಗೆ ೧೨ ಜನ ರಾಣಿಯರಿದ್ದರು. ಅವರೆಲ್ಲಾ ಒಂದೊಂದು ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದು, ಅವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳಾದ ರಾಣಿ ಅಬ್ಬಲಾದೇವಿಯು ಕರಡಿಕಲ್ ೪೦೦ ಪ್ರಾಂತದ 'ಲಿಂಗ'[ಲಿಂಗಸ್ಗೂರ] ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಆಳುತ್ತಿದ್ದಳು [ಎ.ಆರ್.ಆಯ್.ಇ ; ೧೯೫೩–೫೪ ನಂ. ಬಿ. ೨೪೧][೨೮] ಇನ್ನೊಬ್ಬ ರಾಣಿ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯ ಮಹಾದೇವಿಯು ನಿಟ್ಟೂರವಿ ೭೦ರ ಬಳಿಯ ಅಗ್ರಹಾರ ಮುಕ್ಕುಂದ[ಸಿಂಧನೂರ ತಾ.] ನಾಡನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಳು[ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಪಿ ; ೧೯೯೦ : ೩೫].[೨೯]

ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ನಂತರ ಬಂದ ಅರಸರು ದುರ್ಬಲರಾದ್ದರಿಂದ ಕಳಚೂರ್ಯರು, ದೇವಗಿರಿಯ ಸೇವುಣರು, ದ್ವಾರಸಮುದ್ರದ ಹೊಯ್ಸಳರು ಉತ್ಕರ್ಷಗೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ ಚಾಲುಕ್ಯ ಸಂತತಿ ಕಣ್ಮರೆಯಾಯಿತು.

ಕಳಚೂರ್ಯರು :

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ಮುಮ್ಮಡಿ ತೈಲನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೫೬ರಲ್ಲಿ ಕಳಚೂರ್ಯ ಬಿಜ್ಜಳನು ಪ್ರಬಲನಾಗಿ ಚಾಲುಕ್ಯ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಡನು. ಬಿಜ್ಜಳನು ಸಮರ್ಥ ಯೋಧ ಮತ್ತು ದಂಡನಾಯಕನಾಗಿದ್ದನು. ಇವನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲ ಕರ್ನಾಟಕದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಘಟನೆಯಾಗಿದೆ. ಬಿಜ್ಜಳನ ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದ ಬಸವೇಶ್ವರರು ಸಾಮಾಜಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಮತಾ ಕ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಕೈಗೊಂಡರು.

ಬಿಜ್ಜಳ ನಂತರ ಅವನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಸೋಪಿದೇವ, ಸಂಕಮ ಅವಹಮಲ್ಲ ಮತ್ತು ಸಿಂಘಣ ಎಂಬುವರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಆಳಿದರು. ತಂದೆಯ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ರಾಯಮುರಾರಿ ಸೋಪಿದೇವನು ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶದ ಕೊಪ್ಪಳ ಸೀಮೆಯ ಮಾದಿನೂರಿನಿಂದ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಕುಕನೂರಿನ ಶಾಸನ [ದೇಸಾಯಿ ಪಿ.ಬಿ ; ೧೯೫೬ : ೬೭][೩೦]ವೊಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೮೪ರಲ್ಲಿ ತೈಲಪನ ಮಗ ನಾಲ್ಕನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನು ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೈಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿದ್ದ ಚಾಲುಕ್ಯ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಪುನಃ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಆದರೆ ಕೆಲದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೆ ಚಾಲುಕ್ಯ ಪ್ರಭುತ್ವ ಕೊನೆಗೊಂಡಿತು.

ದೇವಗಿರಿಯ ಸೇವುಣರು :

ಚಾಲುಕ್ಯ ಮತ್ತು ಕಳಚೂರ್ಯರ ನಂತರ ದೇವಗಿರಿಯ ಸೇವುಣರು ಪ್ರಬಲರಾಗಿ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ೫ನೇ ಬಿಲ್ಲಮನು ಚಾಲುಕ್ಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಸೇವುಣರ ಪರಮಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಆಗ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶದ ಕೊಪ್ಪಳವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಬೆಳ್ವಲ ಸೀಮೆ ಇವನ ವಶವಾಯಿತು. ಇವನ ಕಾಲದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೯೧ರ ಶಾಸನ [ಎ.ಆರ್.ಆಯ್.ಇ; ೧೯೫೩-೫೪, ನಂ. ೨೪೦][೩೧]ವೊಂದು ಕರಡಿಕಲ್ [ಲಿಂಗಸ್ಗೂರ ತಾ.]ನಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿದೆ. ಸೇವುಣರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದೊರೆಯಾದ ಎರಡನೇ ಸಿಂಗಣನ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳು ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶದಸಂಕನೂರು[ದೇಸಾಯಿಪಿ.ಬಿ;೧೯೫೬:೩೧],[೩೨] ಕುಕನೂರ[೧೯೫೬:೫೦],[೩೩] ಕೊಪ್ಪಳ[೧೯೫೬:೧೩][೩೪]ಮತ್ತು ಮುದಗಲ್[ಎ.ಆರ್.ಆಯ್.ಇ ; ೧೯೫೩-೫೪ ನಂ. ೨೫೩][೩೫]ಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೧೩ರಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಾವುದ್ದೀನ್ ಖಿಲ್ಜಿಯ ಸೇನಾಪತಿ ಮಲ್ಲಿಕಾಫರನು ದೇವಗಿರಿಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿ ೩ನೇ ಸಿಂಘಣನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದನು. ೧೩೧೮ರ ವೇಳೆಗೆ ಯಾದವ ಪ್ರಭುತ್ವ ಕೊನೆಗೊಂಡಿತು.

ಕುಮ್ಮಟದ ಅರಸರು [ಹೊಸಮಲೆ ದುರ್ಗ] :

ಈ ಅರಸರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳು ಕುಮ್ಮಟದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ. ಇವು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಾಗಿವೆ. ಒಂದು ಶಾಸನವು ಕಾಲಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೧೫ರಲ್ಲಿ ಸುರತಾಣದಳವು ನೇಮಿಯ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಕುಮ್ಮಟದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದಂತೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗಡೆಸಿಂಗನಾಯ್ಕ ಮತ್ತು ಅವನ ತಮ್ಮ ಕಾಮಿನಾಯ್ಕರು ಸತ್ತಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ [ಕೊಪ್ಪಳ, ೧೬೪-೧೬೫].

ಈ ಅರಸರು ಹಾಕಿಸಿರುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆಯದಿದ್ದರೂ ಇತರೆ ಶಾಸನಗಳ ಹಾಗೂ ಇದೇ ವಂಶದ ಕುಮಾರರಾಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಬಂದಿರುವ ಕಾವ್ಯಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಇವರ ವಂಶಾವಳಿಯನ್ನು ರಚಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೨೧ರ ಹೊಸಮಲೆ [ರಾಮನಮಲೆ] ಶಾಸನ ಇವರ ವಂಶಾವಳಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ [ಸಂಡೂರು. ೧೪].

ಮುಮ್ಮಡಿಸಿಂಗ

|

ಕಂಪಿಲರಾಯ ಖಂಡೆಯರಾಯ

|

ಕುಮಾರರಾಮ

|

ಮುಮ್ಮಡಿ ಸಿಂಗನ ಮಗ[೩೬]

ಇವರಲ್ಲಿ ಮುಮ್ಮಡಿಸಿಂಗನು ಈ ರಾಜ್ಯದ ಸ್ಥಾಪಕನಾಗಿದ್ದನು. ಇವನ ರಾಜಧಾನಿ ಹೊಸಮಲೆ. ಇವನ ನಂತರ ಇವನ ಸಮಗ ಕಂಪಿಲರಾಯನು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಹೊಸಮಲೆಯಿಂದ ಕುಮ್ಮಟದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ಪತ್ನಿ ಗುಜ್ಜಲವಂಶದ ಹರಿಹರದೇವಿ. ಇವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೇಮಿಖಾನನು ಕುಮ್ಮಟದುರ್ಗದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ನೇಮಿಖಾನ ಸೋತಿರಬಹುದು. ಇವನ ನಂತರ ಇವನ ಮಗ ಕುಮಾರರಾಮನು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಇವನನ್ನು ಹೆಸರಿಸುವ ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆಯದಿದ್ದರೂ ಇವನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ದೇವಾಲಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನು ಆಗೋಲಿಯ ರಾಮನಾಥ ದೇವರಿಗೆ ಹರಿವಾಣ ನೀಡಿದಂತೆ ಹೇಳಿದ್ದು, ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈ ದಾನಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿದವರು "ರಾಮನಾಥನ ಲೆಂಕರು" ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇದು ಕುಮಾರರಾಮನ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ದೇವಾಲಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಕುಮಾರರಾಮನ ಆರಾಧನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕೋನೇರಿನಾಯ್ಕನ ಮಗಳು ಗೋಪಯಿ ಹೊಸಮಲೆಯಲ್ಲಿ ರಾಮನಾಥನ ದೇವಾಲಯ ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೆ ಅದಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡುತ್ತಾಳೆ [ಸಂಡೂರು. ೧೪]. ಆಕೆ ಕುಮ್ಮಟದುರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ರಾಮನಾಥನ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಈಕೆ ನಿರ್ಮಿಸಿರಬೇಕು [ಕೊಪ್ಪಳ. ೧೬೭]. ಆನೆಗೊಂದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ರಾಮನಾಥನ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ[೩೭] [ಕೊಪ್ಪಳ. ೧೬೬].

ಕುಮಾರರಾಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಬರೆದಿರುವ ಕಾವ್ಯಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ದೆಹಲಿಯಲ್ಲಿ ಸುಲ್ತಾನ ರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾದ ನಂತರ ಖಿಲ್ಜಿ ಮನೆತನದ ಅಲ್ಲಾವುದ್ದೀನ್ ಖಿಲ್ಜಿ ದಕ್ಷಿಣದೆಡೆಗೆ ಗಮನಹರಿಸಿದನು. ಆತನ ದಂಡಾಧಿಪತಿ ಮಲ್ಲಿಕಾಫರನ ದಾಳಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣದ ಎಲ್ಲಾ ರಾಜ್ಯಗಳು ನಲುಗಿದರೂ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶವನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದ್ದ ಕುಮ್ಮಟ ರಾಜ್ಯ ದಾಳಿಯನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತಮ್ಮ ಶೌರ್ಯ ಸಾಹಸಗಳಿಗೆ ಜನಾನುರಾಗಿಯಾಗಿರುವ ಆ ರಾಜ್ಯದ ಕಂಪಿಲರಾಯ ಮತ್ತು ಅವನ ಮಗ ಕುಮಾರರಾಮನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೨೭ರಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಮಹ್ಮದ್‌ಬಿನ್ ತಘಲಖ್‌ನ ದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡುತ್ತಾ ವೀರ ಮರಣ ಹೊಂದಿದರು. ಈ ಪ್ರದೇಶ ದೆಹಲಿ ಸುಲ್ತಾನನ ವಶವಾಯಿತು.

ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರು :

ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೩೬ರವರೆಗೆ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ದಾಳಿಯು ಅವ್ಯಾಹತವಾಗಿ ನಡೆದು ಬಂದಿತು. ಇಲ್ಲಿನ ರಾಜ್ಯಗಳು ಬಲಹೀನವಾಗಿದ್ದವು. ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ ಅನಾಯಕತ್ವ ತಲೆದೋರಿತು. ದೇವಗಿರಿಯ ಸೇವುಣರು, ದ್ವಾರಸಮುದ್ರದ ಹೊಯ್ಸಳರು, ಓರಂಗಲ್ಲಿನ ಕಾಕತೀಯರು ಉತ್ತರದಿಂದ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ದಾಳಿಯನ್ನು ಎದುರಿಸಲಾರದೆ ತಮ್ಮ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡರು. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳರ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಸಂಗಮನ ಮಕ್ಕಳು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೩೬ರಲ್ಲಿ ಹೊಸದೊಂದು ರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿ ರಾಜಕೀಯ ಅಸ್ಥಿರತೆಯನ್ನು ಕೊನೆಗಾಣಿಸಿದರು. ಆನೆಗೊಂದಿ

ಮೊದಲ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದಿತು. ನಂತರ ವಿಜಯನಗರ ಇವರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಯಿತು. ಸಂಗಮ ಮನೆತನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದರಲ್ಲೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರೌಢದೇವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ನಿರ್ಮಾಣ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ನಡೆದವು. ಹಿರೇಜಂತಗಲ್‌ನ ಪ್ರಸನ್ನ ಶ್ರೀ ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯ ಈ ಕಾಲದ ಪ್ರಮುಖ ನಿರ್ಮಾಣ ಹಾಗೇ ಬಸಪಟ್ಟಣ, ಚಿಕ್ಕಜಂತಕಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ ಕೆರೆಗಳನ್ನು [ರಾಯರ ಕೆರೆ] ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಚಿಕ್ಕಬೆಣಕಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಇವನ ಒಂದು ಶಿಲಾಶಾಸನವಿದೆ. ಇವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಕನಕಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಗುಜ್ಜಲವಂಶದ ಪರಸಪ್ಪನಾಯಕ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೮೨ರಲ್ಲಿ ಹರಿಹರನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೈಚದಂಡ ನಾಯಕನ ಮಗ ಇರುಗಪ ದಂಡ ನಾಯಕನು ಆನೆಗೊಂದಿಯಲ್ಲಿ ಬಸದಿಯೊಂದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾನೆ.[೩೮]

ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರವೇಶ ರಹದಾರಿ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲುಕಿನಲ್ಲಿತ್ತೆಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಬಸಾಪಟ್ಟಣ–ಸಂಗಾಪುರ–ಮಲ್ಲಾಪುರ ನಡುವೆ ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರ(ಶಿಥಿಲವಾಗಿದೆ) ಈಚೆಗೆ ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿದೆ. ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ವಿಜಯನಗರ, ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲದ ಚರಿತ್ರೆ ಎಂದರೆ ಅದು ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟಿನ ಚರಿತ್ರೆಯೆ ಎನ್ನಬಹದು.

ಹೀಗೆ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಹಲವಾರು ಶಾಸನಗಳು ಲಭ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇವರ ಆಳ್ವಿಕೆ ಇತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

೩.೨ : ಉಪ ರಾಜಮನೆತನಗಳ ಆಳ್ವಿಕೆ :

೩.೨ ೧. : ವಿಪ್ರ ನಾರಾಯಣದ ನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವರು :

ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೭೩ರಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಆಳ್ವಿಕೆಯನ್ನು ಕೊನೆಗೊಳಿಸಿದ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬರಲು ನೊಳಂಬವಾಡಿಯ ಮೇಲೂ ಅವರ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತು. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಸಾಮಂತರಾಗಿದ್ದ ನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವರು ಚಾಲುಕ್ಯರ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ನೊಳಂಬವಾಡಿ ೩೨,೦೦೦ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ನೂತನ ರಾಜಧಾನಿ ಕಂಪ್ಲಿಯಿಂದ ಆಳುತ್ತಾರೆ.

ಕಂಪ್ಲಿ ಪ್ರದೇಶ ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದ ನೊಳಂಬವಾಡಿ ಪ್ರಸ್ತುತ ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆ ಜೊತೆಗೆ ಚಿತ್ರದುರ್ಗ, ಶಿವಮೊಗ್ಗ, ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು, ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಅನಂತಪುರ, ಕರ್ನೂಲ್ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದಿತು. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ವಿಭಾಗವಾಗಿದ್ದ ನೊಳಂಬವಾಡಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ೩೨೦೦೦ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡು ದೊಡ್ಡ ವಿಭಾಗವಾಯ್ತು. ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ 'ನೊಳಂಬವಾಡಿ' ಎಂದರೆ ದೊಡ್ಡ ವಿಭಾಗ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವುಂಟು. ನೊಳಂಬವಾಡಿಯನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಪಲ್ಲವರನ್ನು ನೊಳಂಬರು, ನೊಣಂಬರು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯ ಹಾಗೂ ತಲಕಾಡಿನ ಗಂಗರ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ನೊಳಂಬರು ಅವರ ಸಾಮಂತರಾಗಿ ನೊಳಂಬವಾಡಿಯನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೆಂಜೇರು [ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಮಡಕಶಿರಾ ತಾಲೂಕಿನ ಈಗಿನ ಹೇಮಾವತಿ] ಅವರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದಿತು. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಮೂರನೆಯ ಗೋವಿಂದನು ಗಂಗರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ ನಂತರ ನೊಳಂಬರು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಮಹೇಂದ್ರ ನೊಳಂಬಾದಿ ರಾಜನು ಈ ಮನೆನತನದ ಪ್ರಮುಖ ಅರಸನಾಗಿದ್ದನು. ಮಹೇಂದ್ರನು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಲು ಯತ್ನಿಸಿದನು. ಬಾಣರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಸೇಲಂ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ಗಂಗರೊಂದಿಗೆ ನಡೆಸಿದ ಕದನದಲ್ಲಿ ಇವನು ಮರಣಹೊಂದಿದನು. ಇವನ ಮಗ ನನ್ನಿಗ ಅಯ್ಯಪ್ಪದೇವನು ಕೂಡ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಸುನೀಗಲು, ನನ್ನಿಗನ ಮಗ ಅಣ್ಣಿಗನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೨೨–೨೩ರ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದನು.

ಇವನು ಕೂಡ ಗಂಗ ಮತ್ತು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರೊಂದಿಗೆ ದ್ವೇಷ ಹೊಂದಿದ್ದನು. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಮೂರನೆಯ ಕೃಷ್ಣನು ಇವನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಹತ್ತಿಕ್ಕುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ನಂತರ ಬಂದ ನನ್ನಿ ನೊಳಂಬನು ಕೂಡ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಮಾಂಡಲಿಕನಾಗಿದ್ದನು.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೭೩ರಲ್ಲಿ ಚಾಲುಕ್ಯರು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರನ್ನು ಅಂತ್ಯಗೊಳಿಸಿ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬರಲು ನೊಳಂಬರು ಚಾಲುಕ್ಯರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಹೆಂಜೇರುವಿನಿಂದ ಕಂಪಲಿಗೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಿದರು.[೩೯]

ನನ್ನಿ ನೊಳಂಬನ ತರುವಾಯ ಬಂದ ವೀರನೊಳಂಬನು ಪ್ರಾಯಶಃ ಕಂಪಲಿಯಿಂದಾಳಿದ ಮೊದಲ ನೊಳಂಬ ದೊರೆಯಿರಬೇಕು. ಕಂಪ್ಲಿಗೆ ಸುತ್ತಲಿನ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಿಲಾ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ತಮ್ಮನ್ನು ಪಾರಂಪರಿಕ ವಿಶೇಷಣಗಳಾದ ಶ್ರೀಪೃಥ್ವೀವಲಭ, ಪಲ್ಲವಾನ್ವಯ, ಪಲ್ಲವ ಕುಲತಿಲಕ, ಕಾಂಚೀಪುರವರಾಧೀಶ್ವರರೆಂದು ಕರೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.[೪೦]

ವೀರನೊಳಂಬನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೮೧ರ ಕಾಲದ ಶಾಸನವೊಂದು ಕಂಚುಗಾರ ಬೆಳಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿದ್ದು, ಅವನ ಮತ್ತು ಹೆಂಡತಿ ರೇವಲದೇವಿಯಕ್ಕಳ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.[೪೧] ಇವನ ನಂತರ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ಇರಿವನೊಳಂಬ ನರಸಿಂಘದೇವನು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ನರಸಿಂಘದೇವ ಹಾಗೂ ಅವನ ನಂತರದ ದೊರೆಗಳು ತಮ್ಮ ಸಾರ್ವಭೌಮ ಪ್ರಭುಗಳ(ಚಾಲುಕ್ಯರ) ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ತಾವೂ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿರುವರು. ನರಸಿಂಘದೇವನಿಗೆ ಘಟೆಯಂಕಾರ, ಚಿತ್ರವೆಡಂಗಗಳೆಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿದ್ದವು.[೪೨] ಇವನ ರಾಣಿ ಮಬ್ಬರಸಿಯು ಪಂಪಾಕ್ಷೇತ್ರದ(ಹಂಪಿ) ಮಹಾಕಾಲದೇವರಿಗೆ ಕೆಲವು ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಳೆಂದು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೧೪ರ ಗೊನಹಾಳ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.[೪೩] ಈ ರಾಜದಂಪತಿಗಳಿಗೆ ರೇವಲದೇವಿ ಎಂಬ ಮಗಳಿದ್ದಳು. ಈಕೆಯನ್ನು ಚಾಲುಕ್ಯ ಸಾರ್ವಭೌಮ ಎರಡನೆಯ ಜಯಸಿಂಹನು ವರಿಸಿದ್ದನೆಂದು ಬಾಗಳಿ ಶಾಸನ ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ.

ನರಸಿಂಘದೇವನ ತರುವಾಯ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವ ಪೆರ್ಮಾನಡಿ ಉದಯಾದಿತ್ಯನು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಇವನು ನೊಳಂಬವಾಡಿ– ೩೨೦೦೦ ಜೊತೆಗೆ ಕದಂಬಗಳಿಗೆ– ೧೦೦೦, ಕೊಗಳಿ–೫೦೦, ಕುದಿಯಪರವಿ–೭೦, ಕರವಿಡಿ–೩೦ರ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಆಳಿದನು.[೪೪] ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೧೮ರ ಒಂದು ಶಾಸನವು ಇವನು ಚಾಲುಕ್ಯ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಎರಡನೆಯ ಜಯಸಿಂಹದೇವ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೧೫–೧೦೪೨)ನ ಸಾಮಂತನಾಗಿ ತುಂಗಭದ್ರೆ ತೀರದ ಕಂಪುಲೀ ಬೀಡಿನಿಂದ ಆಳಿದನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೪೫] ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಮತ್ತು ಇವನು ಪಂಪಾ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಭೇಟಿ ನೀಡಿದ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಬಾಗಳಿ[೪೬] ಮತ್ತು ಹಿರೇ ಮ್ಯಾಗಳಗೇರಿ[೪೭]ಗಳ ನಾಲ್ಕು ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತವೆ. ಮಲ್ಲಯ್ಯನ ಗುಡ್ಡದ ಮೈಲಾರಪ್ಪನ ದೇವಾಲಯ ಹಾಗೂ ಕಂಪಲಿಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಇವನೇ ಕಟ್ಟಿಸಿರಬೇಕೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇವನಿಗೆ ಪಲ್ಲವ ಪೆರ್ಮಾನಡಿ[೪೮] ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ನೊಳಂಬ ಪೆರ್ಮಾನಡಿದೇವ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು.[೪೯] ಇವನು ಗಂಗಾವತಿ ಬಳಿ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿ ತೀರದಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರನಾರಾಯಣ [ಈಗಿನ ವಿಪ್ರ ಎಂಬ ಹಾಳುಗ್ರಾಮ] ಎಂಬ ಉಪರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದನು. ವಿಪ್ರದಲ್ಲಿ ಸದ್ಯ ಹಾಳುಬಿದ್ದ ದೇವಾಲಯಗಳು ಹಾಗೂ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳಿವೆ.[೫೦]

ಕಲ್ಕಂಭದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೩೦ರ ಶಾಸನವು ಇವನು ನೊಳಂಬವಾಡಿ, ಬಲ್ಲಕುಂದೆ, ಕದಂಬಳಿಗೆ ಜೊತೆಗೆ ಮಾಸವಾಡಿನಾಡಿನ ಭತ್ತಗಾವೆ, ಪಂಚಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇವನು ಇದೇ ಕಾಲದ ತಲವಾಗಿಲ ಶಾಸನವು ಅಲ್ಲಿಯ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡಿದ ವಿಷಯ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೫೧] ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೩೭ರ ಓರುವಾಯಿಯ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳು ಇವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೊಳಂಬ ಮಹಾದೇವಿಯ

ಅಸ್ತಿಯನ್ನು ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಜಿಸಿದ ವಿಷಯ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.[೫೨] ನೊಳಂಬ ಮಹಾದೇವಿಯು ಉದಯಾದಿತ್ಯನ ತಾಯಿಯಾಗಿರಬಹುದು.

ಉದಯಾದಿತ್ಯನ ನಂತರ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯ ನನ್ನಿ ನೊಳಂಬಾದಿ ರಾಜನು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಇವನಿಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೪೪ರಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಬಂಧವಾಯಿತು.[೫೩] ಇವನಿಗೆ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ನೊಳಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿರಾಜನೆಂದು ಹೆಸರಿತ್ತು.[೫೪] ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚೋಳರು ಕಂಪಲಿಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದರು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೪೬ರಲ್ಲಿ ಚೋಳ ದೊರೆ ರಾಜರಾಜನು ದಾಳಿಯನ್ನು ಗೈದು ಸುಗಂಧಭರಿತ ಉದ್ಯಾನಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಕಂಪಿಲ ನಗರದಲ್ಲಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಅರಮನೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನೆಂದು ಚಾಮರಾಜನಗರ ಹಾಗೂ ದೇವನಹಳ್ಳಿ ಶಾಸನಗಳು ವಿವರಿಸುತ್ತವೆ.[೫೫] ಕಂಪಲಿಯು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಕಂಪಲಿಯ ಅರಮನೆಯನ್ನು ಚಾಲುಕ್ಯರ ಅರಮನೆ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವುದು ಸಹಜ. ಈ ದಾಳಿ ನೊಳಂಬರ ಆಡಳಿತದ ಮೇಲೆ ಯಾವುದೇ ತೀವ್ರ ಪರಿಣಾಮವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ದಾಳಿಯ ಮರುವರ್ಷ ಅಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೪೭ರಲ್ಲಿ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ನನ್ನಿ ನೊಳಂಬನೇ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.[೫೬]

ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ನನ್ನಿ ನೊಳಂಬಾದಿರಾಜನ ನಂತರ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವ ಪೆರ್ಮಾನಡಿ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಇವನು ಕಂಪಲಿಯಿಂದ[೫೭] ನೊಳಂಬವಾಡಿ- ೩೨೦೦೦ ಕದಂಬಳಿಗೆ-೧೦೦೦, ಕೊಗಳಿ, ಬಲ್ಲಕುಂದೆ-೩೦೦, ಕುದಿಯಪರವಿ-೭೦, ಕರವಿಡಿ-೩೦ನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೫೭ರ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.[೫೮]

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೫೮ರ ನಂತರ ನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವರ ಶಾಸನಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವ ಪೆರ್ಮಾನಡಿ ರಾಜನೊಂದಿಗೆ ಕಂಪಲಿಯಲ್ಲಿ ನೊಳಂಬರು ತಮ್ಮ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಕಲ್ಯಾಣದಲ್ಲಿ ಚಾಲುಕ್ಯ ಎರಡನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೬೮ರಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬರಲು, ಅವನ ಸಹೋದರ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಿಗೆ ಸಿಂದವಾಡಿ ಮತ್ತು ನೊಳಂಬವಾಡಿಗಳ ಆಡಳಿತ ದೊರೆಯಿತು. ಕಂಪಲಿಯನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಸಹೋದರ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯನಿಗೆ ವಹಿಸಲಾಯಿತು. ೧೦೬೪ರ ಶಾಸನವು ಚಾಲುಕ್ಯ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನ ಮಗ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನ ಮಹಾರಾಜ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯನು ಕಂಪಲಿಯಿಂದ ಆಳಿದನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೫೯] ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೬೮ರ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನವು ಚಾಲುಕ್ಯ ಭುವನೈಕ್ಯಮಲ್ಲ ಸಹೋದರ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವ ಪೆರ್ಮಾಡಿದೇವನು ಕಂಪಲಿಯಿಂದ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.[೬೦] ಈ ಪೆರ್ಮಾಡಿದೇವನು ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ. ಆದರೆ ಅವನು ತನ್ನ ಬಿರುದುಗಳಲ್ಲಿ ನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವ ಎಂದು ಏಕೆ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿದೆ. ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ನೊಳಂಬವಾಡಿಯ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ರಾಜಕೀಯ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರಗಳಾದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಯಾವುದೇ ಕಾರಣದಿಂದ ನೊಳಂಬ- ಪಲ್ಲವರಿಗೂ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಿಗೂ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯ ಬಂದು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಕಂಪಲಿಯನ್ನು ನೊಳಂಬರಿಂದ ವಹಿಸಿಕೊಂಡಿರಬಹುದು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ನೊಳಂಬರ ಆಳ್ವಿಕೆ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೭೬ರಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣದ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇರಿದ ಮೇಲೆ ನೊಳಂಬವಾಡಿ- ೩೨೦೦೦ ವಿಭಾಗದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಒಡೆತನ ಪಾಂಡ್ಯರ ಪಾಲಾಗಿದ್ದುದನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತವೆ.

ನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವರು ನೊಳಂಬವಾಡಿಯ ಒಡೆತನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡುದಕ್ಕೆ ಜೆ.ಎಮ್. ನಾಗಯ್ಯನವರು "ಅಣ್ಣ ಸೋಮೇಶ್ವರನಿಗೂ ಹಾಗೂ ತಮ್ಮನಾದ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಿಗೂ ನಡೆದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪಲ್ಲವರು ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಪರ ವಹಿಸಿರಬೇಕು. ಆದರೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಗೆದ್ದನಾದುದರಿಂದ ತನಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ ಪಾಂಡ್ಯರಿಗೆ ನೊಳಂಬವಾಡಿ- ೩೨,೦೦೦ ವಿಭಾಗದ

ಸಂಪೂರ್ಣ ಒಡೆತನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಪಲ್ಲವರು ಅಧಿಕಾರ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ"[೬೧] ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾಗುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲೇ ನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವರು ಕಂಪಲಿಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಚಾಲುಕ್ಯ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯ ಹಾಗೂ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯರು ಅಲ್ಲಿಂದ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದ ಬಗ್ಗೆ ಮೇಲೆ ಗಮನಿಸಿದಂತೆ ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಶೋಧನೆ ಅವಶ್ಯ.

ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಕಂಪಲಿ, ನೊಳಂಬವಾಡಿ- ೩೨,೦೦೦ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿತು. ನೊಳಂಬವಾಡಿಯ ಅಧಿಕಾರ ಹೊಂದಿದ ಪಾಂಡ್ಯರು ಉಚ್ಚಂಗಿದುರ್ಗವನ್ನು ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆಡಳಿತ ಮುಂದುವರೆಸಿದರು.

ನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವರ ವಂಶಾವಳಿ

ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಅಧೀನ
(ಹೆಂಜೇರು ರಾಜಧಾನಿ)
|
ಮಹೇಂದ್ರ ನೊಳಂಬಾದಿ ರಾಜ
(೯ನೇ ಶತಮಾನದ ಕೊನೆ)
|
ನನ್ನಿಗ ಅಯ್ಯಪದೇವ
|
ಅಣ್ಣಿಗ(೯೨೨-೨೩)
|
ನನ್ನಿ ನೊಳಂಬ
(೯೬೭)

ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯರ ಅಧೀನ
(ಕಂಪಲಿ ರಾಜಧಾನಿ)
|
ವೀರ ನೊಳಂಬ
(ರಾಣಿ ರೇವಲದೇವಿಯಕ್ಕ)
(೯೮೧)
|
ಇರಿವ ನೊಳಂಬ ನರಸಿಂಘದೇವ
(೧೦೦೮)

ರಾಣಿ ಮಬ್ಬರಸಿ
|
ರೇವಲದೇವಿ
(೧೦೧೭-೧೦೪೪)
(ಪತಿ ಚಾಲುಕ್ಯ ೨ನೆಯ ಜಯಸಿಂಹ)

ರಾಣಿ ನೊಳಂಬ ಮಹಾದೇವಿ
|
ನೊಳಂಬ
ಪೆರ್ಮಾನಡಿ ಉದಯಾದಿತ್ಯ
|
ನನ್ನಿ ನೊಳಂಬಾದಿ ರಾಜ
(೧೦೪೪)
|
ನೊಳಂಬ ಪೆರ್ಮಾನಡಿ
(೧೦೫೭)

೩.೨.೨. ಆನೆಗೊಂದಿ ಅರಸರು :

ಆನೆಗೊಂದಿ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಸೇರಿದ ಪ್ರದೇಶ. ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರದಿಂದ ಸುಮಾರು ೧೨ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕಿದೆ. ತುಂಗಭದ್ರೆ ನದಿಯ ಉತ್ತರ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯ ರಮಣೀಯವಾದ ಬೆಟ್ಟಸಾಲುಗಳು, ಹಾಸುಗಲ್ಲು ಹಾಗೂ ಹೆಬ್ಬಂಡೆಗಳಿಂದ ಆವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಆನೆಗೊಂದಿಯ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತುಂಗಭದ್ರೆ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡೇ ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶ ಆದಿ ಮಾನವನ ನೆಲೆಯಾಗಿತ್ತೆಂದು ಜನರು ಇಲ್ಲಿನ ಕೆಲವು ಗವಿಚಿತ್ರಗಳು, ಕಲ್ಲಿನ ಆಯುಧಗಳ ಆಧಾರದ

ಮೇಲೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ದೊರಕುವ ಬೃಹತ್ ಗವಿಗಳು, ಗವಿಗಳ ಬಂಡೆಯ ಇಳಿಜಾರಿನಲ್ಲಿ ಆದಿಮಾನವರು ಚಿತ್ರಿಸಿದ ಕೆಂಪು ಹಾಗೂ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿ, ಮನುಷ್ಯನ ಬೇಟೆಯ ಚಿತ್ರಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಶಿಲಾಯುಗದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಶಿಲಾಯುಗದ ಕಲ್ಲಿನ ಆಯುಧಗಳು, ಆಯುಧಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಬಳಸಿದ ಕಲ್ಲಿನ ಚೂರುಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ಇಂದಿಗೂ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಶೋಧಿಸಲಾಗದೆ ಉಳಿದ ಎಷ್ಟೋ ಆದಿ ಮಾನವನ ನೆಲೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ದುರ್ಗಾಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲು, ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಸಾಗುವ ದಾರಿಯ ಕಲ್ಲು ಗುಂಡುಗಳಲ್ಲಿ ಆದಿಮಾನವರು ಬರೆದ ಗೂಳಿ, ಜಿಂಕೆ ಹಾಗೂ ನವಿಲಿನ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಇದೇ ರೀತಿ ದುರ್ಗಾಬೆಟ್ಟದ ಕುದುರೆಲಾಯದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಮಠದ ಪಕ್ಕದ ಬೃಹತ್ ಗವಿಗಳು ಆದಿಮಾನವರ ವಾಸದ ನೆಲೆಗಳೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪಂಪಾಸರೋವರ, ಅಂಜನಾದ್ರಿ ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲೂ ಆದಿಮಾನವನ ನೆಲೆಗಳು ಗೋಚರಿಸಿವೆ.[೬೩] ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸದ ಮೂಲವಾಗಿ ಆನೆಗೊಂದಿಯು ವಿಶೇಷ ಗಮನವನ್ನು ಸೆಳೆಯುತ್ತಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಹೀಗೆ ಆನೆಗೊಂದಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ನಮ್ಮ ನಾಡಿನಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ಅಂತೆಯೇ ನ್ಯೂನಿಜ್ ಆನೆಗೊಂದಿಯನ್ನು ವಿಜಯನಗರದ 'ಮಾತೃಸ್ಥಾನ'ವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರು ಇಲ್ಲಿ ಆನೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಆನೆಗೊಂದಿ ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಕುಂಜರಕೋಣ, ಹಸ್ತಿನಾವತಿ ಎಂತಲೂ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಆನೆಗೊಂದಿಯಲ್ಲಿ ೧೦-೧೧ನೇ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಅರಸ ಅಹವಮಲ್ಲ ಎರಡನೇ ತೈಲನ ಶಾಸನವೊಂದು ಪಂಪಾಸರೋವರದ ಬಳಿ ಇದೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಪತನಾನಂತರ ಅರವೀಡು ಸಂತತಿಯ ವಂಶಜರು ಆನೆಗೊಂದಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಆಳಿದರು. ಇವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆನೆಗೊಂದಿ 'ನರಪತಿ ಸಂಸ್ಥಾನ'ವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು.

ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಆನೆಗೊಂದಿಯನ್ನು ಕಿಷ್ಕಿಂದೆ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.[೬೪] ಆಂಜನೇಯನ ಜನ್ಮ ಸ್ಥಳವಾದ ಅಂಜನಾದ್ರಿ ಬೆಟ್ಟ, ಹನುಮನ ಸೆಳವು, ಸೇತುವೆ, ವಾಲಿಭಂಡಾರ, ವಾಲಿದಿಬ್ಬ, ವಾಲಿಕಾಷ್ಟ, ಶಬರಿಗುಹೆ ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಭೌತಿಕ ನಿದರ್ಶನಗಳಿಂದಾಗಿ ಇದು ಕಿಷ್ಕಿಂದಾ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದು ಸ್ಥಳಿಯರು ಬಲವಾಗಿ ನಂಬುತ್ತಾರೆ. ಆನೆಗೊಂದಿ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲೆಂದರಲ್ಲಿ ಆಂಜನೇಯ ದೈವಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ಬಗ್ಗೆ ಅಚ್ಚರಿ ಮೂಡಿಸಬಹುದಾದಂತಹ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಸಾಕಷ್ಟಿವೆ.

ಆನೆಗೊಂದಿಯು ಕೇವಲ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ, ಪೌರಾಣಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊಂದಿರದೆ ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸುಮಾರು ೬೦೦ ವರ್ಷಗಳ ಪೂರ್ವದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ ಎಂದು ವಿದೇಶಿ ಪ್ರವಾಸಿಗರಾದ ಹ್ಯೂಯೆನ್‌ತ್ಸಾಂಗನು ತಮ್ಮ ಪ್ರವಾಸ ಕಥನದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.[೬೫] ಆನೆಗೊಂದಿಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಚಾಲುಕ್ಯರು, ಹೊಯ್ಸಳರು, ಕಾಕತೀಯರು ಮತ್ತು ಕುಮ್ಮಟದರಸರು ಇಲ್ಲಿ ಆಳಿ ಹೋಗಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಜಯನಗರ ಚರಿತೆಮು ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಆನೆಗೊಂದಿ ರಾಜರ ವಂಶಾವಳಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗಿನ ಕಲ್ಯಾಣಪುರ ಈಗಿನ ಆನೆಗೊಂದಿ ರಾಜ್ಯವು ಉನ್ನತ ಮಟ್ಟದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೧೪ರಲ್ಲಿ ನಂದರಾಜರಿಂದ ಮಾತ್ರ ಇತಿಹಾಸದ ದಾಖಲೆಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದು, ಆ ಹಿಂದಿನ ದಾಖಲೆಗಳು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೧೪ರಲ್ಲಿ ನಂದರಾಜನು ಇಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಈತನು ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಪೋಷಕನಾಗಿದ್ದು, ಈತನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆನೆಗೊಂದಿಯಲ್ಲಿ ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆಂದು ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಬಸದಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈತನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೧೪ ರಿಂದ

೧೦೭೬ರವರಗೆ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈತನ ತರುವಾಯ ನಳರಾಜ, ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೭೬ ರಿಂದ ೧೧೧೭ರವರೆಗೆ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದ್ದಾಗಿ, ಈತನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗಿನ ಕಲ್ಯಾಣಪುರ ಈಗಿನ ಆನೆಗೊಂದಿ ಎಂಬುದು ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿದ್ದಾಗಿ ಈತನಿಗೆ ೧) ಬಿಜ್ಜಳ ೨) ವಿಜಯಧ್ವಜ ೩) ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನ ರೆಂಬ ಮೂರು ಜನ ಮಕ್ಕಳಿದ್ದರು ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಜಯಧ್ವಜನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೧೭ ರಿಂದ ೧೧೫೬ ರವರೆಗೆ ಜಾಣ್ಮೆಯಿಂದ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಾ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯಾಚೆ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ರಾಜ್ಯಭಾರವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ, ವಿಜಯಧ್ವಜ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ನಗರ ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅಂದಿನಿಂದ ಹಂಪಿ, ಆನೆಗೊಂದಿ ಒಂದು ರಾಜ್ಯದ ಬಡಾವಣೆಯಾಗಿ ಹಂಪಿ ಪರಿವರ್ತನೆಯಾಯಿತು.[೬೬]

ವಿಜಯಧ್ವಜ ನಂತರ ಈತನ ಮಗ ಅನುವೇಮ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೫೬ ರಿಂದ ೧೧೮೯ ರವರೆಗೆ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದರೆ, ಈತನ ಮಗ ನರಸಿಂಹದೇವರಾಯ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೮೯ ರಿಂದ ೧೨೪೬ ರವರೆಗೆ ಸುಮಾರು ದೀರ್ಘಾಕಾಲದವರೆಗೆ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದನು. ಈತನು ಆನೆಗೊಂದಿಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಮುತ್ತಾ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ, ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಕಾವಲುಗಾರರನ್ನು ನೇಮಕ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಕೋಟೆ ಕಟ್ಟಲು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ನಾಗರಿಕ ಸೌಕರ್ಯ, ರಾಜ್ಯದ ಸ್ವಚ್ಛತೆಗೆ ವಿಶೇಷ ಗಮನ ಕೊಟ್ಟಿದಾಗಿ ಹಾಗೂ ವಿಫಲವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಗಳಿಸಿದ್ದಾಗಿ, ಈ ವಿಫಲವಾದ ಸಂಪತ್ತಿನ ಸಂಕೇತವೇ ಎರಡು ಆನೆಗಳ ಮಧ್ಯ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇದ್ದು, ಗಜ– ಎಂದರೆ ಆನೆ, ಗುಂದಿ– ಎಂದರೆ ಕಟ್ಟಿ ಹಾಕುವುದು. ಕಾರಣ ಇದಕ್ಕೆ ಆನೆಗೊಂದಿಯೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ.[೬೭]

ಶ್ರೀರಾಜ ನರಸಿಂಹದೇವರಾಯನ ಆಮಂತ್ರಣದ ಮೇರೆಗೆ ವೇದಗುಪ್ತನೆಂಬ ಹಿಮಾಚಲ ಪ್ರಾಂತದವನು ಕಲ್ಯಾಣಪುರವೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಬದಲಿಸಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೮೯ ಹಾಗೂ ೧೨೪೬ರ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆನೆಗೊಂದಿಯೆಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದನು. ಈತನ ನಂತರ ಈತನ ಮಗ ರಾಮದೇವರಾಯನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೪೬ ರ ರಿಂದ ೧೨೭೧ರವರೆಗೆ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದರೆ ಈತನ ಮಗ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೭೧ ರಿಂದ ೧೨೯೭ ರ ವರೆಗೆ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದ್ದಾಗಿ,[೬೮] ತರುವಾಯ ಶ್ರೀ ರಾಜಜಂಬುಕೇಶವರಾಯ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೯೭ ರಿಂದ ೧೩೩೪ ರವರೆಗೆ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡಲು, ೧೩ನೇ ಶತಮಾನದ ಮೂರು ದಶಕಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಜಜಂಬುಕೇಶವರಾಯ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿರುವಾಗ, ಇವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಿಲ್ಲಿಯ ಸುಲ್ತಾನ ಮಹಮ್ಮದಬಿನ್ ತೊಘಲಖ್‌ನು ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದು ಅವನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದನು. ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಜಜಂಬುಕೇಶವರಾಯನು ವೀರಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಅಪ್ಪುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಹೊಯ್ಸಳ ರಾಜ್ಯ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ.[೬೯]

ನಂತರ ಈ ರಾಜ್ಯ ದಿಲ್ಲಿಯ ಸುಲ್ತಾನನ ವಶವಾಗಿ ತನ್ನ ಕಡೆಯವನಾದ ಮಲ್ಲಿಕಾಫರನಿಗೆ ಈ ರಾಜ್ಯದ ಕಾರುಬಾರಿಯಾಗಿ ನೇಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಗಲಾಟೆ ನಡೆದ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ತಿಳಿದು ಸುಲ್ತಾನನು ಸೈನ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಮರಳುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಆನೆಗೊಂದಿಯ ಕಾರುಬಾರಿಯಾದ ಮಲ್ಲಿಕಾಫರನು ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಅಸಮರ್ಥನಾಗಲು ದಿಲ್ಲಿಯ ಸುಲ್ತಾನನು ಸ್ಥಳೀಯರ ಮಾಹಿತಿ ಪಡೆದು ಆನೆಗೊಂದಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹರಿಹರನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ.[೭೦]

ಪ್ರಥಮವಾಗಿ ಸಂಗಮ ವಂಶದ ಹರಿಹರ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೩೬ರಲ್ಲಿ ಆನೆಗೊಂದಿ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ದೆಹಲಿಯ ಸುಲ್ತಾನ ಆದೇಶದ ಪ್ರಕಾರ ಮೊಟ್ಟ ಮೊದಲು ಆನೆಗೊಂದಿಯಿಂದ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆಗ್ಗೆ ತಮ್ಮನಾದ ಬುಕ್ಕನು ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ವಿದ್ಯಾನಗರವಾಗಿ ಅನಂತರ

ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿ ವಿಜಯನಗರವು ದೊಡ್ಡ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾಗಿ ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತದೆ. ಸಂಗಮ ವಂಶಸ್ಥರು, ಸಾಳುವ ವಂಶಸ್ಥರು, ತುಳುವಂಶದವರು ಮತ್ತು ಅರವೀಡು ವಂಶಸ್ಥರಿಂದ ರಾಜ್ಯಭಾರ ನಡೆಯುತ್ತದೆ.[೨೧]

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೪೭ರಲ್ಲಿ ಬಹುಮನಿ ರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾಗಿ ಆನೆಗೊಂದಿಯ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದ್ದರಿಂದ ದೊರೆ ಬುಕ್ಕನು ಆನೆಗೊಂದಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹಂಪಿಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಎನ್ನುವ ಹೊಸ ರಾಜಧಾನಿ ಕಟ್ಟಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ತೆರಳಿದನು.[೨೨] ಬುಕ್ಕರಾಯನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೭೭ ರಲ್ಲಿ ಕಾಲವಾಸನಾದನು. ನಂತರ ಇವನ ಮಗ ಇಮ್ಮಡಿ ಹರಿಹರನನ್ನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ತರಲಾಯಿತು. ಇಮ್ಮಡಿ ಹರಿಹರನು ರಾಜನಾದ ಮೇಲೆ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಹತ್ತು ವರ್ಷಕಾಲ ಮಾತ್ರ ಬದುಕಿದ್ದರು. ಆಗ ಅವರಿಗೆ ೧೧೮ ವರ್ಷಗಳು ವಯಸ್ಸು ಆಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೮೬ರಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಕ್ಷಯ ಸಂವತ್ಸರದ ಜೇಷ್ಟ ಕೃಷ್ಣ ತ್ರಯೋದಶಿ ಶನಿವಾರ ಸರ್ವಜ್ಞರು ತಮ್ಮ ಜೀರ್ಣ ಶರೀರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದರು.[೨೩]

ಎರಡನೆಯ ದೇವರಾಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೨೩ ರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೪೬ ರವರೆಗೆ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಾ ಆನೆಗೊಂದಿ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಶುದ್ಧವಾದ ನೀರಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇತ್ತು. ಆದರೆ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ತುಂಗಾಭದ್ರ ನದಿಯ ಆಚೆ ವಿಜಯನಗರಕ್ಕೆ ನೀರಿನ ಕೊರತೆಯನ್ನು ನಿಗಿಸಲು ಕಲ್ಲಿನ ಸೇತುವೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ವಿಜಯನಗರಕ್ಕೆ ನೀರಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಈಗಲೂ ಈ ಸೇತುವೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.[೨೪]

ರಾಜಧಾನಿ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ನಂತರ ಆನೆಗೊಂದಿ ವಿಜಯನಗರದ ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ ಹೊರ ಸೇನಾ ಠಾಣ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಅರಸನ ಪರವಾಗಿ ಒಬ್ಬ ದಳವಾಯಿ ಇದ್ದನೆಂದು ಡೊಮಿಂಗೊಪೇಸ್ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಸೇನಾಠಾಣೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಆನೆಗೊಂದಿಯಲ್ಲಿ ಸುಭದ್ರವಾದ ಸೆರೆಮನೆಯನ್ನು ಕೂಡಾ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ಸೆರೆಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಮಗ ತಿರುಮಲನ ಹತ್ಯೆಯ ಆರೋಪಿಗಳಾದ ಮಂತ್ರಿ ಸಾಳ್ವ ತಿಮ್ಮ ಹಾಗೂ ಅವನ ಮಕ್ಕಳಾದ ತಿಮ್ಮದಂಡನಾಯಕ ಮತ್ತು ಸಗೋವಿಂದರಾಜರ ಕಣ್ಣು ಕೀಳಿಸಿ ಬಂಧಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಅವರು ಈ ಸೆರೆಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಮರಣ ಹೊಂದಿದರು. ವಿಜಯನಗರದ ಸಾಮಂತನಾಗಿದ್ದ ಯಲಹಂಕದ ನಾಡಪ್ರಭು ಕೆಂಪೆಗೌಡರು ಸಾಮ್ರಾಟನಿಗೆ ಅವಿಧೇಯನಾಗಿ ಸ್ವಂತದ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದಾಗ ಅವನನ್ನು ಅಳಿಯರಾಮರಾಯನು ಬಂಧಿಸಿ ಆನೆಗೊಂದಿಯ ಸೆರೆಮನೆಗೆ ತಳ್ಳಿದನು. ಕೆಂಪೆಗೌಡನು ಅಲ್ಲಿ ೧೫೫೯ ರಿಂದ ೧೫೬೫ ರವರೆಗೆ ೫ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಸೆರೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದು, ನಂತರ ದಂಡತೆತ್ತು ಅಲ್ಲಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದನು.[೨೫]

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೬೫ರಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಪತನವಾಗಿ ಅರವೀಡು ವಂಶಸ್ಥರು ಪೇನುಗೊಂಡ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಗಿರಿಯಿಂದ ೧೬೪೬ರವರೆಗೆ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದರು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ವಿಜಯನಗರದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಅಸ್ತಂಗತವಾಯಿತು.

ಆದರೆ ಅರವೀಡು ಮನೆತನದ ಶ್ರೀರಂಗರಾಯ ಎಂಬುವನು ಪುನಃ ಆನೆಗೊಂದಿಗೆ ಬಂದು ಆಡಳಿತ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು. ಈ ಪ್ರಭುತ್ವಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ಮದ್ರಾಜಾಧಿರಾಜ ಪರಮೇಶ್ವರ ಶ್ರೀ ವೀರಪ್ರತಾಪ ವೀರ ತಿರುಮಲ ವಿದ್ಯಾ ವಿಜಯನಗರ ನರಪತಿ ಸಂಸ್ಥಾನ ಅನಾಗುಂದಿ ಎಂದು ಹೆಸರಿತ್ತು.

ಈ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಂಗರಾಯನು (೧೬೪೪–೧೬೭೮) ಸೇರಿ ಒಟ್ಟು ೧೭ ಅರಸರು ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ರಾಣಿಯರು ಅನೇಕ ರಾಜಕೀಯ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರಗಳನ್ನು ಕಂಡ ಆನೆಗೊಂದಿ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಮೇಲೆ ೧೭೭೦ರಲ್ಲಿ ಪೇಶ್ವೆಗಳು, ೧೭೭೫ರಲ್ಲಿ ಹೈದರಾಲಿ, ೧೭೮೬ರಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನ್ ದಾಳಿ

ಮಾಡಿದರು. ೧೭೯೯ರ ನಾಲ್ಕನೇ ಆಂಗ್ಲೋ–ಮೈಸೂರು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪು ಮಡಿದ ನಂತರ ಆನೆಗೊಂದಿ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಪಾಲಾಯಿತು. ಅವರು ಆನೆಗೊಂದಿ ಅರಸರಿಗೆ ಮಾಶಾಸನ ಗೊತ್ತು ಪಡಿಸಿದರು.[೨೧]

೧೯೪೭ರ ಭಾರತ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದವರೆಗೂ ಮಾಶಾಸನ ಹಾಗೂ ಆನೆಗೊಂದಿ ಸಹಿತ ಸುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶದ ಮೇಲೆ ಅರಸರು ಹಕ್ಕು ಹೊಂದಿದ್ದರು. ೧೯೪೮ರಲ್ಲಿ ನಿಜಾಮನ ವಿರುದ್ದ ಭಾರತ ಸರ್ಕಾರ ನಡೆಸಿದ ಕಾರ್ಯ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯಿಂದಾಗಿ ಹೈದರಾಬಾದ್ ರಾಜ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಆನೆಗೊಂದಿ ಸಹ ಭಾರತ ಒಕ್ಕೂಟದಲ್ಲಿ ವಿಲಿನವಾಯಿತು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಆನೆಗೊಂದಿ ಸಂಸ್ಥಾನ ಕೊನೆಗೊಂಡಿತು.[೨೨]

೩.೨.೩. : ಕನಕಗಿರಿಯ ನಾಯಕರು :

"ಕಣ್ಣಿದ್ದವರು ಕನಕಗಿರಿ, ಕಾಲಿದ್ದವರು ಹಂಪೆ ನೋಡಬೇಕು" ಎನ್ನುವ ನೂರಾರು ವರ್ಷದ ಜನವಾಣಿ ಎಷ್ಟೊಂದು ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಸತ್ಯವೂ ಆಗಿದೆ. ಹಾಗೆ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ತುಂಬಾ ಚಿರಸ್ಮರಣೀಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ. ಈ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಯುಗವೆಂದರೆ 'ಸುವರ್ಣಯುಗ'. ಈ ಯುಗದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ಮಾಂಡಲಿಕರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿ ಮೆರೆದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರವೇ ಅಂದಿನ ಸುವರ್ಣಗಿರಿಯೇ ಇಂದಿನ ಕನಕಗಿರಿ.

'ಕನಕ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮುನಿ ಇಲ್ಲಿ ತಪಗೈದು ಬಂಗಾರದ ಮಳೆ ತರಿಸಿದ ಕಾರಣ ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಕನಕಗಿರಿ ಎಂದಾಯಿತು ಎನ್ನುವುದು ಪ್ರಚಲಿತ ಕಥೆ. ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣದ ತುಂಗಾಮಹಾತ್ಮೆಯಲ್ಲಿ ಕನಕಗಿರಿಯ ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಕನಕಾಚಲಪತಿ ದೇವರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೭೪ರ ಇಮ್ಮಡಿ ಉಡಚನಾಯಕನ ಶಾಸನವೊಂದರ ಆರಂಭ ಶ್ಲೋಕ.... ಶ್ರೀ ಮತ್ಸ್ವರ್ಣಗಿರಿಶಶ್ಯ ನಾರಸಿಂಹಸ್ಯ ...... ಎಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಸುವರ್ಣಗಿರಿಯ ನರಸಿಂಹ' ಎಂದಿರುವುದು ಕನಕಗಿರಿಗೆ ಸುವರ್ಣಗಿರಿ ಎಂತಲೂ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಅಶೋಕನ ಶಾಸನೋಕ್ತ "ಸುವರ್ಣಗಿರಿ" ಈ ಕನಕಗಿರಿಯೆ ಎಂದು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ ಈ ಉಲ್ಲೇಖ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಈ ಮೇಲೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ಪ್ರಚಲಿತ ಕಥೆ, ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಕನಕಗಿರಿಯ ಇಮ್ಮಡಿ ಉಡಚನಾಯಕನ ಶಾಸನದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಈ ಊರಿಗೆ ಸುವರ್ಣಗಿರಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದು, ಇಂದು ಇದನ್ನು ಕನಕಗಿರಿ ಎಂದು ಸಂಭೋಧಿಸುತ್ತಿರುವುದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಯಕರು ತಮ್ಮನ್ನು 'ಗುಜ್ಜಲವಂಶೋದ್ಭವ'ರೆಂದು ಕರೆದುಕೊಂಡಿರುವುದು ಚಿಕ್ಕಮಾದಿಹಾಳ ರಸ್ತೆಯ ಮಡಿವಾಳಪ್ಪನ ಹೊಲದಲ್ಲಿನ ಶಾಸನ ಹಾಗೂ ಕನಕಗಿರಿಯ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಗುಡ್ಡದ ಕೆಳಗೆ ಇರುವ ಬಾವಿಯ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿನ ಶಾಸನ ಮತ್ತು ಕನಕಾಚಲಪತಿ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿನ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಗುಜ್ಜಲ ಶಬ್ಧದ ಅರ್ಥ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ 'ಗುಜ್ಜ' ಶಬ್ದವು 'ಗುಡ್ಡ' 'ಗುನ್ನ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗುಜ್ಜಲ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೆಲುಗಿನ ಪ್ರಭಾವವಿದ್ದರಬಹುದು. ಕನಕಗಿರಿಯ ಸುತ್ತಲಿನ ಕೆಲ ಊರು [೨೮]ಗಳಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ಗುಜ್ಜಲ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮನೆತನದವರು ಇದ್ದಾರೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ದಂತ ಕಥೆಯೊಂದರ ಪ್ರಕಾರ ನಾಯಕರ ಮೂಲಪುರುಷನಾದ ಪರಸಪ್ಪನು ತನ್ನ ಅಪಾರ ಕುಟುಂಬ, ದನಕರುಗಳ ಹಿಂಡಿನೊಂದಿಗೆ ಕನಕಗಿರಿ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದು ನೆಲೆಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಕನಕಗಿರಿ ನಾಯಕರಿಗೆ ವುಡಚ, ಉಡಿಸಿ, ಉಡಸಿ ಎಂಬ ಉಪನಾಮವಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ದಂತಕಥೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಪರಸಪ್ಪ ಕನಕಗಿರಿ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದು ಇಲ್ಲಿಯ ಉಡಚಲಮ್ಮ (ರೋಗನಿವಾರಕ ದೇವತೆ) ದೇವಿಯ ಸ್ಥಳವಾದ ಅಂದಿನ ಕಟ್ಟೆ ಹತ್ತಿರ ವಾಸಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪರಸಪ್ಪ

ಮನೆತನಕ್ಕೆ 'ಗುಜ್ಜಲ' ಎಂಬ ಮೂಲ ಹೆಸರಿದ್ದರೂ ಸ್ಥಳೀಯ ಅಂದಿನ ಜನರು ಇವರನ್ನು ಗುರುತಿಸುವಾಗ ಉಡಚಲಮ್ಮ ದೇವಾಲಯದ ಹತ್ತಿರ ಇದ್ದಿದ್ದರಿಂದ 'ಉಡಚನಾಯಕ'ರೆಂದು ಕರೆಯಲು ರೂಢಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಕನಕಗಿರಿಯ ಈ ನಾಯಕರ ಮೂಲಪುರುಷ ಯಾರೆಂಬುದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಕನಕಗಿರಿ ಪ್ರದೇಶದ ಆಡಳಿತವು ಯಾವ ನಾಯಕನಿಂದ ಆರಂಭವಾಯಿತೆಂದು ಕೂಡ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಂಶದ ಒಟ್ಟು ಮೂರುನಾಯಕರ ಹೆಸರುಗಳು ಮಾತ್ರಾ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತವೆ. ಅವರುಗಳೆಂದರೆ ಇಮ್ಮಡಿ ವುಡಸಿನಾಯಕ, ಕನಕಪ್ಪ ವುಡಸಿನಾಯಕ ಮತ್ತು ರಂಗಪ್ಪನಾಯಕ.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೩೬ರಲ್ಲಿ ಗುಜ್ಜಲ ವಂಶದ ಪರಸಪ್ಪ ನಾಯಕನಿಂದ ಕನಕಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಅಧೀನ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯ್ತು. ಈ ವಂಶದ ಒಟ್ಟು ೧೨ಜನ ನಾಯಕರು ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದ್ದು ಅವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ೯ಜನ ಕನಕಗಿರಿಯಿಂದಲೂ ಉಳಿದ ೩ಜನ ಪಕ್ಕದ ಹುಲಿಹೈದರದಿಂದಲೂ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದರು.[೮೦]

ಕನಗಿರಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳಿದ ರಾಜರು

೧) ಪರಸಪ್ಪನಾಯಕ	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೩೬–೧೫೧೦
೨) ನವಾಬ ಉಡಚನಾಯಕ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೧೦–೧೫೩೩
೩) ಕೆಲವಡಿ ಉಡಚನಾಯಕ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೩೩–೧೫೭೮
೪) ಒಂದನೆಯ ಕನಕಪ್ಪ ಉಡಚಪ್ಪನಾಯಕ	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೭೮–೧೬೧೮
೫) ಇಮ್ಮಡಿ ಉಡಚನಾಯಕ	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೧೮–೧೭೦೮
೬) ಚಿಕ್ಕ ಕನಕಪ್ಪ ಉಡಚನಾಯಕ	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೦೮–೧೭೫೨
೭) ಹಿರೇ ರಂಗಪ್ಪ ನಾಯಕ	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೫೨–೧೭೮೧
೮) ಮುಮ್ಮಡಿ ಕನಕಪ್ಪ ನಾಯಕ	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೮೧–೧೭೮೮
೯) ಹಿರೇನಾಯಕ	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೮೮–೧೮೩೩.[೮೧]

ಇವರಲ್ಲಿ ನವಾಬ ಉಡಚನಾಯಕ, ಇಮ್ಮಡಿ ಉಡಚನಾಯಕ ಮತ್ತು ಹಿರೇರಂಗಪ್ಪ ನಾಯಕ ಪ್ರಮುಖ ಪಾಳೆಗಾರರಾಗಿದ್ದರು. ಇವರು ಮತ್ತು ಇವರ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ನವಾಬ ಉಡಚನಾಯಕ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೧೦–೧೫೩೩) :

ಪರಸಪ್ಪ ನಾಯಕನ ನಂತರ ಅವನ ಮಗ ನವಾಬ ಉಡಚನಾಯಕ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೧೦ರಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಕನಕಗಿರಿಯ ಪಾಳೆಗಾರರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ದೊರೆಗಳಲ್ಲಿ ಇವನು ಒಬ್ಬ.

ನವಾಬ ಉಡಚನಾಯಕನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜಧಾನಿ ಕನಕಗಿರಿ ವಿಸ್ತಾರಹೊಂದಿತ್ತು. ಇವನ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಗ್ರಾಮವಾಗಿದ್ದ ಕನಕಗಿರಿಯನ್ನು ಇವನು ಅದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಗ್ರಾಮಗಳನೆಲ್ಲಾ ಒಂದೂಗೂಡಿಸಿ ಕನಕಗಿರಿ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮಾಡಿದನು ಮತ್ತು ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು.

ನವಾಬ ಉಡಚನಾಯಕನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ಅರಸನಾಗಿದ್ದನು. ಅವನು ಕೈಗೊಂಡ ಅನೇಕ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾರ್ಯಗಳು ನವಾಬನ ಮೇಲೂ ಪರಿಣಾಮ ಬೀರಿರಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ನವಾಬನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲಾ ಅನೇಕ ವಾಸ್ತು ಕಟ್ಟಡಗಳ

ನಿರ್ಮಾಣ ಕೈಗೊಂಡನು. ಕನಕಾಚಲಪತಿ ದೇವಾಲಯದ ಬಲಭಾಗದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮದ ಕಡೆಗೆ ಸು. ೧ ಕಿ.ಮೀ. ಉದ್ದದ ನೂರಡಿ ಅಗಲ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಬೀದಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅದರ ಎಡ- ಬಲ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗೋಪಿಕೃಷ್ಣ, ಶಂಕರಲಿಂಗ, ಮಹಿಷಮರ್ಧಿನಿ ದೇವಾಲಯ, ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯ, ನಗರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಪಂಪಾಪತಿ, ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಎಲ್ಲಮ್ಮ, ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಮತ್ತು ಸಂಜೀವಮೂರ್ತಿ(ಹನುಮಂತ) ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಇವುಗಳಿಂದ ಇವನು ಸರ್ವಮತಗಳನ್ನು ಸಮಾನವಾಗಿ ಗೌರವಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಕನಕಾಚಲಪತಿ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಕಾರ ಗೋಡೆ ಇವನ ರಚನೆ ಮತ್ತು ರಾಜಧಾನಿಯ ಹೊರಗೆ ನವಲಿಯ ಭೋಗಾಪುರೇಶ ದೇವಾಲಯವನ್ನು, ಎಮ್ಮಿಗುಡ್ಡದ ಕನಕಾಚಲಪತಿ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನವಾಬ ಉಡಚ ನಾಯಕನೇ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಹಂಪಿಯ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯದ ಉತ್ತರ ಗೋಪುರವನ್ನು ಕೂಡ ಇವನೇ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಈಗಲೂ ಅದನ್ನು ಕನಕಗಿರಿ ಗೋಪುರವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.[೮೩]

ಇಮ್ಮಡಿ ಉಡಚನಾಯಕ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೬೧೮-೧೭೦೮)

ಕನಕಪ್ಪ ಉಡಚನಾಯಕನ ನಂತರ ಅವನ ಮಗ ಇಮ್ಮಡಿ ಉಡಚನಾಯಕನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೧೮ರಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಈತನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳು ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅವು ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿವೆ. ಈತನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯದ ವರಮಾನ ೩೨ ಲಕ್ಷಕ್ಕೆ ಏರಿತ್ತಲ್ಲದೆ, ಅನೇಕ ರಾಜಕೀಯ ಚಟುವಟಿಕೆ, ಯುದ್ಧಗಳು ಈ ಅರಸನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆದಿವೆಂದು ಮತ್ತು ಇಮ್ಮಡಿ ಉಡಚನಾಯಕನು ನಾಡ ಗೌಡರಿಗೆ ದೇಸಾಯಿಗಳಿಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಉಂಬಳಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇವನಿಗೆ ಅಚ್ಚಮ್ಮ, ಚೆನ್ನಮ್ಮ ಮತ್ತು ಕನಕಮ್ಮ ಎಂಬ ಮೂವರು ರಾಣಿಯರಿದ್ದರಂತೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಮ್ಮರಾಣಿ ಕನಕಾಚಲ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆಲ್ಲಾ(ನೆಲಕ್ಕೆ) ಬಂಡೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೇ ಕನಕಗಿರಿಯ ವಾಯುವ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಹೆಸರಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಕೆರೆ ಕಟ್ಟಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಆ ಕೆರೆಗೆ ಚೆನ್ನಮ್ಮನ ಕೆರೆ ಎಂದು ಕರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆ ಇಂದಿಗೂ ಜೀವಂತವಾಗಿದೆ.

ರಾಣಿ ಅಚ್ಚಮ್ಮ ಕನ್ನೇರುಮಡು ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ ಬಾವಿಯೊಂದನ್ನು ತೋಡಿಸಿದ್ದಾಳಂತೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ರಾಣಿ ಕನಕಮ್ಮ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಗುಡ್ಡದ ಬಳಿ ಬಾವಿಯೊಂದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಇವರ ಕಾಲಮಾನದಲ್ಲಿ ಕನಕಗಿರಿ ರಾಜಧಾನಿ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಸಾಕಷ್ಟು ಕೆರೆ, ಬಾವಿಗಳು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದ್ದು ಜನರೇಳುವಾಗ 'ಇ೦೦' ಬಾವಿಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಕಾರದ ಬಾವಿಗಳು ಸೇರಿರಬೇಕೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.[೮೪]

ಹಿರೇರಂಗಪ್ಪ ನಾಯಕ (ಕ್ರಿಸ. ೧೭೫೨-೧೭೮೧) :

ಚಿಕ್ಕ ಕನಕಪ್ಪ ಉಡಚನಾಯಕ ನಂತರ ಅವನ ಮಗ ಹಿರೇರಂಗಪ್ಪ ನಾಯಕ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೫೨ರ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಇತನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಾಧು-ಸಂತರು, ಕವಿ-ವಿದ್ವಾಂಸರು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಹಿರೇರಂಗಪ್ಪ ನಾಯಕನಲ್ಲಿ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಆಸಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಾಧುಸಂತರ ಮೇಲೆ ಗೌರವ ಭಕ್ತಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿತ್ತು. ಹಾಗಾಗಿ ಇತನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವಿಪುರಾಣ, ಕೀರ್ತನ, ಕಾಮಪಿಡಂಬನೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಕಾರಗಳ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳು ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಹಿರೇರಂಗಪ್ಪ ನಾಯಕನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಅಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದ ಅಪರಾಳ ತಮ್ಮಣ್ಣನವರ "ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪಾರಿಜಾತಕ" ನಾಟಕವನ್ನು ಕವಿ ಶಿರಗುಪ್ಪಿ ಸದಾಶಿವಯ್ಯ ಅವರು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿದರು.[೮೫]

ಹೀಗೆ ಈ ಮೇಲಿನ ಮೂವರು ಪ್ರಬಲ ನಾಯಕರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ನಂತರ ಈ ವಂಶದ ೯ನೆಯ ದೊರೆ ಹಿರೇನಾಯಕ ಉದ್ದಟನಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಹೈದರಾಬಾದ್ ನಿಜಾಮ ಅವನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೈವಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು.

ಹುಲಿಹೈದರ್ ಸಂಸ್ಥಾನ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೮೩೩-೧೯೪೮) :

ಕನಕಗಿರಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು ಹತ್ತು ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿ ಹುಲಿಹೈದರ್ ಗ್ರಾಮವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕನಕಗಿರಿಯ ಗುಜ್ಜಲವಂಶದ ನಾಯಕ ಮನೆತನದವರು ಆಳ್ವಿಕೆಯನ್ನು ನಡೆಸಿದ್ದು, ಇದಕ್ಕೆ 'ಹುಲೆಹೈದರ್ ಸಂಸ್ಥಾನ'ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಕನಕಗಿರಿ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟನ್ನು ಹೈದರಾಬಾದ್ ನಿಜಾಮನು ಹಿರೇನಾಯಕನಿಂದ ಒಳಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ನಂತರ ಅವನ ಎರಡನೆಯ ಮಗ ರಂಗನಾಥಪ್ಪ ನಾಯಕ ಬಂಡೇಳಲು ಅವನಿಗೆ ನಿಜಾಮನು ಕನಕಗಿರಿಯನ್ನು ಹೊರತು ಪಡಿಸಿ ೧೬ ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿದನು. ರಂಗನಾಥಪ್ಪ ನಾಯಕನು ಹುಲಿಹೈದರ್ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಆಡಳಿತವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು. ಕನಕಗಿರಿ ಗ್ರಾಮ ನಿಜಾಮನ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಶ್ರೀ ಕನಕಾಚಲಪತಿ ದೇವರ ಜಾತ್ರೆ ನಡೆಸುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ನಾಯಕರಿಗೆ ಬಿಡಲಾಗಿದ್ದಿತ್ತು. ಇವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನ ಮತ್ತು ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ದೊರೆ ಕನಕಗಿರಿಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದರು. ಈತನ ನಂತರ ಹಿರಿಯ ಮಗ ರಂಗಪ್ಪ ನಾಯಕ ಅಧಿಕಾರ ವಹಿಸಿಕೊಂಡನು. ರಂಗಪ್ಪನಾಯಕನಿಗೆ ಗಂಡು ಮಕ್ಕಳು ಇರಲಿಲ್ಲ. ಈತನು ಮೃತನಾದ ನಂತರ ಹಿರಿಯ ರಾಣಿ ವೆಂಕಟಮ್ಮ ಮೈದುನ ಸೋಮಸಾಗರದ ಕನಕಪ್ಪ ನಾಯಕನ ಮಗ ಉಡಸಿನಾಯಕನನ್ನು ದತ್ತು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಳು. ಈತನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕನಕಾಚಲಪತಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಅರಸನ ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಮಿತಿಯನ್ನು ನೇಮಿಸಿಲಾಯಿತು. ಉಡಸಿನಾಯಕನ ನಂತರ ಅವನ ಮಗ ರಾಜರಂಗಪ್ಪ ನಾಯಕ ಅಧಿಕಾರ ವಹಿಸಿಕೊಂಡರೂ ‹ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ನಿಧನಾದನು. ರಾಣಿ ಗೌರಮ್ಮ ಮೈದುನನ ಮಗ ರಂಗಪ್ಪ ನಾಯಕನನ್ನು ದತ್ತು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಳು(ಸದ್ಯ ಹುಲಿಹೈದರ್‌ದಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ). ಆದರೆ ರಂಗಪ್ಪನಾಯಕ ಅಲ್ಪ ಪ್ರಯಾದವನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆಡಳಿತ ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ನೆಪವೊಡ್ಡಿ ನಿಜಾಮ ಸಂಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ರಾಣಿ ಗೌರಮ್ಮ ಹಾಗೂ ದತ್ತು ಪುತ್ರ ರಾಜರಂಗಪ್ಪ ನಾಯಕನನ್ನು ವರ್ಷಾನ ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿ ಹೈದರಾಬಾದಿನಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲಾಯಿತು.(ರಾಣಿ ಗೌರಮ್ಮ ೧೯೫೭ ರಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿಧನರಾದರು). ನಂತರ ರಾಜರಂಗಪ್ಪ ನಾಯಕನಿಗೆ ಅಧಿಕಾರ ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡಲಾಯಿತಾದರೂ ೧೯೪೮ರ ವಿಮೋಚನೆಯೊಂದಿಗೆ ಭಾರತ ಸರ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ವಿಲೀನವಾಯಿತು.

ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು :

೧. Turner R.L. ೧೯೫೨, **The Gavimath and Palkigundu Inscriptions of Ashoka**. The Department of Archaeology, The Government of Hyderabad, Hyderabad

೨. Hultzsch E.,೧೯೨೫, **Corpus Inscriptionum Indicarum"** vol-೧, Inscriptions of Ashoka Government of India , Oxford.

೩. ಶೆಟ್ಟರ ಎಸ್ ಮತ್ತು ರಾಜಶೇಖರ ಎಸ್ ; ೧೯೭೭. **ನಿಟ್ಟೂರಿನ ಅಶೋಕನ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳು,** ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತಿ, ಸಂಪುಟ-೧೦, ಸಂಚಿಕೆ-೧, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವ ವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ.

೪. **ಉದೆಗೊಳ್ಳ ಅಶೋಕ ಶಾಸನಗಳು**, ಸಂಯುಕ್ತ ಕರ್ನಾಟಕ, ದಿನಪತ್ರಿಕೆ, ೬-೩-೧೯೬೧ ಪುಟ-೧.

೫. Sharma.I.K., Varaprasad Rao.J. and Srinivas Rao G V, ೧೯೮೯., **More Ashokan Edicts form sannati (Karnataka),** Ratna chandika(R.C. Agrwal Felicitation Vol), New Dehli.

And

Sharma I.K., Varaprasad Rao J. and Srinivas Rao G.V., ೧೯೮೯, More Ashoka Edicts from Sannati (Karnataka), Ratnachandrika(R.C. Agrawal Felicitation Vol), New Delhi.

೬. Huletzseh E .,೧೯೨೫ , ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೧೭೫-೮೦.

೭. ಅದೇ, ಪು. ೧೭೭

೮. SriKanta Shaashtri.S. ೧೯೪೦, **Sources of Karnataka History,** vol-೧ University of Mysore, Mysore.

೯. Sundar A., ೧೯೭೩, **Some Tamples of North Dharwad Districts and Hoysala Architecture**. Jonrnol of Karnataka University (Social Scince) Vol-XX-XXI, Dharwad.

೧೦. **Annual Report on Indian Epiraphy,** ೧೯೬೬-೬೭.

೧೧. ರಘುನಾಥ ಭಟ್ ಎಚ್.ಆರ್. ೧೯೭೭, **ಕರ್ನಾಟಕ ಶಾಸನಕಲೆ,** ಭಾರತಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ಮೈಸೂರು.

೧೨. ಪಂಚಮುಖಿ ಆರ್.ಎಸ್., ೧೯೫೩, **ಮುಂಬಯಿ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಸಂಶೋಧನೆ (೧೯೩೯-೧೯೫೧),** ಕನ್ನಡ ರಿಸರ್ಚ್ ಇನ್ಸ್ಟಿಟ್ಯೂಟ್, ಧಾರವಾಡ.

೧೩. **Epigraphia Indica,** Vol. ೨.

೧೪. Rajashekar S., ೧೯೭೬, **Painted Inscriptions at Kurugodu**, All India Oriental Conference (Twenty Eighth Session) Summaries of Papers, Karnataka University, Dhawad.

೧೫. **Epigraphia Indica,** Vol.೧೪.

೧೬. Sundar A., ೧೯೮೬, **Two Rare Sculptures from Soudur Bellary District,** Studies in Indian Cuture, S. Ramachndra Rao Felicition Committee, Bangalore.

೧೭. Sundara A., ೧೯೮೬, **An Early Kadamba Mahishamadini Sculpture from Devihal,** Indian History and Epigraphy(Dr. G.S. Gai Felicition Vol) Agam Kalaprakashan, Delhi.

೧೮. Sundara A., ೧೯೮೬, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೨೭೯-೮೪.

೧೯. ದೇಸಾಯಿ ಪಿ.ಬಿ. ೧೯೫೬, **ಶಾಸನ ಪರಿಚಯ**, ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಸಂಶೋಧಕ ಮಂಡಳಿ, ಧಾರವಾಡ.

೨೦. Rajashekar S., ೧೯೭೬, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೨೨೨.

೨೧. Nagaraj Rao M.S., ೧೯೭೮, **Progress of Archaollogy in Karnataka-** ೧೯೫೬-೧೯೭೨, **Directorate of Archaeology and Musuems**, Mysore.

೨೨. ಡಾ॥ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ೧೯೯೯., **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ**, ಸಂಪುಟ-೨.

೨೩. ಈ ಗ್ರಂಥ ಶ್ರೀವಿಜಯನದೆಂದೂ, ಅವನು **ಅಮೋಘವರ್ಷ ನೃಪತುಂಗನ** ಆಸ್ಥಾನ ಕವಿಯಾಗಿದ್ದನೆಂದೂ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುತ್ತಾರೆ.

೨೪. **Annual Report on Indian Epigraphy**, ೧೯೬೦-೬೧.

೨೫. ಡಾ॥ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ೧೯೯೯, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ.

೨೬. Sundara A., ೧೯೭೬, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೧೨೮-೩೪.

೨೭. Shanta Kumari S.L., ೧೯೮೪-೮೫, 'A note on the two, Rastrakuta Sculptures from Nilagunda Journal of the Karnataka University (Social Scince), Vol-XX-XXI, Dharwad.

೨೮. **Annual Report on Indian Epigraphy**, ೧೯೫೮-೫೯, No. ೭೧೦.

೨೯. ದೇಸಾಯಿ ಪಿ.ಬಿ., ೧೯೫೬, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೩೩-೪೪, ಧಾರವಾಡ.

೩೦. **Annual Report on Indian Epigraphy,** ೧೯೫೩-೫೪, No.B. ೨೪೧.

೩೧. ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಪಿ., ೧೯೯೦, **ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಪುರಾತತ್ವ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಹಾಗೂ ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಸ್ಮಾರಕಗಳು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವ ವಿದ್ಯಾಯಲಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಎಂ.ಎ. ಪ್ರಬಂಧ(ಅಪ್ರಕಟಿತ).

೩೨. ದೇಸಾಯಿ ಪಿ.ಬಿ., ೧೯೫೬, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೬೭.

೩೩. **Annual Report on India Epigraphy**, ೧೯೫೩-೫೪. No. ೨೪೦.

೩೪. ದೇಸಾಯಿ ಪಿ.ಬಿ., ೧೯೫೬, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೩೧

೩೫. ಅದೇ, ಪು. ೫೦

೩೬. ಅದೇ, ಪು. ೧೩

೩೭. **Annual Report on India Epigraphy,** ೧೯೫೩-೫೪. No. ೨೫೩.

೩೮. ಡಾ॥ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ೧೯೯೯, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೩೦

೩೯. ಅದೇ, ಪು. ೩೦

೪೦. ಅದೇ, ಪು. ೩೧

೪೧. ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕಾರ, ೨೦೦೫, **ಕಂಪ್ಲಿ ಇತಿಹಾಸ**, ಪು. ೧೦-೧೧

೪೨. **SII** IX pt. No. ೭೪ ಕಂಚುಗಾರ ಬಳಗಲ್ಲು

೪೩. ಅದೇ

೪೪. **AR.** No. ೮೬-೧೯೭೭-೭೮ ಬಲ್ಲಕುಂದೆ.

೪೫. **SII** IX pt .I.No. ೭೯ ಗೊನಹಾಳ್

೪೬. **AR.**No. ೧೦೨-೧೯೭೭-೭೮ & ೮೭-೧೯೭೭-೭೮

೪೭. **SII** IX Pt. I. No. ೮೦

೪೮. **SII** IX Pt. No-೮೦ & ೮೧

೪೯. **SII** IX Pt. No.೧೧೩ & SII IX Pt. II No. ೧೦

೫೦. ದೇವರ ಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ೧೯೯೮, **ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ** ಸಂಪುಟ-೧, **ಹಳೇನಲ್ಲುಡಿ** ನಂ.೩೧

೫೧. **SII** Pt. I.No. ೮೩ & ೮೪.

೫೨. ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೊಲ್ಕಾರ, ೨೦೦೨, **ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಭೌಗೋಳಿಕ ಮತ್ತು ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಅವಲೋಕನ,** ಅಕ್ಷಯ ಸವಿಸಂಚಿಕೆ, ಗಂಗಾವತಿ.

೫೩. **SII** IX Pt. I No. ೮೭

೫೪. **SII** IX Pt. I No. ೨೪೯ & No. ೯೨

೫೫. **SII** IX Pt. I No. ೯೮

೫೬. **SII** IX Pt. I No. ೧೧೩, **ಹಿರೇಮ್ಯಾಗಳಗೇರಿ**(೧೦೫೭)

೫೭. **SII** IX No. ೧೪, ಚಾಮರಾಜನಗರ, ಇ.ಅ.IX. No. ೭೫, **ದೇವನಹಳ್ಳಿ.**

೫೮. **SII** IX Pt. I No. ೧೦೬

೫೯. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ (ಸಂ), ೧೯೯೯, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ.

೬೦. ಅದೇ

೬೧. **ಇ.ಅ.XI., ಮೊಳಕಾಲ್ಮೂರ್** ೨೯.

೬೨. **ARIE** ೧೯೧೬ No. B. ೫೧೪

೬೩. ನಾಗಯ್ಯ ಜೆ.ಎಮ್. ೧೯೯೧, **ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳು,** ಪು. ೧೫.

೬೪. ಪರಿಷ್ಕಣೆಯೊಂದಿಗೆ, ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ೧೯೯೯ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ.

೬೫. ಕೆ. ಶ್ರೀನಿವಾಸರೆಡ್ಡಿ, **ಆನೆಗೊಂದಿ ಸ್ಥಳ ಮಹಿಮೆ ಹಾಗೂ ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಪು.೪

೬೬. ಅದೇ, ಪು. ೫

೬೭. ಅದೇ, ಪು. ೧೦

೬೮. ಅದೇ, ಪು. ೧೦

೬೯. ಅದೇ, ಪು. ೧೧

೭೦. ಅದೇ, ಪು. ೧೧

೭೧. ಅದೇ, ಪು. ೧೨

೭೨. ಅದೇ, ಪು. ೧೨

೭೩. ಅದೇ, ಪು. ೧೩

೭೪. ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೊಲ್ಕಾರ, ೨೦೦೭, **ಆನೆಗೊಂದಿ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ನೋಟ,** ದೀಪಾವಳಿ ವಿಶೇಷಾಂಕ, ಕನ್ನಡ ದಿನ ಪತ್ರಿಕೆ, ಗಂಗಾವತಿ.

೭೫. ಕೆ. ಶ್ರೀನಿವಾಸರೆಡ್ಡಿ, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ. ಪು. ೧೪

೭೬. ಅದೇ, ಪು. ೧೪

೭೭. ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೊಲ್ಕಾರ, ೨೦೦೭, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ.

೭೮. ಅದೇ.

೭೯. ಅದೇ.

೮೦. ರಾಯಚೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪೊತ್ನಾಳ, ಜೇನೂರು, ಮಾನ್ವಿ(ಮಾನ್ವಿ ತಾ.)ನಂದಿಹಳ್ಳಿ, ಸಿಂಧನೂರ(ಸಿಂಧನೂರು ತಾ.) ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹೊಸಪೇಟೆಯ ಮತ್ತು ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸುಪುರ ಮತ್ತು ಶಹಪೂರ.

೮೧. ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೊಲ್ಕಾರ, ೧೯೯೪., **ಕನಕಗಿರಿಯ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಕಲೆ,** ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವ ವಿಧ್ಯಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಎಂ.ಫಿಲ್. ಪ್ರಬಂಧ, ಧಾರವಾಡ ಪು. ೪೯-೫೦.

೮೨. ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೊಲ್ಕಾರ, ೨೦೦೨., **ಅಕ್ಷಯ ಸವಿಸಂಚಿಕೆ,** ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಾ ಪ್ರಥಮ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮ್ಮೇಳನ, ಗಂಗಾವತಿ.

೮೩. ಅಲ್ಲಾಗಿರಿರಾಜ, **ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ-ಕನಕಗಿರಿ,** ಪು. ೩೧

೮೪. ಡಾ॥ ಶರಣಸಬಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕಾರ, ೧೯೯೪, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೫೬-೫೮

೮೫. ಅಲ್ಲಾಗಿರಿರಾಜ, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೧೪-೧೫.

೮೬. ಅದೇ, ಪು. ೧೬.

೮೭. ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕಾರ, ೨೦೦೨, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ.

ಅಧ್ಯಾಯ : ನಾಲ್ಕು
ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಶಿಲಾ ಶಾಸನಗಳು

೪.೧. : ದಾನ ಶಾಸನಗಳು
೪.೨ : ಸ್ಮಾರಕ ಶಾಸನಗಳು
೪.೨.೧ : ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು
೪.೨.೨ : ನಿಷಧಿ ಶಾಸನಗಳು

ಅಧ್ಯಾಯ ೪
ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಶಿಲಾ ಶಾಸನಗಳು

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಾಶವಾಗುವಂತಹ ಭೂರ್ಜಪತ್ರ, ತಾಳೆಗರಿ, ಕಾಗದ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಮೇಲಿನ ಬರೆಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಹುಕಾಲ ಉಳಿಯುವಂತಹ ಶಿಲೆ, ಲೋಹ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಮೇಲಿನ ಬರೆಹವನ್ನು ಶಾಸನವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ.[೧] 'ಅಪ್ಪಣೆ' ಅಥವಾ 'ರಾಜಾಜ್ಞೆ' ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ 'ಶಾಸನ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಕಲ್ಲು ಧಾತು, ಕಟ್ಟಿಗೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಿದ ಬರಹಗಳ ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಭಿನ್ನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ಕಲ್ಲಿನ ಬಂಡೆಗಳ ಮೇಲೆ,ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ, ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ,ವಿಗ್ರಹಗಳ ಪೀಠಗಳ ಮೇಲೆ, ತಾಮ್ರದ ಹಲಗೆಗಳು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಲಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಬರೆಹಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಶಾಸನ'ವೆಂಬ ಪದವನ್ನು ಬಳಸಲಾಗುತ್ತದೆ.[೨] ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೆತ್ತನೆಯೇ ಶಾಸನದ ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದ್ದರೂ ಕಲ್ಲು, ಕಟ್ಟಿಗೆ, ಗೋಡೆ, ಮೂಳೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮೇಲೆ ಮಸಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಪ್ರಾಚೀನ ಬರಹಗಳನ್ನು ಶಾಸನಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದಾಗ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ವಿಷಯಗಳು ಕಾಲದೃಷ್ಟಿ, ಪ್ರಾದೇಶಿಕದೃಷ್ಟಿ, ವಸ್ತುದೃಷ್ಟಿ, ಧರ್ಮದೃಷ್ಟಿ, ವಿಷಯ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗ ಹೊಂದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು ಈ ಎಲ್ಲ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸುಮಾರು ೧೧೨ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಶಾಸನಗಳು ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವ ವಿದ್ಯಾಲಯ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ- ೨ ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿವೆ[೩]

೪.೧ : ದಾನಶಾಸನಗಳು :

ಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸ ರಚನೆಗೆ ಶಾಸನಗಳು ಪ್ರಮುಖ ಆಧಾರಗಳಾಗಿವೆ. ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆಕುವ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಮೊದಲ ಸ್ಥಾನ ತಮಿಳುನಾಡು, ಎರಡನೇ ಸ್ಥಾನ ಕರ್ನಾಟಕ ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದಾನ ಶಾಸಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಅತ್ಯಧಿಕ. ದಾನ ಧಮಗಳೇ ಶಾಸನಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕ ಶಕ್ತಿ. ದಾನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿ ಮುಖ್ಯವಾದವು ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ನೀಡಿದ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳು. ದೇವಾಲಯಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ, ದೇವಾಲಯಗಳ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳು ನಡೆದಾಗ ಅರಸರು ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮತ್ತು ಸಾಮಂತ ಅರಸರು, ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ, ಮಹಾಜನರಿಗೆ, ವೀರರಿಗೆ ದಾನ ಕೊಟ್ಟಾಗ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ದಾನ ಶಾಸನಗಳು ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುತ್ತವೆ. ಜೀವನದ ಮೌಲ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮ ಸ್ಥಾನವನ್ನಿತ್ತದ್ದಲ್ಲದೇ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸ್ವರೂಪವು ಈ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಂಬಿತವಾಗಿವೆ. ಶಾಸನಗಳ ಉಗಮಕ್ಕೆ ಇಂತಹ ಮನೋಧರ್ಮವೇ ಪ್ರೇರಣೆಯಾಗಿರಬಹುದು. ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಅವುಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಾಗಿ ಧರ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದರ ಫಲವಾಗಿ ಪ್ರತಿ ಊರಿನಲ್ಲಿಯೂ ದೇವಾಲಯಗಳು ತಲೆ ಎತ್ತಿದ್ದವು. ದಾನ-ಧರ್ಮಗಳು ಜೀವನದ ತಳಹದಿಯಾದವು. ಇದನ್ನು ದಾನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ.[೪]

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಅತಿಹೆಚ್ಚು ಶಾಸನಗಳು ದಾನ ಶಾಸನಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ದಾನ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ನಮಗೆ ಅಂದಿನ ಕಾಲದ ಜನಜೀವನ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು

ಅರಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ದಾನ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಈ ಕೆಳಗಿನಂತೆ ವಿವರಿಸಹುದಾಗಿದೆ.

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ವಿಪ್ರ ಗ್ರಾಮದ ದೇವಘಾತದ ದೇವಿಗುಡಿಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೮೭ ರ ಈ ಶಾಸನವು ಚಾಳುಕ್ಯ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲನು ಕಲ್ಯಾಣದಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ನೊಳಂಬವಾಡಿ-೩೨೦೦ವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಅವನ ಮಾಂಡಳಿಕನಾದ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ಪಾಂಡ್ಯ ವೀರನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವ ಪೆರ್ಮಾನಡಿಯು ಮಾಲಯಾಟಿಪಂಡಿತದೇವರಿಗೆ ಬಲ್ಲಕುಂದೆ ಮೂನ್ನೂಱಱ ಕಂಪಣದ ಬಳಿಯ ಬಾಡವಾದ ಇಕುಪಱವನ್ನು ಕಂಪಿಲೆಯ **ಗವಱೇಶ್ವರದ** ಸಿದ್ದೇಶ್ವರದೇವರಿಗಾಗಿ ಸರ್ವ್ವನಮಸ್ಯವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಾನೆ.[೪]

ಅದೇ ದೇವಘಾತ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯ ಶಿವದೇವಾಲಯದ ಮುಖಮಂಟಪದ ಎಡಗೋಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಚಾಲುಕ್ಯ ಒಂದನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೫೪ರ ಈ ಶಾಸನವು ಚಾಲುಕ್ಯ ತ್ರೈಳೋಕ್ಯಮಲ್ಲನು (ಒಂದನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ) ಬೆಣ್ಣೆಕಲ್ಲ ನೆಲೆವೀಡಿನಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ವಿಪ್ರ ಶಿವದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಚಳೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ 'ಚಕ್ರೇಶ್ವರ ನಿಶಾನ' ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ 'ಮುಸುಂದೆ' ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರನಾರಾಯಣ ಸ್ಥಳದ ವಿವರವಾದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ.[೫]

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಹಿರೇಜಂತಕಲ್ ಗ್ರಾಮದ ಹನುಮಂತದೇವರ ಗುಡಿಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೪೪ ರ ಈ ಶಾಸನವು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸ ಸದಾಶಿವರಾಯನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವನ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ರಾಮರಾಜನ ತಮ್ಮ ತಿರುವೆಂಕಾಟಾದ್ರಿ ರಾಜನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕರ್ತನಾದ ಚಂದ್ರಗಿರಿಯ ದೇಮರಸೈಯನು ಜೆಂತಗಲ್ಲ ಮಾಗಣೆಯ ದೇವದಾಯ, ಬ್ರಹ್ಮದಾಯಗಳಿಗೆ ಒಂದು ವೊಕ್ಕಳ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಈ ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೬]

ಅದೇ ಗ್ರಾಮದ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ದಾರಿ ಬದಿಯ ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಗೂ ಅದರ ಸುತ್ತ ಮುತ್ತಲಿನ ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣವಾದ ನಂತರ ಅನೇಕ ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ವಿರೂಪಾಕ್ಷನ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಆಗಮಿಸಿ ಅವರು ಇಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಶಾಸನವು ಕಂಪಿಲೆ ಎಂದು,[೭] ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳು ಚೆಂನ್ನಯ್ಯ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.[೮]

ಅದೇ ಗ್ರಾಮದ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ವೀರಭದ್ರದೇವಾಲಯದ ಎದುರು ಬಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಶಾಸನವು ಸೇನಬೋವ ನರಸಪ್ಪಯ್ಯ ನಾಗಿಸೆಟ್ಟಿ, ಹನಿಸೆಟ್ಟಿ ಮೊದಲಾದವರ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೯]

ಅದೇ ಗುಡಿಯ ಬಳಿ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಕೆಳಗಿನ ಶಾಸನವು ಪ್ರಭುಯನಗಿರಿಯ ಚನ್ನಯ್ಯನನ್ನು[೧೦] ಹಾಗೂ ಅದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನವು ಬದ್ರಯ್ಯನ ಪತ್ನಿ ನಾಗಮನನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತದೆ.[೧೧]

ಅದೇ ಗುಡಿಯ ಬಳಿಯ ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದು ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವು ತಳೆರಿಯ ಚನ್ನೆಯ ಅವನ ಮಗ ಪ್ರಬದ್ರೈಯ, ಇವನ ಪತ್ನಿ ನಾಗಮ್ಮ. ಇವರ ಮಕ್ಕಳು ಮರುಳಸಂಕರದೇವ, ನಾಗಪಯ ಮತ್ತು ವೀರಮ್ಮನನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತದೆ.[೧೨]

ಆನೆಗೊಂದಿಯ ಜೈನ ಬಸದಿಯ ಎಡಗೋಡೆಯ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೪೭ ರ ಶಾಸನವು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸ ಹರಿಹರನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬೈಚದಂಡ ನಾಯಕನ ಮಗ ಇರುಗಪನು

ಶಿಲಾಚೈತ್ಯಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು, ಇದಕ್ಕೆ ಬೈಚದಂಡನಾಯಕನು ದಾನ ನೀಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.[೧೩]

ಆನೆಗೊಂದಿ ರಾಜವಂಶೀಯ ಅಚ್ಯುತ ದೇವರಾಯರ ಬಳಿ ಇರುವ ಬೆಳ್ಳಿ ತಗಡಿನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೫೭ರ ಶಾಸನವು ರಾಜ ತಿರುಮಲರಾಜನಿಗೆ ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ ರಾಜಪರಮೇಶ್ವರ ಶ್ರೀವೀರಪ್ರತಾಪ ಶ್ರೀವೀರಸಿವಾಜಿ ರಾಜನು ಮಾಡುವ ಅನೇಕ ವಿಜ್ಞಾಪನೆಗಳು ನಿಮ್ಮ ತಂದೆಯಾದ ಶ್ರೀರಂಗರಾಜನ ರಾಜ್ಯವು ಅನ್ಯಾಕ್ರಾಂತವಾಗಿ ಆತನು ಪರಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮೃತನಾದ ಕಾರಣ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನಿಮ್ಮ ಸಂರಕ್ಷಣಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಮಾತುಶ್ರೀ ತಿಮ್ಮಾಜಿಅಮ್ಮನು ನಿನ್ನನ್ನು ಮತ್ತು ರಾಮರಾಯನನ್ನು ವಕೀಲ ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣಪ್ಪನ ಸಂಗಡ ನನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಿನ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿದು ನಿಮ್ಮ ಸಂರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಂಸ್ಥಾನ ಆನೆಗೊಂದಿ, ಗಂಗಾವತಿ ಪರಗಣ, ಕಪಲಿ ಸಮತ, ಕಮಲಾಪುರ ಸಮತ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆಲವು ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ನಿಮಗೆ ನೀಡಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.[೧೪]

ಅದೇ ಗ್ರಾಮದ ಅಂಬಿಗರ ದೊಡ್ಡ ತಾಯಣ್ಣನ ಬಳಿ ಇರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೫೬ರ ತಾಮ್ರ ಶಾಸನವು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸ ಸದಾಶಿವರಾಯನು ಅಂಬಿಗರ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾದ ನಾಗಯೋಗಿ ಮತ್ತು ಬಸವಯೋಗಿಗೆ ಆನೆಗೊಂದಿಯಲ್ಲಿ ೧೫ ಕೊಳಗ ನೀರು ಭೂಮಿ ತಳವಾರ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ೧೫ ಕೊಳಗ ಒಟ್ಟು ೩೦ ಕೊಳಗ ನೀರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ನೀಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೧೫]

ಅದೇ ದೊಡ್ಡ ತಾಯಣ್ಣನ ವಶದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭೨೧ರ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಶಾಸನದಿಂದ ಆನೆಗೊಂದಿ ಸಂಸ್ಥಾನದವರು ಅಂಬಿಗರ ಬರಮ ಮತ್ತು ಬಸವ ಎಂಬುವವರಿಗೆ ನೀಡಿದ ಸನ್ನದು. ಇವರು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ದಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಐದು ಹುಟ್ಟುಗಳಿದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹುಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಯಿನಾಂ ಆಗಿ ನೀಡಿರುತ್ತಾರೆಂದು ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ.[೧೬]

ವಿಜಯನಗರದಿಂದ ಆನೆಗೊಂದಿಗೆ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯ ಮೂಲಕ ಹರಿಗೋಲಲ್ಲಿ ಬರುವ ದಾರಿ ಪುರಾತನವಾದದ್ದು. ನದಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಅಂದರೆ ಆನೆಗೊಂದಿ ಸೇತುವೆಯ ಬಲಭಾಗದ ಬಂಡೆಯ ಕ್ರಿ.ಶ. ಸುಮಾರು ೧೩೮೨ ರ ಶಾಸನವು ವಿಜಯನಗರ ಅರಸ ಹರಿಹರನ ಮಗ ಕಂಪಭೂಪನು ತುಂಗಭದ್ರಾ ತೀರದಲ್ಲಿ ಸೋಪಾನ? ಮಾಡಿಸಿದನೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.[೧೭]

ಮತ್ತೊಂದು ಆನೆಗೊಂದಿ ಗ್ರಾಮದ ತಳವಾರಘಟ್ಟದ ಬಳಿ ಬಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಶಾಸನವು ಇಲ್ಲಿಯ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನ್ನು ಮಲರಾಯ ಮಾಡಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೧೮]

ಅದೇ ಬಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಎರಡನೇ ಶಾಸನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೫೬ ರ ಕಾಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇದು ಸದಾಶಿವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೆಗೊಂದಿ ಹೊಳೆಯ ೧೪ ಬೋವರು ೩೦೦ ಮಂದಿ ಅಂಬಿಗರು ಅಂಬಲಿಯ ಮಹಲಿಂಗ ಒಡೆಯರಿಗೆ ತಾವು ಹೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಡುವ ಚಿಕ್ಕ ಹರಿಗೋಲು, ದೊಡ್ಡ ಹರಿಗೋಲುಗಳ ಮೇಲಿನ ಹಣವನ್ನು ನೀಡುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.[೧೯]

ಅದೇ ಮೂರನೆಯ ಶಾಸನವು ಆನೆಗೊಂದಿಯ ಅಂಬಿಗರಿಗೆ ತಿಮರಾಜೆಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಮಾಪುರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಖಂಡುಗ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಶ್ರೀರಂಗರಾಜಯನು ಮುಂದುವರಿಸಿರುವಂತೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೨೦]

ಆನೆಗೊಂದಿಯ ಚಿಂತಾಮಣಿಯಮಠದ ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ಧಿನಿ ದೇವಾಲಯದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಇರುವ ಬಂಡೆಗಲ್ಲ ಮೇಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೭೯ ರ ಶಾಸನವು ಜನ ಮಗ ಇಮ್ಮಡಿಯು ಕಪಿಲೇಶ್ವರದೇವರಿಗೆ ಏನನ್ನೋ ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೨೧]

ಗವಿರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿ ಆನೆಗೊಂದಿ ಮುನಿರಾಬಾದ್ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬ನೇ ಶತಮಾನದ ಬಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಶಾಸನವು ವೊಳಂಗಡಿಯ ವೀರಯ್ಯನಿಗೆ ಮೂಗುಳ (ಮೂರು ಕೊಳಗ)ದ ಗದ್ದೆ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೨೨]

ಆನೆಗೊಂದಿ-ಗಂಗಾವತಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬಲಕ್ಕಿರುವ ಹೊಲದಲ್ಲಿನ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೩೩ರ ಶಾಸನವು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸ ಅಚ್ಯುತ ದೇವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆನೆಗೊಂದಿ ಮಾಗುಣಿಯ ತಿಮ್ಮರಸಯ್ಯನು ಅಚ್ಯುತರಾಯನಿಗೆ ಪುಣ್ಯವಾಗಬೇಕೆಂದು ಮಹೇಸನಗುಡಿಗೆ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡಿದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.[೨೩]

ಪ್ರವಾಸಿಗರಿಗಾಗಿ ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರವಂಟಿಗೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಪದ್ಧತಿ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಒಂದು ಅರವಂಟಿಗೆ ಆನೆಗೊಂದಿಯ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಸುಂಕದ ಬಾಗಿಲು ಬಳಿ ಇರುವ ಬಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೩೧ರ ಶಾಸನವು ವಿಜಯನಗರ ಅರಸ ಅಚ್ಯುತದೇವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚವರದ ಕೊನಪನಾಯಕರ ಮಾದಯ್ಯ ಮತ್ತು ನಾಗಯ್ಯ ಈ ಅರವಂಟಿಗೆಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ಮಾಡಿದರೆಂಬುದು ಅಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ದೇಮರಸಯ್ಯನು ಸಹ ಇದೇ ಅರವಂಟಿಗೆಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ಮಾಡಿದ್ದು ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.[೨೪]

ಆನೆಗೊಂದಿಯಿಂದ ಮಲ್ಲಾಪುರ ಮತ್ತು ಉಳಿದ ಹಳ್ಳಿಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಎಡಕ್ಕೆ ಬಂಡೆಗಲ್ಲು ಮೇಲಿನ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೫೧ರ ಕಾಲದಾಗಿದೆ. ಇದು ರಾಜರಾಜ ತಿರುಮಲರಾಜನು ಜಂಗಮಯ್ಯನ ಮಠಕ್ಕೆ ದಾನ? ನೀಡಿದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.[೨೫]

ಹನುಮನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಸಾಣಾಪುರ-ಆನೆಗೊಂದಿ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಬಲಕ್ಕೆ ಗದ್ದೆ ಬೈಲಿನಲ್ಲಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಗುಂಡಿನಲ್ಲಿ (ಪಾಂಡ್ಯಪ್ಪನ ಗದ್ದೆ)ರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವು ಅಂಜನಾದೇವಿಯ ಮತ್ತು ಹನುಮಂತದೇವರ ಅಮೃತಪಡಿಗೆ ಭಟಮಾನ್ಯವಾಗಿ ರಾಮಾಪುರದಲ್ಲಿ ಹೊಲ ಮತ್ತು ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಆನೆಯಗುಂದಿಯ ಹನಿಯ ನಾಗಣ್ಣನು ಬಿಡುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೨೬]

ಚಿಕ್ಕರಾಮಾಪುರ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿನ ಅಂಜನಹಳ್ಳಿಗೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯ ಎಡಕ್ಕಿರುವ ಕೇದಗೆ ಪೆಳೆಯ ಬಳಿ ದೊಡ್ಡ ಬಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ೧೫ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವು ಕಪಿಲೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಹದಿನೈದು ಕೊಳಗ ಗದ್ದೆ ಮಾನ್ಯವನ್ನು ನರಸಣನಾಯಕನು ಸಮರ್ಪಿಸಿದ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.[೨೭]

ಆನೆಗೊಂದಿ-ಮುನಿರಾಬಾದ್ ರಸ್ತೆಯ ಎಡಕ್ಕೆ ಭತ್ತದ ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿನ ಗುಂಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕೂಡ ಕಪಿಲೇಶ್ವರ ದೇವರ ಮಾನ್ಯದ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೨೮]

ಅದೇ ಗ್ರಾಮದ ನಂಜಯ್ಯಸ್ವಾಮಿ ಹೊಲದ ಬಂಡೆಗಲ್ಲ ಮೇಲಿನ ಶಾಸನವು ವೀರಪ್ರತಾಪದೇವರ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತದೆ.[೨೯]

ರಾಮದುರ್ಗದ ಗೋಗಿಬಂಡೆ, ಸುಣಗಾರ ಸತ್ಯನಾರಾಯಣಪ್ಪನ ಹೊಲದಲ್ಲಿನ ಶಾಸನವು ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ರಾಮರಾಜ ಮಹಾಅರಸನು ಆನೆಗೊಂದಿಯ ಚಪ್ಪರದ ಹನುಮಂತದೇವರ ನೈವೇದ್ಯ, ದೀಪಾರಾಧನೆಗೆ ಸಂಗಮಾಪುರದಲ್ಲಿ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೩೦]

ಸಾನಾಪುರದ ಪಾಳು ಬಿದ್ದ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ, ತುಂಗಭದ್ರಾ ಆಣೆಕಟ್ಟಿನ ಸಮೀಪದ ಬಂಡೆಗಲ್ಲ ಮೇಲಿನ ಶಾಸನವು ಸಿದ್ಧದೇವರ ಪೂಜೆಗಾಗಿ, ನರಸನಾಯಕನು ಆರು ವರಹ ದಾನ ಮಾಡಿದುದನ್ನು ಈ ಶಾಸನ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.[೩೧]

ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್ಲು ಗ್ರಾಮದ ಊರ ಹಿಂಬದಿಯ ದೊಡ್ಡ ಬಂಡೆಯಲ್ಲಿನ ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವು ಬೆಣ್ಣೆಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿದ್ದ....... ದೇವರಮಠಕ್ಕೆ ಬೆಣಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೊಳಗ ಯಿಕುಪಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೊಳಗ ಗದ್ದೆ ಬಿಟ್ಟಂತೆ ಹೇಳಿದೆ.[೩೨]

ಯೆಮ್ಮಿಗುಡ್ಡದ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಾಲಯದ ಪುರಾಣಮಂಟಪದ ಹಿಂಬದಿಯ ಗುಡ್ಡದ ದೊಡ್ಡ ಗುಂಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಅಚುತಾಪುರದ ಸುಲಿಪಲ್ಲ ಬಸವಣ್ಣನ ಮಾನ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.[೩೩]

ವೆಂಕಟಗಿರಿಯ ಊರಿನ ಸ್ಮಶಾನದ ಈಶ್ವರ ಗುಡಿಯ ಬಳಿಯಿರುವ ಕಲ್ಲಿನ ಚಕ್ರದ ಮೇಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವು ಹನುಮಂತ ದೇವರಿಗೆ ನಾಯಕನೊಬ್ಬ ಗದ್ದೆ ನೀಡಿದಂತೆ ಹೇಳಿದೆ.[೩೪]

ಕೆಸರಟ್ಟಿಯ ಬಸವಣ್ಣ ದೇವಾಲಯದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೨೭ರ ಶಾಸನವು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಂಡಾಜಟಿಯ ಮಗ ಕೃಷ್ಣಯ್ಯನು ಕೆಸರಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣದೇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಮಾರಪೆರುಮಾಳೆ ಮತ್ತು ಆತನ ತಮ್ಮ ರಾಮಾಂಜಯ್ಯನಿಗೆ ಸ್ಥಾನಿಕಪದವಿ ನೀಡುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೩೫]

ಇದಲ್ಲದೆ ತಿಂಮಯ್ಯ, ಹಜಪಯ್ಯ ಇವರಿಬ್ಬರು ಕೃಷ್ಣದೇವರ ಅಮೃತಪಡಿಗೆ ಇಕ್ಕುಳದ ಹೊಲ, ನಾಗುಳದ ಗದ್ದೆ ಹಾಗೂ ತೋಟವೊಂದನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾರೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.[೩೬]

ಕನಕಗಿರಿಯ ಶಂಕರಪ್ಪಯ್ಯನ ಮಠದ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಮೇಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೫೨ರ ಶಾಸನವು ರಾಮರಾಜಯ್ಯ ತಿರುಮಲರಾಜಯ್ಯನ ಕಾರ್ಯಕರ್ತನಾದ ದಳವಾಯಿ ಚಂಡತ್ರಯ್ಯ ಎಂಬುವವನು ಕನಕಗಿರಿ ದೇವರಿಗೆ ಒಂದು ಕೊಳಗದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕ್ರಯವಾಗಿ ಕೊಂಡು ಭೂದಾನ ಮಾಡಿದಂತೆಯೂ, ಇದರಲ್ಲಿ ದೇವರ ಕೊಳದ ಸ್ನಾನ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ? ಹನುಮಂತ ಮತ್ತು ಆಳುವಾರ ದೇವರ ಪೂಜೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸಿದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆಂದು[೩೭] ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಕನಕಗಿರಿ-ಚಿಕ್ಕಮಾದಿನಾಳ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಮಡಿವಾಳಪ್ಪನ ಹೊಲದಲ್ಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೬೦ರ ಶಾಸನವು ಗುಜ್ಜಲ ಇಮ್ಮಡಿ ವುಡಿಸಿನಾಯಕನ ಪತ್ನಿ ಚೆಣ್ಣಮ್ಮನು ಕನಕರಾಯನ ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೩೮]

ಸುಂಕ್ಲಮ್ಮನ ಗುಡಿಯ ಸಮೀಪದ ಬಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೮೧೨ರಲ್ಲಿ ರಂಗಪ್ಪ ನಾಯಕನು ದೇವಾಲಯವೊಂದಕ್ಕೆ ಭೂದಾನ ನೀಡಿದಂತೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೩೯]

ಪೇಟೆ ಬಸವಣ್ಣದೇವರ ಗುಡಿಯ ಗರ್ಭಗೃಹ ಬಾಗಿಲುವಾಡದ ಎಡಪಟ್ಟಿಕೆಯ ಮೇಲಿನ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೮೦ದಂದು ಕನಕಗಿರಿಯ ವುಡಿಚಿನಾಯಕನ ರಾಣಿ ಚಿನ್ನಮ್ಮನು ಬಸವಣ್ಣ ದೇವರ ಗುಡಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದಂತೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ.[೪೦]

ಲಕ್ಷ್ಮೀ ನರಸಿಂಹ ಗುಡಿಯ ಮುಂಭಾಗದ ಗರುಡ ಗುಡಿಯ ಬಲದಲ್ಲಿ ಹಾಸುಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲಿನ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೭೫ರಲ್ಲಿ ಕನಕಗಿರಿಯ ಗುಜ್ಜಲವಂಶದ ಯಿಂಮಡಿ ವುಡಚಿನಾಯಕನ ಪತ್ನಿ ಚಿಂನಾಜಮ್ಮನು ಕನಕಗಿರಿನಾಥ ಸ್ವಾಮಿಯ ಪೌಳಿಗೆ ಕಲ್ಲುಹಾಸಿಗೆ ಹಾಸಿಸಿದ್ದನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿದೆ.[೪೧]

ಕನಕಗಿರಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ ಕನಕಾಚಲಪತಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿತ್ತೆಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ನಾಲ್ಕು ಶಾಸನಗಳಿದ್ದು, ಇವುಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವುಗಳಾಗಿವೆ.

ಮೊದಲನೆಯ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೩೬ರ ಕಾಲದಾಗಿದ್ದು, ಇದು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸ ಪ್ರಭುದೇವರಾಯನು ಕನಕಗಿರಿ ಪೇಟೆಯನ್ನು ಕನಕಗಿರಿನಾಥ ದೇವರ ಅಮೃತಪಡಿ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೮೮ರಲ್ಲಿ ನರಸಿಂಗದೇವರಾಯನು ಗೋವೇರ ಹಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಖೇಡ ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಇದೇ ದೇವರ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡಿದನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಮೂರನೆಯ ಶಾಸನವು ವಿಜಯನಗರದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅರಸ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೧೨ರಲ್ಲಿ ಕನಕಗಿರಿ ಪೇಟೆಯ ಸ್ಥಳದ ಸುಂಕ, ತಳವಾರಿಕೆ ಸುಂಕ, ಚಿನ್ನಾಪುರ, ತೊರಗಲ್ಲ ಸೀಮೆಯೊಳಗಿನ ಇಡುಗಲ್ಲ ಕಳಸಗ್ರಾಮ ಮತ್ತು ನವಿಲೆ ಸೀಮೆಯೊಳಗಿನ ಭೈರಾಪುರ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಇದೇ ದೇವರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶಾಸನವು ವಿಜಯನಗರದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಅರಸ ಅಚ್ಯುತ ದೇವರಾಯನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೩೪ರಲ್ಲಿ ಕುಷ್ಟಗಿ ಸೀಮೆಯಲ್ಲಿನ ಯಿಂಗಳದಹಾಳು, ಗುಡ್ಡ ಗಂಗಾವತಿಯ ಸೀಮೆಯಲ್ಲಿನ ಅಚುತರಾಯ ಮಲ್ಲಾಪುರ, ಸಿದ್ದನಹಾಳ, ರಾಮಾಪುರ ಈ ನಾಲ್ಕು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಇದೇ ದೇವರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೪೨]

ಪೇಟೆ ಬಸವಣ್ಣ ದೇವಾಲಯದ ಎಡಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೫೧ರ ತ್ರುಟಿತ ಶಾಸನವು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸ ಸದಾಶಿವದೇವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಅಳಿಯ ತಿರುಮಲರಾಜನು ನಾವಿಂದರಾದ ತಿಂಮೋಜ, ಕೊಂಡೋಜರಿಗೆ ಕನಕಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಿ-ಬಿರಾಡ, ಅನ್ನು-ಪನ್ನು ಮುಂತಾದ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಂತೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.[೪೩]

ಸುಳೇಕಲ್ ಗ್ರಾಮದ ಆಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯದ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೬೨ರ ಶಾಸನವು ಸುರ್ಲೆಕಲ್ಲ ಹನುಮಂತದೇವರ ಕಾರ್ತೀಕ ಮಾಸದ (ದೀಪಾ ?)ರಾಧನೆಗೆ ರುಕುಶಾಖೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಬ್ಬ ದಾನ ನೀಡಿದಂತೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ.[೪೪]

ಹಿರೇಮಾದಿನಾಳ ಕುಲಕರ್ಣಿಯವರ ಹೊಲದಲ್ಲಿನ ಬಂಡೆಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೬೨ರ ಶಾಸನವು ಕನಕಗಿರಿಯ ಲಕ್ಷ್ಮನಾಗತಿ ಯಿಂಮಡಿ ವುಡಸಿನಾಯಕನು ನರಭಕ್ಷಕ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಕೊಂದ ವಿಠಲಾಪುರದ ವೀರಪ್ಪನ ಮಗ ಸೊಲಬಾಯನಿಗೆ ೧೨ ಎಕ್ರೆ? ಗದ್ದೆಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾನೆ.[೪೫]

ಓಬಳಬಂಡಿಯ ಹೊಲದ ಗುಂಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು. ೧೬೭೩ರಲ್ಲಿ ಕನಕಗಿರಿ ಲಕ್ಷ್ಮಾನಾಕತಿ ಯಿಂಮಡಿ (ಉಡು)ಸಿನಾಯಕರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಕನಕೆ ನಿಜಗಣಪಂಡಿತನಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದಂತೆ? ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.[೪೬]

ಬಸ್ರಿಹಾಳ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಕನಕಗಿರಿಯ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗುಡ್ಡದ ಬುಡದಲ್ಲಿನ ಬಾವಿಯ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು. ೧೬೬೮ರ ಶಾಸನವು ಕನಕಗಿರಿ ಇಮ್ಮಡಿ ವುಡುಸಿನಾಯಕನ ಹೆಂಡತಿ ಕನಕಮ್ಮನು ಬಾವಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದಂತೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.[೪೭]

ಹನುಮನಾಳ ಆಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂಬಾಗದಲ್ಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೩೬ರ ಶಾಸನವು ಅಚ್ಯುತ ದೇವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೋಮನ ವೊಡೆಯನು ಅಚ್ಯುತರಾಯನಿಗೆ ಪುಣ್ಯವಾಗಬೇಕೆಂದು ಯಲಬರಿಗೆ ನಾರಸಿಂಹದೇವರ ಅಮೃತಪಡಿಗೆ ಗ್ರಾಮವೊಂದನ್ನು ನೀಡಿರುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ವಿವರಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಿಲ್ಲ.[೪೮]

ಕನ್ನೇರುಮಡು ಊರ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ರಾಂಪುರದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಕೆರೆ ಹೊಲದ ಬಂಡೆಯಲ್ಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೦೬ರ ಶಾಸನವು ಬೊಂಮಣ್ಣನಾಯಕನ ಮಗ ಲಖುಮಣನಾಯಕ ಮತ್ತು ಬೊಮ್ಮನಾಗಿತಿ ಕಲ್ಲುಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದರೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.[೪೯]

ಅದೇ ಗ್ರಾಮದ ಹಾಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಆಂಜನೇಯ ಗುಡಿ ಮುಂದಿನ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೩೦ರ ಶಾಸನವು ಸಾಳುವ ದೇವರಾಯನು ಅಚ್ಯುತ ದೇವರಾಯನಿಗೆ ಪುಣ್ಯವಾಗಬೇಕೆಂದು ಕನ್ನೇರುಮಡುವಿನ ಅಮರೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಯಲಬರಿಗೆಯ ಸೀಮೆಗೆ ಸೇರುವ ಸುಳೆಯಕೆರೆಯ ಇಕ್ಕುಳ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಸೇನಬೋವ ಮಾಳಯ್ಯನು ದೇವರ ಅಂಗರಂಗಭೋಗ ಅಮೃತಪಡಿ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದನೆಂದು ಈ ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೫೦]

ಅದೇ ಗ್ರಾಮದ ಹಾಳೂರಲ್ಲಿ ಬಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೪೭ರ ಶಾಸನವು ಸದಾಶಿವದೇವರಾಯನು ವಿಜಯನಗರದಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಅವನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕರ್ತನಾದ ಶ್ರೀರಂಗರಾಜ ರಾಮರಾಜದೇವ ಮಹಾಅರಸನು ಕ್ಷೌರಿಕರಾದ ತಿಂಮೋಜ, ಕೊಂಡೋಜ, ಭಧ್ರೋಜರಿಗೆ ಏನನ್ನೋ ನೀಡಿದ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೫೧]

ಉಳೇನೂರು ಗ್ರಾಮದ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ಗುಡಿಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿನ ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವು ಸಿದ್ದಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಒಡೆಯರ ಪುರ ಮಾನ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೫೨]

ಮುಸ್ಟೂರು ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಎದುರುನಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನದಾಗಿದೆ. ಇದು ವಿಠಲದೇವರ ಅಮೃತಪಡಿಗೆ ಮುಷ್ಟೂರು ಮತ್ತು ಕುಂಟಜಿ ಗ್ರಾಮಗಳು ಸಲುತ್ತವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೫೩]

ಸಿಂಗನಾಳ ಹನುಮಂತ ಗುಡಿಯ ಮುಂದಿನ ಶಾಸನವು ಸಿಂಗಾನ(ಹಳ್ಳಿ) ಗ್ರಾಮವು ಮಾಲ್ಯವಂತ ರಘುನಾಥದೇವರ ಅಮೃತಪಡಿಗೆ ಸೇರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೫೪]

ಗುಂಡೂರು ಶರಣಗೌಡ ಮಲ್ಲನಗೌಡನ ಹೊಲದಲ್ಲಿನ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೩೦ರಲ್ಲಿ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಕಂನೆಪವೊಡೆಯ ಬೆಂಬೆಲ ಕೋಟೆಯ ನಾಗನಾಥ ದೇವರಿಗೆ ಗುಂಡೂರಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ನೀಡಿದ ಐಗುಳದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೫೫]

ಅದೇ ಗ್ರಾಮದ ಆಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿನ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೧೧ರಲ್ಲಿ ಬೆಂಬೆಲ ಕೋಟೆಯ ನಾಗನಾಥ ದೇವರಿಗೆ ಗುಂಡೂರಲ್ಲಿ ಐಗುಳ (ಐದು ಕೊಳಗ) ಭೂಮಿ ನೀಡಿದಂತೆ ಹೇಳಿದೆ.[೫೬]

ಬರಗೂರು ಹಳ್ಳದ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಶಾಸನವು ಬರಗೂರಿನಗೌಡ ಮತ್ತು ಶಾನುಬೋಗರು ಪಂಡಿತಾರಾಧ್ಯ ಸಿವಪದೇವನಿಗೆ ಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ನೀಡುತ್ತಾರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೫೭]

ಹಳೇ ಅಯೋಧ್ಯಾದ ಪಂಪಾಪತಿ ದೇವಾಲಯದ ಹಿಂಬದಿಯ ಹೊಲದಲ್ಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೩೮ರ ಶಾಸನವು ಜೆಂತಗಲ್ಲ ಮಾಗಣೆಯ ಹೊಲದಲ್ಲಿನ ಅಪಂಣನು ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಒಡೆಯನಿಗೆ ನಿರಾಸಿಮಠದ ಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ನೀಡಿ, ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಬದನೆ, ಬಾಳೆ, ತೆಂಗು, ಹಲಸು ಮುಂತಾದವನ್ನು ಬೆಳೆದುಕೊಂಡು, ಶಿವಪೂಜೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅನುಭವಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ.[೫೮]

ಅದೇ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೩೮ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ನಿರಾಸಿಮಠದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೫೯]

ಢಾಣಾಪುರದ ಆಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿನ ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವು ವುಡುಸಿನಾಯಕರು ಜೆನಪುರ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದೇವರಿಗೆ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ಯವಾಗಿ ದಾನ ನೀಡಿದಂತೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.೬೦

ಗುಡದಾಳದ ಆಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವು ಗುಳದಹಳ್ಳಿಯು ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವರಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ.[೬೧]

ನಂಜನಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ದೊರಕಿದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೧೩ನೇ ಕಾಲದ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸ ಶ್ರೀರಾಮರಾಜನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮತ್ ವೈಷ್ಣವ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾದ ಶ್ರೀಸುರೇಂದ್ರ ಯತ್ರೀಂದ್ರರಿಗೆ ಗಂಗಾವತಿ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಶಿರುಗಾಪುರ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದುದರ ಉಲ್ಲೇಖ ಬರುತ್ತದೆ.[೬೨]

೪.೨ : ಸ್ಮಾರಕ ಶಾಸನಗಳು :

ಯಾವುದಾದರೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಒಳತಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಉದಾತ್ತ ತ್ಯಾಗದ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಜೀವವನ್ನು ಬಲಿಕೊಟ್ಟ ಜನರ ನೆನಪಿಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಸ್ವಾರಕ ಶಾಸಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆಯಾ ಧರ್ಮ, ನಂಬಿಕೆ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿವೆ. ಬೃಹದಾಕಾರದ ಪಿರಮಿಡ್ಡುಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳವರೆಗೂ ಇವುಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ಕಾಲದ ಕಲ್ಲಿನ ಮನೆಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು ಅಮೃತ ಶಿಲೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಉನ್ನತ ನಾಗರಿಕತೆಯ ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಸ್ತುವಿನವರೆಗೂ ಇವುಗಳ ವೈವಿಧ್ಯತೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಸ್ಮಾರಕಗಳು ಮಾನವನ ಜೀವದ ಹಲವು

ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಜೀವನದ ಬಗ್ಗೆ ಅವನಿಗಿರುವ ಧೋರಣೆಯನ್ನು ಅಂದಿನ ಅವನ ನಾಗರಿಕತೆ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ಪುರಾವೆಗಳಾಗಿವೆ.[೬೩]

ಎಲ್ಲ ಸ್ಮಾರಕಗಳು ಮಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಇರುವ ಸಂಕೇತಗಳು. ಮಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ನೆನಪನ್ನು ಘನೀಭವಿಸಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವ ಸಾಧನಗಳು. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿಯು ಸಹಾ ಸ್ಮಾರಕಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪಿತೃ ಮೇಧ ಎಂಬ ವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್ತವನನ್ನು ಸಂಸ್ಕರಿಸಿದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸ್ಮಾರಕವನ್ನು ಎತ್ತಿಸುವ ಬಗ್ಗೆ ನಮಗೆ ಮಾಹಿತಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಂತ್ಯ ಸಂಸ್ಕಾರವಾದ ಹಲವಾರು ತಿಂಗಳು ಅಥವಾ ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಈ ಸ್ಮಾರಕವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ.[೬೪]

ಈ ರೀತಿಯ ಸ್ಮಾರಕಗಳನ್ನು ಹಾಕುವ ಪದ್ಧತಿ ಮತ್ತು ಶವ ಸಂಸ್ಕಾರದ ರೀತಿಗಳು ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ಕಾಲದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಆ ಜನಾಂಗದವರ ನಂಬಿಕೆ ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳೊಂದಿಗೆ ಬೆಳೆದು ಬಂದವು. ಆದರೆ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಪದ್ದತಿಗಳು ತಮ್ಮ ಆಶಯಗಳನ್ನು, ವಿಶಿಷ್ಟತೆಗಳನ್ನು, ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಹೆಚ್ಚಿನ ಅರ್ಥವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದವು ಎಂಬುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ನಮ್ಮ ಅಧ್ಯಯನದ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಹಲವು ರೀತಿಯ ಸ್ಮಾರಕ ಶಾಸನಗಳು ದೊರಕಿದ್ದು, ಅವುಗಳನ್ನು ನನ್ನ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಹಂತ ಹಂತವಾಗಿ ಈ ಕೆಳಗಿನಂತೆ ಚರ್ಚಿಸಿದೆ.

೪.೨.೧. : ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು :

ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮರಣ ಹೊಂದಿದವರ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದರ ಸ್ಮಾರಕಗಳೇ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ, ಸಮಾಜಕ್ಕಾಗಿ, ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿಯುವುದು, ಪರೋಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಆತ್ಮ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸಮರ್ಪಿಸಿಕೊಂಡವರು. 'ಜೀವಮುಳ್ಳಿನಂವಿರುವುದು ಅರ್ಥಮುಳ್ಳಿನನೀಯುವುದು' ಎಂಬ ಆದರ್ಶದಲ್ಲಿ ಮೌಲ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಆದರ್ಶದಲ್ಲಿ ಬಾಳಿ ಬದುಕಿದವರು. ಇಂತಹ ವೀರ ಪರಂಪರೆಯ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಅವು ನಮ್ಮನ್ನು ಬೆರಗುಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ. ವೀರರಲ್ಲಿರುವ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಕಲ್ಪನೆ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಉದ್ದೀಪನಗೊಳಿಸಿತ್ತು.[೬೫]

ವೀರ :

ಮೂಲತಃ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಪದವಾದ ಈ ವೀರ ಎಂಬುದು ಅನೇಕ ಇಂಡೋ-ಆರ್ಯನ್ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಪದವು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಪರಾಕ್ರಮ, ಶಕ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಅವನ ದೈಹಿಕ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಗುಣವಾಚಕವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲೋ ಕೆಲವು ಕಡೆ ವೀರ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಡು, ಟಗರು, ಒಂಟೆ, ಸೋದರ ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥಗಳು ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಪದ ಸಂಸ್ಕೃತದಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ತನ್ನ ಮೂಲಾರ್ಥವನ್ನು ಉಳಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ.[೬೬] ಕೆಲವು ಕಡೆ ಇದೇ ಪದ 'ಬೀರ' ಎಂಬುದಾಗಿ ತದ್ಭವ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ಇದೆ. ಅಂದರೆ ದ್ರಾವಿಡ್ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದ ಸೇರಿ ಹೋಗಿದ್ದರೂ ಅದು ತನ್ನ ಮೂಲಾರ್ಥವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಮುಖ್ಯ.[೬೭]

ವ್ಯಕ್ತಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪರಾಕ್ರಮ, ಯುದ್ಧ ನೈಪುಣ್ಯವಿರುವ ಸಾಹಸ ಅಥವಾ ಉತ್ತಮ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಯೋಧ ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥಗಳೊಂದಿಗೆ ಹಲವಾರು ಕಡೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಪದ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಶಕ್ತಿ ಸಾಹಸಗಳನ್ನು ತೋರುವ, ಯಾವುದೇ ವ್ಯಕ್ತಿ ಗಳಿಸಿದ ಯಶಸ್ಸಿಗೆ, ಅವನು ಮಾಡಿದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕಾರ್ಯಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಾಯಿತು.[೬೮]

ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ವೀರರರಿಗೆ ಎಂತಹ ಒಂದು ಗೌರವವಿತ್ತು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಹಲವಾರು ವೀರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವೀರರು ತಮ್ಮ ದೇಹ(ಲೌಕಿಕ) ಬದುಕಿನ ಬಗೆಗೆ ಎಂತಹ ಭಾವನೆ ತಾಳಿದರೆಂಬುದರ ಬಗೆಗೆ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿವೆ. ಅಂತಹ ವಿಚಾರವನ್ನು ಬಳಸುವ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಶ್ಲೋಕವು ಹಲವಾರು ವಿರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡಿದೆ.[೧೯]

"ಜಿತೇನ ಲಭ್ಯತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮೃತೇನಾಪಿ ಸುರಾಂಗನಾ
ಕ್ಷಣವಿಧ್ವಂಸಿನೀ ಕಾಯೇ ಕಾ ಚಿಂತಾ ಮರಣೇ ರಣೇ"[೨೦]

ಪ್ರಾಚೀನ ಕನ್ನಡಿಗರ ಯೋಧರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಭಾವನೆ ಇದು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೊರಕುವಳು, ಸತ್ತರೆ ಸುರಾಂಗನೆಯರು ದೊರಕುವರು. ದೇಹವು ಕ್ಷಣ ಕಾಲ ವಿಧ್ವಂಸವಾಗುವ ವಸ್ತುವಾದ್ದರಿಂದ ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಮಡಿಯುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಚಿಂತೆ ಏಕೆ? ಈ ಭಾವನೆಗಳಿಂದ ಉತ್ತೇಜನಗೊಂಡ ಅವರು ಧೈರ್ಯದಿಂದ ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಮುನುಗ್ಗಿ ದೇಹವನ್ನು ಹುಲ್ಲಿಗಿಂತ ಕಡೆಯಾಗಿ ಎಣಿಸಿ ಹೋರಾಡಿ ಗೆದ್ದು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಥವಾ ಸೋತು ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ಒರಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದು ಅವರ ಧೈರ್ಯವನ್ನು ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಒಡೆಯನಿಗಾಗಿ ಅವರು ತೋರಿಸಿದ ಮಹಾತ್ಯಾಗವನ್ನು ತೋರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಸಂದರ್ಭ ಸೋತು ತಮ್ಮ ಮನೆಗಳಿಗೆ ಹೋದರೆ ತಮ್ಮ ಹೆಂಡತಿಯರೆ ಗಂಡನನ್ನು ಅಪಮಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತವೆ. ಉದಾ: ೭ನೇ ಶತಮಾನದ ಕಪ್ಪೆ ಅರಭಟನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶ್ಲೋಕ

"ವರನ್ತೇಜಸ್ವಿನೋ ಮೃತ್ಯುರ್ನತು ಮಾನಾವಖಣ್ಡನಮ್
ಮೃತ್ಯುಸ್ತಳ್ ಕ್ಷಣಿಕೋ ದುಂಖಮ್ಮಾನಭಂಗಂ ದಿನೇ ದಿನೇ"॥[೨೧]

ವೀರನು ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಮರಣ ಹೊಂದಿದ ನಂತರ ಇವರ ಹೆಸರು ಸುಮಾರು ಇಪ್ಪತ್ತು ತಲೆಮಾರುಗಳವರೆಗೂ ಆತನ ಪರಾಕ್ರಮದ ಕೀರ್ತಿ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿತ್ತು. ಅಲ್ಲದೆ ಒಬ್ಬ ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ವಾಂಸನ ಹೆಸರು ಅಥವಾ ಮಹಾವಾದಿಯ ಹೆಸರು ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾರವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅಂದರೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದ ವೀರರ ಹೆಸರು ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪಡೆಮಾತಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅವನನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಪ್ರಶಂಸಿಸುವವರೇ. ಅವನ ಮೇಲೆ ಕತೆಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವು. ಈ ಒಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ವೀರಕಾವ್ಯಗಳೆಂಬ ಶಿಷ್ಟ ಮತ್ತು ಜಾನಪದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವುದು.[೨೨]

ಆನೆಗೊಂದಿಯ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಮಠದ ಬಳಿ ಇರುವ ದೊಡ್ಡ ಗುಹೆಯ ಎದುರು ವೀರಗಲ್ಲಿನರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬–೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವು ವಚಯಹೆರಾಯನ ಮಗ ಹಂಪಂಣನನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತದೆ.[೨೩]

ಅಲ್ಲೇ ಇರುವ ಗರುಡಗಂಭದ ಬಳಿಯ ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬–೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವು ಭುರುವದೇವನ ಮಗ ಗಂಗಣನನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತದೆ.[೨೪]

ಕನ್ನೇರುಮಡು ಗ್ರಾಮದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ವೀರನ ಶಿಲ್ಪವಿರುವ ಬಂಡೆಯಲ್ಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು. ೧೫ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವು ಖರೆಕುಲದ ಸಂಖಣ್ಣನ ಮಗ ಬರಮಣ್ಣ ಕುದುರೆ ದಳದೊಡನೆ ಹೋರಾಡಿ ಸತ್ತಂತೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೨೫]

ಕಲ್ಕೇರಿ ಗ್ರಾಮದ ಆಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯದ ಎದುರು ಇರುವ ವೀರಗಲ್ಲು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦-೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನದಾಗಿದೆ. ಈ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ವಿವರಗಳು ಲಭ್ಯವಿಲ್ಲ. ವೀರನಿಗೆ ನೀಡಿದ ದಾನವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದವನಿಗೆ ೧೮ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು, ವಾರಣಾಸಿಯನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡಿದ ಪಾಪ ಬರಲಿ ಎಂಬ ಶಾಪಾಶಯವಿದೆ.[೭೬]

ಹೇರೂರಿನ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಎರಡು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಿವೆ. ಒಂದರ ಮೇಲಿರುವ ಶಾಸನದಿಂದ ದುಷ್ಟರು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವಾಗ ಮಾದಿಗಾಮುಂಡನು ಅವುಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿದುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ತ್ತಮೇಶ್ವರ ದೇವರ ಆಚಾರ್ಯ ಅಮಿತರಾಶಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದರ ಮೇಲಿನ ಶಾಸನದಿಂದ ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆಜಿನಯ್ಯ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವೀರ ಮರಣ ಹೊಂದಿದ್ದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಆತನ ಮಡದಿ ಕಾವಬ್ಬೆ ಮಡಿದ (ಸತಿ ಹೋದ) ವಿಷಯವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.[೭೭]

೪.೨.೨. : ನಿಷಧಿ ಶಾಸನಗಳು :

ಮತಾಚರಣೆಯಂತೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸದೆ ದೇಹ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವ ಪದ್ಧತಿ ಜೈನರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿದ್ದಿತು. ಈ ರೀತಿ ವ್ರತದಿಂದ ಮರಣ ಹೊಂದಿದವರ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಲ್ಲುಗಳಿಗೆ ನಿಷಧಿ ಕಲ್ಲುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಿಷಧಿ ಕಲ್ಲುಗಳು ಜೈನ ಬಸದಿಗಳ ಮುಂದೆ ಕಾಣಬರುತ್ತವೆ. ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯ ಸ್ಮಾರಕಗಳು ಇವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡಂತಸ್ತಿನ ಇಲ್ಲವೇ ಮೂರಂತಸ್ತಿನ ಚಿತ್ರಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಜಿನ, ಗುರುವಿನ ಮುಂದೆ ಈ ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುವವನ ಚಿತ್ರ ಮುಂತಾದವು ಕಾಣಬರುತ್ತವೆ.[೭೮] ಈ ರೀತಿಯ ಕೆಲವು ನಿಷಧಿ ಶಾಸನಗಳನ್ನ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಒಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಗ್ರಾಮವಾದ ಆನೆಗೊಂದಿಯ ಜೈನ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಅವುಗಳ ವಿವರ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಆನೆಗೊಂದಿ ಗ್ರಾಮದ ಚಿಂತಾಮಣಿಮಠದ ಮುಂದೆ ನದಿಯ ಮಧ್ಯದ ಗುಂಡಿನ ಮೇಲಿನ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೫೭ರ ಕಾಲದಾಗಿದೆ. ಇದು ಬುಳ್ಳರಾಜನ ಪತ್ನಿ ಕಾಳುಬಾಯಿಯು ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವವ್ರುತಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಬಾಲಚಂದ್ರಯೋಗೀಂದ್ರನ ಪದಕಮಲಗಳಲ್ಲಿ ದೀಕ್ಷೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಮುಡುಪಿದುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೭೯]

ಗವಿರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಎಡಕ್ಕೆ ದೊಡ್ಡ ಗುಂಡಿನ ಮೇಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು. ೧೩೭೧ರ ಶಾಸನವು ಮೂಲಸಂಘ ಬಲಾತ್ಕಾರಗಣದ ಧರ್ಮಭೂಷಣ ಭಟ್ಟಾರಕರ ಪ್ರಿಯಶಿಷ್ಯ ಬೂಚಣನು ನಿಷಧಿಯಾದುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೮೦]

ಗವಿರಂಗನಾಥಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವ ಮೆಟ್ಟಿಲು ಬಲಬಂಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೯೦ರ ಕಾಲಮಾನದಾಗಿದ್ದು, ಉಳಿದ ವಿವರಗಳು ನಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲೇ ಎರಡನೆಯ ಶಾಸನವು ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಬ್ಬನ ನಿಷಧಿಯನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ.[೮೧]

ಅದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯ ಮೂರನೇಯ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೭೫ರ ಕಾಲದಾಗಿದೆ. ಇದು ಮೂಲಸಂಘ ಬಲಾತ್ಕಾರಗಣದ ಮದನಕೀರ್ತಿರವುಳನ ಪ್ರಿಯಶಿಷ್ಯ ಬ್ಯಂನುರ ಚಿಕ್ಕಣನ ಮಗ ನಾಗಪ್ಪ ನಿಷಧಿಯಾದದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೮೨]

ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಾಲ್ಕನೇಯ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೬೬ರ ಕಾಲದಾಗಿದ್ದು, ಇದು ಮೂಲಸಂಘ ದೇಸಿಗಣದ ನರೇಂದ್ರ ಸೇನನ ಪ್ರಿಯಶಿಷ್ಯ ಹಾನಿಯ ಲಖ್ಖಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗ ಗೋಪಿಸೆಟ್ಟಿ ನಿಷಧಿಯಾದದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೪೯ರ ಕಾಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಉಳಿದ ವಿವರಗಳು ಹಾಳಾಗಿವೆ. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೭೧ರ ಕಾಲದಾಗಿದ್ದು, ಇದು ಹೊನ್ನಹಟ್ಟಿಯ ಸಯಿತಿಯ ಮಗಳು ಸೊಯಿಸೆಟ್ಟಿಯ ನಿಷಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೮೩]

ಆನೆಗೊಂದಿ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ೬೪ ಕಂಬಗಳ ಮಂಟಪದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕಿರುವ ಬಂಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೨೫ರ ಶಾಸನವು ಹುಂಗದ ಗೋವಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಸೊಸೆ ಸೋವಿಯಕ್ಕನ ನಿಷಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೮೪]

ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು :

೧. ಜಯದೇವ್ ಹು.ಕಾ, ೧೯೭೫., **ಶಾಸನ ಮತ್ತು ಗದ್ಯ, ಸಂಪುಟ- ೨** ಪು. ೩
೨. **ಶಾಸನ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಪರಿಚಯ,** ೨೦೦೪, ಶಾಸನ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ಮೈಸೂರು, ಪು. ೧
೩. ಗಿರಿಜ ಟಿ., ೨೦೦೩, ಸಂಡೂರು ಪರಿಸರದ ಶಾಸನೋಕ್ತ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಪು. ೫೫
೪. ಡಾ॥ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ೧೯೯೯, **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ- ೨** ಪು. ೩೧೩
೫. ಅದೇ, ಪು. ೩೧೪-೧೫
೬. ಅದೇ, ಪು. ೩೧೬
೭. ಅದೇ, ಪು. ೩೧೮
೮. ಅದೇ, ಪು. ೩೧೯
೯. ಅದೇ, ಪು. ೩೨೦
೧೦. ಅದೇ, ಪು. ೩೨೦
೧೧. ಅದೇ, ಪು. ೩೨೦-೨೧
೧೨. ಅದೇ, ಪು. ೩೨೨
೧೩. ಅದೇ, ಪು. ೩೩೫
೧೪. ಅದೇ, ಪು. ೩೩೮-೩೯
೧೫. ಅದೇ, ಪು. ೩೪೦
೧೬. ಅದೇ, ಪು. ೩೪೧
೧೭. ಅದೇ, ಪು. ೩೪೭
೧೮. ಅದೇ, ಪು. ೩೪೫
೧೯. ಅದೇ, ಪು. ೩೪೬
೨೦. ಅದೇ, ಪು. ೩೪೭
೨೧. ಅದೇ, ಪು. ೩೪೩
೨೨. ಅದೇ, ಪು. ೩೫೩
೨೩. ಅದೇ, ಪು. ೩೫೪
೨೪. ಅದೇ, ಪು. ೩೫೫-೫೬
೨೫. ಅದೇ, ಪು. ೩೫೮
೨೬. ಅದೇ, ಪು. ೩೫೯
೨೭. ಅದೇ, ಪು. ೩೬೦
೨೮. ಅದೇ, ಪು. ೩೬೦-೬೧
೨೯. ಅದೇ, ಪು. ೩೬೧
೩೦. ಅದೇ, ಪು. ೩೬೨
೩೧. ಅದೇ, ಪು. ೩೬೨-೬೩
೩೨. ಅದೇ, ಪು. ೩೬೩
೩೩. ಅದೇ, ಪು. ೩೯೩
೩೪. ಅದೇ, ಪು. ೩೬೪
೩೫. ಅದೇ, ಪು. ೩೬೪
೩೬. ಅದೇ, ಪು. ೩೬೫
೩೭. ಅದೇ, ಪು. ೩೬೬
೩೮. ಅದೇ, ಪು. ೩೬೭
೩೯. ಅದೇ, ಪು. ೩೬೭

೪೦. ಅದೇ, ಪು. ೩೬೮
೪೧. ಅದೇ, ಪು. ೩೬೮-೬೯
೪೨. ಅದೇ, ಪು. ೩೭೦
೪೩. ಅದೇ, ಪು. ೩೭೩
೪೪. ಅದೇ, ಪು. ೩೭೪-೭೫
೪೫. ಅದೇ, ಪು. ೩೭೫
೪೬. ಅದೇ, ಪು. ೩೭೬
೪೭. ಅದೇ, ಪು. ೩೭೭
೪೮. ಅದೇ, ಪು. ೩೭೮
೪೯. ಅದೇ, ಪು. ೩೭೯
೫೦. ಅದೇ, ಪು. ೩೭೯
೫೧. ಅದೇ, ಪು. ೩೮೦-೮೧
೫೨. ಅದೇ, ಪು. ೩೮೨
೫೩. ಅದೇ, ಪು. ೩೮೨-೮೩
೫೪. ಅದೇ, ಪು. ೩೮೩
೫೫. ಅದೇ, ಪು. ೩೮೩
೫೬. ಅದೇ, ಪು. ೩೮೪
೫೭. ಅದೇ, ಪು. ೩೮೪
೫೮. ಅದೇ, ಪು. ೩೮೬
೫೯. ಅದೇ, ಪು. ೩೮೭
೬೦. ಅದೇ, ಪು. ೩೮೭
೬೧. ಅದೇ, ಪು. ೩೮೮
೬೨. **Epigraphia carnatica** vol-೩ Nj. ೧೧೩
೬೩. ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಆರ್., ೧೯೮೨, **ಕರ್ನಾಟಕದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು,** ಪು.೧೧
೬೪. ಅದೇ, ಪು. ೧೧
೬೫. ಡಾ॥ ಕೆ.ಜಿ. ಭಟ್‌ಸೂರಿ, ಡಿಪ್ಲೋಮ ಪಾಠಗಳು, **ಶಾಸನಶಾಸ್ತ್ರ ಲಿಪಿಶಾಸ್ತ್ರ ಪರಿಚಯ** ಪತ್ರಿಕೆ ೧, ಪು.೧೬
೬೬. ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಆರ್., ೧೯೮೨, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೨೦
೬೭. ಕುರುಬ ಜನಾಂಗದವರು ಮದುವೆಯಾಗದೆ ಸತ್ತ ಯುವಕರನ್ನು ವೀರನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.
೬೮. ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ. ಆರ್., ೧೯೮೨, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೨೦
೬೯. ಹಿರೇಮಠ. ಎಸ್., ೧೯೯೮, **ಶಾಸನಾಧ್ಯಯನ,** ಪು. ೪೬
೭೦. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ. ಎಂ., ೨೦೦೨, **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು. ೩೩೦
೭೧. ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ. ಆರ್., ೧೯೮೨, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೨೮
೭೨. ಅದೇ, ಪು. ೩೫
೭೩. ಡಾ॥ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ೧೯೯೯, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೩೪೩
೭೪. ಅದೇ, ಪು. ೩೪೩-೪೪
೭೫. ಅದೇ, ಪು. ೩೮೦
೭೬. ಅದೇ, ಪು. ೩೮೯-೯೦
೭೭. ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕಾರ, ೨೦೦೨ **ಅಕ್ಷಯ ಸವಿಸಂಚಿಕೆ,** ಗಂಗಾವತಿ

೭೮. ನರಸಿಂಹ ಮೂರ್ತಿ ಎ.ವಿ., ೨೦೦೩, **ಕರ್ನಾಟಕ ನಾಣ್ಯ ಪರಂಪರೆ,** ಕನ್ನಡ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರ, ಬೆಂಗಳೂರು.

೭೯. ಡಾ॥ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ೧೯೯೯, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೩೪೪

೮೦. ಅದೇ, ಪು. ೩೫೦

೮೧. ಅದೇ, ಪು. ೩೫೦, ೩೫೧

೮೨. ಅದೇ, ಪು, ೩೫೧

೮೩. ಅದೇ, ಪು. ೩೫೨–೫೩

೮೪. ಅದೇ, ಪು. ೩೫೭

ಅಧ್ಯಾಯ : ಐದು
ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ

ಅಧ್ಯಾಯ ೫
ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಪ್ರಮುಖ ದೇವಾಲಯಗಳು :

ಒಂದು ದೇಶದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಂಪತ್ತು ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳು ಈ ದೇಶದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಶ್ರೀಮಂತಗೊಳಿಸುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಭಾರತವು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಭವ್ಯ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ದೇಶವಾಗಿದೆ.[೧] ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ ಸಂಪತ್ತು ಮಾತ್ರ ದೇಶದ ಸಂಪತ್ತಾಗಿರದೇ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ಧರ್ಮ, ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಗಳು ಇದರ ವೈವಿಧ್ಯಪೂರ್ಣ ಬೆಳವಣಿಗೆಯೊಂದಿಗೆ ತನ್ನದೇ ಆದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಪೂರ್ಣವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಇಂದಿಗೂ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ.[೨]

ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ದೈವತ್ವದಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಭಾರತೀಯರು ದೇಶದ ತುಂಬೆಲ್ಲ ವೈವಿಧ್ಯಮಯವಾದ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಬಹುಶಃ ಜಗತ್ತಿನ ಯಾವುದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರದೇ ಇರುವ ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯ ದೇವಾಲಯಗಳು ಭಾರತದಲ್ಲಿವೆ. ಈ ದೇವಾಲಯಗಳು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ರಾಜರು ನೀಡಿರುವ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವನ್ನು ರೂವಾರಿಗಳ ಕೈಚಳಕ ಮತ್ತು ಕಲಾ ನೈಪುಣ್ಯತೆಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಇಂದಿನ ಜನತೆಗೆ ಸಾರಿ ಹೇಳುವ ಜೀವಂತ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಕಲಾ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ನೀಡಿದ ಮಹಾನ್ ಕೊಡುಗೆಗಳಾಗಿವೆ.[೩]

ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಲಾಸಿರಿಯ ಸಮಗ್ರ ಪದ್ಧತಿ ಹಾಗೂ ಶೈಲಿಯನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕು ಒಂದಾಗಿದೆ. ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಹಲವು ದೇವಾಲಯಗಳ ಕಲೆ ಹಾಗೂ ತಲವಿನ್ಯಾಸವು ಬಹುತೇಕವಾಗಿ ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯರು ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನನ್ನ ಕ್ಷೇತ್ರ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ದೇವಾಲಯಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಮತ್ತು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವು ಇತರ ಅರಸರ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಎಲ್ಲ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಅರಸರು, ಸಾಮಂತರು, ವರ್ತಕರು, ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು, ಸಾಮಾನ್ಯರು ಅವುಗಳ ಅಂಗಭೋಗ, ರಂಗಭೋಗ, ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನ ನೀಡಿರುವುದು ಶಾಸನಗಳ ಮೂಲದಿಂದ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ದೇವಾಲಯಗಳು :

ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಶಿಲ್ಪಶೈಲಿ, ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಶಾಸನಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಗುಂಪುಗಳನ್ನಾಗಿ ವರ್ಗೀಕರಿಸಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೊಳಪಡಿಸಲು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಹೆಬ್ಬಾಳ : ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ

ಈ ದೇವಾಲಯವು ಹೆಬ್ಬಾಳ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿದೆ. ಹೆಬ್ಬಾಳ ಗ್ರಾಮವು ಗಂಗಾವತಿಯಿಂದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ೧೧ ಕಿ. ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯ ಎಡದಡದ ಮೇಲೆ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಸೋಮಶೇಖರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦ನೇ ಶತಮಾನದ ತೃಟಿತ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯ ಕೊಂಗುಣಿ, ಕೋಳಾಲಪುರವರೇಶ್ವರ, ಪದ್ಮಾವತಿಲಬ್ಧ ವರಪ್ರಸಾದ ಮುಂತಾದ ಶಬ್ಧಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವುದರಿಂದ[೪] ಇದು ತಲಕಾಡಿನ ಗಂಗರ ಶಾಸನವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಗಂಗರ ಈ ಶಾಸನವು ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನವಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು

ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು ಏಕಮೇವ ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲವಾಗಿದೆ. ಗಂಗರ ಶಾಸನದಿಂದ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಕಾಲವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಈ ದೇವಾಲಯವು ಏಕಮೇವ ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲವಾಗಿದೆ. ಇದು ಮೂರು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಸಭಾಮಂಟಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿರುವ ಗರ್ಭಗೃಹ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿದ್ದು ದ್ವಾರಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ದ್ವಾರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಶಾಖೆಗಳಿದ್ದು, ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಬಾಗಿಲುಗಳ ಎರಡು ಬದಿಯ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಕುಂಭಗಳ ಆಕೃತಿಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಶಿವಲಿಂಗವು ಮೂಲದಲ್ಲ. ಈ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರಳಿದ ಕಮಲದ ಪುಷ್ಪಾಕೃತಿಯ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮೂಲೆಗಂಬಗಳು ಇವೆ. ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿರುವ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಪೀಠಸಹಿತ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ಹಾಗೂ ಇದರ ಎದುರಾಗಿ ನಂದಿಯ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ದಕ್ಷಿಣದ ಈ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮೂಲೆಗಂಬಗಳಿವೆ ಜೊತೆಗೆ ಇದರ ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರಳಿದ ಕಮಲದ ಪುಷ್ಪಾಕೃತಿಯ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಇದು ತೆರೆದ ಗರ್ಭಗೃಹವಾಗಿದೆ. ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿರುವ ತೆರೆದ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಪೀಠವಿದೆ ಹಾಗೂ ಇದರ ಮೇಲೆ ಇತ್ತೀಚೇಗೆ ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನು ತಂದಿರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರಳಿದ ಕಮಲದ ಪುಷ್ಪಾಕೃತಿಯ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವ ಮುಖವಾಗಿರುವ ಗರ್ಭಗೃಹಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಅಂತರಾಳವಿದ್ದು ಇದು ಒಂದು ಅಂಕಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಅಂತರಾಳದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯು ಅರಳು ಕಮಲಾಕೃತಿಯಿಂದ ಆರ್ಕಷಕವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಈ ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ಗಣೇಶನ ವಿಗ್ರಹ, ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನ ಮತ್ತು ಸಪ್ತಮಾತ್ರಿಕೆಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ಸಭಾಮಂಟಪದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರ ಬಂಧದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಶಾಖೆಗಳಿವೆ. ಈ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಾಕೃತಿಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ದ್ವಾರ ಬಂಧದ ಬಾಗಿಲ ಬದಿಯ ಎರಡು ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಕುಂಭಗಳಿವೆ. ಲಲಾಟಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿ ಇದೆ. ಈ ಸಭಾಮಂಟಪವು ಒಂಬತ್ತು ಅಂಕಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇದನ್ನು ನವರಂಗ ಎಂದು ಕರೆಯುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಎತ್ತರವಾದ ವೇದಿಕೆ ಇದ್ದು ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಿವೆ ಹಾಗೂ ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಎಂಟು ಅರ್ಧಗಂಬಗಳಿವೆ. ಆದರೆ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲಿನ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳು ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಎಂಟು ಅರ್ಧಗಂಬಗಳಿಗಿಂತ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿವೆ. ಈ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳು ಪೀಠ, ಕಾಂಡ, ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಅಸಮವಾದ ಚೌಕ ಭಾಗಗಳಿವೆ. ಕಾಂಡದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಳಸ, ಕುಂಭ ಮತ್ತು ಫಲಕಗಳಿವೆ ಬೋದುಗೆಗಳು ಸರಳವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಎಂಟು ಅರ್ಧಗಂಬಗಳು ಸಾದಾ ಕೆತ್ತನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಸಭಾಮಂಟಪದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯಲ್ಲಿ ಭುವನೇಶ್ವರಿ ಅರಳು ಕಮಲಾಕೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಎದುರುಗೆ ಸುಮಾರು ೯ ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿರುವ ದೀಪಸ್ತಂಭವಿದೆ. ಈ ದೀಪಸ್ತಂಭದ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚುಳ ಇದೆ ಹಾಗೂ ಈ ಸ್ತಂಭದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ನಾಗಶಿಲ್ಪ, ತಲೆ ಹೊಡೆದ ನಂದಿವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೂತು ಹೋಗಿದೆ. ಇದರ ಹೊರಭಾಗದ ಭಿತ್ತಿಯು ಸಾದಾ ಕೆತ್ತನೆಯ ಅರ್ಧಗಂಭಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಶಿಖರವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರ ಹೊರಭಾಗವು ಶಿಥಿಲವಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಣಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವಿಪ್ರ : ಶಂಕರಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯ

ಗಂಗಾವತಿಯಿಂದ ಆಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ೩ ಕಿ.ಮೀ. ಅಂತರದಲ್ಲಿ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯ ಎಡದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ವಿಪ್ರವೆಂಬ ಜನವಸತಿರಹಿತ ಗ್ರಾಮವಿದೆ. ಇದನ್ನು ವಿಪ್ರನಾರಾಯಣವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ದೇವಘಾಟ್‌ನ ಶಿವ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಚಾಲುಕ್ಯ ಒಂದನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೫೯ರ ಈ ಶಾಸನವು ಅರಸನು ಮುಸುತವೆಂಬ ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಶಿವ ದೇವಾಲಯದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಮತ್ತು ವಿಪ್ರ ನಾರಾಯಣ ಊರಿನಲ್ಲಿಯ ಎರಡು ಮತ್ತರ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ಐದು ಗದ್ಯಾಣ ಹಣವನ್ನು ದೇವರ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಆನೆಗೊಂದಿಯು ರಾಮಾಯಣ ಕಾಲದ ಕಿಷ್ಕಿಂದೆಯೆಂಬುದು ನಮಗೆಲ್ಲ ತಿಳಿದ ವಿಷಯವೇ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಶಾಸನವೂ ಸಹ ಆನೆಗೊಂದಿಯನ್ನು ಕಿಷ್ಕಿಂದೆ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.[೨]

ಗಂಗಾವತಿಯ ವಿಪ್ರದ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಂಕರಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯವು ಸುಮಾರು ೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನದಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶೈಲಿಯ ಈ ದೇವಾಲಯವು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಇದರ ಇಂದಿನ ಸ್ಥಿತಿ ಭಾಗಶಃ ಶಿಥಿಲಗೊಂಡಿದೆ.

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಈ ದೇವಾಲಯವು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ ಮತ್ತು ತೆರೆದ ಸಭಾಮಂಟಪವನ್ನು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೊಂದಿದೆ. ಆದರೆ ಗರ್ಭಗೃಹಕ್ಕೆ ಶಿಖರವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಗರ್ಭಗೃಹದ ದ್ವಾರಬಂಧದ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಾಶಾಖೆಗಳಿವೆ ಹಾಗೂ ಈ ದ್ವಾರಬಂಧದ ಶಾಖೆಯ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಚತುರ್ಭುಜ ದಾರಿಗಳಾಗಿರುವ ಇವರ ಹಿಂದಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಶೂಲ, ಡಮರು ಹಾಗೂ ಮುಂದಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಗದೆಯನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಊರಿದ್ದು, ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯನ್ನು ಸೊಂಟದ ಮೇಲೆ ಇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಲಲಾಟಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ ಹಾಗೂ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯಲ್ಲಿ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಅರಳಿದ ಕಮಲದ ಉಬ್ಬು ಕೆತ್ತನೆ ಇದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಪೀಠರಹಿತ ಲಿಂಗವಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಅಂತರಾಳದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಎರೆಡು ಕಂಬಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಇದು ತೀರಾ ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಈ ಕಂಬಗಳು ಪೀಠ, ಕಾಂಡ, ಕುಂಭ, ಕಳಸ ಮತ್ತು ಬೋದಿಗೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ತೀರಾ ಸರಳವಾಗಿದೆ ಅಂತರಾಳವು ಒಂದೇ ಅಂಕಣದಲ್ಲಿದ್ದು, ಅದರ ಛತ್ತು ಅರಳುವ ಕಮಲಾಕೃತಿಯ ಛತ್ತಿನಿಂದ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿದೆ. ಅಂತರಾಳದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ಸುಮಾರು ಎರೆಡುವರೆ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ನಂದಿಯ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಸಭಾಮಂಟಪವು ಒಂಬತ್ತು ಅಂಕಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಇದು ತೆರೆದ ಸಭಾಮಂಟಪವಾಗಿದೆ. ಈ ಸಭಾಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯೆ ಎತ್ತರವಾದ ವೇದಿಕೆ ಇದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳು ಹಾಗೂ ಇದರ ಸುತ್ತಲೂ ಎಂಟು ಕಂಬಗಳು ಒಟ್ಟು ಹನ್ನೆರಡು ಕಂಬಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಈ ತೆರೆದ ಸಭಾಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲಿನ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳು ಹಾಗೂ ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಎಂಟು ಕಂಬಗಳು ಒಂದರಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು

ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಸಭಾಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯದ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳು ಪೀಠ, ಕಾಂಡ, ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ-ಕೆಳಗೆ ಅಸಮವಾದ ಚೌಕ ಭಾಗಗಳು, ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯ ಹದಿನಾರು ಮುಖಗಳ ಅಡ್ಡಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಿವೆ. ಕಾಂಡದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕುಂಭ, ಕಳಸ ಮತ್ತು ಫಲಕಗಳಿವೆ. ಮೇಲ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಲಘು ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಬೋದಿಗೆಗಳಿವೆ. ಸಭಾಮಂಟಪದ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಉಳಿದ ಎಂಟು ಕಂಬಗಳು ಮಾತ್ರ ಪೀಠರಹಿತ, ಕಾಂಡ, ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ, ಕೆಳಗೆ ಅಸಮವಾದ ಚೌಕ ಭಾಗಗಳು. ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯ ಹದಿನಾರು ಮುಖಗಳ ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಿವೆ. ಕಾಂಡದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕುಂಭ, ಕಳಸ ಮತ್ತು ಫಲಕಗಳಿವೆ. ಮೇಲ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಲಘು ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಬೋದಿಗೆಗಳಿವೆ. ಸಭಾ ಮಂಟಪದ ಛತ್ತು ಮಾತ್ರ ಭುವನೇಶ್ವರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಅರಳುವ ಕಮಲದ ಪುಷ್ಪಾಕೃತಿ ಇದೆ. ಈ ಸಭಾಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ದ್ವಾರ ಬಾಗಿಲುಗಳು ಇಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಸಭಾಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಮೂರು ದಿಕ್ಕಿನಿಂದಲೂ ಅಂದರೆ ಪೂರ್ವ ಉತ್ತರ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದಲೂ ನೇರವಾಗಿ ಈ ಸಭಾಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಬಹುದು. ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ, ಗಜಾನನ ಮತ್ತು ನಾಗಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಭಾಗವು ಅಧಿಷ್ಠಾನ, ಭಿತ್ತಿ ಮತ್ತು ಕಪೋತ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಉಪಾನ, ಗಳ ಮತ್ತು ಕಪೋತಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಈ ಮೂರು ಭಾಗಗಳು ತೀರಾ ಸರಳವಾಗಿವೆ. ದೇವಾಲಯದ ಭಿತ್ತಿಯು ಕೂಡಾ ಚಪ್ಪಡಿ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಈ ದೇವಾಲಯ ಹಿಂದಿನ ಭಾಗವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶಿಥಿಲವಾಗಿದೆ ಹಾಗೂ ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಶಿಖರವಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಂಜನಹಳ್ಳಿ : ಪಂಪಾಪತಿ ದೇವಾಲಯ

ಅಂಜನ ಹಳ್ಳಿಯ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ದೇವಾಲಯವು ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು. ೧೩ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಕಾಲದಾಗಿದೆ. ಇದು ಉತ್ತರ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರಸ್ತುತ ಇದರ ಇಂದಿನ ಸ್ಥಿತಿ ಮಧ್ಯಮವಾಗಿದೆ.

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ದೇವಾಲಯದ ತಲವಿನ್ಯಾಸವು ಮುಚ್ಚಿದ ಸಭಾಮಂಟಪ, ಅಂತರಾಳ ಮತ್ತು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವ-ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೊಂದಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಭಾಮಂಟಪದ ಉತ್ತರದ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಮುಖಮಂಟಪವಿದೆ. ಅಂದರೆ ದೇವಾಲಯ ಪೂರ್ವ-ಪಶ್ಚಿಮವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದರ ಪ್ರವೇಶ ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಇರುವುದು.

ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಬಾಗಿಲು ತುಂಬಾ ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೀಠರಹಿತ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ದ್ವಾರಬಂಧವು ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಛತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಅರಳು ಕಮಲದ ಭುವನೇಶ್ವರಿ ಇದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮೂರು ಬದಿಯ ಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಪಿಡೆಗಳಿವೆ.

ಅಂತರಾಳದ ಪ್ರವೇಶ ಬಾಗಿಲು ತೀರಾ ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಅಂತರಾಳವು ಏಕ ಅಂಕಣದಲ್ಲಿದ್ದು, ಅದರ ಮುಚ್ಚುಗೆ ಅರಳು ಕಮಲಾಕೃತಿಯ ಮುಚ್ಚುಗೆಯಿಂದ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿದೆ. ಅಂತರಾಳದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ನಂದಿಯ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗಣೇಶನ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ.

ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ಅಂಕಣಗಳಿವೆ. ಇದರ ಸುತ್ತಲೂ ಗೋಡೆಯಿಂದ ಆವೃತ್ತವಾಗಿದ್ದು, ಮುಚ್ಚಿದ ಸಭಾಮಂಟಪವಾಗಿದೆ. ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ ಒಳಸರಿದ ಕಕ್ಷಾಸನಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳು, ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಂಬಗಳು, ಹತ್ತು ಅರ್ಧಗಂಬಗಳು ಇವೆ. ಮಧ್ಯದ ನಾಲ್ಕು

ಕಂಬಗಗಳು ಪೀಠ, ಕಾಂಡ, ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ, ಕೆಳಗೆ, ಅಸಮವಾದ ಚೌಕ ಭಾಗಗಳು. ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯ ಹದಿನಾರು ಮುಖಗಳ ಅಡ್ಡಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಿವೆ. ಕಾಂಡದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕುಂಭ, ಕಳಸ ಮತ್ತು ಫಲಕಗಳಿವೆ. ಮೇಲ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ತಕ್ಕ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಬೋದಿಗೆಗಳಿವೆ. ಸಭಾಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರಳು ಕಮಲದ ಪುಷ್ಪಾಕೃತಿಯ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಅಂಕಣಗಳು ಸಮತಟ್ಟಾಗಿದೆ. ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಇಚೇಗೆ ಅಡ್ಡಗೋಡೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಒಂದು ಕೊಠಡಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಮುಖಮಂಟಪವು ಒಂದೇ ಅಂಕಣದಲ್ಲಿದ್ದು, ಪ್ರವೇಶ ಹಾದಿಯ ಎರಡು ಬದಿಗೆ ಕಕ್ಷಾಸನ ರೀತಿಯ ಕಟ್ಟೆಗಳಿದ್ದು, ಅದರ ಒಳ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಚಚ್ಚೌಕ ಕಾಂಡದ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಬೋದಿಗೆಗಳು ಸರಳವಾಗಿವೆ.

ಮುಖಮಂಟಪದ ದ್ವಾರಬಂಧ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿದೆ. ಬಾಗಿಲ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪಿಗಳಿವೆ. ಇವರ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಶೂಲ, ಡಮರು ಮತ್ತು ಗಧೆಗಳಿವೆ ದ್ವಾರಬಂಧದ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತಂಭಶಾಖೆ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ. ಬಾಗಿಲ ಮೇಲೆ ಉತ್ತಿರಾಂಗದ ಭಾಗವು ಮುಂಚಾಚಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಲಲಾಟಬಿಂಬದ ಭಾಗವು ಪೂರ್ಣ ಚೌಕಾಕಾರದಲ್ಲಿರದೇ ಕೆಳ ಅರ್ಧ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಲಲಾಟ ಬಿಂಬವನ್ನು ಕೆತ್ತಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಮುಖಮಂಟಪದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಿರದೇ ಸಮತಟ್ಟಾಗಿದೆ.

ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮೇಲೆ ಕದಂಬ ನಾಗರ ಶೈಲಿಯ ಶಿಖರವಿದ್ದು, ಅದು ಗರ್ಭಗೃಹದ ಉದ್ದ-ಅಗಲಕ್ಕೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ. ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ಆರು ಹಂತದ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರತಿ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹಲ್ಲಿನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಬಗೆಯ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಪಂಪಾಸನ ಮಾದರಿಯ ದೇವಾಲಯವೆಂದು ಗುರುತಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಶಿಖರದ ತುದಿ ನಾಶವಾಗಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಈಚೆಗೆ ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಗಾರೆಯ ಸ್ತೂಪಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಭಾಗವು ಅಧಿಷ್ಠಾನ, ಭಿತ್ತಿ ಮತ್ತು ಕಪೋತ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿದ್ದು, ಉಪಾನ, ಗಳ ಮತ್ತು ಕಪೋತಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಮೂರು ಭಾಗಗಳು ತೀರ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿವೆ. ದೇವಾಲಯದ ಭಿತ್ತಿಯು ಕೂಡ ಅಳತೆಗಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಮಟ್ಟಸವಾಗಿದೆ. ಪೂರ್ವ ಹಾಗೂ ದಕ್ಷಿಣ ಬದಿಯ ಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಜಾಲಾಂದರಗಳಿವೆ. ಭಿತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಇಳಿಜಾರದ ಮುಂಜೂರು ಇದೆ.

ಎಮ್ಮಿಗುಡ್ಡ : ಶಿವ ಪಾರ್ವತಿ ದೇವಾಲಯ

ಈ ದೇವಾಲಯವು ಹೇಮಗುಡ್ಡ (ಎಮ್ಮಿಗುಡ್ಡ) ಕೋಟೆಯ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು. ೧೩-೧೪ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಕಾಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇದು ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಪೂರ್ವ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರಸ್ತುತ ಇಂದು ಇದು ಶಿಥಿಲಗೊಂಡಿದೆ.

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಈ ದೇವಾಲಯದ ತಲವಿನ್ಯಾಸವು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ ಮತ್ತು ಸಭಾ ಮಂಟಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವು ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಈ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಒಳ ಭಾಗದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗ ರಹಿತ ಪೀಠವಿದೆ.

ಅಂತರಾಳದ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವು ಸಹ ಸರಳವಾಗಿದ್ದು, ಇದರ ಒಳಭಾಗವು ಸಂಪೂರ್ಣ ಶಿಥಿಲವಾಗಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಸಭಾ ಮಂಟಪವು ಒಂಬತ್ತು ಅಂಕಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎತ್ತರವಾದ ವೇದಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಈ ವೇದಿಕೆಯು ಸಂಪೂರ್ಣ ಶಿಥಿಲವಾಗಿದೆ ಈ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ನಾಲ್ಕು ಹಾಗೂ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಒಟ್ಟು ಆರು ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಈ ಕಂಬಗಳು ಕೆಳಗೆ, ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚೌಕಾಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೋದಿಗೆಗಳು ಸಾದಾ ಕೆತ್ತನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಮುಂಭಾಗದ ಎರಡು ಕಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಗಳಾಗಿರುವ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಈ ದ್ವಾರ ಪಾಲಕರ ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಶೂಲ, ಡಮರು ಹಾಗೂ ಮುಂದಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಗಧೆಯನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಊರಿ ಹಿಡಿಯಲಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಈ ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಆರು ಕಂಬಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಆರು ಅರ್ಧಗಂಬಗಳು ಇವೆ. ಇವು ಯಾವುದೇ ಅಲಂಕರಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರದೇ ಸರಳವಾಗಿವೆ. ಸಭಾಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರಳು ಕಮಲದ ಪುಷ್ಪಾಕೃತಿಯ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಭಾಗವು ಅಧಿಷ್ಠಾನ, ಭಿತ್ತಿ ಮತ್ತು ಕಪೋತ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಸಾದಾ ಕೆತ್ತನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಸರಳವಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಭಿತ್ತಿಯು ಚಪ್ಪಡಿ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಭಾಮಂಟಪದ ಮೇಲಿರುವ ಕೈಪಿಡೆಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಲಾ-ಕೂಟಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇವ ಕೋಷ್ಟಗಳಿವೆ ಹಾಗೂ ಇವುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಗಾರೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ ಜೊತೆಗೆ ಈ ಸಭಾಮಂಟಪದ ಮುಂಭಾಗದ ಭತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಇಳಿಜಾರಾದ ಮಂಜೂರು ಇದೆ. ಇದನ್ನು ಕಣಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಎರಡು ತಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದ್ರಾವಿಡ ಮಾದರಿಯ ಶಿಖರವು ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮೇಲಿದ್ದು, ಇದರಲ್ಲಿ ದೇವಕೋಷ್ಟವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಶಾಲ-ಕೂಟಗಳಿವೆ ಹಾಗೂ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗುಮ್ಮಟ ಆಕಾರದ ಸ್ತೂಪಿ ಇದೆ. ಈ ಶಿಖರವನ್ನು ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಗಾರೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ತೆರೆದ ನಂದಿ ಮಂಟಪವು ಈ ದೇವಾಲಯದ ಎದುರಿಗಿದ್ದು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಂದಿಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಆದರೆ ಈಗ ಈ ನಂದಿಶಿಲ್ಪವು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ ನನ್ನ ಕ್ಷೇತ್ರ ಕಾರ್ಯದ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಈ ಶಿಲ್ಪಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಯಾವುದೇ ವಿವರಗಳು ತಿಳಿದುಬರಲಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಆ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ನಂದಿಯ ಶಿಲ್ಪವಿತ್ತು ಎಂದು ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ಥಳೀಯ ಜನರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಮುಕ್ಕುಂಪಿ : ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯ

ಈ ದೇವಾಲಯವು ಗಂಗಾವತಿಯ ಮುಕ್ಕುಂಪಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಹಂಪ್ಪಯ್ಯನ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ವಾಸ್ತು ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಇದು ಕುಮ್ಮಟದ ನಾಯಕರ ರಚನೆಯಾಗಿದ್ದು, ಕ್ರಿ.ಶ. ಸು. ೧೩ನೇ ಶತಮಾನದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಮಧ್ಯಮ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ.

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಈ ದೇವಾಲಯದ ತಲವಿನ್ಯಾಸವು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ ಮತ್ತು ಸಭಾಮಂಟಪವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರವು ಯಾವುದೇ ಅಲಂಕಾರಗಳಿಲ್ಲದೇ ಸಾದಾ ಕೆತ್ತನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಪೀಠಸಹಿತ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ಈ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ (ಪಶ್ಚಿಮ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ) ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಇಡಲು ಮುಂಚಾಚಿದ ಶಿಲಾಫಲಕಗಳ ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮಧ್ಯ ಮುಚ್ಚುಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರಳಿದ ಕಮಲದ ಪುಷ್ಪಾಕೃತಿಯ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಅಂತರಾಳದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರವು ಸಾದಾ ಕೆತ್ತನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಈ ಅಂತರಾಳವು ಒಂದು ಅಂಕಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಅಂತರಾಳದ ಮಚ್ಚುಗೆಯು ಅರಳಿದ ಕಮಲದ ಪುಷ್ಪಾಕೃತಿಯಿಂದ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿದೆ.

ಸಭಾಮಂಟವು ಒಂಭತ್ತು ಅಂಕಣಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಈ ಸಭಾಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎತ್ತರವಾದ ವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಎರಡುವರೆ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ನಂದಿಯ ವಿಗ್ರಹವು ಗರ್ಭಗೃಹದ ಶಿವಲಿಂಗದ ಎದುರುಗೆ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳು ಮತ್ತು ಒಂಭತ್ತು ಅರ್ಧಗಂಬಗಳಿವೆ. ಈ ಕಂಬಗಳು ಪೀಠ, ಕಾಂಡ, ಕಳಸ, ಕುಂಭ, ಮತ್ತು ಫಲಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಕಂಬಗಳು ಬೋದುಗೆಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿವೆ. ಈ ಸಭಾಮಂಟಪದ ಗೋಡೆಗಳು ಒಳಸರಿದಿದ್ದು ಇದರ ಸುತ್ತಲೂ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತಹ ಕಟ್ಟೆಗಳಿವೆ(ಕಕ್ಷಾಸನ). ಸಭಾಮಂಟಪದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರಳು ಕಮಲಾಕೃತಿಯ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಭಾಗವು ಅಧಿಷ್ಠಾನ, ಭಿತ್ತಿ ಮತ್ತು ಕಪೋತ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಉಪಾನ, ಗಳ ಮತ್ತು ಕಪೋತ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ತಕ್ಕ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿವೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಶಿಖರವು ಗರ್ಭಗೃಹದ ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದು ಕದಂಬನಾಗರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರು ಹಂತದ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರತಿ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹಲ್ಲಿನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಲಾಗಿದ್ದು ಪ್ರತಿ ಹಂತದ ಹಲ್ಲಿನ ಕಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಹ ಮುಖಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಲು ಸ್ಥಳಾವಕಾಶಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಬಗೆಯ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಪಂಪಾಸನ ಮಾದರಿಯ ದೇವಾಲಯವೆಂದು ಗುರುತಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಶಿಖರವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡತೆ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಗ್ರಾನೈಟ್ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಎಮ್ಮಿಗುಡ್ಡ : ಕನಕರಾಯನ ದೇವಾಲಯ

ಈ ದೇವಾಲಯವು ಗಂಗಾವತಿ–ಕೊಪ್ಪಳ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ಕುಂಪಿಯ ಬಳಿ ಇದೆ. ಈ ಕೋಟೆಯ ರಹಸ್ಯ ಸ್ಥಳವೆಂದರೆ ಔರಂಗಜೇಬನಿಂದ ಬೆನ್ನಟ್ಟಲಾದ ಸುರಪುರದ ಬಹರಿ ಪಿಡ್ಡ ನಾಯಕ ಕನಕಗಿರಿ ಇಮ್ಮಡಿ ಉಡಚನಾಯಕನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಷ ಈ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿದ್ದನು ಮತ್ತು ಇದೇ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದ ಕನಕಗಿರಿ ಹಿರೇನಾಯಕನನ್ನು ಅಪಾರ ಸೈನ್ಯವಿದ್ದರೂ ಸುರಪುರದ ಪಾಮನಾಯಕನಿಗೆ ಜಯಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಕೊನೆಗೆ ಮೋಸದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಸೆರೆ ಹಿಡಿಯಬೇಕಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಇದೊಂದು ಅತ್ಯಂತ ಆಯಕಟ್ಟಿನ ಕೋಟೆಯಾಗಿದ್ದು, ಕನಕಗಿರಿಯ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿದೆ.[5]

ಈ ದೇವಾಲಯವು ಗ್ರಾಮದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಇದೆ. ಇದು ಪೂರ್ವ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು. ಕ್ರಿ.ಶ. ಸು. ೧೫ನೇಯ ಶತಮಾನದ ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಇದು ಶಿಥಿಲ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಗ್ರಾಮದ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಾಲಯದ ಪುರಾಣಮಂಟಪದ ಹಿಂಬದಿಯ ಗುಡ್ಡದ ದೊಡ್ಡ ಗುಂಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಅಚುತಾಪುರದ ಸುಲಿಪಲ್ಲ ಬಸವಣ್ಣನ ಮಾನ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.[೭] ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಬೇರೆ ಯಾವ ಶಾಸನವು ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಈ ದೇವಾಲಯದ ತಲವಿನ್ಯಾಸವು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ, ಸಭಾಮಂಟಪ, ತೆರೆದ ಮುಖಮಂಟಪ, ದ್ವಾರ ಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರಬಂಧದ ಎರಡು ಬದಿಗೂ ಪೂರ್ಣ ಕುಂಭಗಳಿವೆ ಹಾಗೂ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಲಲಾಟದಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಚೌಕಾಕಾರದ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಈ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಭುವನೇಶ್ವರಿಯಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಒಡೆದ ಕನಕರಾಯನ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣದ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹಗಳ ಹಿಂದೆ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನಿಡಲು ಮುಂಚಾಚಿದ ಶಿಲಾಫಲಕಗಳಿವೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಅಂತರಾಳದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರವು ಸಾದಾ ಕೆತ್ತನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಇದರ ಎರಡು ಬದಿಗೆ ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯ ಶಿಖರ ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳುಳ್ಳ ದೇವಕೋಷ್ಠಗಳಿವೆ. ಅಂತರಾಳದ ಲಲಾಟಬಿಂಬವು ಚೌಕಾಕಾರದ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಅಂತರಾಳವು ಒಂದೇ ಅಂಕಣದಲ್ಲಿದ್ದು, ಅದರ ಮುಚ್ಚುಗೆಯು ಅರಳು ಕಮಲಾಕೃತಿಯಿಂದ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಸಭಾಮಂಟಪದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರವು ಸಾದಾ ಕೆತ್ತನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಲಲಾಟಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಚೌಕಾಕಾರದ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಇದು ಒಂಬತ್ತು ಅಂಕಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎತ್ತರವಾದ ವೇದಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆರು ಕಂಬಗಳು, ಎಂಟು ಅರ್ಧಗಂಬಗಳಿವೆ. ಆರು ಕಂಬಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳು ಸಭಾಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯೆ ಎತ್ತರವಾದ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲಿದ್ದು, ಈ ಕಂಬಗಳ ಕೆಳಗೆ, ಮಧ್ಯ, ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು, ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸರಳವಾದ ಬೋದುಗೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಮುಂಭಾಗದ ಎರಡು ಕಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಖ, ಚಕ್ರ ಗಧಾಧಾರಿಗಳಾದ ವೈಷ್ಣವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಈ ಸಭಾಮಂಟಪದ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ ಒಳಸರಿದ ಕಕ್ಷಾಸನಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಸಭಾಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯು ಮಾತ್ರ ಭುವನೇಶ್ವರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಅರಳುವ ಕಮಲದ ಪುಷ್ಪ ಆಕೃತಿಯಿದೆ.

ಮುಖಮಂಟಪವು ಮೂರು ಅಂಕಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಇದೊಂದು ತೆರೆದ ಮುಖಮಂಟಪವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಿದ್ದು, ಈ ಕಂಬಗಳು ಪೀಠ, ಕಾಂಡ, ಕಳಸ, ಕುಂಭ ಮತ್ತು ಫಲಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಬೋದಿಗೆಯು ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಈ ಮುಖಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಇಳಿಜಾರಾದ ಮುಂಜೂರವಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಭಾಗವು ಅಧಿಷ್ಠಾನ, ಭಿತ್ತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಸ್ತಾರ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಉಪಾನ, ಗಳ, ಕುಮುದಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಈ ಮೂರು ಭಾಗಗಳು ತೀರಾ ಸರಳವಾಗಿವೆ. ದೇವಾಲಯದ ಭಿತ್ತಿಯನ್ನು ಗ್ರಾನೈಟ್ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಶಿಖರವು ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮೇಲೆ ಕದಂಬ ನಾಗರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಅದು ಗರ್ಭಗೃಹದ ಉದ್ದ-ಅಗಲಕ್ಕೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ. ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರೆಡು ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹಲ್ಲಿನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರತಿ ಹಂತದ ಹಲ್ಲಿನ ಕಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಹ ಮುಖಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಲು ಸ್ಥಳಾವಕಾಶಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಬಗೆಯ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಪಂಪಾಸನ ಮಾದರಿಯ ದೇವಾಲಯವೆಂದು ಗುರುತಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಶಿಖರವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಂತೆ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಣಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಭಾಮಂಟಪದ ಮೇಲಿರುವ ಕೈಪಿಡೆ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ದೇವಕೋಷ್ಠಗಳಿದ್ದು, ಇವುಗಳ ಮೇಲೆ ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯ ಶಾಲಾ-ಕೂಟಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಗಾರೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಗಿಡ-ಬಳ್ಳಿಗಳು ಬೆಳೆದಿದ್ದುದರಿಂದ ದೇವಾಲಯ ಸಾಕಷ್ಟು ಶಿಥಿಲವಾಗಿದೆ.

ಹಿರೇಜಂತಗಲ್ : ಪ್ರಸನ್ನ ಶ್ರೀ ಪಂಪಾ ವಿರೂಪಾಕ್ಷೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ

ಗಂಗಾವತಿಯ ಉಪನಗರ/ಭಾಗವಾಗಿರುವ ಗಂಗಾವತಿಗೆ ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಿ.ಮೀ. ಅಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಹಿರೇಜಂತಗಲ್ ಒಂದು ಮಹತ್ವದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಥಳ. ಚಿಕ್ಕಜಂತಕಲ್ಲಿನ ೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವೊಂದು ಇದನ್ನು ಹಿರಿಯಜಂತಗಲ್ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.[೮] ಇಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಕೆಲವು ಪ್ರಮುಖ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಮುಖ ಆಕರ್ಷಣೀಯ ಸ್ಥಳವೆಂದರೆ 'ಶ್ರೀ ಪ್ರಸನ್ನ ಪಂಪಾ ವಿರೂಪಾಕ್ಷೇಶ್ವರ' ದೇವಾಲಯ.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಈ ದೇವಾಲಯವು ಹಿರೇಜಂತಗಲ್ಲಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಪ್ರಸ್ತುತ ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಗ್ರಾಮದ ಆಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದಿನ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಶಾಸನವೊಂದು ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ ರಾಮರಾಜ ಮತ್ತು ಅವನ ಸಹೋದರ ವೆಂಕಟಾದ್ರಿ ರಾಜರ ಕಾರ್ಯಕರ್ತನಾದ ಚಂದ್ರಗಿರಿಯ ದೇಮರಸಯ್ಯನ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೯] ವಿಜಯನಗರದ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಈ ದೇವಾಲಯದ ವಾಸ್ತು ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಈ ಕೆಳಗಿನಂತೆ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಶ್ರೀ ಪ್ರಸನ್ನ ಪಂಪಾ ವಿರೂಪಾಕ್ಷೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ತಲವಿನ್ಯಾಸವು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ, ಸಭಾಮಂಟಪ, ಸಭಾಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಎಡಬದಿಗೆ ದೇವಿ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಮುಖ ಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಎರಡು ಮಹಾದ್ವಾರ ಮಂಟಪ ಹಾಗೂ ಎರಡು ದ್ವಾರ ಮಂಟಪಗಳ ನಡುವೆ ಎಡಬದಿಗೆ ಯಜ್ಞ ಶಾಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹವು ಚೌಕ ತಲವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿದ್ದು, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಪ್ರಸನ್ನ ಪಂಪಾ ವಿರೂಪಾಕ್ಷೇಶ್ವರ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ಈ ಲಿಂಗವು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದು, ಪೀಠವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಈ ಲಿಂಗದ ವಾರಿಮಾರ್ಗ ಬಲಭಾಗಕ್ಕಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ವಾರಿಮಾರ್ಗ ಎಡಭಾಗಕ್ಕಿದ್ದರೆ; ಇಲ್ಲಿ ಬಲ ಭಾಗಕ್ಕಿರುವುದು ಈ ಲಿಂಗದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಅಂತೆಯೇ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಛತ್ತು ಆಳವಾಗಿದ್ದು, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರಳು ಕಮಲದ ಭುವನೇಶ್ವರಿ ಇದೆ.

ಅಂತರಾಳ, ಗರ್ಭಗೃಹದಷ್ಟೇ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಬಾಗಿಲನ್ನು ಆಧುನಿಕ ಟೈಲ್ಸ್‌ಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ವಿವರ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಂತರಾಳದ ದ್ವಾರ ಬಂಧದ ಇಕ್ಕೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಶೂಲ, ಡಮರು ಧಾರಿಗಳಾದ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಈ ದ್ವಾರಬಂಧಕ್ಕೆ ಲೋಹದ ತಗಡನ್ನು ಹೊಂದಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಲಲಾಟಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಶಿವ-ಪಾರ್ವತಿಯರ ಪ್ರತಿಮೆಯಿದ್ದರೂ ಅದು ಮೂಲದ್ದು ಅಲ್ಲ ಎನಿಸುತ್ತದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಸಭಾಮಂಟಪ ಒಂಬತ್ತು ಅಂಕಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಮಧ್ಯದ ಅಂಕಣ ದೊಡ್ಡದಾಗಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಎತ್ತರವಾದ ವೇದಿಕೆಯಿದೆ. ಈ ವೇದಿಕೆಯ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗೆ, ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಈ ಕಂಬಗಳು ಕೆಳಗೆ, ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ಮೇಲೆ ಮೂರು ಅಸಮವಾದ ಚೌಕಭಾಗ ಹೊಂದಿದ್ದು, ಕೆಳಗಿನ ಚೌಕಭಾಗ ಸ್ವಲ್ಪ ಲಂಬವಾಗಿದೆ. ಅದರ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳನ್ನು ಎಲೆಯಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಚೌಕ ಭಾಗಗಳ ನಡುವೆ ಕಂಬವನ್ನು ಅಷ್ಟಮುಖದಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಚೌಕ ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳ ನಾಲ್ಕು ಮುಖಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ರೀತಿ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಅವು ವೀರಭದ್ರ, ನಂದಿ, ಹಂಸ, ಶಿವಲಿಂಗ, ಕುಳಿತಸಿಂಹ, ಒಂಟಿ ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ ಭಕ್ತ, ಕಹಳೆವಾದಕ, ಚಾಮರಧಾರಿ, ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ ಆನೆ, ಸೂರ್ಯ, ಅಂಜಲಿಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯದ ನಿರ್ಮಾತೃ, ದೇವಿ, ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಕ್ಷೀರಧಾರೆಗೈಯುತ್ತಿರುವ ಹಸು, ಕುಳಿತ ಗಧಾಧಾರಿ, ನೃತ್ಯಗಾರ್ತಿ, ವಿದೇಶಿಗ(ಪ್ರಾಯಶಃ), ಆಂಜನೇಯ, ಯೋಗಪಟು, ಧನುರ್ಧಾರಿ, ಯತಿ, ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ ನರ ಶಾರ್ದೂಲ, ಗಜಾನನ, ಸಿಂಹ, ಬೇಡರಕಣ್ಣಪ್ಪ, ಶಿವ, ಕಳಿಂಗ ಮರ್ಧನ, ತಪೋನಿರತಯತಿ, ವೃಕ್ಷ, ವಿವಿಧ ಪುಷ್ಪಾಕೃತಿಯ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ಈ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲಿನ ಬೋದಿಗೆಗಳು ತೀರಾ ಸರಳವಾಗಿವೆ. ಛತ್ತು ಕೂಡಾ ಸಮತಟ್ಟಾಗಿದ್ದು, ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮುಂದಿನ ಅಂಕಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅರಳು ಕಮಲಾಕೃತಿಯ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ.

ಈ ಸಭಾ ಮಂಟಪದ ಗೋಡೆ ಮಂಟಪಗಳು ಯಾವುದೇ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪ ಹೊಂದಿರದೇ ಸರಳವಾಗಿವೆ.

ಸಭಾ ಮಂಟಪದ ಎಡಬದಿಗೆ ಸೇರಿದಂತೆ ಪಂಪಾಂಭಿಕೆಯ ಗರ್ಭಗೃಹವಿದೆ. ಇದರ ದ್ವಾರಬಂಧದ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಮತ್ತು ಲಲಾಟ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಈ ಗರ್ಭಗೃಹ ಚಿಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿದ್ದು, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಪಂಪಾಂಭಿಕೆಯ ಚಿಕ್ಕ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಇದರ ಛತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮರದ ದಿನ್ನೆಗಳನ್ನು ಬಳಸಿರುವುದು ವಿಶೇಷ.

ಮುಖಮಂಟಪದ ದ್ವಾರಬಂಧದ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಈ ಬಾಗಿಲ ಎರಡೂ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಎಂಟು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಬೃಹತ್ತಾದ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಗಳಾಗಿರುವ ಇವರ ಹಿಂದಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಶೂಲ, ಡಮರು, ಮುಂದಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಯಮುದ್ರೆ ತಾಳಿದ್ದು, ಗಧೆಯನ್ನು ಊರಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಇರಿಸಿರುವ ಒಂದು ಶಿಲ್ಪ ಹಾಗೇ ಪಾರ್ಶ್ವಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರುವ ಇನ್ನೊಂದು ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ಮುಖಮಂಟಪದ ಪ್ರತಿ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಐದರಂತೆ ಮೂರು ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಅಂಕಣ ಹೊಂದಿದೆ. ಇದು ಆಯತಾಕಾರದ ತಲವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿದ್ದು, ಸಭಾ ಮಂಟಪಕ್ಕಿಂತ ವಿಶಾಲವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮುಖಭಾಗ ಸಹಿತ ಒಟ್ಟು ಮೂರು ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರೆಡು ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಒಳಗಿನ ಎರಡು ಸಾಲು

ಕಂಬಗಳು ಕಾಂಡ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೆಳಗೆ, ಮಧ್ಯ, ಮೇಲೆ ಮೂರು ಅಸಮವಾದ ಚೌಕಭಾಗ ಹೊಂದಿದ್ದು, ಈ ಚೌಕ ಭಾಗಗಳ ನಡುವೆ ಅಷ್ಟಮುಖಗಳ ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಿವೆ. ಈ ಚೌಕಭಾಗದ ಎಲ್ಲ ಬದಿಯ ಮೇಲೂ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ಅವು–ನಾಗಲಿಂಗ, ನೃತ್ಯಗಾರ್ತಿ, ಕುಳಿತಸಿಂಹ, ಹಂಸ, ಆಸೀನನಾಗಿರುವ ಗಧಾಧಾರಿ, ಬೇಡತಿ, ಕಳಿಂಗ ಮರ್ಧನ ಕೃಷ್ಣ, ಭಕ್ತ ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಕ್ಷೀರಾಭಿಷೇಕ ಗೈಯುತ್ತಿರುವ ಹಸು, ಇಷ್ಟಲಿಂಗ ಆರಾಧಕ, ಜಟಾಯೋಗಿ, ತಮಟೆವಾದಕ, ಭಕ್ತೆ ವಿವಿಧ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನನಿರತ ಯೋಗಿಗಳು, ಸಿಂಹ, ಹಂಸ, ಗಜಾನನ, ಬಾಳೆಹಣ್ಣು ತಿನ್ನುತ್ತಿರುವ ಮಂಗ, ಬಕಪಕ್ಷಿ, ಶಂಖ, ಸೂರ್ಯ, ನರಶಾರ್ದೂಲ, ರಾಮ, ಕಳಿಂಗ ಮರ್ಧನ ಕೃಷ್ಣ, ವಿದೂಷಕ, ಗೊಲ್ಲ, ನಂದಿವಾಹನ, ಶಿವ–ಪಾರ್ವತಿ, ಶಂಖ, ನಗ್ನಸ್ತ್ರೀ, ಬಾಣತಾಗಿದ ವರಹ, ನಂದಿ ಆರಾಧಕ (ಅಂಗೈಮುದ್ರೆ), ವಿವಿಧ ಪುಷ್ಪಾಕೃತಿಯ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಗೋಡೆ–ಗಂಬಗಳಲ್ಲೂ ಕೆಲವು ಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ.

ಈ ಮುಖ ಮಂಟಪದ ಮುಖ ಭಾಗದ ಮಧ್ಯದ ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಒಟ್ಟು ಆರು ಕಂಬಗಳು ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದ್ದು, ಇವು ವಿಜಯನಗರದ ವಿಶಿಷ್ಠ ಶೈಲಿಯ ದ್ವಿಕಾಂಡದಲ್ಲಿವೆ. ಶಿಲ್ಪಿಗಳ ನೈಪುಣ್ಯತೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿರುವ ಈ ಕಂಬಗಳು ದ್ವಿಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಕಾಂಡ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡ ಉಪಕಾಂಡ ಮಧ್ಯದ ಎರಡು ಕಂಬಗಳು ಉಪಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಆನೆಯನ್ನು ಹಿಂಗಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿದು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ನಿಂತ ಸಿಂಹ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೆ, ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳ ಉಪಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಗಳು ಹೊತ್ತು ನಿಂತ ಉಪಸ್ತಂಭಗಳಿವೆ. ಈ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬದಿಗೆ ಆಕರ್ಷಕ ಪುಷ್ಪ ಬೋದಿಗೆಗಳಿವೆ. ಮುಖ ಮಂಟಪದ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಎರಡು ಹಂತದ ಸೋಪಾನಗಳಿದ್ದು, ಎರಡು ಬದಿಗೆ ಸುರುಳಿಯಾಳಿಯ ಕೈಪಿಡಿಗಳಿವೆ.

ದ್ವಾರ ಮಂಟಪ ಪ್ರಧಾನ ದೇವಾಲಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೧೨ ಅಡಿಗಳ ಅಂತರವಿದೆ. ಪ್ರಧಾನ ದೇವಾಲಯವು ಮುಖ ಮಂಟಪ, ಸಭಾಮಂಟಪ ಅದಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಿಮ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಗರ್ಭಗೃಹ, ದಕ್ಷಿಣದ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತರಾಳ ಮತ್ತು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಿವೆ. ಸಭಾ ಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ ಪಶ್ಚಿಮ ಬದಿಯ ದೇವಿ ಗರ್ಭಗೃಹ ಎದುರಿಗೆ ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಪ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವಿದೆ.

ಪ್ರಧಾನ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವು ಗಾತ್ರ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ತಾಗಿದೆ. ಇದು ಮಧ್ಯದ ಬೃಹತ್ ಬಾಗಿಲು ಚೌಕಟ್ಟಿನ ಮುಂದೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಮತ್ತು ಅದರ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟದಾದ ೨ ಮಂಟಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಪ್ರಧಾನ ಮುಖ ಮಂಟಪವು ಮೂರು ಅಂಕಣಗಳಲ್ಲಿದ್ದು, ಮಧ್ಯದ ಅಂಕಣವು ಪ್ರವೇಶದ ಹಾದಿಯಾದರೆ, ಬದಿಯ ಎರಡು ಅಂಕಣಗಳಲ್ಲಿ ಎತ್ತರವಾದ ಕಟ್ಟೆಗಳಿವೆ. ಈ ಕಟ್ಟೆಗಳ ಮುಖಭಾಗವು ಅಧಿಷ್ಠಾನ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದು, ಉಪನಾ, ವೃತ್ತ ಕುಮುದ, ಕಪೋತಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಅಧಿಷ್ಠಾನ (ಕಟ್ಟೆ) ಮುಂಬದಿಯ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ತಾದ ನಾಲ್ಕು ಸ್ತಂಭಗಳಿವೆ. ಈ ಸ್ತಂಭಗಳು ವಿಜಯನಗರದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ದ್ವಿಕಾಂಡ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಪ್ರಧಾನ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಕೆಳಗೆ, ಮಧ್ಯೆ, ಮೇಲೆ ಮೂರು ಅಸಮವಾದ ಚೌಕ ಭಾಗಗಳಿವೆ. ಈ ಚೌಕ ಭಾಗಗಳ ಬದಿಯ ಮುಖಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಸಿಂಹ, ಹಂಸ, ಸರ್ಪಧಾರಿ, ಶಂಖವಾದಕ, ಶಂಖು, ಸ್ತ್ರೀ, ಬೆಣ್ಣೆಕೃಷ್ಣ ಮುಂತಾದ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಮಧ್ಯದ ಎರಡು ಕಂಬಗಳ ಉಪಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲನ್ನು ಊರಿ ನಿಂತ ಗಜ ಶಾರ್ದೂಲಗಳ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಬದಿಯ ಎರಡು ಕಂಬಗಳ ಉಪಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತು ನಿಂತ ಸಿಂಹದ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಈ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಪುಷ್ಪ ಬೋದಿಗೆಗಳಿವೆ. ಕಂಬಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮುಖಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅರೆವೃತ್ತಾಕಾರದ ಮಂಜೂರವಿದೆ. ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಗಾರೆಯಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ಮಾಡು ಇದೆ. ಛತ್ತು ಸರಳವಾಗಿದೆ.

ಬಾಗಿಲು ಚೌಕಟ್ಟಿನ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಈ ಚೌಕಟ್ಟಿನ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ೨ ಕಡೆ ಲತೆಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ನಿಂತ ಬಾಲಕಿಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಬಾಗಿಲು ಚೌಕಟ್ಟಿನ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ೨ ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಈ ಕಂಬಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಬಾಗಿಲು ಚೌಕಟ್ಟಿನ ಮಧ್ಯ ಸುಮಾರು ೨ ಅಡಿ ಅಂತರವಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟ ಮಂಟಪದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಕಂಬಗಳು ಕೆಳಗೆ, ಮಧ್ಯ, ಮೇಲೆ ಮೂರು ಅಸಮ ಚೌಕ ಭಾಗ ಹೊಂದಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ಚೌಕ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಯಕ್ಷ, ಭಕ್ತ, ಶಿವಲಿಂಗ, ಕುಂಭ ಹೊತ್ತ ಸ್ತ್ರೀ, ಬೇಡತಿ ನಗ್ನಸ್ತ್ರೀ, ಆನೆ, ಲಿಂಗ, ಸರ್ಪ, ಶಂಖ ಮುಂತಾದ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ಮೊದಲನೇ ಪ್ರವೇಶ ಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಎರಡನೇ ಪ್ರವೇಶ ಮಂಟಪಗಳ ನಡುವೆ ಸುಮಾರು ಹತ್ತು ಅಡಿ ಅಂತರವಿದ್ದು, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಡಬದಿಗೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಮಂಟಪವಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಶಾಲೆ ಇದೆ. ಇದು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ೨ನೇ ದ್ವಾರಮಂಟಪವು ಕೂಡ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಬಾಗಿಲು ಚೌಕಟ್ಟಿನ ಮುಂದೆ ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ೨ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಮುಂಬದಿಯ ಮಂಟಪವು ಮೂರು ಅಂಕಣಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಮಧ್ಯದ ಅಂಕಣ ಪ್ರವೇಶ ಹಾದಿಯಾದರೆ ಎರಡು ಬದಿ ಎತ್ತರವಾದ ಕಟ್ಟೆಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳ ಮುಖಭಾಗ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಉಪಾನ, ವೃತ್ತ ಕುಮುದ ಮತ್ತು ಕಪೋತಗಳಿವೆ. ಕಪೋತದ ಮೇಲೆ ಸಾಲಾಗಿ ಕೀರ್ತಿ ಮುಖದ ಅಲಂಕರಣೆಯಿದೆ. ಈ ಕಟ್ಟೆಗಳ ಒಳ ತುದಿಗಳಲ್ಲಿ ೨ ಬೃಹತ್ ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಇವು ೨ ಕಾಂಡಗಳಲ್ಲಿದ್ದು, ಉಪಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಆನೆಗಳನ್ನು ಹಿಂಗಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿದು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ನಿಂತ ಸಿಂಹ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಪ್ರಧಾನ ಕಾಂಡದ ಚೌಕ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಶಃ ದೊರೆಯ ಅಂಗೈ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ (ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಎತ್ತರವಾದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆಯಾಕಾರದ ಕಿರೀಟವಿದೆ) ಹಾಗೇ ಗಜಾನನ, ಬೇಡರ ಕಣ್ಣಪ್ಪ, ಹಂಸ, ಕುಳಿತ ಸಿಂಹ, ಶಿವಲಿಂಗ, ಮುಂತಾದ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಪುಷ್ಪ ಬೋದಿಗೆಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಮುಖ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅರೆ ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಮಂಜೂರು ಇದೆ. ಈ ಮುಖ ಮಂಟಪದ ೨ ಬದಿಗೆ ಭಿತ್ತಿಗಳಿವೆ. ಛತ್ತು ಸಮತಟ್ಟಾಗಿದೆ.

ಒಳಭಾಗದ ಮಂಟಪವು ಕೂಡಾ ಮೂರು ಅಂಕಣ ಹೊಂದಿದ್ದು, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ೨ ಬದಿ ಕಟ್ಟೆಗಳ ನಡುವೆ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಅಸಮ ಚೌಕ ಭಾಗ ಹೊಂದಿರುವ ಸರಳವಾದ ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಈ ಮಂಟಪದ ಉತ್ತರ ಬದಿಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ದ್ವಾರಚೌಕಟ್ಟು ಇದ್ದು, ಅದರ ೨ ಬದಿಯ ಮುಖ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಲತೆಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ನಿಂತ ಬಾಲಕಿಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಬಾಗಿಲು ಚೌಕಟ್ಟಿನ ಒಳಮುಖದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬದಿಗೆ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಒಂದು ಸಮಭಂಗಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ಇನ್ನೊಂದು ಪಾರ್ಶ್ವಭಂಗಿಯಲ್ಲಿದೆ.

ಈ ಮಂಟಪದ ೨ ಬದಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಾನ, ಗಳ, ಕುಮುದ, ಕಪೋತ ಭಾಗಗಳು ಇವೆ. ಹಾಗೆ ೨ ಬದಿಗೆ ಭಿತ್ತಿಗಳು ಸಹ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಉಪಾನ, ಕುಮುದ, ಕಪೋತಗಳು ಇದ್ದು, ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ದೇವಕೋಷ್ಠಗಳು, ಅರ್ಧಗಂಭ, ಕುಂಭಪಂಜರಗಳ ಅಲಂಕರಣೆಯಿದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಗಾರೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಉಪಾನ, ಕುಮುದ ಮತ್ತು ಕಪೋತಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಕಪೋತದಲ್ಲಿ ಸಾಲಾಗಿ ಕೀರ್ತಿಮುಖಗಳ ಅಲಂಕರಣೆಯಿದೆ. ಈ ವಾಸ್ತು ಭಾಗಗಳು ಮುಖ ಮಂಟಪದ ಮುಂಬದಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿವೆ. ಉಳಿದಂತೆ ಇಡೀ ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಭಾಗದ ಅಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಈ ಭಾಗಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಅಂತೆಯೇ ಸಭಾಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳ ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಂಚಬಂಧ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ತುಂಬಾ ಸರಳವಾಗಿವೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಹೊರ ಭಿತ್ತಿಯನ್ನು ಮಟ್ಟಸಗೊಳಿಸಿದ ಬೃಹತ್ ಅಳತೆ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಭಿತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಯಾವುದೇ ಅಲಂಕರಣೆಗಳಾಗಲೀ, ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಾಗಲೀ ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಭಿತ್ತಿಯ ಮೇಲಿನ ಮಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ ಇಳಿಜಾರಾದ ಮಂಜೂರು ಇದೆ. ಮುಖ ಮಂಟಪದ ಮುಂಬದಿಯ ಈ ಮಂಜೂರು ಅರ್ಧ ವೃತ್ತಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಬಾಗಿದ್ದು, ಹಂಪಿಯ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಹೆಚ್ಚು ಆಕರ್ಷಕ ವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾದ ಶಿಲಾಹಲಗೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಮುಖ ಮಂಟಪದ ಮಾಡಿನ ಮುಂಬದಿ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದೇವಕೋಷ್ಠಗಳು ಇವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಗಾರೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮೂರು ಶಾಲಗಳು ಅವುಗಳ ಎರಡೂ ಬದಿಗೆ ಹಾರಗಳು ಇದ್ದು, ಎರಡು ಮೂಲೆಗೆ ಗಾರೆಯ ನಂದಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಮಧ್ಯದ ಮೂರು ಕೋಷ್ಠಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ಮಹೇಶ್ವರರರ ಗಾರೆಯ ಶಿಲ್ಪಗಳಿದ್ದು, ಈಗ ಭಗ್ನವಾಗಿವೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಇವು ನಂತರದ ರಚನೆಗಳೆಂದು ತೋರುತ್ತವೆ.

ಪ್ರಧಾನ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಗಾರೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮಧ್ಯಮ ಪ್ರಮಾಣದ ದ್ರಾವಿಡ ಮಾದರಿಯ ಏಕತಲದ ಶಿಖರವಿದೆ. ಇದು ತಲದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಉದ್ದಗಲಕ್ಕೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದು, ಕೆಳಗೆ, ಶಾಲ, ಕೂಟ, ಪಂಜರಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಗಾರೆ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿದ್ದು, ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಶಿಥಿಲವಾಗಿವೆ.

ಸ್ತೂಪಿಯ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗೆ ನಂದಿಯ ಗಾರೆ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಸ್ತೂಪಿಯು ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು, ಅದರ ನಾಲ್ಕೂ ಮೂಲೆಗೆ ಕೀರ್ತಿಮುಖಗಳ ಅಲಂಕರಣೆಯಿದೆ.

ಸ್ತೂಪಿಯ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಕಲಶವಿದೆ. ದೇವಿ ಗರ್ಭಗೃಹ ಚೌಕಾಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಅದರ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಸರಕು ಕೋಣೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಇಡೀ ಭಾಗ ಆಯತಾಕಾರದ ವಿನ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಮೇಲೆ ಶಾಲಾ ಶಿಖರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವುದು ವಿಶೇಷ. ಇದು ಕೂಡಾ ದ್ರಾವಿಡ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ತಂಭಗಳ ಅಲಂಕರಣೆಯಿದೆ.

ಸ್ತೂಪಿಯ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗೆ ನಂದಿಯ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಸ್ತೂಪಿಯು ಶಾಲ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಅದರ ಎರಡೂ ಮುಖ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಬೃಹತ್ ಕೀರ್ತಿಮುಖಗಳ ಮತ್ತು ಉಳಿದ ಎರಡೂ ಕಡೆ ಚಿಕ್ಕ ಕೀರ್ತಿಮುಖ ಅಲಂಕರಣೆಯಿದ್ದು ಮೇಲೆ ಕಳಸವಿದೆ.

ಪ್ರಧಾನ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪರಿವಾರ ದೇವತೆ ಚಂಡಿಕೇಶ್ವರ ದೇಗುಲವಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತಲೂ ಇತ್ತೀಚಿಗೆ ಪ್ರಾಕಾರ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಭಾಗದ ಎದುರಿಗೆ ದೀಪ ಸ್ತಂಭವಿದೆ. ಈ ದೀಪ ಸ್ತಂಭವು ಸುಮಾರು ೨೫ ಅಡಿ ಎತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಈ ಸ್ತಂಭದ ಮೇಲೆ ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಮುಚ್ಚುಗೆ ಇದೆ.

ವಾಸ್ತು ಪ್ರೇಮಿಗಳಾದ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರು ತಮ್ಮ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿ ಹಾಗೂ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಕಲಾ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಕಾರಣೀಕರ್ತರಾದರು. ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡ ಇವರು ಅದರ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಹಂತವೆಂಬಂತೆ ವಿಶಾಲವಾದ, ಭವ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಕಲಾತ್ಮಕವಾದ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಆ ಶೈಲಿಯ ಔನ್ನತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾದರು.

ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದ ದೇವಾಲಯಗಳು ಹಂಪಿಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲದೇ ಇತರೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಅವು ಹಂಪಿಯ ದೇವಾಲಯಗಳಷ್ಟು ವೈಭವವಾಗಿರದಿದ್ದರೂ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿವೆ. ಅಂತಹ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಿರೇಜಂತಗಲ್ಲಿನ ಪಂಪಾಪತಿ ದೇವಾಲಯವೂ ಒಂದಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತು ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಅನುಲಕ್ಷಿಸಿ ಇದು ಸಂಗಮರ ಕಾಲದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ತುಳವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಗೊಂಡಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಎರಡು ಭವ್ಯವಾದ ಮಹಾದ್ವಾರ ಮಂಟಪಗಳು ವಿಶಾಲವಾದ ಮುಖ ಮಂಟಪ, ಅಲ್ಲಿಯ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ದ್ವಿಕಾಂಡ ಶೈಲಿಯ ಕಂಬಗಳು, ಬಲಭಾಗಕ್ಕೆ ವಾರಿಮಾರ್ಗ ಇರುವ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಶಿವಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಪಕ್ಕದ ಮತ್ತೊಂದು ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮೇಲೆ ಶಾಲಾ ಮಾದರಿಯ ಶಿಖರವಿರುವುದು ಈ ದೇವಾಲಯದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಕನಕಗಿರಿ : ಕನಕಾಚಲ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯ

ಈ ದೇವಾಲಯವು ಕನಕಗಿರಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿದೆ. ಕನಕಗಿರಿಯು ಗಂಗಾವತಿಯಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ಲಿಂಗಸೂರ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ೨೦ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕೇಂದ್ರವಾದಂತೆ ಶ್ರೀ ಕನಕಾಚಲಪತಿಯ ಸುಕ್ಷೇತ್ರವೂ ಆಗಿದೆ. 'ಕನಕ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮೂನಿ ಇಲ್ಲಿ ತಪಗೈದು 'ಬಂಗಾರದ ಮಳೆ' ತರಿಸಿದ ಕಾರಣ ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಕನಕಗಿರಿ ಎಂದು ಕರೆದರು ಎನ್ನುವುದು ಪ್ರಚಲಿತ ಕಥೆ. ಸ್ಕಾಂದ ಪುರಾಣದ ತುಂಗಮಹಾತ್ಮೆಯಲ್ಲಿ ಕನಕಗಿರಿಯ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಕನಕಾಚಲಪತಿ ದೇವರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಕನಕಗಿರಿಯ ಅಶೋಕನ ಶಾಸನೋಕ್ತ ಮೌರ್ಯರ ದಕ್ಷಿಣ ಪ್ರಾಂತದ ರಾಜಧಾನಿ ಸುವರ್ಣಗಿರಿ ಎಂದು ಕೆಲ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೇಲೆ ಉಲ್ಲೇಖಿತ ಸ್ಕಾಂದ ಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಕನಕಗಿರಿಯ ಒಂದು ಶಿಲಾಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕನಕಗಿರಿಯನ್ನು ಸುವರ್ಣಗಿರಿ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯವು ಕನಕಗಿರಿ ಗ್ರಾಮದ ಪೂರ್ವದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಪ್ರಸ್ತುತ ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ದೊರಕಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಇಮ್ಮಡಿ ವುಡಚಿ ನಾಯಕನ ರಾಣಿ ಚೆನ್ನಮ್ಮ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೭೫ರಲ್ಲಿ ನೆಲಕ್ಕೆ ಪೌಳಿ ಹಾಕಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರವಿದೆ. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಈ ದೇವಾಲಯವು ಕ್ರಿ.ಶ. ಸು. ೧೫ನೆಯ ಶತಮಾನದಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಈ ದೇವಾಲಯವು ವಿಶಾಲವಾದ ತಲವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ, ಸಭಾ ಮಂಟಪ, ರಂಗಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹವನ್ನು ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹನ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮವಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಿಯ ದೇವಾಲಯವಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ದ್ವಾರಬಂಧದ ಅಡ್ಡ ಜಂತಿಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ರ, ತ್ರಿನಾಮ, ಶಂಖಗಳ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿವೆ. ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಜಯ-ವಿಜಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಈ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಈಗ ತಾಮ್ರದ ಕವಚ ಹಾಕಲಾಗಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಸಭಾಮಂಟಪದ ದ್ವಾರಬಂಧದ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಲಲಾಟ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀ ಬಿಂಬವಿದೆ. ಇದು ಸ್ತಂಭಶಾಖ, ಲತಾಶಾಖಗಳನ್ನು

ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಸ್ತಂಭಿಕೆಗಳ ಕೆಳಗೆ ಪೂರ್ಣ ಕುಂಭಗಳಿವೆ. ಲಲಾಟ ಬಿಂಬಗಳ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಕುಡ್ಮಲಗಳಿವೆ. ಮೇಲಿನ ಉತ್ತೀರಾಂಗ ಭಾಗದಲ್ಲಿ

ಸಭಾ ಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಎತ್ತರವಾದ ವೇದಿಕೆ ಇದ್ದು, ಮೇಲೆ ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಇವು ಕಾಂಡ, ಕುಂಭ, ಕಳಸ ಮತ್ತು ಫಲಕಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಕಾಂಡ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ, ಕೆಳಗೆ ಅಸಮವಾದ ಚೌಕ ಭಾಗಗಳಿದ್ದು, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಮುಖಗಳ ಅಡ್ಡ ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಿವೆ. ಮಧ್ಯದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಮಲಾಕೃತಿಯ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಸಭಾ ಮಂಟಪದ ಉತ್ತರ ದಕ್ಷಿಣ ಗೋಡೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಡ ಬಲಗಳ ದ್ವಾರ ಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಬಾಗಿಲುಗಳಿವೆ. ದಕ್ಷಿಣದ ಬಾಗಿಲನಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರು ಇದ್ದಾರೆ. ಲಲಾಟಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಬಾಲಕೃಷ್ಣನ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಉತ್ತರದ ಬಾಗಿಲಿನ ಲಲಾಟಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯದಷ್ಟೇ ಚಿತ್ರವಿದೆ. ಸುತ್ತೆಲ್ಲಾ ಗೋಡೆ ಇದ್ದು, ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿಯ ಕಂಬಗಳ ಮಧ್ಯ ಗೋಡೆ ಹಿಂದೆ ಸರಿದಿರುವುದರಿಂದ ಮಾಡಿನ ರೀತಿ ಇಲ್ಲವೇ ಕೂಡಲು (ಕಕ್ಷಾಸನ) ಅನುಕೂಲವಿದೆ.

ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಭಾಗ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ರಂಗ ಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಇದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಜಗತಿ ಕಪೋತಪಟ್ಟಿಕೆ ಹಾಗೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಲಂಕೃತ ವೃತ್ತ ಕುಮುದಗಳಿವೆ. ದೇವಾಲಯದ ಭಿತ್ತಿಯು ಸರಳವಾಗಿದೆ. ರಂಗ ಮಂಟಪದ ಮಾಡಿನ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಸುತ್ತಲಿನ ಪ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿ ದೇವಕೋಷ್ಠಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಾನು-ದೇವತೆಗಳ ಶಿಲ್ಪಗಳು, ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥಾನಕ ದೃಶ್ಯಗಳು ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವಂತಹ ಪ್ರಮುಖ ಶಿಲ್ಪಗಳೆಂದರೆ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಸರಸ್ವತಿ, ಪಾರ್ವತಿ, ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ಮಹೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತಗಳ ಕಥಾನಕ ದೃಶ್ಯಗಳ ಗಾರೆ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಈ ಗಾರೆ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿಗೆ, ಉಸುಕು, ಮತ್ತು ಬಿಳಿ ಜೇಡಿ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈಗ ಬಹುತೇಕ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಭಗ್ನಗೊಂಡಿವೆ.

ಎರಡೂ ಗರ್ಭಗೃಹಗಳ ಮೇಲೆ ಏಕತಲ ವಿಮಾನ ಮಾದರಿಯ ಶಿಖರಗಳಿವೆ. ಮೇಲೆ ಗೋಲಾಕಾರದ ಸ್ತೂಪಿ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವು ವೇಸರ ಮಾದರಿಯ ಶಿಖರಗಳೆಂದು ಗುರುತಿಸಬಹುದು.

ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಗಡೆ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ೩೬ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ದೀಪ ಸ್ತಂಭವಿದೆ. ಅದರ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತ ಆಂಜನೇಯನ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪವು ಹಾಗೂ ಮೇಲೆ ಸಮಾಂತರ ಚೌಕ ಭಾಗಗಳಿವೆ. ಕಟ್ಟೆಯ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ನಾಯಕ ಮತ್ತು ಅವನ ರಾಣಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಅನತಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ಕನಕಾಚಲ ದೇವರ ಪಾದಗಟ್ಟೆ ಮಂಟಪವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಭಗಳು ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದ್ದು, ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಅಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತ ಕುಮುದವಿದೆ. ಮೇಲಿನ ಶಿಖರವು ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ದೇವಕೋಷ್ಠಗಳಿವೆ. ಶಿಖರವನ್ನು ಇಟ್ಟಿಗೆ ಗಾರೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಈ ದೇವಾಲಯವು ಸಾಕಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಾಕಾರವಿದೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಗಡೆ ಸುತ್ತಲೂ ಕಂಬಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಪ್ರಾಕಾರದ ಒಳ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ಉದ್ದ ೨೦೮ ಅಡಿ, ಅಗಲ ೯೦ ಅಡಿ ಪ್ರಾಕಾರಕ್ಕೆ ಹೊರಗಡೆ ಕೇವಲ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರಕಂಬಗಳ ಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ ಬಲಭಾಗ ಹಾಗೂ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ದ್ವಾರಬಾಗಿಲುಗಳು ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ದ್ವಾರ ಗೋಪುರಗಳಿವೆ. ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ದ್ವಾರ ಮಂಟಪವಿದೆ. ಇದರ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕಾರಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಇರುವ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ

ಸಂಜೀವ ಮೂರ್ತಿಯ(ಭಕ್ತ ಆಂಜನೇಯ) ಅಲಂಕೃತ ಅಸಮವಾದ ಚೌಕ ಭಾಗಗಳು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಚ್ಚೌಕ ಭಾಗವಿರುತ್ತದೆ. ಕೆಳಗಿನ ಹಾಗೂ ಮಧ್ಯದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಚಿತ್ರಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಚಿತ್ರಗಳೆಂದರೆ ನಾಗಮಂಡಲ, ವಾಧ್ಯಗಾರರು, ಗಜಾನನ, ಬೆಣ್ಣೆ ಕೃಷ್ಣ, ಗೋಪಾಲ ಕೃಷ್ಣ, ಬೇಡರ ಕಣ್ಣಪ್ಪ, ಮಿಥುನ ಶಿಲ್ಪಗಳು, ಭಕ್ತಾಂಜನೇಯ, ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ, ಶಿವಲಿಂಗ ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ ಸರ್ಪ, ಗಂಡಭೇರುಂಡ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಶಾವತಾರಗಳು ಮುಂತಾದ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡ ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಆನೆಗಳನ್ನು ತುಳಿಯುತ್ತಾ ಮುಂದಿನ ಕಾಲನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ನಿಂತ ಸಿಂಹಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳ ಮೇಲೆ ಸವಾರರು ಕುಳಿತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕೊನೆಯ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಪುಷ್ಪ ಬೋದುಗೆಗಳಿವೆ.

ಮುಚ್ಚುಗೆ ಮತ್ತು ಕಂಬಗಳ ನಡುವೆ ಅಂತರವಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ಗೂಡುಗಳಿವೆ. ಈ ಗೂಡುಗಳಲ್ಲಿ ಗಾರೆ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಅವು ರಾಮ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಸೀತೆ, ಹನುಮ, ರುಕ್ಮಣೀ ಸ್ವಯಂವರ, ಅನಂತಶಯನ, ಉಗ್ರನರಸಿಂಹ, ಮುರಳಿ ಕೃಷ್ಣ, ಉಮಾಮಹೇಶ್ವರ, ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣ, ಸೀತಾ ಕಲ್ಯಾಣ, ನಾಯಕರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ಮುಚ್ಚುಗೆ ಸಮತಟ್ಟಾಗಿದೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಮಲಾಕೃತಿ ಇದ್ದು, ಅದರ ನಡುವೆ ಭುವನೇಶ್ವರಿ ಇದೆ. ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳಿದ್ದವು. ಈಗ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಾಶವಾಗಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಗುರುತುಗಳಿವೆ.

ಆನೆಗೊಂದಿ : ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯ

ಗಂಗಾವತಿಯಿಂದ ೧೧ಕಿ.ಮೀ. ಅಂತರದಲ್ಲಿ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯ ಎಡದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಆನೆಗೊಂದಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ನಮ್ಮ ನಾಡಿನಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧ. ವಿಜಯನಗರದ ಆರಂಭ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ಅಂತೆಯೇ ನ್ಯೂನಿಜ್ ಆನೆಗೊಂದಿಯನ್ನು 'ವಿಜಯನಗರದ ಮಾತೃಸ್ಥಾನ'ವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರು ಇಲ್ಲಿ ಆನೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಆನೆಗೊಂದಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಕುಂಜರಕೋಣ, ಹಸ್ತಿನಾವತಿ ಎಂತಲೂ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯವು ಗ್ರಾಮದ ಪ್ರಮುಖ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದೆ. ಇದು ಗ್ರಾಮದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು. ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನದಾಗಿದ್ದು ಪೂರ್ವ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಇದು ಇಂದು ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ.

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ದೇವಾಲಯವು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ತಲವಿನ್ಯಾಸನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ, ಸಭಾಮಂಟಪ, ಮುಖಮಂಟಪ, ಮಹಾದ್ವಾರ ಮತ್ತು ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಾಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಬಾಗಿಲು ಛತ್ತು ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಎತ್ತರದ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಶಯನ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರುವ ರಂಗನಾಥನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಸರ್ಪವಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಅಂತರಾಳದ ಬಾಗಿಲು ಚೌಕಟ್ಟು ಇಲ್ಲದೇ ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿಗೂ ಕೂಡ ಪ್ರವೇಶ ಬಾಗಿಲು ಇರುವುದು ವಿಶೇಷ. ಈ ಅಂತರಾಳದ ಪ್ರವೇಶದ ಎಡಬದಿಗೆ ಆಂಜನೇಯ ಮತ್ತು ಗರುಡ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಸಭಾಮಂಟಪವು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಒಂಬತ್ತು ಅಂಕಣದಲ್ಲಿದೆ. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಂಬಗಳು, ಎಂಟು ಅರ್ಧಗಂಬಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಕಂಬಗಳು ಕಾಂಡ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೆಳಗೆ, ಮೇಲೆ, ಚಚ್ಚೌಕ ಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಂಭ, ಕಳಸ ಮತ್ತು ಫಲಕಗಳಿವೆ. ಮೇಲೆ ಸರಳವಾದ ಬೋದಿಗೆಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದ ಅಂಕಣ ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರಳು ಕಮಲದ ಪುಷ್ಪಾಕೃತಿಯ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪವಿದೆ.

ಮುಖಮಂಟಪ ಸಭಾಮಂಟಪದಷ್ಟೆ ಅಗಲವಾಗಿದೆ. ಇದು ತೆರೆದ ಕಂಬಗಳ ಮಂಟಪವಾಗಿದೆ. ಮುಖಮಂಟಪದ ಪ್ರವೇಶ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ಎರಡು ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಆನೆ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಕೈಪಿಡಿಗಳಿವೆ. ಈ ಮುಖ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಆರರಂತೆ ಮುಂದೆ, ಮಧ್ಯ ಹಾಗೂ ಅದರ ಹಿಂದೆ ಒಟ್ಟು ಹದಿನೆಂಟು ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಕಂಬಗಳು ಸಭಾ ಮಂಟಪದ ಕಂಬಗಳ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಮುಖಮಂಟಪದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯು ಸಮತಟ್ಟಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಮತ್ತು ಭಿತ್ತಿಗಳಿವೆ. ದೇವಾಲಯದ ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಉಪಾನ, ಕುಮುದ ಮತ್ತು ಕಪೋತ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕುಂಭಪಂಜರಗಳ ಅಲಂಕಾರ ಇವೆ. ಮಾಡಿನಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತಿಮುಖಗಳ ಅಲಂಕಾರ ಸಾಲಾಗಿವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮೇಲೆ ಶಿಖರವಿಲ್ಲ.

ದೇವಾಲಯದ ಮುಖಮಂಟಪದಿಂದ ಐದು ಅಡಿ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ದೀಪಸ್ತಂಭವಿದೆ. ಅದರಿಂದ ಮತ್ತೆ ಐದು ಅಡಿ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ಮಹಾದ್ವಾರವಿದೆ. ದ್ವಾರಮಂಟಪವು ವಿಶಾಲವೂ, ಬೃಹತ್ ಗಾತ್ರದಾಗಿದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಯಾವುದೇ ಗೋಪುರವಿಲ್ಲ. ಮಹಾದ್ವಾರದ ಎದುರಿಗೆ ಚಿಕ್ಕ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಗರುಡನ ಶಿಲ್ಪ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಿಂದೆ ಧ್ವಜ ಸ್ತಂಭವಿದೆ.

ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಾಕಾರವಿದೆ. ಮಹಾದ್ವಾರವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿದ್ದು, ಅದು ಪ್ರಾಕಾರದ ಒಳಗೆಯೇ ಸಮಾವೇಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಹಾದ್ವಾರವನ್ನು ಸೇರಿಕೊಂಡು ಪ್ರಾಕಾರವಿದ್ದು, ಅದಕ್ಕೆ ಮಹಾದ್ವಾರ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಕಾರದ ಪ್ರವೇಶದ ಎರಡು ಬದಿಯ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಮಂಟಪವು ಶಿಥಿಲಗೊಂಡಿದ್ದು, ಕೇವಲ ಕಂಬಗಳಷ್ಟೇ ಉಳಿದಿದೆ. ಪ್ರಾಕಾರಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಲೂ ಒಳಗಡೆ ಕಂಬಗಳ ಮಂಟಪವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಮುಂಬದಿಯ ಕಂಬಗಳು ವಿಜಯನಗರದ ದ್ವಿಕಾಂಡ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಉಪಕಾಂಡದಲ್ಲೂ ಕಿರು ಕಂಬಗಳು ಇವೆ. ಪ್ರಾಕಾರಕ್ಕೆ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಉಪ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರಗಳಿವೆ.

ಚಿಕ್ಕಜಂತಕಲ್ಲು : ಪಂಪಾಪತಿ ದೇವಾಲಯ

ಗಂಗಾವತಿಗೆ ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸು. ೯ ಕಿ.ಮೀ. ಅಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಚಿಕ್ಕಜಂತಕಲ್ಲು ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಗ್ರಾಮ ಅಲ್ಲದೇ ಕಂಪ್ಲಿಯಿಂದ ಗಂಗಾವತಿಗೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಗೆ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದ್ದ ಸೇತುವೆಯನ್ನು ದಾಟಿದ ಕೂಡಲೇ ಸಿಗುವ ಮೊದಲ ಗ್ರಾಮವೇ ಚಿಕ್ಕಜಂತಕಲ್ಲು. ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳಿದ್ದು, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಪಾಪತಿ ದೇವಾಲಯವು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿದೆ. ಚಿಕ್ಕಜಂತಕಲ್ಲಿನ ಶಾಸನವೊಂದು ಹಿರೇಜಂತಗಲ್‌ನ ಹೆಸರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.[೧೦] ಹಿರೇಜಂತಕಲ್ ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದೆಂದು ಅಲ್ಲಿನ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿಯೂ ಸಹ ಚಿಕ್ಕಜಂತಕಲ್ಲು ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದೆಂದು ತರ್ಕಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಈ ದೇವಾಲಯದ ವಾಸ್ತು ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಇದು ಬಹುಶಃ ಹೈದರಾಬಾದಿನ ನಿಜಾಮನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಇದನ್ನು ಪುನಃ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿರಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯವು ಚಿಕ್ಕಜಂತಕಲ್ಲಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು. ೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದಾಗಿದ್ದು, ಇಂಡೋ-ಇಸ್ಲಾಮಿಕ್ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇದು ಪೂರ್ವ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರಸ್ತುತ ಸ್ಥಿತಿ ಉತ್ತಮವಾಗಿದೆ.

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಈ ದೇವಾಲಯದ ತಲವಿನ್ಯಾಸವು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಪಥ, ಸಭಾಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಮುಖಮಂಟಪಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿದೆ.

ಗರ್ಭಗೃಹದ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವು ಸಾದಾ ಕೆತ್ತನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಗಂಬಗಳಿವೆ. ಈ ಗರ್ಭಗೃಹದ ದ್ವಾರ ಪಟ್ಟಿಕೆಯ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬದಿಗೆ ಪುಷ್ಪಶಾಖೆಗಳಿವೆ ಹಾಗೂ ಅದರ ಲಲಾಟ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಾಕೃತಿಯ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಈ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಪೀಠಸಹಿತ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಪೀಠವು ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗದ ಮೇಲೆ ವಾರಿಮಾರ್ಗವಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯಲ್ಲಿ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಅರಳು ಕಮಲದ ಭುವನೇಶ್ವರಿ ಇದೆ.

ಸಭಾಮಂಟಪದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರವು ಸಾದಾ ಕೆತ್ತನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಇದು ಮೂರು, ಮೂರು ಅಂಕಣಗಳ ಒಟ್ಟು ಆರು ಅಂಕಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಮೊದಲ ಮೂರು ಅಂಕಣಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ, ಮಧ್ಯದ ಅಂಕಣದಲ್ಲಿ ನಂದಿಯ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಈ ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಿದ್ದು, ಈ ಕಂಬಗಳು ಸುತ್ತಳತೆ ೧೨೦ ಸೆಂ.ಮೀ. ಇದ್ದು, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಂಬದ ಎತ್ತರ ೧೮೭ ಸೆಂ.ಮೀ. ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಕಂಬಗಳು ಕೆಳಗೆ ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ಮೇಲೆ ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿವೆ. ಈ ಕಂಬಗಳು ಮೇಲೆ ಸರಳವಾದ ಬೋದಿಗೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಈ ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಹಾಕಲು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಪಥವಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನು ತೊಳೆದ ನೀರು ಹೋಗುವ ದಾರಿ ಮಾರ್ಗವು ಇಲ್ಲಿದೆ. ಸಭಾಮಂಟಪದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯ ಮಧ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅರಳು ಕಮಲದ ಪುಷ್ಪಾಕೃತಿಯ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಮುಖಮಂಟಪವು ಮೂರು ಅಂಕಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಇದು ಸಭಾಮಂಟಪಕ್ಕಿಂತ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಂಬದ ಸುತ್ತಳತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ೧೨೦ ಸೆಂ.ಮೀ. ಇದ್ದು, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಂಬದ ಎತ್ತರ ೧೮೭ ಸೆಂ.ಮೀ. ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಕಂಬಗಳು ಕೆಳಗೆ, ಮಧ್ಯ, ಮೇಲೆ ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿವೆ. ಈ ಕಂಬಗಳು ಮೇಲೆ ಸರಳವಾದ ಬೋದಿಗೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಮುಖಮಂಟಪದ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಇತ್ತೀಚಿಗೆ ಆಧುನಿಕ ಸೋಪಾನಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ ಜೊತೆಗೆ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಇತ್ತೀಚಿಗೆ ಕಲ್ಯಾಣ ಮಂಟಪವನ್ನು ಸಹ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಈ ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಸಾದಾ ಕೆತ್ತನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಅದು ದೇವಾಲಯದ ಭಿತ್ತಿಯೊಂದಿಗೆ ಸಮತಟ್ಟಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಭಿತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಳಿಕಣ ಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮುಖಮಂಟಪದ ಮುಂಭಾಗದ ಭಿತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗೂಡು ಇದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಗಣೇಶನ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಶಿಖರವು ಗರ್ಭಗೃಹದ ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ. ಈ ಶಿಖರವು ಎಂಟು ಹಂತಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಆರು ದೇವಕೋಷ್ಠಗಳಿವೆ. ಮೇಲೆ ಇಂಡೋ-ಇಸ್ಲಾಮಿಕ್ ಶೈಲಿಯ ಗುಮ್ಮಟದಾಕಾರದ ಸ್ತೂಪಿಯು ಇದ್ದು, ಸ್ತೂಪಿಯ ಮೇಲೆ ಕಳಸವಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಗುಮ್ಮಟದ

ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಹಾಗೂ ಮೇಲೆ ಕಳಸವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಶಿಖರಗಳು ಈ ಪ್ರಧಾನ ಶಿಖರದ ಸುತ್ತ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಶಿಖರಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಗಾರೆಯನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಸುಮಾರು ೨೧ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ದೀಪಸ್ತಂಭವಿದೆ. ಈ ದೀಪಸ್ತಂಭದ ಮುಂದಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇತ್ತೀಚಿಗೆ ಗಣೇಶನ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೀಪಸ್ತಂಭದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಾಕಾದ ಮುಚ್ಚಳಿಕೆ ಇದೆ.

ವೆಂಕಟಗಿರಿ : ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀ ನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯ

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಮತ್ತೊಂದು ಗ್ರಾಮವಾದ ವೆಂಕಟಗಿರಿ ಗ್ರಾಮವು ಗಂಗಾವತಿ ಕೊಪ್ಪಳ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ವಾಯುವ್ಯ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಗಂಗಾವತಿಯಿಂದ ಸುಮಾರು ೧೧ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯವು ಗ್ರಾಮದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಇದು ಇಂದು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರದೊಂದಿಗೆ ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು. ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನದಾಗಿದ್ದು ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯ ವಾಸ್ತು ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಹಾಗೂ ಈ ಗ್ರಾಮದ ಸ್ಮಶಾನದ ಈಶ್ವರ ಗುಡಿ ಬಳಿ ಇರುವ ಕಲ್ಲಿನ ಚಕ್ರದ ಮೇಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವು ಹನುಮಂತ ದೇವರಿಗೆ ನಾಯಕನೊಬ್ಬ ಗದ್ದೆ ನೀಡಿದಂತೆ ಹೇಳಿದೆ.[೧೧] ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ಈ ದೇವಾಲಯವು ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು. ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನ ಕಾಲದಾಗಿಬಹುದೆಂದು ತರ್ಕಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವಾಸ್ತು ವಿರವಣೆ :

ಈ ದೇವಾಲಯವು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ತಲವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಇದು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ, ಅರ್ಧಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಸಭಾಮಂಟಪದ ಭಾಗಗಳ ಜೊತೆಗೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಆವರಣ ಹಾಗೂ ಪ್ರವೇಶ ಗೋಪುರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರಕ್ಕೆ ನಯವಾದ ಶಿಲೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಲಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸು. ೪ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರನ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಇತನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಚಕ್ರ, ಶಂಖಗಳಿದ್ದು ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಭಾವಳಿಯಿಂದ ಅಲಂಕೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಅಂತರಾಳದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅರ್ಧಗಂಬಗಳು ಹಾಗೂ ಅದರ ಲಲಾಟ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇದೆ. ಈ ಅಂತರಾಳದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರದ ಎರಡು ಬದಿಗೆ ಶಂಖ, ಚಕ್ರ ಮತ್ತು ಗಧೆ ಹಿಡಿದ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಅರ್ಧಮಂಟಪವು ಒಂದು ಅಂಕಣದಲ್ಲಿದ್ದು, ಎರಡು ಬದಿಗೆ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚೌಕಾಕಾರದ ಎರಡು ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಇದು ತೆರೆದ ಅರ್ಧಮಂಟಪವಾಗಿದೆ.

ಸಭಾಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವ, ದಕ್ಷಿಣ ಮತ್ತು ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರಗಳಿವೆ. ಈ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸೋಪಾನಗಳಿವೆ. ಇದರ ಪ್ರಧಾನ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರವು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಇದೆ. ಈ ಪೂರ್ವ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಶಂಖ, ಚಕ್ರ ಮತ್ತು ಗಧೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದ ದ್ವಾರಪಾಲಕರು ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಇದರ ಲಲಾಟ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇದೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಮತ್ತು ಉತ್ತರದ

ಪ್ರವೇಶದ ಲಲಾಟ ಬಿಂಬಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಶಿಲ್ಪಗಳು, ದ್ವಾರಗಳಿಗೆ ಚಕ್ರ, ಶಂಖ, ಗಧಾ ಹಿಡಿದು ನಿಂತ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳು ಹಾಗೂ ಅರ್ಧಗಂಬಗಳಿವೆ.

ಈ ಸಭಾಮಂಟಪವು ೯ ಅಂಕಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಸಭಾಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಿದ್ದು, ಇವು ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು, ಮೂರು ಹಂತಗಳಲ್ಲಿವೆ.. ಪ್ರತಿ ಹಂತದ ಚತುರ್ಮುಖಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಪಾಲ ಕೃಷ್ಣ, ನರಸಿಂಹ, ಬಾಲ ಕೃಷ್ಣ, ಆಂಜನೇಯ, ಕೃಷ್ಣ, ಗಣೇಶ, ಹಂಸ, ಚಕ್ರ ಮುಂತಾದ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪ ಬೋದಿಗೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಗೋಡೆಗೆ ಕುಂಭಪಂಜರಗಳು, ಕುಂಭಪಂಜರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗೂಡುಗಳು, ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಶಾಲಾ-ಕೂಟ ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಉಪಾನ, ಜಗತಿ, ಪದ್ಮ ಭಾಗಗಳಿದ್ದು ಮತ್ತು ಅಡ್ಡಪಟ್ಟಿಕೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಭಿತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಳಿ ಕಣಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತಲೂ ವಿಶಾಲವಾದ ಆವರಣವಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ ಸಾಲುಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಸಭಾಮಂಟಪದ ಛತ್ತು ಸಮತಟ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಧಾನ ಶಿಖರವಿದ್ದು, ಇದರ ಸುತ್ತಲೂ ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಶಿಖರಗಳು ಮತ್ತು ಗೂಡುಗಳಿವೆ. ಈ ಶಿಖರವನ್ನು ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಗಾರೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಶಿಖರವು ದ್ರಾವಿಡ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶ ಗೋಪುರವನ್ನು ಇತ್ತೀಚಿಗೆ ಪುನರನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರವೇಶ ಗೋಪುರದ ಬಾಗಿಲು ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಗಳಾದ ವೈಷ್ಣವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಈ ದ್ವಾರ ಪಾಲಕರ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳು ವಕ್ರಭಂಗಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಈ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಖ, ಚಕ್ರಗಳಿದ್ದು, ಮುಂದಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದ ಗಧೆಯನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಊರಿದ ಭಂಗಿ ಇದೆ. ಈ ಪ್ರವೇಶ ಗೋಪುರವು ೫ ಹಂತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಪ್ರತಿ ಹಂತದಲ್ಲಿ ದೇವಕೋಷ್ಠಗಳಿವೆ. ಈ ದೇವಕೋಷ್ಠಕಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಧಾನ ಕಳಸ ಮತ್ತು ಈ ಪ್ರಧಾನ ಕಳಸದ ಎಡ ಹಾಗೂ ಬಲ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಕಳಸಗಳಿವೆ. ಇದರ ಒಳಭಾಗದ ಕೈಸಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಚೌಕಾಕಾರದ ಅಷ್ಟಮುಖಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎರಡು ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಹಾಗೂ ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಂಕಣಗಳಿವೆ. ಈ ಪ್ರವೇಶ ಗೋಪುರದ ದ್ವಾರದ ಬಂಧದ ಲಲಾಟ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿ ಇದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಎದುರಿಗೆ ಸು. ೩೦ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ದೀಪಸ್ತಂಭವಿದೆ. ಈ ದೀಪಸ್ತಂಭದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗರುಡನ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ.

ಕನಕಗಿರಿ : ಪಂಪಾಪತಿ ದೇವಾಲಯ

ಈ ದೇವಾಲಯವು ಕನಕಗಿರಿಯ ರಥಬೀದಿಯ ಬಲಬದಿಯಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ಒಂದು ಶಾಸನವು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬-೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದಾಗಿದ್ದು, ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿದೆ ಹಾಗೂ ಅರ್ಥ ಸ್ಪಷ್ಟತೆಯಿಲ್ಲ[೧೨] ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ಈ ದೇವಾಲಯವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬-೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದಾಗಿರಬಹುದು. ಇದು ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಈ ದೇವಾಲಯದ ತಲವಿನ್ಯಾಸವು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ, ಸಭಾಮಂಟಪ ಮತ್ತು ನದಿಮಂಟಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಬಾಗಿಲು ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಒಳಗೆ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಂಬಗಳಿವೆ. ಮುಚ್ಚುಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರಳಿದ ಕಮಲಾಕೃತಿಯ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವುಳ್ಳ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಅಂತರಾಳದ ದ್ವಾರಬಂಧವು ಪುಷ್ಪಶಾಖಾ, ಸ್ತಂಭಶಾಖಾ ಹಾಗೂ ಜಾಲಂದರ ಶಾಖಾಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿದೆ. ಬಾಗಿಲ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ತ್ರಿಶೂಲ, ಗಧಾ, ಡಮರು ಹಿಡಿದ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಲಲಾಟ ಬಿಂಬವು ಯಾವುದೇ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿಲ್ಲ. ಅಂತರಾಳವು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಸಭಾಮಂಟಪಗಳ ಮಧ್ಯ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕಂಬಗಳಿಲ್ಲ. ಎರಡು ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಗೋಡೆಯಿದೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ನಂದಿಯ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಅಂತರಾಳದ ಎಡಭಾಗವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ಗರ್ಭಗೃಹವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಪಾವರ್ತಿಯ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬಹುಶಃ ಈ ಭಾಗ ನಂತರದ ಸೇರ್ಪಡೆಯಾಗಿರಬಹುದು.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಸಭಾಮಂಟಪವು ಪ್ರತಿ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಐದರದಂತೆ ಎರಡು ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಅಂಕಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಪ್ರವೇಶ ಭಾಗವನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಎರಡು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಗೋಡೆ ಇದೆ. ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ, ಮಧ್ಯ ಹಾಗೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಆರು ಕಂಬಗಳ ಮೂರು ಸಾಲುಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಂಬಗಳು, ಎಂಟು ಅರ್ಧಗಂಬಗಳು ಹಾಗೂ ಎರಡು ಮೂಲೆಗಂಬಗಳಿವೆ. ಮುಂದಿನ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳು ಪೀಠ, ಕಾಂಡ, ಕುಂಭ, ಕಳಸ ಹಾಗೂ ಫಲಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಕಾಂಡ ಭಾಗದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಮುಖಗಳ ಎರಡು ಅಡ್ಡ ಪಟ್ಟಿಗಳಿವೆ. ಮಧ್ಯದ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳು ಪೀಠ, ಕಾಂಡ,[ಇಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ, ಕೆಳಗೆ ಚಚ್ಚೌಕ ಭಾಗಗಳ ನಡುವೆ ಲಂಬವಾದ ಅಷ್ಟಮುಖಗಳ ಭಾಗವಿದೆ]. ಕಳಸ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಈ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಸರಳವಾದ ಬೋದುಗೆಗಳಿವೆ. ಅಂತರಾಳದ ಬಾಗಿಲ ಮುಂದಿನ ಅಂಕಣದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅರಳಿದ ಕಮಲಾಕೃತಿಯ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪವಿದ್ದು ಉಳಿದ ಕಡೆ ಯಾವುದೇ ಅಲಂಕರಣೆ ಇಲ್ಲದೇ ಸರಳವಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಭಾಗದ ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ೬೦ ಸೆಂ.ಮೀ. ಎತ್ತರವಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಭಿತ್ತಿಯು ಯಾವುದೇ ಅಲಂಕರಣೆವಿಲ್ಲದೇ ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಸಭಾಮಂಟಪದ ಮಾಡಿನ ಮುಂಜೂರು ಮುಂದೆ ಚಾಚಿದ್ದು, ಇಳಿಜಾರಾಗಿದೆ. ಅದರ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶಾಲಾಕೂಟಗಳಿರುವ ದೇವಕೋಷ್ಠಗಳಿದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣ, ನಟರಾಜ, ವೀರಭದ್ರ, ಗಣೇಶ, ನಂದಿವಾಹನ, ಉಮಾಮಹೇಶ್ವರ, ಷಣ್ಮುಖರ ಗಾರೆ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಶಿಖರವನ್ನು ಇಟ್ಟಿಗೆ, ಗಾರೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದು ಗರ್ಭಗೃಹದ ಉದ್ದಗಲಕ್ಕೂ ವಿಸ್ತಾರಿಸಿದ್ದು ಏಕತಳ ವಿಮಾನ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಸ್ತೂಪಿಯು ವರ್ತುಳಾಕೃತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ವೇಸರ ವಿಮಾನ ಮಾದರಿಯ ಶಿಖರವಾಗಿದೆ ಎನ್ನಬಹುದು.

ನಂದಿಮಂಟಪವು ದೇವಾಲಯದ ಎದುರಿಗೆ ರಥಬೀದಿಯ ಇನ್ನೊಂದು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿದೆ. ಚಚ್ಚೌಕ ೨.೭೫ ಮೀಟರ ಅಳತೆಯ ಈ ಮಂಟಪವು ಸುತ್ತಲೂ ಗೋಡೆಯನ್ನು ಮೇಲೆ ಶಿಖರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಒಳಗಡೆ ನಂದಿಯ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ.

ಬಂಕಾಪುರ : ರಾಮ–ತಿಮ್ಮಪ್ಪ ದೇವಾಲಯ(ವಿಷ್ಣು)

ಈ ದೇವಾಲಯವು ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಬಂಕಾಪುರ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಗುಡ್ಡದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಶಿಥಿಲ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದೆ.

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಈ ದೇವಾಲಯದ ತಲವಿನ್ಯಾಸವು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ ಮತ್ತು ಮುಖಮಂಟಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಗರ್ಭಗೃಹದ ಬಾಗಿಲ ಲಲಾಟಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಾಕೃತಿಯ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಂಬಗಳಿವೆ. ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ನೆಲಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಜಲಹರಿ ಇದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಅಂತರಾಳದ ದ್ವಾರಬಂಧದ ಲಲಾಟಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀಯ ಶಿಲ್ಪ ಹಾಗೂ ಬಾಗಿಲ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ (ಜಯ–ವಿಜಯ) ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ಮುಖಮಂಟಪವು ಮೂರು ಅಂಕಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಂಬಗಳು, ನಾಲ್ಲು ಅರ್ಧಗಂಬಗಳು, ಎರಡು ಮೂಲೆಗಂಬಗಳು ಇವೆ. ಕಂಬಗಳು ಕಾಂಡ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೆಳಗೆ, ಮಧ್ಯ, ಮೇಲೆ ಅಸಮವಾದ ಚೌಕ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಕೆಳಗಿನ ಚೌಕಭಾಗ ಸ್ವಲ್ಪ ಎತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಬೋದುಗೆ ಸರಳವಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸರಳವಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರವೇಶ ಭಾಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸುತ್ತಲೂ ಸರಳವಾದ ಗೋಡೆ ಇದೆ. ಮುಖ ಮಂಟಪದ ಮಾಡಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿರಬಹುದಾದ ದೇವಕೋಷ್ಠಗಳು ಈಗ ನಾಶವಾಗಿವೆ. ಅಂತರಾಳ, ಮುಖಮಂಟಪದ ಎರಡು ಬದಿಯ ಮಾಡಿನ ಅಂಚಿನುದ್ದಕ್ಕೂ ಕಂಗುರಾಕೃತಿಗಳ ಕಟಾಂಜನವಿದೆ. ಈ ಕಂಗುರಾಕೃತಿಗಳು ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮಾಡಿನ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಶಿಖರವು ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮೇಲೆ ಅದರ ಉದ್ದಗಲಕ್ಕೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ. ಇದು ಏಕತಲ ವಿಮಾನ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಮೇಲೆ ಗೋಲಾಕಾರದ ಸ್ತೂಪಿ ಇದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಇದು ವೇಸರ ಶೈಲಿ ವಿಮಾನ ಮಾದರಿಯ ದೇವಾಲಯವೆನ್ನಬಹುದು. ಶಿಖರದ ಕೆಳ ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಗಳ ಗಾರೆ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಇರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಎದುರಿಗೆ ಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಭಗ್ನವಾದ ದೀಪ ಸ್ತಂಭವಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಎಡ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ಭಾವಿ ಇದೆ.

ನವಲಿ : ವೀರಭದ್ರ ದೇವಾಲಯ

ಈ ದೇವಾಲಯವು ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ನವಲಿ ಗ್ರಾಮದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಈ ದೇವಾಲಯವು ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ ಹಾಗೂ ಇದು ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಈ ದೇವಾಲಯವು ಇಂದು ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ವಾಸ್ತು ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಹಾಗೂ ಈ ಗ್ರಾಮದ ನಿಜಗುಣಸ್ವಾಮಿ ಹಿರೇಮಠರ ದವಾಖಾನೆ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿನ ಶಾಸನವು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸ ವೀರಸದಾಶಿವದೇವರಾಯನನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತದೆ.[೧೩] ಇದರಿಂದ ಈ ದೇವಾಲಯವು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳಿಲ್ಲ.

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ ಮತ್ತು ಸಭಾಮಂಟಪವನ್ನು ಈ ದೇವಾಲಯದ ತಲವಿನ್ಯಾಸವು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಬಾಗಿಲ ಲಲಾಟಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀಯು ಹಾಗೂ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರದ ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಂಬಗಳಿವೆ. ಮಧ್ಯದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರಳುವ ಕಮಲದ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಈ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ವೀರಭದ್ರನ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಅಂತರಾಳದ ಬಾಗಿಲ ಲಲಾಟಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಅಂತರಾಳದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ನಂದಿಯ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಂತರಾಳದ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿಯ ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗವು ಬಲ ಭಾಗದ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿದೆ ಹಾಗೂ ಎಡಭಾಗದ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಕಾಳಿಕಾದೇವಿಯ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಸಭಾಮಂಟಪವು ೯ ಅಂಕಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ವಿಶೇಷವಾದ ತಲವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಅಂತರಾಳದ ಎರಡೂ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇತರ ಎರಡು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ಬಾಗಿಲು, ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು. ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಸಾಲು ಕಂಬಗಳವರೆಗೆ ತೆರೆದಿದ್ದು, ಅರ್ಧಮುಚ್ಚಿದೆ. ಇಡೀ ಸಭಾಮಂಟಪವು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಕಂಬಗಳು, ನಾಲ್ಕು ಅರ್ಧಗಂಬಗಳು, ಎರಡು ಮೂಲೆಗಂಬಗಳು ನಾಲ್ಕು ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸಲ್ಪಟಿವೆ. ಕಂಬಗಳು ಕೆಳಗೆ, ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ಮೇಲೆ ಮೂರು ಚಚ್ಚೌಕ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಮಧ್ಯದ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬದ ಈ ಚಚ್ಚೌಕ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ನಂದಿ, ಶಿವಲಿಂಗ, ಗಜಾನನ, ಷಣ್ಮುಖ, ಬೇಡರಕಣ್ಣಪ್ಪ, ಗಂಡಭೇರುಂಡ, ಅರ್ಧನಾರೀಶ್ವರ, ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಹಾಲು ಕರೆಯುತ್ತಿರುವ ಹಸು, ಸಿಂಹ, ಆಂಜನೇಯ, ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಪೂಜೆಗೈಯುತ್ತಿರುವ ಆನೆ, ಸಿಂಹದೇಹದಾರಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಬೋದುಗೆಯು ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಮಧ್ಯದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯು ಕಮಲಾಕೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಭಾಗದ ಅಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮಿಥುನ ಶಿಲ್ಪಗಳು, ಗಜಗಳ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಗೋಡೆಯೂ ಸರಳವಾಗಿವೆ. ಸಭಾಮಂಟಪದ ಮಾಡಿನ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ದೇವಕೋಷ್ಠಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಶಾಲಾ ಕೂಟಗಳಿವೆ. ದೇವಕೋಷ್ಠಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಗಾರೆ ಶಿಲ್ಪಗಳು ನಾಶವಾಗಿವೆ. ದೇವಾಲಯದ ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ಬಿಳಿ ಶಿಲೆಯನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಶಿಖರವನ್ನು ಇಟ್ಟಿಗೆ ಗಾರೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಅದು ಗರ್ಭಗೃಹದ ಉದ್ದಗಲಕ್ಕೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ. ಶಿಖರವು ಏಕತಲ ವಿಮಾನ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಮೇಲೆ ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಸ್ತೂಪಿ ಇದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಮೂವತ್ತು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ದೀಪಸ್ತಂಭವಿದೆ.

ನವಲಿ: ಭೋಗಾಪುರೇಶ ದೇವಾಲಯ :

ಈ ದೇವಾಲಯವು ನವಲಿ ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು, ಇಂದು ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಗ್ರಾಮದ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಶಾಸನದಿಂದ ಇದು ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು. ೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಈ ದೇವಾಲಯದ ತಲವಿನ್ಯಾಸವು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ, ಸಭಾಮಂಟಪ, ಮುಖ ಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಹಿಂದಿನ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮೂಲೆಗಂಬಗಳಿವೆ. ಮುಚ್ಚುಗೆಯು ಚೌಕ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವೀರಾಂಜನೇಯನ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪವಿದೆ.

ಅಂತರಾಳದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರದ ಲಲಾಟ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಸಭಾಮಂಟಪವು ಒಂಬತ್ತು ಅಂಕಣ (ನವರಂಗ)ಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆರು ಕಂಬಗಳು, ಎಂಟು ಅರ್ಧಗಂಬಗಳು, ಎರಡು ಮೂಲೆಗಂಬಗಳಿವೆ. ಮಧ್ಯದ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳು ಪೀಠ, ಕಾಂಡ, ಕಳಸ ಮತ್ತು ಫಲಕ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಇದರಿಂದ ಈ ದೇವಾಲಯವು ಪುನರ್ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಕಂಬಗಳಲ್ಲಿ ದಶಾವತಾರಗಳು, ಗೊಲ್ಲತಿ, ವಿಷ್ಣು, ಬಲರಾಮ, ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ, ಬೇಡರಕಣ್ಣಪ್ಪ, ಕಳಿಂಗಮರ್ಧನ ಕೃಷ್ಣ, ಗಜಾನನ, ಗಂಡಭೇರುಂಡ ಮುಂತಾದ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಮಧ್ಯದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರಳಿದ ಕಮಲಾಕೃತಿಯ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಉಳಿದೆಲ್ಲಾ ಕಡೆ ಸರಳವಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಮುಖಮಂಟಪವು ಸಭಾಮಂಟಪದಷ್ಟೆ ಅಗಲವಾಗಿದ್ದು ಸುತ್ತಲೂ ಗೋಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರದೆ ತೆರದ ಮುಖಮಂಟಪವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನೆಲ ಹಂತದಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ಅಂಕಣಗಳಿದ್ದು, ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಿವೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿದ್ದು, ಸುತ್ತಲೂ ಗೋಡೆಯು ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಶಿಖರವನ್ನು ಇಟ್ಟಿಗೆ ಗಾರೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದ್ದು ಅದು ಏಕತಲ ವಿಮಾನ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಮೇಲೆ ವೃತ್ತಾಕಾರದ (ಗುಮ್ಮಟ) ಸ್ತೂಪಿ ಇದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ದೀಪ ಸ್ತಂಭವಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಹಾಗೂ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕಾರವಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಂಬಗಳ ಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಪ್ರಾಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಂಟಪವಿದೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಗೋಪುರವಿದ್ದು, ಈಗ ಅದನ್ನು ಪುನರ ದುರಸ್ತಿಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಚಿಕ್ಕಬೆಣಕಲ್ : ಬೆಟ್ಟದ ಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ

ಈ ದೇವಾಲಯ ಗ್ರಾಮದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು.೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದ್ದು ಪುನಃ ಇದನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರಸ್ತುತ ಸ್ಥಿತಿ ಉತ್ತಮವಾಗಿದೆ.

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಈ ದೇವಾಲಯವು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ತಲವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ದ್ವಾರಗೋಪುರ, ಮುಖಮಂಟಪ ಎರಡು ಸಭಾಮಂಟಪ, ಎರಡು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾದ ಬೆಟ್ಟದೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ :

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ದ್ವಾರ ಶಾಖೆಯ ಎರಡು ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಿದ್ದು, ಇದರ ಲಲಾಟ ಬಿಂಬವು ಸಹಿತ ಪುಷ್ಪಪಟ್ಟಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟದೇಶ್ವರನ ಮೂರ್ತಿ ಇದ್ದು, ಇದು ಇತ್ತೀಚಿಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಆಧುನೀಕರಣದ ತಾಮ್ರದ ಲೋಹದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಸುತ್ತಲಿನ ಗೋಡೆಯನ್ನು ಇತ್ತೀಚಿಗೆ ಆಧುನಿಕ ನಯವಾದ ಟೈಲ್ಸ್ ಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಸಭಾಮಂಟಪವು ಮೂರು ಅಂಕಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಇದು ತೆರೆದ ಮಂಟಪವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಂಬಗಳಿದ್ದು, ಈ ಕಂಬಗಳಿಗೆ ಪೀಠ, ಕಾಂಡ, ಕುಂಭ, ಕಳಸ ಮತ್ತು ಫಲಕಗಳಿವೆ. ಮೇಲೆ ಪುಷ್ಪ ಬೋದಿಗೆಗಳಿವೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಮುಖಮಂಟಪವು ಕೂಡ ಮೂರು ಅಂಕಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಇದು ಸಹಿತ ತೆರೆದ ಮುಖಮಂಟಪವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಂಬಗಳು ಮತ್ತು ಎರಡು ಅರ್ಧಗಂಬಗಳಿವೆ. ಈ ಕಂಬಗಳು ಕೂಡ ಸಭಾಮಂಟಪದ ಕಂಬಗಳ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಮುಖಮಂಟಪದ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಇತ್ತೀಚಿಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಒಂದು ಹಂತದ ಸೋಪಾನವಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಭಾಗವು ಅಧಿಷ್ಠಾನ, ಭಿತ್ತಿ ಮತ್ತು ಕಪೋತ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಮೂರು ಭಾಗಗಳು ತೀರಾ ಸರಳವಾಗಿವೆ. ದೇವಾಲಯದ ಭಿತ್ತಿಯು ಕೂಡ ಅಳತೆಗಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಮಟ್ಟಸವಾಗಿದೆ. ಮುಖಮಂಟಪದ ಮಾಡಿನ ಮುಂಬದಿಯ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮೂರು ದೇವಕೋಷ್ಠಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಗಾರೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಈ ದೇವಕೋಷ್ಠಗಳ ಎರಡೂ ಬದಿಗೆ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ವಿಗ್ರಹ ಹಾಗೂ ಎರಡು ದೇಹ ಒಂದೇ ಮುಖವಿರುವ ಗಾರೆಯ ನಂದಿಯ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಮೂರು ದೇವಕೋಷ್ಠಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ಮತ್ತು ಮಹೇಶ್ವರರ ಗಾರೆ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ಪ್ರಧಾನ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಗಾರೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ದ್ರಾವಿಡ ಮಾದರಿಯ ಏಕತಲದ ಶಿಖರವಿದೆ. ಇದು ತಲದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಉದ್ದಗಲಕ್ಕೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದು, ಕೆಳಗೆ ಅರ್ಧಗಂಬಗಳಿವೆ. ಸ್ತೂಪಿಯು ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು, ಇದರ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಕಳಸವಿದೆ.

ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ :

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ದ್ವಾರಬಂಧದ ಎರಡೂ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪ ಆಕೃತಿಯ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪವಿದೆ ಹಾಗೂ ಲಲಾಟಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಾಕೃತಿ ಇದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದೊಳಗಡೆ ಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಮೂರ್ತಿ ಇದ್ದು, ಇದು ಇತ್ತೀಚಿಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಆಧುನಿಕ ತಾಮ್ರದ ಲೋಹದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಸುತ್ತಲಿನ ಗೋಡೆಯನ್ನು ಇತ್ತೀಚಿಗೆ ಆಧುನಿಕ ನಯವಾದ ಟೈಲ್ಸ್‌ಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಸಭಾಮಟಂಪವು ಒಂಬತ್ತು ಅಂಕಣಗಳಿಂದ (ನವರಂಗ) ಕೂಡಿದ್ದು, ಇದು ತೆರೆದ ಸಭಾಮಂಟಪವಾಗಿದೆ. ಈ ಸಭಾಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವಿದ್ದು, ಇದಕ್ಕೆ ಸೋಪಾನಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಿದ್ದು, ಇವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿವೆ. ಈ ಸಭಾಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಸೋಪಾನಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಮುಂಬದಿಯಲ್ಲಿ ನಂದಿಯ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಭಾಗವು ಅಧಿಷ್ಠಾನ, ಭಿತ್ತಿ ಮತ್ತು ಕಪೋತ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಇವು ತೀರಾ ಸರಳವಾಗಿವೆ. ದೇವಾಲಯದ ಭಿತ್ತಿಯನ್ನು ಅಳತೆ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಭಾಮಂಟಪದ ಛತ್ತು ಚಚ್ಚೌಕವಾಗಿದ್ದು, ಇದರ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗೆ ಗಾರೆಯ ಎರಡು ದೇಹ, ಒಂದೇ ಮುಖವಿರುವ ನಂದಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮೇಲೆ ಸ್ತೂಪಿ, ಕಳಸ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದ್ರಾವಿಡ ಮಾದರಿಯ ಶಿಖರವಿದೆ. ಶಿಖರಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಗಾರೆಯನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಮೇಲಿನ ಎರಡು ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ದ್ವಾರಗೋಪುರವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟದೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಬೆಟ್ಟದಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ದ್ವಾರಗೋಪುರದ ಇಕ್ಕೆಲಗಳ ಎರಡು ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಾಕೃತಿಯ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಹಾಗೂ ಈ ದ್ವಾರಬಂಧದ ಮೇಲಿನ ಮುಚ್ಚುಗೆಯಲ್ಲಿ ಶಿವ-ಪಾರ್ವತಿಯರ ವಿಗ್ರಹಗಳಿದ್ದು ಇವರ ಬಲ ಬದಿಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನಂದಿ ಹಾಗೂ ಗಣೇಶ ಕುಳಿತಿರುವ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಈ ದ್ವಾರಗೋಪುರದಲ್ಲಿ ಆರು ಹಂತಗಳಿದ್ದು, ಪ್ರತಿ ಹಂತದಲ್ಲಿ ದೇವಕೋಷ್ಠಗಳು, ಅರ್ಧಗಂಬಗಳು ಹಾಗೂ ಶಿವಲಿಂಗದ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಈ ದ್ವಾರಗೋಪುರವು ಮೇಲೆ ಐದು ಕಳಸಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇದರ ಒಳಬದಿಯಲ್ಲಿ ಎಡ ಮತ್ತು ಬಲ ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಅಂಕಣದ ಎರಡು ಕಟ್ಟೆಗಳಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಈ ಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಎರಡು ಬದಿಗೆ ಸೋಪಾನಗಳನ್ನು ಇತ್ತೀಚಿಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಮಲ್ಲಾಪುರ : ವಾಣಿಭದ್ರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ

ಗಂಗಾವತಿಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ೩ ಕಿ.ಮೀ. ಅಂತರದಲ್ಲಿ ನಿಸರ್ಗದ ಮಡಿಲಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಕ್ಷೇತ್ರ ಈ ವಾನಭದ್ರೇಶ್ವರ ಇದಕ್ಕೆ ವಾಣಿಭದ್ರೇಶ್ವರ ಎಂತಲೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ನಿಜವಾದ ಹೆಸರು ಮಾಣಿಭದ್ರೇಶ್ವರ ಪಂಪಾಪುರಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಬಾಗಿಲುಗಳಿವೆ. ಮೂಡಣ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಕಿನ್ನರೇಶ್ವರ, ತೆಂಕಣ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಜಂಬುಕೇಶ್ವರ, ಪಶ್ಚಿಮ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಸೋಮನಾಥಯ್ಯ, ಉತ್ತರ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ವಾಣಿಭದ್ರೇಶ್ವರರು ನೆಲೆಸಿದ್ದಾರೆ.[೧೪] ಈ ನಾಲ್ಕು ಬಾಗಿಲುಗಳಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಾಪುರದ ವಾಣಿಭದ್ರೇಶ್ವರವು ಒಂದು ಇದು ಪ್ರಾಚೀನ ಪಂಪಾಕ್ಷೇತ್ರದ ಉತ್ತರ ದ್ವಾರವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ "ಹೇಮಕೂಟೇಶ್ವರನಾದ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನು ಮಾಣಿಭದ್ರೇಶ್ವರನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ನೆಲೆಸಿದ್ದು, ಇದು ಎಲ್ಲಾ ದ್ವಾರಗಳಿಗಿಂತ ಅಧಿಕ ವೈಭವವುಳ್ಳದ್ದೂ, ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಅಭಿವಂದಿತವೂ ಆಗಿದೆ. ಎಂದು ಸ್ಕಾಂಧ ಪುರಾಣದ ಪಂಪಾ ಮಹಾತ್ಮೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ಸ್ಥಳೀಯರು ಇದನ್ನು ಪಂಚಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಎಂದು ಸಹ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ತುಂಗಭದ್ರಾ ಎಡದಂಡೆ ಕಾಲುವೆ ಬೆಟ್ಟಗಳನ್ನು ಕೊರೆದು ಮಾಡಿದ ಸುರಂಗದಿಂದ ಹಾದು ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಲ್ಲಾಪುರದ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ವಾಣಿಭದ್ರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಸುಮಾರು ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದಾಗಿದ್ದು, ಇದು ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಈ ದೇವಾಲಯವು ಪ್ರಸ್ತುತ ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವು ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವರನ್ನು ನಾಯಕನೊಬ್ಬ (ಹೆಸರು ಸ್ಪಷ್ಟವಿಲ್ಲ) ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದಂತೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೧೫] ಹಾಗೇ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಕೊಳದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತೊಂದು ತೆಲುಗು ಲಿಪಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ೧೯ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವು ಇಲ್ಲಿಯ ಕೊಳವನ್ನು ಅಮೃತತೀರ್ಥವೆಂದು ಕರೆದಿದೆ.[೧೬]

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಈ ದೇವಾಲಯದ ತಲವಿನ್ಯಾಸವು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ ಮತ್ತು ತೆರೆದ ಸಭಾಮಂಟಪಗಳನ್ನು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಬಾಗಿಲು ತುಂಬ ಸರಳವಾಗಿದ್ದು, ಗರ್ಭಗೃಹದೊಳಗೆ ಉದ್ಭವಲಿಂಗವಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಅಂತರಾಳದ ಪ್ರವೇಶ ಬಾಗಿಲು ತೀರಾ ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಂತರಾಳವು ಒಂದು ಅಂಕಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಅಂತರಾಳದ ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರಳು ಕಮಲಾದ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಈ ಅಂತರಾಳದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ನಂದಿಯ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಈ ಅಂತರಾಳದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಬಲ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗಣೇಶನ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಸಭಾಮಂಟಪವು ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರದ ಮುಂದೆ ಮೂರು ಅಂಕಣಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಒಳ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆರು ಅಂಕಣಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟು ಒಂಬತ್ತು ಅಂಕಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರದ ಮುಂದೆ ಎರೆಡು ಕಂಬಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಒಳ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಂಬಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟು ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಕಂಬಗಳು ಕಾಂಡ, ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ, ಕೆಳಗೆ ಅಸಮವಾದ ಚೌಕ ಭಾಗಗಳು. ಕಾಂಡದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕುಂಭ, ಕಳಸ ಮತ್ತು ಫಲಕಗಳಿವೆ. ಮೇಲ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಬೋದಿಗೆಯು ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಈ ಸಭಾಮಂಟಪವು ಎಡ ಮತ್ತು ಬಲ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಗೋಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಅದರ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗೋಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರದೆ ಇದೊಂದು ತೆರೆದ ಸಭಾಮಂಟಪವಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಭಾಗವು ಅಧಿಷ್ಠಾನ, ಭಿತ್ತಿ ಮತ್ತು ಕಪೋತ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಭಿತ್ತಿಯನ್ನು ಚಪ್ಪಡಿ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಸಭಾಮಂಟಪದ ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಛತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿಜಾರಾದ ಮಂಜೂರುವಿದ್ದು, ಇದರ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಲ ಮತ್ತು ಎಡ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರೆಡು ನಂದಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಆದರೆ ಅವುಗಳ ತಲೆ ಭಾಗಗಳು ಶಿಥಿಲವಾಗಿವೆ ಜೊತೆಗೆ ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯ ಎರೆಡು ವಿಗ್ರಹಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳು ಕೂಡ ಯಾವ ವಿಗ್ರಹಗಳೆಂದು ಗುರುತಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಷ್ಟು ಶಿಥಿಲವಾಗಿವೆ.

ಶಿಖರವನ್ನು ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಗಾರೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಇದು ಆಧುನಿಕ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಮೇಲೆ ವೃತ್ತಾಕಾರದ (ಗುಮ್ಮಟ) ಸ್ತೂಪಿಯು ಇದ್ದು, ಇದರ ಕೆಳಗೆ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗೆ ನಂದಿ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಈ ಸ್ತೂಪಿಯ ಮೇಲೆ ಕಳಸವಿದೆ.

ಸಭಾಮಂಟಪದ ಮುಂದೆ ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಸುಮಾರು ಎಂಟು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ದೀಪ ಸ್ತಂಭವಿದೆ ಹಾಗೂ ಇದರ ಕೆಳ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ನಂದಿ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ.

೫.೨ : ಇತರ ಸ್ಮಾರಕಗಳು

೧. ಕೊಳ(ಬಾವಿ)ಗಳು :

ವೆಂಕಟಪತಿ ಕೊಳ :

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಈ ವೆಂಕಟಪತಿ ಕೊಳವು ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಗ್ರಾಮವಾದ ಕನಕಗಿರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ವೆಂಕಟಪತಿ ಬಾವಿ ಎಂಬ ಈ ಸುಂದರ ಕೊಳವು ಕನಕಗಿರಿಯ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಕಲಾ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿದೆ. ಈ ಸುಂದರವಾದ ಕಟ್ಟಡ ಸಹಿತ ಕೊಳವು ನೆಲಮಟ್ಟದಿಂದ ಒಳಗೆ ಇದೆ. ದೂರದಿಂದ ಈ ಕೊಳದ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಕೊಳ, ದೇವತಾಗೃಹಗಳು, ಕಂಬಗಳ ವರಾಂಡ

ಮತ್ತು ಉಪ್ಪರಿಗೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಒಂದು ಸಂಕೀರ್ಣ ಕಟ್ಟಡ. ಕಟ್ಟಡದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೊಳವಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗ ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಮೂರು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳಿವೆ. ಈ ಕೊಳದ ಸುತ್ತಲೂ ಕಂಬಗಳ ವರಾಂಡವಿದೆ. ಪೂರ್ವ ಬದಿಯ ವರಾಂಡದ ಮೇಲೆ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಇದೆ. ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೊಳಕ್ಕೆ ದಾರಿ ಹಾಗೂ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳ ದೇವತಾಗೃಹಗಳಿವೆ.

ಈ ಕೊಳದ ಪ್ರವೇಶವು ಹೊರಬದಿಯ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯಲು ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳಿವೆ. ಮುಖ್ಯ ಪ್ರವೇಶ ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದು, ಅಗಲವಾದ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ಹಾದಿ ಇದೆ. ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ಪಕ್ಕದ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಗಜಾಸಂಹಾರ ಮೂರ್ತಿ ಶಿವ ಮತ್ತು ನಾಗಗಳ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಈ ಹಾದಿ ಕಟ್ಟಡದ ಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಹೊರಳಿ ನೇರವಾಗಿ ಕೊಳಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಕೊಳಕ್ಕೆ ಸೇರುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಮಾನುಳ್ಳ ದ್ವಾರ ಮಂಟಪವಿದೆ.

ಈ ಕೊಳದಲ್ಲಿ ದೇವತಾಗೃಹಗಳಿವೆ. ಕೊಳದ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಬದಿಯ ವರಾಂಡದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ, ಮಹೇಶ್ವರರ ಹಾಗೂ ಪಶ್ಚಿಮದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ (ಕೊಳಕ್ಕೆ ನೇರವಾಗಿ) ವಿಷ್ಣು ಗೃಹಗಳಿವೆ.

ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಷ್ಣುಗೃಹವು ಅಂತರಾಳ, ಗರ್ಭಗೃಹಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಬಾಗಿಲಿನ ಹೊಸ್ತಿಲಿನ ಮುಂದೆ ಚಂದ್ರಶಿಲೆ ಇದೆ. ದ್ವಾರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಸ್ತಂಬ ಶಾಖವಿದ್ದು, ಲಲಾಟ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಬಾಗಿಲಿನ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವ ದ್ವಾರಪಾಲರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಅಂತರಾಳದ ದ್ವಾರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಸಹ ಸ್ತಂಭಶಾಖೆ ಇದ್ದು, ಲಲಾಟ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಜಟಾಧಾರಿಯೊಬ್ಬನ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಬಾಗಿಲ ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ಕುಂಭಗಳಿವೆ. ಛತ್ತು ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿದ್ದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಗ್ರಹ ಭಗ್ನವಾಗಿದ್ದು ಈಗ ಕನಕಾಚಲಪತಿ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿದೆ.

ಮಹೇಶ್ವರ ಗೃಹವು ಕೊಳದ ಎಡಬದಿಯ ವರಾಂಡದಲ್ಲಿದೆ. ಕೇವಲ ಗರ್ಭಗೃಹವನಷ್ಟೆ ಹೊಂದಿದ್ದು, ದ್ವಾರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹತೋರಣ, ಸ್ತಂಭ ಶಾಖೆಗಳಿವೆ. ಲಲಾಟಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಹಾಗೆ ಲಲಾಟಬಿಂಬದ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಕುಡ್ಮಲಗಳಿವೆ. ಬಾಗಿಲ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗ, ನಂದಿಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಸ್ಥಳೀಯರ ಹೇಳಿಕೆ ಈಗ ಇಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮನ ಗೃಹವು ಕೊಳದ ಬಲಬದಿಯ ವರಾಂಡದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಕೂಡ ಕೇವಲ ಗರ್ಭಗೃಹವನ್ನಷ್ಟೆ ಹೊಂದಿದ್ದು, ದ್ವಾರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಸ್ತಂಭ ಶಾಖೆ ಇದೆ. ಬಾಗಿಲ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವ ದ್ವಾರಪಾಲರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಲಲಾಟಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಶಿಲ್ಪಗಳಿಲ್ಲ. ಅದರ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಕುಡ್ಮಲಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಈಗ ಮೂರ್ತಿ ಇಲ್ಲ.

ಈ ಒಟ್ಟು ಕಟ್ಟಡ ಸಂಕೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ೬೩ ಕಂಬಗಳು, ೩೭ ಅರ್ಧಗಂಬಗಳು, ೧೬ ಮೂಲೆಗಂಬಗಳು ಇವೆ. ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರದೆ, ವಿವಿಧ ರೀತಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಕೆಲವು ಕನಕಗಿರಿಯ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಧವಾದ ಕೆಳಗೆ, ಮಧ್ಯ, ಮೇಲೆ ಚೌಕ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದು, ಇವು ಮೇಲಕ್ಕೇರಿದಂತೆಲ್ಲಾ ಸಪೂರವಾಗುತ್ತವೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಕೆಳಗೆ ದೀರ್ಘ ಚೌಕಭಾಗ ಮೇಲೆ ಕುಂಭ, ಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಕಾಂಡ, ಕುಂಭ, ಕಳಸ, ಫಲಕ, ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ವಿಷ್ಣು ದೇಗುಲದ ಮುಂದಿನ ಏಳು ಕಂಬಗಳು ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿವೆ. ಇವು ಕನಕಾಚಲಪತಿ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಹಿರಿ ಮತ್ತು ಕಿರಿ ಕಾಂಡ ಎಂಬ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಹಿರಿ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಕೆಳಗೆ, ಮೇಲೆ ಅಸಮವಾದ ಚೌಕಭಾಗಗಳಿದ್ದು, ಕಿರಿ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕಾಲೆತ್ತಿನಿಂತ ಸಿಂಹ ಮೇಲೆ ಕುಬ್ಜ, ಆನೆಯನ್ನು ಹಿಂಗಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿಯುತ್ತಾ ಮುಂಗಾಲೆತ್ತಿ ನಿಂತಿರುವ ಸಿಂಹ ಮೇಲೆ ಸವಾರ, ಗಡ್ಡಧಾರಿಯೊಬ್ಬನನ್ನು

ತುಳಿಯುತ್ತಿರುವ ಕುದುರೆ ಮೇಲೆ ಸವಾರ, ಹುಲಿಯನ್ನು ತುಳಿಯುತ್ತಿರುವ ಸಿಂಹ ಮೇಲೆ ಸವಾರ, ಗೊಲ್ಲತಿ, ಆಂಜನೇಯ ಮತ್ತು ಸಿಂಹ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಕೊಳದ ಮುಂದಿನ ಎಂಟು ಕಂಬಗಳ (ಕಮಾನು ಮಂಟಪದ ಎಡಬದಿಯ ನಾಲ್ಕು ಬಲ ಬದಿಯ ನಾಲ್ಕು) ಕಿರಿ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹ ಅಥವಾ ಅಶ್ವ ಸವಾರರ ಬದಲು ಚಿಕ್ಕದಾದ ಉಪ ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಕೊಳದಲ್ಲಿ ಮುಂಚಾಚಿದ ಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲಿನ ಎರಡು ಕಂಬಗಳು ಸಿಂಹ ಸವಾರರನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿವೆ. ಸಿಂಹಗಳ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಗುಂಡನ್ನು ತಿರುಗಿಸಲು ಬರುವಂತೆ ಕೆತ್ತಲಾಗಿತ್ತು. ಈಗ ಬಾಯಿ ಭಗ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗುಂಡುಗಳು ಇಲ್ಲ.

ಈ ಕೊಳದಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಕೊಳದ ಪೂರ್ವ ಭಾಗದ ವರಾಂಡದ ಮೇಲೆ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗೋಡೆ, ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿಗಳ ಅಲಂಕರಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಛತ್ತಿನ ತುಂಬೆಲ್ಲಾ ಅಲಂಕರಣೆ ಇದೆ. ಕೊಳದಲ್ಲಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿದ ಕಟಾಂಜನದ ಹೊರಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಿಥುನ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಈ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮೇಲೆ ಏತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಕಂಬಗಳು, ಗಾರೆ, ಕಾಲುವೆ ಇದೆ.

ಈ ಕೊಳದ ರಚನೆಗೆ ಹಂಪೆಯ ರಾಣಿಯರ ಸ್ನಾನಗೃಹ ಪ್ರೇರಣೆ ನೀಡಿರಬೇಕು. ಅದು ನೆಲದಲ್ಲಿಯ ಕೊಳದ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಕೊಳ, ಕಟ್ಟಡ, ಎಲ್ಲವೂ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಇದನ್ನು ವೆಂಕಟಪ್ಪನಾಯಕ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದರಿಂದ ವೆಂಕಟಪತಿ ಬಾವಿ ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ.

ವೈವಿಧ್ಯವಾದ ಕಂಬಗಳು, ದೇವತಾಗೃಹಗಳು ಮುಚ್ಚಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ವವಾದ ಅಲಂಕರಣೆಗಳು ಈ ಕಟ್ಟಡದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳಾಗಿವೆ. ವಿಷ್ಣು ದೇವಾಲಯ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಬಾಗಿಲ ಮುಂದೆ ಚಂದ್ರಶಿಲೆ ಇರುವುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಚಂದ್ರಶಿಲೆ ಕನಕಗಿರಿ ಪ್ರದೇಶದ ಇತರ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೇ ಗೃಹದ ದ್ವಾರಬಂಧದ ಲಲಾಟಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಜಟಾಧಾರಿಯ ಶಿಲ್ಪವಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ.

ಅಚ್ಚಮ್ಮ ಬಾವಿ :

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಈ ಬಾವಿಯು ಕನಕಗಿರಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಇಮ್ಮಡಿ ವುಡಚನಾಯಕನ ರಾಣಿ ಅಚ್ಚಮ್ಮ ಈ ಬಾವಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಇದರ ಹೆಸರು ಅಚ್ಚಮ್ಮ ಬಾವಿ ಎಂದು, ಇದನ್ನು ಎರಡು ರೀತಿಯ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಒಂದು ಕೃಷಿ ನೀರಾವರಿಗಾಗಿ ಹಾಗೂ ಸಾರ್ವಜನಿಕರಿಗೆ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳಿಂದ ನೀರು ತರುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇದೆ.

ಈ ಬಾವಿಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಮಗೊಳಿಸಿದ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟೆ ಇದೆ. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶದ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳಿವೆ. ಈ ಭಾಗ ಧೀರ್ಘವಾಗಿದ್ದು, ಅನೇಕ ಮೆಟ್ಟುಲುಗಳಿವೆ. ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ಇಕ್ಕೆಲದ ಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಎದುರಾಗಿ ಅನಂತಶಯನ, ಶಿವ ದೇವತಾಗೃಹಗಳಿವೆ. ಬಲ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವ ಗೃಹವಿದ್ದು, ಬಾಗಿಲ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ಣಗೊಂಡ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಒಳಗಿದ್ದ ಒಂದೇ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಿದ ಶಿವಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ನಂದಿಯ ಶಿಲ್ಪವು ಈಗ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದೆ. ಬಾಗಿಲ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ (ಹೊರಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ) ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಅರಳಿದಕಮಲ, ನಾಗಸರ್ಪಗಳ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಎದುರಿನ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಅನಂತಶಯನ ಗೃಹವಿದೆ. ಬಾಗಿಲ ಬದಿಯ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತ ಆಂಜನೇಯ, ಗರುಡ, ಗಜಾನನ, ಸಿಂಹದೇಹದಾರಿ ವ್ಯಕ್ತಿ, ಆಮೆ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ ಭಕ್ತ ಎದುರು ಮುಖ ಮಾಡಿದ ಎರಡು ಮೀನುಗಳು, ಮಜ್ಜಿಗೆ ಕಡಿಯುತ್ತಿರುವ ಗೊಲ್ಲತಿ ಈ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಂಬಗಳಿವೆ. ಛತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಮಲಾಕೃತಿ ಇದೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನಂತಶಯನ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಬಾವಿಯ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಹಂಸ, ಕಮಲಗಳು, ನಗ್ನವಾಗಿ ಕುಳಿತ ಸ್ತ್ರೀ, ಆನೆ, ಮೀನು, ಗಜ,

ಕಾಳಗ, ಸರ್ಪಗಳ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಎತ್ತರದ ಗೋಡೆಯ ಗೂಡೊಂದರಲ್ಲಿ ಗಜಾನನ ಶಿಲ್ಪವು ಗೂಡಿನ ಕೆಳಗೆ ಚಕ್ರ, ತ್ರಿನಾಮ, ಶಂಕಗಳ, ಚಿಹ್ನೆಗಳು ಇವೆ.

ಪ್ರವಾಸಿ ಮಂದಿರದ ಆವರಣದಲ್ಲಿನ ಬಾವಿ :

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಈ ಬಾವಿಯು ಸಹ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಗ್ರಾಮವಾದ ಕನಕಗಿರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಕನಕಗಿರಿಯ ಪ್ರವಾಸಿ ಮಂದಿರದ ಆವರಣದಲ್ಲಿನ ಈ ಬಾವಿಯು ವಿಶಾಲವಾಗಿದ್ದು, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶದ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳಿದ್ದು ನಂತರ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ನೇರವಾಗಿ ಬಾವಿಗೆ ಇಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ಬದಿಯ ಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತಾ ಗೃಹಗಳಿವೆ. ಒಳಗೆ ಈಗ ದೇವತಾ ಶಿಲ್ಪಗಳಿಲ್ಲ. ಬಾವಿಯ ಒಳಗಿನ ಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನಗ್ನ ಸ್ತ್ರೀ ಹಾಗೂ ಮಿಥುನ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅಗಲವಾದ ಕಟ್ಟೆಯ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ದೇವತಾ ಗೃಹಗಳಿವೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ಬದಿಯ ಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮತ್ತು ನಾಗಸರ್ಪದ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಈಗ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ನೀರಿಲ್ಲ. ಬಾವಿಯ ಮೇಲಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗಾರೆ ಲೇಪನ ಇದೆ.

ಬಂಕಾಪುರ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿನ ಬಾವಿ :

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಈ ಬಾವಿಯು ಬಂಕಾಪುರ ರಸ್ತೆಯ ಉತ್ತರದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಬಾವಿಯ ಕಟ್ಟಡ ಆಯತಾಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಇದರ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟೆ ಇದೆ. ಪಶ್ಚಿಮದ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಏತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಕಟ್ಟೆ ಇದೆ. ಈ ಬಾವಿಗೆ ಇಳಿಯಲು ಪೂರ್ವ ಭಾಗದಿಂದ ಮೆಟ್ಟಿಲು ದಾರಿ ಇದೆ. ಅದು ನಂತರ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ನೇರ ಬಾವಿಗೆ ಸೇರಿದೆ.

ವಿಷ್ಣು ದೇವಾಲಯದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿನ ಬಾವಿ :

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಈ ಬಾವಿಯು ಬಂಕಾಪುರ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ದೇವಾಲಯದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿದೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿನ ಈ ಬಾವಿಗೆ ಒಳಗೆ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟೆಯಿದೆ. ಪೂರ್ವದಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳಿವೆ. ಮೆಟ್ಟಿಲು ಬದಿಯ ಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನಂದಿ, ಆಂಜನೇಯನ ಹಾಗೂ ಬಾವಿಯ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ನಾಗಸರ್ಪ, ಶಂಖ, ತ್ರಿನಾಮ, ಚಕ್ರದ ಚಿಹ್ನೆಗಳು ಇವೆ. ಪಶ್ಚಿಮದ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಏತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಕಟ್ಟೆ ಇದೆ.

ಮಹಾದೇವ ಬಾವಿ :

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಈ ಬಾವಿಯು ಕಾರಟಗಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಬಾವಿಯು ಊರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾದೇವ ದೇವಾಯದ ಮುಂದೆ ಇದೆ. ಊರಿನ ಜನರು ಇದನ್ನು ಮಹಾದೇವ ಬಾವಿ ಎಂದೇ ಕರೆಯುವರು. ಈ ಬಾವಿಯು ವಿಶಾಲವಾಗಿದ್ದು, ಸುತ್ತಲೂ ಸಮಗೊಳಿಸಿದ ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲು ಚಪ್ಪಟಿಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ್ದು, ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಇಳಿಯಲು ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕಿಗೂ ಪ್ರವೇಶ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳು ಇವೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಈ ಬಾವಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಚೌಕಾಕಾರದ ಕಟ್ಟೆ ಇದೆ ಮತ್ತು ಈ ಬಾವಿಯ ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಒಂದು ಗೋಡೆಯು ಇದ್ದು ಇದರ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚಿಗೆ ಇದೆ. ಈ ಮುಚ್ಚಿಗೆಯ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗೂಡು ಇದ್ದು ಈ ಗೂಡಿನ ಎಡ ಮತ್ತು ಬಲ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪ ಆಕೃತಿಯ ಮೊಗ್ಗುಗಳಿವೆ. ಈ ಗೋಡೆಯು ಮರ ಬಳ್ಳಿಯಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಮುಚ್ಚಿ ಹೋಗಿದೆ. ಈ ಬಾವಿಯನ್ನು ಇಂದು ಊರಿನ ಜನರು ಕಸದ ತೊಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರಿಂದ,

ಈ ಬಾವಿಯ ಕಟ್ಟಡದ ಅವಶೇಷಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣ ಕಸದ ತೊಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿ ಹೋಗಿದೆ ಹಾಗೂ ಈ ಬಾವಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಇಂದು ಮನೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸುಂಕಲಮ್ಮನ ಬಾವಿ :

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಈ ಬಾವಿಯು ಕೂಡ ಗಂಗಾವತಿಯ ಗ್ರಾಮವಾದ ಕಾರಟಗಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಬಾವಿಯು ವಿಸ್ತಾರದಲ್ಲಿ ಮಹಾದೇವ ಬಾವಿಗಿಂತ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿದೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯ ಬಾವಿಗೆ ಒಳಗೆ ಕಲ್ಲಿನ ಚಪ್ಪಡಿಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟಡದ ಅವಶೇಷ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಕಟ್ಟಡ ಯಾವುದು ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ನನಗೆ ಯಾವುದೇ ಸ್ಥಳೀಯ ಆಧಾರಗಳು ಸಹ ಲಭ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದು ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಗಿಡಬಳ್ಳಿಗಳು ಮತ್ತು ಕಲ್ಲು ಮುಳ್ಳುಗಳು ಇವೆ. ಈ ಬಾವಿಗೆ ಇಳಿಯಲು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳು ಇವೆ.

೨. ಪುಷ್ಕರಣಿಗಳು :

ನರಸಿಂಹ ತೀರ್ಥ ಪುಷ್ಕರಣಿ :

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಈ ಪುಷ್ಕರಣಿಯು ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಗ್ರಾಮವಾದ ಕನಕಗಿರಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿದೆ. ವಿಶಾಲವಾದ ಈ ಪುಷ್ಕರಣಿಯು ಕನಕಗಿರಿಯ ಸೂರ್ಯ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ಇದೆ. ಇದು ಪೂರ್ವಮುಖ ದಿಕ್ಕನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಪುಷ್ಕರಣಿಯನ್ನು ಗ್ರಾನೈಟ್ ಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಂದು ಈ ಪುಷ್ಕರಣಿಯ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಶಿಥಿಲವಾಗಿವೆ.

ಈ ಪುಷ್ಕರಣಿಯನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಯಾತ್ರಿಕರ ಕ್ಷೇತ್ರ ವಿಧಿ ಪೂರೈಕೆಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ತೀರ್ಥಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಲೂ ಗ್ರಾನೈಟ್ ಶಿಲೆಯ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳಿವೆ. ಸಮಗೊಳಿಸಿ ಶಿಲೆಗಳಿಂದ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ನೆಲಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ ೧.೧೦ ಮೀ. ಅಗಲದ ಕಟ್ಟೆ ಇದೆ. ಇದರ ನಂತರ ಪ್ರತಿ ೩೩ ಸೆಂ.ಮೀ. ಅಳತೆಯ ಒಟ್ಟು ಎಂಟು ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳಿವೆ. ಅತ್ಯಂತ ಕೆಳಗಿನ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳು ಕೂಡ ೧.೧೦ ಮೀ. ಅಗಲವಾಗಿದೆ. ಈ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ನಡುವೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರವೇಶದ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳಿವೆ. ಇದರ ಅಗಲ ೯.೩ ಮೀ. ಇದೆ.

ಪುಷ್ಕರಣಿಯ ಬಲ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ತಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಟಪವಿದೆ. ಪುಷ್ಕರಣಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎತ್ತರವಾದ ಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಮಂಟಪವಿದೆ. ಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಿದ್ದು, ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಬ ಸುತ್ತಲೂ ಗೋಡೆ ಇದೆ. ಈ ನಾಲ್ಕು ಬದಿಯ ಗೋಡೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಮಾನಾಕಾರದ ಬಾಗಿಲಿದೆ. ಮಂಟಪದ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಗಾರೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಶಿಖರವಿದೆ. ಈ ಪುಷ್ಕರಣಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅನಂತಶಯನ ದೇವಾಲಯ, ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಇದರ ಮಗ್ಗಲು ವಿಷ್ಣು ದೇವಾಲಯ ಹಾಗೂ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಶಿವ ಮಂಟಪವಿದೆ.

ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯ ಪುಷ್ಕರಣಿ :

ವಾಸ್ತು ವಿವರಣೆ :

ಈ ಪುಷ್ಕರಣಿಯು ಕನಕಗಿರಿಯ ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ಇದೆ. ಈ ಪುಷ್ಕರಣಿಯನ್ನು ಗ್ರಾನೈಟ್ ಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಂದು ಈ ಪುಷ್ಕರಣಿಯ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಶಿಥಿಲವಾಗಿವೆ. ಪುಷ್ಕರಣಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದು ನೀರಿಲ್ಲ. ಇದರ ಸುತ್ತಲೂ ಮುಳ್ಳಿನ ಗಿಡಗಳು ಬೆಳೆದಿವೆ.

ಈ ವಿಶಾಲವಾದ ಪುಷ್ಕರಣಿಗೂ ಸಮಗೊಳಿಸಿದ ಶಿಲೆಯಿಂದ ಸುತ್ತಲೂ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸುತ್ತಲೂ ೮೦ ಸೆಂ.ಮೀ. ಅಗಲವಾದ ಕಟ್ಟೆಯಿದೆ. ದಕ್ಷಿಣದಿಂದ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರವೇಶವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳಿವೆ. ಈ ಭಾಗ ಹೊರಕಟ್ಟೆಯಿಂದ ೩ ಮೀ. ಹೊರಗೆ ಇದೆ.

ಕೋಟೆಗಳು

ಕನಕಗಿರಿಯ ಕೋಟೆ :

ಕನಕಗಿರಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಕೋಟೆ ಇದ್ದು ಈಗ ಬಹಳಷ್ಟು ನಾಶವಾಗಿವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮೂರು ಕಡೆ ದ್ವಾರಬಾಗಿಲು(ಅಗಸಿ)ಗಳಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಧ್ಯ ಕನಕಾಚಲಪತಿ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದಿನ ದ್ವಾರಬಾಗಿಲು ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಎರಡು ಅರ್ಧ ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಬುರುಜುಗಳ ಮಧ್ಯ ಬಾಗಿಲು ಇದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಗಂಗಾವತಿ ರಸ್ತೆಯ ಬದಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಅದಕ್ಕೆ ಆನೆಗೊಂದಿ ಅಗಸಿ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದು ಸಧ್ಯ ಶಿಥಿಲಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಎದುರು ಹನಮಪ್ಪ ದೇವಾಲಯದ ಹಿಂದಿದ್ದ ಅಗಸಿಯು ಈಗ ಸಂಪೂರ್ಣ ಬಿದ್ದು ಹೋಗಿದೆ. ಉತ್ತರದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯ ಕೆಲಭಾಗ ಉಳಿದಿದೆ.

ಕೋಟೆಯ ಒಳಗಡೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದ ಅರಮನೆ ಈಗ ನೆಲಸಮವಾಗಿದೆ. ಅರಮನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳು ಈಗ ಉಳಿದಿವೆ.(ಕನಕಾಚಲಪತಿ ದೇವಾಲಯದ ಬಲಬದಿ)ಉಳಿದ ಒಂದು ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತ ಮಾರ್ಗವಿದೆ. ಒಬ್ಬ ಕುದುರೆ ಸವಾರ ಸರಳವಾಗಿ ಹೋಗಬಹುದಾದಷ್ಟು ಅಗಲ ಎತ್ತರವಾದ ಈ ಗುಪ್ತ ದ್ವಾರವನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ (ಕೆಳಗೆ, ಮೇಲೆ) ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಎಮ್ಮಿಗುಡ್ಡದ ಕೋಟೆ :

ಗಂಗಾವತಿ–ಕೊಪ್ಪಳ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಎಮ್ಮಿಗುಡ್ಡ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನಾಯಕರು ಕೋಟೆಯನ್ನು, ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಾಯಕರ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಈ ಕೋಟೆ ಮಹತ್ವದ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿದೆ.

ಇದೊಂದು ಭಾಗಶಃ ನೈಸರ್ಗಿಕ, ಭಾಗಶಃ ನಿರ್ಮಾಣದ ಕೋಟೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ಹಾಗೂ ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಎರಡು ಬೆಟ್ಟಗಳು ಕೂಡಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಅವೆರಡರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ೮೦ ಕೋನದ ಸ್ಥಳಾವಕಾಶ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಆ ಸ್ಥಳದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿ ಕೋಟೆ ಗೋಡೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಗೋಡೆಯ ಮಧ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರವಿದೆ. ದ್ವಾರಮಂಟಪವು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ದೇವಾಲಯಗಳ ದ್ವಾರ ಮಂಟಪದಂತ್ತಿದ್ದು ಅದರ ಮುಂಭಾಗ (ಪ್ರವೇಶ) ಹಾಗೂ ಹಿಂಭಾಗಗಳೆರಡರರಲ್ಲೂ ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಈ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕನಕಗಿರಿಯ ಎರಡನೆಯ ದೊರೆ ನವಾಬ ಉಡಚನಾಯಕ ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ಕೋಟೆಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡತ್ತಿರುವ ಗುಂಡೊಂದರಲ್ಲಿ ಅಚ್ಯುತಾಪುರದ ಸುಲಿಪಲ್ಲ ಬಸವಣ್ಣನ ಮಾನ್ಯ ಎಂದಿದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಕೋಟೆ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವ ಇಲ್ಲಿಯ ಜಮೀನನ್ನು ಅಚ್ಯುತಾಪುರದ ಬಸವಣ್ಣ ದೇವರಿಗೆ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರಬೇಕೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಕೋಟೆ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಶಿವ–ಪಾರ್ವತಿ ದೇವಾಲಯ,

ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ(ಕನಕಾಚಲ) ದೇವಾಲಯ, ಆಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯ, ದುರ್ಗಾ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಅರಮನೆಯಂತಹ ಕಟ್ಟಡ ಹಾಗೂ ವಾಸದ ಮನೆಗಳ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ.

ಚಿಕ್ಕ ಬೆಣಕಲ್ ಕಿಲ್ಲೆ :

ಗಂಗಾವತಿಯಿಂದ ಚಿಕ್ಕಬೆಣಕಲ್ ಗ್ರಾಮ ಕೊಪ್ಪಳ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ೧೦ ಕಿ.ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಚಿಕ್ಕಬೆಣಕಲ್ ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಸು. ೨ ಕಿ.ಮೀ. ನೈರುತ್ಯಕ್ಕೆ ಇರುವ ಒಂದು ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಈ ಕಿಲ್ಲೆ ಇದೆ. ಮಳೆಯಮ್ಮ ಊಟಿ ಹಾಗೂ ಒನಕೆಕಂಡಿ ದಾರಿಯ ಮುಂದಿನ ರಸ್ತೆಯಿಂದ ಈ ಕಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ಸೇರಬಹುದು. ಕಿಲ್ಲೆ ಇರುವ ಬೆಟ್ಟದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಜನವಸತಿಯ ಕುರುಹುಗಳು, ಮನೆಗಳ ತಳಪಾಯಗಳ, ಬಾವಿ ಮತ್ತು ಒಂದು ಯಂತ್ರ ಶಿಲೆ ಇದೆ. ದುರ್ಗಮವಾದ ಕಚ್ಚಾ ಹಾದಿಯಿಂದ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಏರುತ್ತಾ ಹೋಗಿ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರದ(ಹಾಳಾಗಿದೆ) ಮೂಲಕ ಕಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ಸೇರಬಹುದು. ಅಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಡಗಳ ಕೆಲ ಅವಶೇಷಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿದೆ ಮತ್ತು ಒಂದು ಕಾವಲು ಬುರುಜು ಇದೆ. ಈ ಕಿಲ್ಲೆಯಿಂದ ಕಂಪಿಲರಾಯ ಮತ್ತು ಅವನ ಮಗ ಕುಮಾರರಾಮರ ಕುಮ್ಮಟದುರ್ಗ ಕೋಟೆಯು ಸು. ೫ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಕಿಲ್ಲೆ ಅವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು.

ಹಂಪಸದುರ್ಗ ಕೋಟೆ :

ಗಂಗಾವತಿ ಆಗೋಲಿ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಹಂಪಸದುರ್ಗದ ಹತ್ತಿರ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಈ ಗಿರಿ ದುರ್ಗವಿದೆ. ಆಗೋಲಿ ಹಂಪಸದುರ್ಗ ರಸ್ತೆಯ ಮುಖಾಂತರ ಈ ಕೋಟೆಯನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ತಲುಪಬಹುದು. ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿ ಕಲ್ಲುಬಂಡೆಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರೆದ ಈ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಗೋಡೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಭದ್ರಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಕೆಳಗಿನಿಂದ ನೇರವಾದ ಹಾದಿ ಇಲ್ಲ. ಕಲ್ಲು ಬಂಡೆಗಳನ್ನೇ ದಾಟುತ್ತಾ ಹೋಗಬೇಕು. ಎರಡು ಬಾಗಿಲನ್ನು ದಾಟಿ ಕಿಲ್ಲೆ ಸೇರಬಹುದು. ಈ ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು ನಯಗೊಳಿಸಿದ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈಗ ಅವು ಶಿಥಿಲವಾಗಿವೆ. ಮೇಲೆ ಕೋಟೆಯ ಒಳವಿಸ್ತಾರ ಸು. ೫ ರಿಂದ ೬ ಎಕರೆ ಇದೆ. ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಾಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮೂರು ಮದ್ದಿನ ಮನೆಗಳು, ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಆಜನೇಯ ದೇವಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿರಬಹುದಾದ ಕೆಲ ಹಗೇವುಗಳು, ಎರಡು ನೈಸರ್ಗಿಕ ಆಳವಾದ ಗುಹೆಗಳಿವೆ. ಗುಹೆ ಮತ್ತು ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣ ಯುಗದ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ಇತಿಹಾಸ ಆರಂಭ ಕಾಲದ ಮಡಕೆ ಚೂರುಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಇದರಿಂದ ಇದು ಶಿಲಾಯುಗದ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಮಾನವನು ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಇಲ್ಲಿ ಬಂಡೆಯೊಂದರ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬ ಅಶ್ವ ಸವಾರ ವೀರನ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪದ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಆಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯದ ಬಾಗಿಲ ಅಡ್ಡ ಜಂತೀಯ ಮೇಲಿನ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿಂದ ಈ ಕೋಟೆ ಕನಕಗಿರಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರಬೇಕೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಆನೆಗೊಂದಿ ಕೋಟೆ :

ಆನೆಗೊಂದಿ ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿಯಿಂದ ನೈರುತ್ಯಕ್ಕೆ ೧೧ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯ ಎಡದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ.

ಆನೆಗೊಂದಿಯು ಉತ್ತರ, ದಕ್ಷಿಣ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟದಿಂದ, ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ನದಿಯಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿದು ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿ ಸುರಕ್ಷಿತವಾದ ಸ್ಥಳವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಕೋಟೆಯನ್ನು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಈಗಿರುವ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಕೋಟೆಯ ನಿರ್ಮಾಣ ವಿಜಯನಗರ ಆರಂಭ ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ೧೩ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ೧೮ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಮುಂದುವರೆದಿದೆ. ಕೋಟೆ

ಗೋಡೆಯನ್ನು ವಿವಿಧ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಶೈಲಿಯ ಗೋಡೆಯನ್ನು ಆಯಾತಾಕಾರದ ದಪ್ಪ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ, ಒಂದು ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ ಸಂದಿ ಬಿಡದ ಹಾಗೆ ತಾಗುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿದೆ. ಕಲ್ಲುಗಳ ಹಿಂಭಾಗ ಬೆಣೆಯಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಚೂಪಾಗಿವೆ. ಈ ಗೋಡೆ ವಿಜಯನಗರ ಆರಂಭ ಕಾಲದ್ದು, ಎರಡನೆಯ ಶೈಲಿಯ ಗೋಡೆಯನ್ನು ಅಂತಹದೇ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ್ದರೂ, ಕಲ್ಲುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂದಿಗಳಿವೆ. ಈ ಸಂದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿನ ಚಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದೆ. ಇದು ವಿಜಯನಗರ ಉಚ್ಛ್ರಾಯ ಕಾಲದ್ದು, ಮೂರನೆಯ ಶೈಲಿಯ ಗೋಡೆಯನ್ನು ಚಿಕ್ಕಕಲ್ಲು ಮತ್ತು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕಟ್ಟಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿನ ಚಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಇದು ವಿಜಯನಗರದ ಪತನದ ನಂತರದ ೧೬-೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದು. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶೈಲಿಯ ಗೋಡೆ ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿಲ್ಲ. ಕೋಟೆಯ ದುರಸ್ತಿಗಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಬಳಸಲಾದ ಈ ಶೈಲಿಯ ಗೋಡೆಯ ಕಾಲ ೧೮ನೆಯ ಶತಮಾನ.

೫.೩ : ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ :

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ದೇವತಾರಾಧನೆ ಹಾಗೂ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ದೇವಾಲಯಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಎಂದಿನಿಂದ ಆರಂಭವಾಯಿತೋ ಅಂದಿನಿಂದಲೂ ದೇವತಾ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆ ಮತ್ತು ಆರಾಧನೆ ನಡೆಯುತ್ತಲೇ ಇದೆ. ಯಾವುದೇ ಪಂಥದ ದೇವಾಲಯವಿರಲಿ, ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೊಂದು ದೇವತಾಮೂರ್ತಿ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಕುರಿತು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನಾವು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ 'ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ.[೧೭]

ಮೂರ್ತಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾಗಿ 'ಪ್ರತಿಮೆ' ಎಂಬ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಮೂರ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು 'ಪ್ರತಿಮಾ ಶಾಸ್ತ್ರ' ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ.[೧೮] ಪ್ರತಿಮಾ ಲಕ್ಷಣವೆಂದರೆ ಒಂದು ದೇವತೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಮೂರ್ತಿ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ಬದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಗೆ ಹಿಡಿಯಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ನಿರೂಪಣೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಮೂರ್ತಿಯು ಒಂದು ರೂಪ, ಒಂಬತ್ತು ಅಂಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ನ್ಯಾಸ (ರೂಪ), ಅಲಂಕಾರ (ಆಭರಣ, ವಸ್ತು, ಕೇಶ), ಮುದ್ರಾ (ಹಸ್ತ ಮುದ್ರೆ), ಆಯುಧ (ದೇವತೆಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಆಯುಧಗಳು, ಬಾಷು), ಕಷ (ಆಸನ), ವಾಹನ, ಉಪದೇವ [ಪ್ರಧಾನ ದೇವತೆಯ ಜತೆ ತೋರಿಸಲ್ಪಡುವ ಇತರ ಕಡಿಮೆ ಮಹತ್ವದ ದೇವತೆಗಳು ಪುರುಷ ದೇವತೆಗಳ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವರ ಸ್ತ್ರೀ ದೇವತೆಗಳು], ಅರಿ (ದೇವತೆಯ ವೈರಿ) ಹಾಗೂ ಸ್ತುವಕ. ಈ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ದೇವತಾ ಮೂರ್ತಿಗಳು ರೂಪಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.[೧೯]

ದೇವಾಲಯ ಎಂದರೆ ದೇವ + ಆಲಯ, ದೇವರಿಗಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸಲಾದ ಮಂದಿರ ಎಂದರ್ಥ. ದೇವರು ಎಂಬ ಪದದ ವಿಕಾಸ ರೂಪವನ್ನು ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ನಮ್ಮ ದೇಶದ ದೇವತಾ ಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುವುದು ಅಪ್ರಾಕೃತ ಮತ್ತು ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸ್ವರೂಪ (ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಎಸ್.ಕೆ., ೧೯೭೫, ಪು. ೫೦)[೨೦]

ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ, ಮರದಲ್ಲಿ ಗೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮರದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಕಲ್ಲು ಚಪ್ಪಡಿಯಲ್ಲಿ ಗುಡಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ತಮಗೆ ತೋರಿಬಂದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.[೨೧]

ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಆಕಾರವಿಲ್ಲ (ಸ್ವರೂಪ). ಇದು ಪರಮಸತ್ಯ. ಒಂದು ದೇವರ ಮೂರ್ತಿಯು ಒಂದೊಂದು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತತ್ವವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ.

ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣ ಸಂಕೇತ ಮುದ್ರೆ ಅಥವಾ ಮಾಧ್ಯಮದ ಮೂಲಕ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಮೂರ್ತಿ ರೂಪವನ್ನು ಮನದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಶಾಸ್ತ್ರ ರೀತಿಯ ಒಂದು ವಸ್ತು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿಕೊಂಡು ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ಉಗಮವಾಗಿರಬೇಕು.[೨೨] ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಗ್ರಂಥಗಳಾದ ಮಯಮತ, ಮಾನಸಾರ, ಅಂಶುವದ್ಭೇದಾಗಮ ಶಿಲ್ಪ ಸಂಗ್ರಹ. ಇವು ದೇವಾನುದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತವೆ. ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪದ ಮಾಧ್ಯಮ ಶಿಲೆಯಾಗಿರಬಹುದು, ಲೋಹವಾಗಿರಬಹುದು, ಮಣ್ಣು ಇರಬಹುದು. ಒಟ್ಟಾರೆ ಶಿಲ್ಪಿ ಮಾಧ್ಯಮದ ಮೂಲಕ ಆಕಾರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ.

ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತು ವಿನ್ಯಾಸಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಆಕರ್ಷಿಸುವುದು ಅಲ್ಲಿಯ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ಇದರಲ್ಲಿ ಮೂರು ವಿಧಗಳಿಗೆ. ೧. ಸ್ಥಾನಿಕ ೨. ಆಸೀನ ೩. ಶಯನಮೂರ್ತಿ ಎಂದು. ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಇಂತಹುದೇ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲು ಅದಕ್ಕೆ ತನ್ನದೇ ಆದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿರುತ್ತವೆ.[೨೩] ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಆಧಾರಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರಸ್ತುತ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತುಲನಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದಾಗ ಈ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಶೈವ ಪಂಥದ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು, ವೈಷ್ಣವ ಪಂಥದ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು ಅಲ್ಲದೇ ಶಾಕ್ತ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಪಟ್ಟಿಕೆಯ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

೧. ಶೈವ ಪಂಥದ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು : ವಿರೂಪಾಕ್ಷ, ಪಂಪಾಪತಿ, ಈಶ್ವರ, ಗಣಪತಿ, ಕಾರ್ತೀಕೆಯ
೨. ವೈಷ್ಣವ ಪಂಥದ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು : ವಿಷ್ಣು, ಅನಂತಶಯನ, ರಾಮತಿಮ್ಮಪ್ಪ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ
೩. ಶಾಕ್ತ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು : ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ಧಿನಿ, ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರು

ಶಿಲಾಮೂರ್ತಿಗಳು :

ಮನುಷ್ಯನು ಪ್ರಾರಂಭದಿಂದಲೂ ಶಿಲೆಯೊಡನೆ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ರೂಢಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಶಿಲೆಗಳಿಂದ ಮೂರ್ತಿ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ಸ್ಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿನ ಮೂರ್ತಿ ತಯಾರಿಕೆ ಬಗ್ಗೆ ನಿರ್ದೇಶನವಿದೆ. ಶಿಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪುರುಷ ಶಿಲೆ, ಸ್ತ್ರೀಶಿಲೆ ಇತರ ನಪುಂಸಕ ಶಿಲೆಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮುಖ್ಯ ಮೂರ್ತಿ ಪೀಠ, ಪೀಠಿಕ ಅಥವಾ ಕೆಳಭಾಗದ ರಚನೆಗೆ ಬಳಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಶಿಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಯುವ, ಮಧ್ಯ, ಬಾಲ ಹಾಗೂ ವೃದ್ಧವೆಂಬ ಬಗೆಗಳಿದ್ದು, ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳ ಮೂರ್ತಿ ರಚನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದವುಗಳು. ವಿಗ್ರಹ ರಚನೆಯ ಅಂದಾಜು ಅಳತೆಗಿಂತಲೂ ಕಲ್ಲು ಸ್ವಲ್ಪ ದೊಡ್ಡದಿರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಇದೇ ಗ್ರಂಥ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೨೪]

ಈ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣ ಧರ್ಮೋತ್ತರ ಪುರಾಣ ಶಿಲಾಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಕುರಿತು ವಿವರಣೆ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಇದರ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಶಿಲಾ ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಮೀಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಬಿಳಿ, ಕೆಂಪು, ಹಳದಿ ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರೀಯ, ವೈಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರರು ಆರಾಧಿಸುವ ಮೂರ್ತಿ ರಚನೆಗೆ ಬಳಸಬೇಕೆಂದು ಹಾಗೂ ಕಲ್ಲುಗಳು ಸರಿಯಾದ ಉದ್ದ, ಅಗಲ ಮತ್ತು ದಪ್ಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರಬೇಕೆಂದು ಅದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಗೋಪಾಲಭಟ್ಟರು ರಚಿಸಿದ ಹರಿಭಕ್ತ ವಿಲಾಸದ ಹದಿನೆಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗವು ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ.[೨೫]

೧. ಶೈವ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು :

ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪಗಳು :

ಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಣೆ :

ಗಂಗಾವತಿಯ ಹಿರೇಜಂತಗಲ್ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸನ್ನ ಶ್ರೀ ಪಂಪಾ ವಿರೂಪಾಕ್ಷೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಮುಖಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಸಭಾಮಂಟಪದ ಬಾಗಿಲ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೮ ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿರುವ ಬೃಹತ್ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಇವು ಚತುರ್ಭುಜಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಹಿಂದಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಶೂಲ, ಡಮರು, ಮುಂದಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಯಮುದ್ರೆ ತಾಳಿದ್ದು, ಗಧೆಯನ್ನು ಊರಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಇರಿಸಿರುವ ಒಂದು ಶಿಲ್ಪ ಹಾಗೇ ಪಾರ್ಶ್ವಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರುವ ಇನ್ನೊಂದು ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳು ದೊರಕಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು. ೧೫ ನೆಯ ಶತಮಾನದಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಪಾರ್ವತಿ :

ಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಣೆ :

ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಗಂಗಾವತಿಯ ಹಿರೇಜಂತಗಲ್ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸನ್ನ ಶ್ರೀ ಪಂಪಾ ವಿರೂಪಾಕ್ಷೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿದೆ. ಪಾರ್ವತಿ ಸ್ಥಾನಕ ಶಿಲ್ಪವು ದ್ವಿಭುಜಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ನೀಲೋತ್ಪಲವಿದೆ. ಎಡಗೈಯನ್ನು ವಕ್ರವಾಗಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಚಾಚಿದ್ದು [ಗಜದಂಡ ಸ್ಥಿತಿ] ಕೈ ಲೋಲಂಬ ಮುದ್ರೆ [ಕೆಳಮುಖ] ಯಲ್ಲಿದೆ. ಕಿರೀಟ ಮುಕುಟ, ಪತ್ರಕುಂಡಲ, ಭುಜಕೀರ್ತಿ, ಕಂಠೀ, ಹಾರ, ಭುಜಹಾರ, ತೋಳ್ಬಂದಿ, ಕಂಕಣ, ಸೊಂಟಪಟ್ಟಿ, ವೈಜಯಂತಿಹಾರ, ಪಾದಸರ ಮತ್ತು ಕಿಂಕಿಣಿ ಈ ಮುಂತಾದ ಆಭರಣಗಳಿವೆ. ಸೀರೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದು, ಪ್ರಭಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತಿ ಮುಖವಿದೆ. ಈ ಮೂರ್ತಿಯು ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು. ೧೫ನೆಯ ಶತಮಾನದ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಗಜಾನನ :

ಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಣೆ :

ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಗಂಗಾವತಿಯ ಹಿರೇಜಂತಗಲ್ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸನ್ನ ಶ್ರೀ ಪಂಪಾ ವಿರೂಪಾಕ್ಷೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿದೆ. ಗಜಾನನನು ಸುಖಾಸನದಲ್ಲಿ ಆಸೀನವಾಗಿದ್ದು, ಅವನಿಗೆ ಚತುರ್ಭುಜಗಳು ಇವೆ. ಹಿಂದಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಕುಶ (ಬಲ), ಪಾಶ (ಎಡ) ಮುಂದಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಭಗ್ನದಂತ (ಬಲ) ಬೀಜಪೂರ (ಎಡ) ಗಳಿವೆ. ಸೊಂಡಿಲು ಎಡಕ್ಕೆ ವಾಲಿದ್ದು, ಬೀಜಪೂರಕ್ಕೆ ಸ್ಪರ್ಶಿಸಿದೆ.

ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಕಿರೀಟ ಭುಜಹಾರ, ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಪದಕಹಾರ, ನಾಗೋದರ ಬಂಧ, ಕೈ ಬೆರಳುಗಳಲ್ಲಿ ರತ್ನಾಂಗುಲಿಗಳು, ಮುಂಗೈ ಕಡಗಗಳು ಹಾಗೂ ಪಾದಸರಗಳಿವೆ. ಈ ಮೂರ್ತಿಯು ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು. ೧೫ನೆಯ ಶತಮಾನದ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಶಿವ :

ಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಣೆ :

ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಸಹಿತ ಹಿರೇಜಂತಗಲ್ ಗ್ರಾಮದ ಪ್ರಸನ್ನ ಶ್ರೀ ಪಂಪಾ ವಿರೂಪಾಕ್ಷೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಮುಖಮಂಟಪ ಮುಂಭಾಗದ ಮೇಲಿನ ಛತ್ತಿನಲ್ಲಿದೆ. ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಶಿವನು ಸವ್ಯಲಲಿತಾಸನದಲ್ಲಿ ಆಸೀನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ಎಡತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಪಾರ್ವತಿಯು ಆಸೀನಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಶಿವನು ತನ್ನ ಎಡಗೈಯಿಂದ ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಸುತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆ ಹಾಗೂ ಬಲಗೈನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ

ಚಾಚಿದ್ದಾನೆ. ಶಿವನ ಜಟೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಗೆಯ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ ಹಾಗೂ ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಕೂಡಾ ಇದೆ. ಶಿವ-ಪಾರ್ವತಿಯರು ಕಿರೀಟ ಮುಕುಟ, ಪತ್ರಕುಂಡಲ, ಭುಜಹಾರ, ಛನ್ನವೀರ, ತೋಳ್ಬಂದಿ, ಕೈಕಡಗ ಮತ್ತು ಕಾಲ್ಕಡಗಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ವೈಜಯಂತಿ ಹಾರವು ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಇವರ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶಿವನ ವಾಹನ ಹಾಗೂ ಪಾರ್ವತಿ ವಾಹನಗಳ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಈ ಗಾರೆ ಶಿಲ್ಪವು ಕೂಡ ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು ೧೫ ನೆಯ ಶತಮಾನದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಗಜಾನನ :

ಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಣೆ :

ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಕಾರಟಗಿಯ ಗಜಾನನ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿದೆ. ಗಜಾನನನು ಸುಖಾಸನದಲ್ಲಿ ಆಸೀನವಾಗಿದ್ದು, ಅವನಿಗೆ ಚತುರ್ಭುಜಗಳಿವೆ. ಹಿಂದಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಕುಶ (ಬಲ), ಪಾಶ (ಎಡ), ಮುಂದಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಬಲಕ್ಕೆ ಭಗ್ನದಂತ ಹಾಗೂ ಎಡಕ್ಕೆ ಬೀಜಪೂರಗಳಿವೆ. ಸೊಂಡಿಲು ಎಡಕ್ಕೆ ವಾಲಿದ್ದು, ಬೀಜಪೂರಕ್ಕೆ ಸ್ಪರ್ಶಿಸಿದೆ.

ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಕಿರೀಟ, ಭುಜಹಾರ, ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಪದಕಹಾರ, ನಾಗೋದರಬಂಧ, ಯಜ್ಞೋಪವೀತ, ಕೈ ಬೆರಳುಗಳಲ್ಲಿ ರತ್ನಾಂಗುಲಿಗಳು, ಮುಂಗೈ ಕಡಗಗಳು, ಪಾದಸರಗಳಿವೆ. ಪ್ರಭಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಕೀರ್ತಿ ಮುಖವಿದೆ. ಪೀಠದ ಎಡಕ್ಕೆ 'ಮೂಷಿಕ' ವಾಹನವಿದೆ.

ಕಾರ್ತೀಕೆಯ :

ಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಣೆ :

ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಕಾರಟಗಿಯ ಶರಣಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಾರ್ತೀಕೆಯ ಶಿಲ್ಪಕ್ಕೆ ಆರು ಮುಖಗಳಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮುಖವು ಒಡೆದು ಹೋಗಿದೆ. ಕಾರ್ತೀಕೆಯ ನವಿಲಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ.

ಗಣೇಶ :

ಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಣೆ :

ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಆನೆಗೊಂದಿಯ ಸೇತುವೆಯ ಬಳಿಯ ಗಣೇಶನ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭ ಗೃಹದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಹುಟ್ಟು ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇದ್ದು, ಸುಮಾರು ಮೂರುವರೆ ಅಡಿ ಎತ್ತರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗಣೇಶನು ಸುಖಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದು, ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆ. ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಕುಶ, ಪಾಶ, ಲೇಖನಿ ಮತ್ತು ಬೋದಕಗಳಿವೆ. ಕರಂಡ ಮುಕುಟಧಾರಿಯಾದ ಇವನ ಸೊಂಡಿಲಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಬೋಧಕವಿದೆ.

೨. ವೈಷ್ಣವ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು :

ಕೃಷ್ಣ :

ಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಣೆ :

ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಕೆಸರಟ್ಟಿಯ ಕೃಷ್ಣ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನು ಕೊಳಲನ್ನು ಊದುತ್ತಾ ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ಕೃಷ್ಣನು ಚತುರ್ಭುಜನಾಗಿದ್ದು, ಹಿಂದಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಚಕ್ರ(ಬಲ), ಶಂಖ(ಎಡ) ಗಳಿವೆ. ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದ ಕೃಷ್ಣನು ಕೊಳಲನ್ನು(ಮುರಳಿ) ಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆ. ಅಲ್ಲದೇ ತನ್ನ ಬಲಗಾಲನ್ನು ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕಿರೀಟಮುಕುಟ, ಭುಜಕೀರ್ತಿ, ಭುಜಹಾರ, ಸೊಂಟಪಟ್ಟಿ, ಕೈಕಡಗ, ವೈಜಯಂತಿಹಾರ, ಪಾದಸರಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತನಾಗಿ ದೋತಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಪ್ರಭಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಅಲಂಕಾರಿಕ ಬಳ್ಳಿ ಇದ್ದು, ಮೇಲ್ಗಡೆ ಕೀರ್ತಿಮುಖವಿದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಕಾಲದ ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು ೧೫ ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವೊಂದು ದೊರಕಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಮೂರ್ತಿಯು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ವಿಷ್ಣು :

ಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಣೆ :

ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಗಂಗಾವತಿಯ ಬಂಕಾಪುರ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ರಾಮತಿಮ್ಮಪ್ಪ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಬಹಳಷ್ಟು ಒಡೆದು ಹೋಗಿದ್ದು, ಇದರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವತ್ಸ ಲಾಂಛನವಿದೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪದ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಹಾರವಿದ್ದು, ಅದರ ಪದಕದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅಷ್ಟಮಹಿಷಿ ಕೃಷ್ಣ :

ಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಣೆ :

ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಕನಕಗಿರಿಯ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಗೋಪಿಕೃಷ್ಣ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿದ್ದು, ಇದೊಂದು ಸುಂದರವಾದ ಶಿಲ್ಪವಾಗಿದೆ. ಕೊಳಲನ್ನು ಊದುತ್ತಾ ನಿಂತ ಕೃಷ್ಣನ ಹಿಂದೆ ಗೋವು ಹಾಗೂ ಅವನ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಮಹಿಷಿಯರಿದ್ದಾರೆ. ಕೃಷ್ಣನು ಚತುರ್ಭುಜನಾಗಿದ್ದು, ಹಿಂದಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಚಕ್ರ(ಬಲ), ಶಂಖ(ಎಡ) ಗಳಿವೆ. ಕೊಳಲನ್ನು(ಮುರಳಿ) ಹಿಡಿದಿದ್ದ ಮುಂದಿನ ಕೈಗಳು ಭಗ್ನವಾಗಿವೆ. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕಿರೀಟ ಮುಕುಟ, ಭುಜಕೀರ್ತಿ, ಭುಜಹಾರ, ಸೊಂಟಪಟ್ಟಿ ಕೈಕಡಗ, ವೈಜಯಂತಿ ಹಾರ, ಪಾದಸರಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿ ದೋತಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಎಡಬಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಎಂಟು ಜನ ಮಹಿಷಿ [ರುಕ್ಮಿಣಿ, ಸತ್ಯಭಾಮೆ, ನೀಲೆ ಅಥವಾ ಸತ್ಯೆಭದ್ರೆ, ಮಿತ್ರವಿಂದೆ, ಕಾಳಿನ್ದಿ, ಲಕ್ಷಣೆ(ಲಕ್ಷ್ಮಣೆ) ಮತ್ತು ಜಾಂಬವತಿ] ಯರಿದ್ದಾರೆ. ಬಲಭಾಗದವರ ಎಡಗೈಗಳಲ್ಲಿ ಎಡಭಾಗದವರ ಬಲಗೈಗಳಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಗಳಿವೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಕೈ ಕಟ್ಯವಲಂಬಿತ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಅಷ್ಟಮಹಿಷಿಯರ ಆಭರಣಗಳು ಒಂದೆ ಬಗೆಯಾಗಿವೆ. ಅವು ಕರಂಡ ಮುಕುಟ, ಭುಜಕೀರ್ತಿ, ಭುಜಹಾರ, ಕುಚದ್ವಯಗಳ, ಮಧ್ಯ ಇಳಿಬಿದ್ದ ಮಣಿಸರ, ಸೊಂಟಪಟ್ಟಿ, ತೋಳ್ಬಂದಿ, ಕಂಕಣ, ವೈಜಯಂತಿಹಾರ, ಕಾಲ್ಕಡಗ, ಪಾದಸರ, ಕುಚಬಂಧ ಮತ್ತು ಸೀರೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದು, ಸೀರೆಯ ನೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಭಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಅಲಂಕಾರಿಕ ಬಳ್ಳಿ ಇದ್ದು, ಮೇಲ್ಗಡೆ ಕೀರ್ತಿ ಮುಖವಿದೆ.

ಈ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು ೧೫ನೆಯ ಶತಮಾನದ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸಂತಾನ ಗೋಪಾಲ (ಅಂಬೆಗಾಲು ಕೃಷ್ಣ) :

ಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಣೆ :

ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಕನಕಗಿರಿ ಗ್ರಾಮದ ಕನಕಾಚಲಪತಿ ದೇವಾಲಯದ ಬಲ ಪ್ರಾಕಾರ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿದೆ. ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಬೆಣ್ಣೆಯ ಮುದ್ದೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಎಡಗೈಯನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಊರಿ ಅಂಬೆಗಾಲಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಈ ಸಂತಾನ ಗೋಪಾಲನ ಶಿಲ್ಪವು ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿದೆ. ಕೇಶವನ್ನು ಬಾಚಿ ನೆತ್ತಿಯಲ್ಲಿ 'ಶಿಖೆ'ಯನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಓಲೆ, ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಮಣಿಸರ, ಭುಜಹಾರ, ಉದರಭಂಗದ, ಮುಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಕಡಗ, ಕಾಲಲ್ಲಿ ಕಡಗ ಹಾಗೂ ನಡುವಿನಲ್ಲಿ ಗೆಜ್ಜೆ ಸರಗಳಿವೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನಗಳ ಆಧಾರಗಳಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು ೧೫ನೆಯ ಶತಮಾನದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ :
ಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಣೆ :

ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕಾರಟಗಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಪ್ರಸನ್ನ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿದೆ. ಚತುರ್ಭುಜನಾದ ವಿಷ್ಣು ಸಮಭಂಗಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಹಿಂದಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಚಕ್ರ, ಶಂಖಗಳಿವೆ. ಬಲ ಮುಂದಿನ ಕೈ ಅಭಯ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಎಡ ಮುಂದಿನ ಕೈ ಸೊಂಟದ ಮೇಲೆರಿಸಿದ 'ಕಟಿಹಸ್ತ' ದಲ್ಲಿದೆ ಜೊತೆಗೆ ಈ ಶಿಲ್ಪದ ಎಡ ಮತ್ತು ಬಲ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀದೇವಿ ಮತ್ತು ಭೂದೇವಿಯರು ನಿಂತಿರುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀವೆಂಕಟೇಶ್ವರನು ಭುಜಕೀರ್ತಿ, ಭುಜಹಾರ, ಕಂಠಿ, ಮಾಲ್ಯ, ಮಣಿಸರ, ಉದರಬಂಧ, ತೊಳ್ಬಂದಿ, ಮುಂಗೈಗೆ ಮಣಿಬಂದ, ಸೊಂಟಪಟ್ಟಿ, ವೈಜಯಂತಿಹಾರ, ಕಾಲ್ಕಡಗ, ಪಾದಸರಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತನಾಗಿದ್ದು, ದೋತಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಶ್ರೀದೇವಿ, ಭೂದೇವಿಯರು ಕರಂಡಮುಕುಟ, ಭುಜಕೀರ್ತಿ, ಭುಜಹಾರ, ಸೊಂಟಪಟ್ಟಿ, ತೊಳ್ಬಂದಿ, ವೈಜಯಂತಿಹಾರ, ಕಾಲ್ಕಡಗ, ಪಾದಸರ, ಕುಚಬಂಧ ಮತ್ತು ಸೀರೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮಿವೆಂಕಟೇಶ್ವರ :
ಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಣೆ :

ಈ ಶಿಲ್ಪವು ವೆಂಕಟಗಿರಿ ಗ್ರಾಮದ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರನು ಸಮಭಂಗಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ. ಚತುರ್ಭುಜನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹಿಂದಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಚಕ್ರ, ಶಂಖಗಳಿವೆ ಬಲ ಮುಂದಿನ ಕೈ ಅಭಯ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಎಡ ಮುಂದಿನ ಕೈ ಸೊಂಟದ ಮೇಲೆರಿಸಿದೆ. ಪತ್ರಕುಂಡಲ, ಭುಜಕೀರ್ತಿ, ಕೊರಳಹಾರ, ಭುಜಹಾರ, ಕಂಠಿ, ಪದಕಹಾರ, ಉದರಬಂಧ, ತೊಳ್ಬಂದಿ , ಸೊಂಟಪಟ್ಟಿ, ವೈಜಯಂತಿಹಾರ, ಕಾಲ್ಕಡಗ, ಪಾದಸರಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತನಾಗಿದ್ದು, ದೋತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಡಿಕೆಗಳಿವೆ. ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಿದ ವಸ್ತುವು ಎರಡೂ ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಇಳಿಬಿದ್ದಿವೆ. ಪ್ರಭಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಳಗಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಳ್ಳಿಯ ಆಕೃತಿಯಿದ್ದು, ಮೇಲೆ ಕೀರ್ತಿಮುಖವಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವೊಂದು ದೊರಕಿದ್ದರಿಂದ ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು ೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು ಹಾಗೂ ಇದು ಸ್ಥಳೀಯ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮೀ :
ಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಣೆ :

ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಕೂಡ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ವೆಂಕಟಗಿರಿ ಗ್ರಾಮದ ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಶಿಲ್ಪವು ಪದ್ಮಾಸನದಲ್ಲಿದ್ದು, ಚತುರ್ಭುಜಗಳಿವೆ. ಹಿಂದಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಗಳಿವೆ. ಮುಂದಿನ ಕೈಗಳು ಅಭಯ ಮತ್ತು ವರದ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಕಿರೀಟಮುಕುಟ, ಪತ್ರಕುಂಡಲ, ಹಾರ, ಭುಜಕೀರ್ತಿ, ಭುಜಹಾರ, ಕೈಕಡಗ, ಕಾಲ್ಕಡಗ ವೈಜಯಂತಿಹಾರ ಮುಂತಾದ ಆಭರಣಗಳಿವೆ. ಉಡುಪು ಕುಚಬಂಧ ಮತ್ತು ಸೀರೆಗಳಿವೆ. ಸೀರೆಯ ನೆರಿಗೆಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಇಳಿಬಿದ್ದಂತೆ ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಭಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಬಳ್ಳಿಗಳಿದ್ದು, ಮೇಲೆ ಕೀರ್ತಿಮುಖವಿದೆ.

ಈ ಮೂರ್ತಿಯು ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿಯ ೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನದಿಂದ ಇದು ಕೂಡ ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು ೧೭ ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕಾಲಮಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ರಂಗನಾಥ (ಅನಂತಶಯನ) :

ಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಣೆ :

ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಗಂಗಾವತಿಯ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಗ್ರಾಮವಾದ ಆನೆಗೊಂದಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ರಂಗನಾಥನ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿದೆ. ವಿಷ್ಣು ಆದಿಶೇಷನ ಮೇಲೆ(ಯೋಗ ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ) ಮಲಗಿದ್ದಾನೆ (ಶಯನ ಭಂಗ). ಆದಿಶೇಷ ತನ್ನ ಏಳು ಹೆಡೆಯನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಬಿಚ್ಚಿ ಹಿಡಿದಿದೆ.

ಚತುರ್ಭುಜನಾದ ವಿಷ್ಣು ತನ್ನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಖ(ಬಲ ಮುಂದೆ), ಚಕ್ರ (ಎಡ ಹಿಂದೆ) ಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದು, ಬಲ ಹಿಂದಿನ ಕೈಯನ್ನು ತಲೆಗೆ ಆಸರೆಯಾಗಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯನ್ನು (ಎಡ ಹಿಂದೆ) ತೊಡೆಯವರಿಗೆ ಚಾಚಿದ್ದಾನೆ. ಉಡುಪು ಧೋತಿ ಇದೆ. ಕಿರೀಟ ಮುಕುಟ, ಪತ್ರ ಕುಂಡಲಗಳು, ಕೌಸ್ತುಭಹಾರ, ಮಾಲ್ಯ, ಭುಜಹಾರ, ತೋಳ್ಬಂದಿ, ಮುಂಗೈ ಮಣಿಬಂಧ, ಕಟಿಸೂತ್ರ, ನಡುಪಟ್ಟಿ ಹಾಗೂ ವೈಜಯಂತಿ ಹಾರಗಳಿಂದ ಸುಶೋಭಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಶಾಸನಗಳು ಕಂಡು ಬಂದಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸಂಜೀವ ಮೂರ್ತಿ (ಎದುರು ಹನುಮಪ್ಪ) :

ಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಣೆ :

ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಗಂಗಾವತಿಯ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಗ್ರಾಮವಾದ ಕನಕಗಿರಿಯ ಎದುರು ಹನುಮಪ್ಪ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಸಮಭಂಗದಲ್ಲಿದ್ದು, ಕೈಗಳು ನಮಸ್ಕಾರ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಕಿರೀಟವಿಲ್ಲ, ಕಿವಿಯೋಲೆ, ಪದಕಹಾರ, ಮಣಿಸರಗಳು, ಭುಜಹಾರ, ಬಾಹುಬಂಧ, ಮುಂಗೈಕಡಗ, ಸೊಂಟಪಟ್ಟಿ, ವೈಜಯಂತಿಹಾರ, ಕಾಲ್ಕಡಗ, ಪಾದಸರಗಳಿವೆ. ಉಡುಪು ಕೇವಲ ಲಂಗೋಟಿ ಇದೆ. ಬಾಲ ಎಡದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೇರಿದೆ. ಪ್ರಭಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಲತಾಕೃತಿಗಳಿವೆ.

ಈ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು ೧೫ನೆಯ ಶತಮಾನದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

೩. ಶಾಕ್ತ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು :

ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ಧನ :

ಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಣೆ :

ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಗಂಗಾವತಿಯ ಹಿರೇಜಂತಗಲ್ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಪಂಪಾ ವಿರೂಪಾಕ್ಷೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿದೆ. ಮಹಿಷ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುತ್ತಿರುವ ಚತುರ್ಭಜ ದೇವಿಯ ಶಿಲ್ಪ ಇದಾಗಿದ್ದು, ಹಿಂದಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಚಕ್ರ (ಬಲ), ಶಂಖ (ಎಡ) ಗಳು ಇವೆ. ಬಲಗಾಲು ಮಹಿಷನ ಮೇಲೆ ಮೆಟ್ಟಿದೆ. ಮಹಿಷ ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಬರುತ್ತಿರುವ ಅಸುರನ ತಲೆಯನ್ನು ಒತ್ತಿ ಹಿಡಿದು (ಎಡಮುಂದಿನ ಕಾಲು) ತ್ರಿಶೂಲದಿಂದ ಚುಚ್ಚಿದ್ದಾಳೆ(ಬಲ ಮುಂದಿನ ಕೈ). ದೇವಿಯು ಕುಚಬಂಧ, ಸೀರೆಯ ಉಡುಗೆಯಿಂದಲೂ, ಕಿರೀಟಮುಕುಟ, ಪತ್ರ ಕುಂಡಲ, ಕಂಠಿಹಾರ, ಭುಜಹಾರ, ತೋಳ್ಬಂದಿ, ಕಂಕಣ ಕಾಲ್ಕಡಗ, ಪಾದಸರಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ.

ಈ ಶಿಲ್ಪಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದೆಂದು ಹಾಗೂ ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು. ೧೫ನೆಯ ಶತಮಾನದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸಪ್ತ ಮಾತೃಕೆಯರು :

ಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಣೆ :

ಈ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಗಂಗಾವತಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಗ್ರಾಮವಾದ ಹೆಬ್ಬಾಳದ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಸುಮಾರು ಎರಡು ಅಡಿ ಎತ್ತರ, ಮೂರು ಅಡಿ ಅಗಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಅನೇಕ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯುವುದುಂಟು ದೇವಕನ್ಯೆಯರೆಂದೂ ಅಥವಾ ಅಮ್ಮನವರೆಂದು ಕರೆಯುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಂದೇ ಗಾತ್ರ ಮತ್ತು ಅಂಗಗಳ ವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಅವುಗಳ ಮೇಲಿನ ಆಭರಣ, ವಾಹನಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ.

ಈ ಶಿಲ್ಪ ಮೂರ್ತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ೧೦ ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಗಂಗರ ಶಾಸನದಿಂದ ಈ ಶಿಲ್ಪ ಮೂರ್ತಿಯೂ ಗಂಗರ ಕಾಲದಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಇತರೆ ಶಿಲ್ಪಗಳು :

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ಮೇಲಿನ ಶಿಲ್ಪಗಳಷ್ಟೆ ಅಲ್ಲದೇ ಇನ್ನೂ ಹಲವಾರು ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್ ಮತ್ತು ಶರಣಬಸವೇಶ್ವರ ಕ್ಯಾಂಪ್ (ಕಲ್ಲಪ್ಪನ ಕ್ಯಾಂಪ್) ಗಳಲ್ಲಿ ಮಣ್ಣು ಮತ್ತು ಕಲ್ಲಿನ ಕಲ್ಗೊಂಬೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಶವಸಂಸ್ಕಾರ ಅನಂತರ ಸಮಾಧಿಯ ಮೇಲೆ ಸತ್ತವರ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥ ಇಂಥ ಕಲ್ಗೊಂಬೆಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲು ಚಪ್ಪಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಣ್ಣು, ಮೂಗು, ಬಾಯಿ ಮೊದಲಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತೋರಿಸದೇ, ಮನುಷ್ಯನ ನೆರಳಿನಂತೆ ಕೇವಲ ಬಾಹ್ಯಕಾರದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಕತ್ತರಿಸಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅರ್ಧ ಗೋಲಾಕೃತಿಯ ತಲೆ, ಅಡ್ಡಚಾಚಿದ ಕೈಗಳು, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತೋರಿಸಿದ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಅಗಲಿಸಿ ನಿಂತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ರೂಪಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್‌ನ ಶಿಲಾಸಮಾಧಿಗಳ ನಡುವೆ ಇಂಥ ಎರಡು ಬೃಹತ್ ಗೊಂಬೆಗಳು ಇದ್ದು ಸಧ್ಯ ನೆಲಕ್ಕೆ ಉರುಳಿಬಿದ್ದಿವೆ. ಕಲ್ಲಪ್ಪನ ಕ್ಯಾಂಪ್‌ನಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಕಲ್ಗೊಂಬೆ ಬಹಳಷ್ಟು ಒಡೆದು ಹೋಗಿದ್ದು, ತಲೆಯಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಒಂದು ಮೀಟರ್ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿದೆ.[೨೬] ಇವುಗಳು ಶಿಲಾಯುಗದ ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪಕಲೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ.

ಗಂಗಾವತಿಯ ದೇವಿಘಾಟದ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಅಥವಾ ಅಮೃತೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಉಷಾಪ್ರತ್ಯುಷಾ ಸಹಿತ ಸೂರ್ಯ, ನಾಗಶಿಲ್ಪಗಳು, ವಿಪ್ರದ ಶಂಕರಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಸೂರ್ಯ, ನಾಗ, ಗಜಾನನ ಶಿಲ್ಪಗಳು, ಕಾರಟಗಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಾದೇವ ದೇವಾಲಯದ ಶಿವಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಶಿವಲಿಂಗ, ಕನಕಗಿರಿಯ ಕನಕಾಚಲ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದಿನ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿರುವ ಸುಂದರವಾದ ಗಜಾನನ, ಹಾಗೂ ಕಲ್ಕೆರೆಯ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆ[೨೭] ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ಕಾಲದ ಶಿಲ್ಪ ಕಲೆಯ ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ.

ಆನೆಗೊಂದಿಯಲ್ಲಿ ಹುಚ್ಚಪ್ಪಯ್ಯನ ಮಠದಲ್ಲಿರುವ ಹೊಯ್ಸಳ ಕಾಲದ ಕಂಬಗಳು ಚೆಲುವಾಗಿ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ನಟರಾಜ, ವರಾಹ, ನರಸಿಂಹ, ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ಮಹೇಶ್ವರ, ಮನ್ಮಥ, ಭೈರವ, ವೀರಭದ್ರ, ಸರಸ್ವತಿ, ದುರ್ಗಿ, ಕಾಳಿ, ಚಾಮುಂಡಿ ಮುಂತಾದ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.[೨೮]

ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಅನೇಕ ಶಿಲ್ಪಗಳು ತಾಲೂಕಿನ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ಮುಕ್ಕುಂಪಿಯ ಗರುಡ, ಕಾರಟಗಿಯ ವೀರಭದ್ರ, ನವಲಿಯ ಉಗ್ರನರಸಿಂಹ, ಸಾಣಾಪುರದ ದೇವರ ಮೂರ್ತಿಯು ಪದ್ಮಾಸನದಲ್ಲಿದ್ದು ಅದರ ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶಕ್ತಿ, ಪಾಶ ಮತ್ತು ಫಲವನ್ನು ಧರಿಸಿವೆ. ಈ ಕಾಲದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಶಿಲ್ಪವೊಂದು ಬೆನ್ನೂರಿನಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಅರ್ಧ ಪರ್ಯಂಕಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ

ಈ ದೇವರಿಗೆ ಕಿರೀಟಧಾರಿಯಾದ ಐದು ಕಪಿ ಮುಖಗಳಿವೆ. ನಾಲ್ಕು ಹಸ್ತಗಳಿದ್ದು ಅವು ಮುರಿದು ಹೋಗಿವೆ. ಅವನ ಉದ್ದನೆ ಬಾಲವು ಹಿಂದಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಾಗಿದೆ. ತಲೆ ಮೇಲೆ ಏಳು ಹೆಡೆಯ ಸರ್ಪವು ಇದೆ. ಎಡ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಅವನ ಅರ್ಧಾಂಗಿಯ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಮೇಲು ನೋಟಕ್ಕೆ ಇದು ಪಂಚಮುಖಿ ಆಂಜನೇಯನಂತೆ ಕಂಡರೂ ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಪುರಾಣ ಕಥೆಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಇದು ಮಧ್ವ ಸಂಪ್ರದಾಯದವರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಭಾರತೀರಮಣ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಮೂರ್ತಿಯಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಡಾ॥ ಅ. ಸುಂದರವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುತ್ತಾರೆ.[೨೯] ಅಲ್ಲದೇ ಗಂಗಾವತಿಯ ಹಿರೇಜಂತಗಲ್‌ನ ಶ್ರೀ ಪ್ರಸನ್ನ ಪಂಪಾ ವಿರೂಪಾಕ್ಷೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಹಾಗೂ ವೆಂಕಟಗಿರಿಯ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳ ಕಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಭಿತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಚಕ್ರ, ಶಂಖ ಮತ್ತು ಗಧಾ ಹಿಡಿದ ದ್ವಾರ ಪಾಲಕರ ವಿಗ್ರಹಗಳು, ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ, ನರಸಿಂಹ, ಬಾಲಕೃಷ್ಣ, ಆಂಜನೇಯ, ಕೃಷ್ಣ, ಗಣೇಶ, ಹಂಸ, ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ, ಶ್ರೀ ದಕ್ಷಿಣಾಮೂರ್ತಿ, ಶ್ರೀಕ್ಷೇತ್ರ ಪಾಲ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಜಯನಗರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕೊಡುಗೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ವಿಜಯನಗರದ ಮಾಂಡಲಿಕರಾಗಿದ್ದ ಕನಕಗಿರಿಯ ಪಾಳೆಗಾರರು ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ಕೊಡುಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕನಕಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು, ಗಾರೆಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಅಧಿಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಎಡಭಾಗದ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಅಥವಾ ಮಾಲೆಯ ಪದಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವತ್ಸ ಇಲ್ಲವೇ ನೇರವಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಚಿತ್ರವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವುದು, ಸೂರ್ಯೋಪಾಸಕರ ನಡುವೆ ಸೂರ್ಯ, ಸಿದ್ದಾಸನದಲ್ಲಿರುವ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮ, ಸಿತಾರವನ್ನು ನುಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಸರಸ್ವತಿ ಮೊದಲಾದವು ತುಂಬಾ ಅಪರೂಪವಾಗಿವೆ. ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಕಾರದ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಯ ರಾಜರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳು, ಅವರ ಜೀವನ ಘಟನಾವಳಿಗಳ ದೃಶ್ಯ ಶಿಲ್ಪಗಳು, ದೇವಾನುದೇವತೆಗಳ ಗಾರೆಶಿಲ್ಪಗಳು ಕೂಡ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿವೆ.[೩೦]

ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

೫.೪ : ವರ್ಣಚಿತ್ರಕಲೆ :

ಭಾರತವು ಭವ್ಯ ಪರಂಪರೆ ದೇಶವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಕನ್ನಡನಾಡು ಅದರೊಡಲ ತಿರುಳ್ಗನ್ನಡದ ಬೀಡಾದ ಕೊಪ್ಪಳ ಪ್ರದೇಶದ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕು ಕೂಡ ಕಲೆಯ ನೆಲೆ ಬೀಡಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ಮುಂತಾದ ಲಲಿತ ಕಲಾರಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಭವ್ಯವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಚಿತ್ರಕಲೆಯಲ್ಲೂ ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ಕಾಲದಿಂದ ಹಿಡಿದು ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಭವ್ಯವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿರುವುದು ಇನ್ನೂ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಾಚೀನ ಮಾನವನು ತನ್ನ ಸಂತೋಷ, ದುಃಖ ಮುಂತಾದ ಉದ್ವೇಗಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ತನ್ನ ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳಾಗಿದ್ದ ಗುಹೆಗಳ, ಶಿಲಾಶ್ರಯಗಳ ಗೋಡೆ, ಛತ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಬರೆಯಲಾರಂಭಿಸಿದ. ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಚಿತ್ರಕಲೆ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಯಾದಂತಹ ಈ ಚಿತ್ರಕಲೆಯು ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ವಿವಿಧ ಗ್ರಾಮಗಳಾದ ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್, ಮಲ್ಲಾಪುರ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲದ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು, ಕನಕಗಿರಿ ಮತ್ತು ಆನೆಗೊಂದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇತಿಹಾಸ ಕಾಲದ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳಿವೆ.

ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್‌ನ ವರ್ಣಚಿತ್ರಕಲೆ : (ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ಕಾಲ)

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ಗ್ರಾಮವಾದ ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೆ ಅಲ್ಲದೇ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ನೆಲೆಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ನೂರಾರೂ ಕಲ್ಗೋರಿಗಳು ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಿತ ಗುಹೆಗಳು ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್‌ನ್ನು ಮಹತ್ವದ ನೆಲೆಯನ್ನಾಗಿಸಿದೆ.

ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್, ಚಿಕ್ಕಬೆಣಕಲ್ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮೊರಿಯರ ಗುಡ್ಡ, ಮಳೆಯಮ್ಮನ ವಕ್ಕಿ, ತಳವಾರನ ಮೂಲೆ ಮತ್ತು ದುರ್ಗದ ದಡಿ ಎಂದು ಕರೆಯುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕಲ್ಗೋರಿಗಳು ಮತ್ತು ಗುಹಾ ಚಿತ್ರಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಕೆಯಿಸ್, ಮನ್, ಅಲ್ಚಿನ್ ಮತ್ತು ಡಾ. ಸುಂದರರವರು ಈ ಕಲ್ಗೋರಿ, ಚಿತ್ರಿತ ಗುಹೆಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಇದೂವರೆಗೆ ಹದಿನೆಳು ಚಿತ್ರಿತ ಗವಿಗಳು ಶೋಧವಾಗಿದ್ದು ಅವಿಗಳನ್ನು ಲಿಯೋನಾರ್ಡ್‌ಮನ್ ಮೂರು, ಡಾ॥ ಸುಂದರ ಅ. ಒಂಬತ್ತು ಮತ್ತು ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕಾರ ಐದು ಗವಿಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮುಖ್ಯವಾದ ಗವಿ ಚಿತ್ರಗಳು ಇಂತಿವೆ.

ಒಂದನೇ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಕೈ ಕೈ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಸಾಲಾಗಿ ನಿಂತ ಮನುಷ್ಯರ, ಈಟಿ, ಕತ್ತಿ, ಕೊಡಲಿ, ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ಬಲ್ಲೆ ಮುಂತಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದ ಕುದುರೆ ಸವಾರರ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ ಜೊತೆಗೆ ಗೂಳಿಗಳ, ಆಕಳುಗಳ ಮತ್ತು ನವಿಲುಗಳ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ.

ಎರಡನೇ ಗುಹೆಯು ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲೇ ದೊಡ್ಡದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಚಿತ್ರಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದರೂ, "ಗುಡ್ಡಗಾಡಿನಲ್ಲಿ ಕರಡಿ(?)ಯಿಂದ ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ ಚಿತ್ರವಿದೆ. ಶಿಖರದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ನಿಂತು ಕೂಗೂತ್ತಿರುವ ಹಾಗಿದೆ". ಇನ್ನೊಬ್ಬ ತನ್ನೆರಡು ಕೈಗಳನ್ನು ಅರ್ಧ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಮೂರನೇ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕೋಣೆಗಳಂತಿದ್ದು ಒಂದರ ಮೇಲಿನ ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಬೆತ್ತಲೆ ಗಂಡಸಿನ ರೇಖಾಚಿತ್ರವಿದೆ. ಕಾಲು ಸೊಟ್ಟಗೆ ಮಾಡಿ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನು ಅರ್ಧ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದೆ. ಹಸ್ತಗಳನ್ನು, ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿಲ್ಲ. ಮೈತುಂಬ ಅಡ್ಡ ಡೊಂಕುಡೊಂಕಾದ ಕತ್ತರಿ ಗೆರೆಗಳ ತ್ರಿಕೋನ ವಜ್ರಾಕೃತಿಗಳ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ.

ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯ ರೇಖೆಗಳುಳ್ಳ ಎರಡು ಚಾಕುಗಳು, ಎರಡು ಕುದುರೆಗಳು, ಆನೆ, ಕತ್ತೆ ಅಥವಾ ನಾಯಿಯ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ.

ನಾಲ್ಕನೇ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ನವಿಲು, ಚಿಗರಿ, ಮನುಷ್ಯರ ಸಾಲುನೃತ್ಯದ ನವಿಲಿನ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ.

ಐದನೇ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ತಲೆಗೆ ಕೋಡಿನಂತಹದನ್ನು ಸೊಂಟದ ಹಿಂದೆ ಬಾಲವನ್ನು ಧರಿಸಿ ನಿಂತ ಮನುಷ್ಯನ ಚಿತ್ರವಿದೆ ಮತ್ತು ಉದ್ದನೆಯ ಕೋಡುಗಳುಳ್ಳ ಚಿಗರಿಗಳು, ನವಿಲು, ಗೂಳಿಗಳ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಛೇದಿಸಿದ ವ್ಯಾಸಗಳುಳ್ಳ ವೃತ್ತಗಳ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ.

ಆರನೇ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಕುದುರೆ ಸವಾರರ, ಸಾಲು ಕುಣಿತಗಾರರ, ಹೆಣ್ಣು, ಗಂಡು, ನವಿಲು, ಕೆಚ್ಚಲುಳ್ಳ ಆಕಳು ಮತ್ತು ಎತ್ತುಗಳ ಚಿತ್ರಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿವೆ ಮತ್ತು "ಒಬ್ಬ ಕುದುರೆಸವಾರನು ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೂಡಿದ ಬಾಣದಿಂದ ಚಿಗರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುವ ಒಂದು ಹುಲಿಯ ಕಡೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಹಾಗಿದೆ.

ಏಳನೇ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಇಣಿಯುಳ್ಳ ಎತ್ತುಗಳು, ನವಿಲು, ಎಂಟನೇ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹುಲಿಗಳು, ಒಂಬತ್ತನೇ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೇಖಾ ಮತ್ತು ಹುಲಿಯ ಚಿತ್ರಗಳು, ಹತ್ತನೇ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಕೆಯುಳ್ಳ ಉದ್ದನ್ನು ಕತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಿಲ್ಲು-ಬಾಣಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ನಿಂತ ಮನುಷ್ಯರ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ.[೩೧]

ಮಲ್ಲಾಪುರದ ವರ್ಣಚಿತ್ರಕಲೆ :

ಮಲ್ಲಾಪುರ ಕೂಡ ನಮ್ಮ ತಾಲೂಕಿನ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ನೆಲೆ ಗ್ರಾಮದಿಂದ ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ೧.೫೦ ಕಿ.ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ "ಸಣ್ಣ ಮೊರಿಯರ ತಟ್ಟೆ' ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೧೫೦ ರಿಂದ ೨೦೦ ರಷ್ಟು ಕಲ್ಗೋರಿಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡಿಕೋಣೆ ಗೋರಿಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಡಾಲ್ಮೆನ್ ಕೂಡಾ ಇದೆ.

ಅದೇ ರೀತಿ ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಒಂದು ಕಿ.ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅರವಟ್ಟಿಗೆ' ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಖಾನ್‌ಸಾಹೇಬನ ಗುಹೆ ಚಿತ್ರತಾಣ. ಈ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿರುವ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಮೂರು-ಗುಂಪುಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು. ಒಂದೊಂದು ಗುಂಪಿನ ಅಂತರ ಸುಮಾರು ೨ ರಿಂದ ೩ ಮೀಟರ್ ಹೆಚ್ಚಿನ ಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ರೇಖೆಗಳನ್ನು ತುಂಬಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೂವರು ಮನುಷ್ಯರು, ಇಬ್ಬರು ದಂಪತಿಗಳು, ಒಂದು ಹಂದಿ, ನಾಲ್ಕು ಜಿಂಕೆ, ಒಂದು ಸಾರಂಗ, ಒಂದು ಎಮ್ಮೆ, ಒಂದು ಮೀನು, ಒಂದು ಹಾವು ಮುಂತಾದ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಮಲ್ಲಾಪುರದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನ ಒಂದು ಬೃಹತ್ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ರೇಖಾಚಿತ್ರವನ್ನು ಅ.ಸುಂದರ ಶೋಧಿಸಿದ್ದಾರೆ.[೩೨] ವಾನಭದ್ರೇಶ್ವರ ಬೆಟ್ಟ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕಾರ ಮತ್ತೆ ಹತ್ತು ಕಡೆ ವರ್ಣ ಹಾಗೂ ಬಂಡೆಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸಿದ್ದಾರೆ.[೩೩]

ಕನಕಗಿರಿ : (ಇತಿಹಾಸ ಕಾಲ)

ಕನಕಗಿರಿಯ ಇನ್ನೊಂದು ಕಲಾ ಪ್ರಕಾರವೆಂದರೆ ವರ್ಣಚಿತ್ರ ಕಲೆ. ಈ ವರ್ಣಚಿತ್ರ ಕಲೆ ಕನಕಾಚಲಪತಿ ದೇವಾಲಯದ ದ್ವಾರ ಮಂಟಪದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ರಂಗ ಮಂಟಪದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಆದರೆ ದ್ವಾರ ಮಂಟಪದ ವರ್ಣಚಿತ್ರ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹಾಳಾಗಿದ್ದರೆ, ರಂಗ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಹಾಳಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ವರ್ಣಚಿತ್ರ ಇದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ಕುರುಹು ಮಾತ್ರ ಇದೆ.

ದ್ವಾರ ಮಂಟಪದ ಮುಚ್ಚಿಗೆಯ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು :

ದ್ವಾರ ಮಮಟಪದ ಮುಚ್ಚಿಗೆಯ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಚಿತ್ರಕಲೆ ಉಳಿದು ಬಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮುಚಿಗೆಯು ಆಯಾತಾಕಾರಗಿರುವುದರಿಂದ ವರ್ಣ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಆಯತ ಮತ್ತು ಚೌಕದಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಜಿಸಲಾಗಿದೆ. ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಈ ಚಿತ್ರಿತ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದರೊಳಗೊಂದರಂತೆ ನಾಲ್ಕು ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಿವೆ. ಚೌಕ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತ ಭಾಗವಿದ್ದು ಅದರ ನಡುವೆ ಬಾಲಕೃಷ್ಣನ ಚಿತ್ರವಿದೆ. ನಗ್ನ ಬಾಲ ಕೃಷ್ಣನು ಬಲಗಾಲನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಬಿಟ್ಟು, ಎಡಗಾಲನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಹೆಬ್ಬೆರಳನ್ನು ಬಾಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಬಲಗೈ ಕಾಲನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿದೆ. ಸುತ್ತಲಿನ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ಕಮಲದ ದಳವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಚೌಕ ಪಟ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಲಂಕಾರಿಕ ಆಕೃತಿಗಳಿವೆ. ಈ ಆಕೃತಿಗಳು ಒಂದರ ನಂತರ ಒಂದು ಪುನರಾವರ್ತಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲವೂ ಸಮ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿವೆ.[೩೪]

ಎಡ ಭಾಗದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯ ಚಿತ್ರಕಲೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಹಾಳಾಗಿದೆ. ಇದರ ಕೊನೆಯ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಚೌಕ ಭಾಗಗಳಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅವು ಗಿಣಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತ ಇಬ್ಬರು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಪರಸ್ಪರ ಎದುರುಬದರಾಗಿ ಹೋರಾಡುತ್ತಿರುವುದು. ಅವರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ರ ಮತ್ತು ಬಿಲ್ಲುಗಳಿವೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಶಾವತಾರಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರ,

ಕೂರ್ಮಾವತಾರ, ವರಹಾವತಾರ, ನರಸಿಂಹಾವತಾರ, ವಾಮನಾವತಾರಗಳ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಮಿಥುನ(ಶೃಂಗಾರ) ದೃಶ್ಯದ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಈ ಒಟ್ಟು ಚೌಕ ಪಟ್ಟಿಯ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಹದ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ.[೩೫]

ಬಲ ಹಾಗೂ ಮಧ್ಯದ ಮುಚ್ಚುಗೆಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಅಲಂಕಾರಿಕ ಆಕೃತಿಗಳಿವೆ. ಆದರೆ, ಯಾವುದೇ ದೃಶ್ಯಗಳಿಲ್ಲ. ಮಧ್ಯದ ಚಿತ್ರಕಲೆ ಉಳಿದೆರಡು ಮುಚ್ಚುಗೆಯ ಚಿತ್ರಕಲೆಗಳಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿವೆ.

ತೊಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ವೃತ್ತಾಕಾರದ(ಅರಳು) ಕಮಲಗಳು ಮೀನು, ಹಾವು, ಕಪ್ಪೆ, ಹಂಸಗಳ ಚಿತ್ರಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿವೆ ಹಾಗೂ ನೃತ್ಯಗಾರ್ತಿಯರ ಸಾಲು ಚಿತ್ರಗಳು ಇವೆ.[೩೬]

ಕನಕಗಿರಿಯ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳ ರಚನೆಗಾಗಿ ಬಿಳಿ, ಕಪ್ಪು, ಬೂದು ಮತ್ತು ತಿಳಿಹಳದಿ ಬಣ್ಣಗಳನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ವ್ಯಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕಣ್ಣುಗಳು ಮುಖದಲ್ಲಿ ಸಹಜಕ್ಕಿಂತ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇದರಿಂದ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಗಳು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಶಾವತಾರದ ಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹಣೆಗಳ ಮೇಲೆ ತ್ರಿನಾಮಗಳಿರುವುದು ವಿಶೇಷ. ಪ್ರತಿ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಚೌಕ ಇಲ್ಲವೇ ವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಚೌಕ ಮತ್ತು ವೃತ್ತಗಳು ಪುನರಾವರ್ತಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವು ಅಳತೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿ ಅಂಕಣದ ಚಿತ್ರಿತ ಭಾಗದ ನಟ್ಟ ನಡುವೆ ಬಾಲಕೃಷ್ಣನ ಚಿತ್ರ ಬಿಡಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು ಕೆಲವೊಂದು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಂದರೆ ಹಂಪಿ, ಲೇಪಾಕ್ಷಿ, ತಂಜಾವೂರು ಮೊದಲಾದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಆದರೆ ಕನಕಗಿರಿಯ ಈ ಕಾಲದ ವರ್ಣ ಚಿತ್ರಗಳು ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದ ವರ್ಣಚಿತ್ರಕಲೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುತ್ತವೆ.[೩೭]

ಆನೆಗೊಂದಿಯ ವರ್ಣಚಿತ್ರಕಲೆ :

ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿತೀರದ ಆನೆಗೊಂದಿಯಲ್ಲೂ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಆನೆಗೊಂದಿ ವಿಜಯನಗರದ ಮಾತೃಸ್ಥಾನವಾಗಿದ್ದಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಕೆಲವು ಸ್ಮಾರಕಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ನದಿ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಹುಚ್ಚಪ್ಪಯ್ಯನ ಮಠದ ಛತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಬಹಳಷ್ಟು ಚಿತ್ರಗಳು ನಾಶವಾಗಿವೆ. ಉಳಿದ ಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ಜನ ಯುವಕರು ಆನೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಐವರು ತರುಣಿಯರು ಕುದುರೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ದೂರದಿಂದ ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಈ ಚಿತ್ರಗಳು ಮೇಲನೋಟಕ್ಕೆ ಆನೆ, ಕುದುರೆಗಳಂತೆ ಕಂಡರೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಗಮನಿಸಿದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಯುವಕ, ಯುವತಿಯರು ನಿಂತಿರುವುದು ಬೆರಗುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ನೀಳಗಡ್ಡದ ಆನೆ ಸವಾರರ ಚಿತ್ರಗಳು ಇಲ್ಲಿದ್ದು ಕಲಾಭ್ಯಾಸಿಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿದೆ.

ಆನೆಗೊಂದಿಯಲ್ಲೂ ಸಹ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳ ರಚನೆಗಾಗಿ ಬಿಳಿ, ಕಪ್ಪು, ಬೂದು ಮತ್ತು ತಿಳಿಹಳದಿ ಬಣ್ಣಗಳನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಕನಕಗಿರಿಯ ವರ್ಣಚಿತ್ರಕಲೆಯಲ್ಲಿನ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೆ ಆನೆಗೊಂದಿಯ ವರ್ಣಚಿತ್ರಕಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕನಕಗಿರಿ ಮತ್ತು ಆನೆಗೊಂದಿ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದು.

ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ವರ್ಣಚಿತ್ರಕಲೆಯು ಕೇವಲ ಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದು.

ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣೆ :

೧. ಮುನಿರಾಜು ಕೆ.ಎಂ., ೨೦೦೨, **ಹುಲುಕಡಿನಾಡು : ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೧೯
೨. ಅದೇ, ಪು. ೧೯
೩. ಅದೇ, ಪು. ೧೯
೪. ಡಾ॥ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ೧೯೯೯, **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಂಪುಟ-೨,** ಪು. ೩೮೫.
೫. ಡಾ॥ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ೧೯೯೯, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೩೧೪-೧೫
೬. ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕಾರ, ೧೯೯೬, **ಕಾಯಕ ಸಿರಿ ಸ್ಮರಣ ಸಂಚಿಕೆ,** ಪು. ೨೪
೭. ಡಾ॥ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ೧೯೯೯, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೩೬೩
೮. ಅದೇ, ಪು. ೩೨೩
೯. ಅದೇ, ಪು. ೩೧೬
೧೦. ಅದೇ, ಪು. ೩೨೩
೧೧. ಅದೇ, ಪು. ೩೬೪
೧೨. ಅದೇ, ಪು. ೩೭೪.
೧೩. ಅದೇ, ಪು. ೩೮೧
೧೪. ಸದಾನಂದ ಪಾಟೀಲ, **ಹರಿಹರ ಕಥಾಕೋಶ,** ಪ್ರಕಾಶಕರು : ಬಸವಸಮಿತಿ, ಬಸವ ಭವನ, ಶ್ರೀ ಬಸವೇಶ್ವರ ವೃತ್ತ, ಬೆಂಗಳೂರು. – ೦೧.
೧೫. ಡಾ॥ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ೧೯೯೯, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೩೫೮-೫೯
೧೬. ಅದೇ, ಪು. ೩೫೯
೧೭. ತಿಪ್ಪೇಸ್ವಾಮಿ, ೨೦೦೦, **ದಾವಣಗೆರೆ ಜಿಲ್ಲೆ ದೇವಾಲಯಗಳು,** ಪು. ೧೭೫
೧೮. ರಾಜರಾಂ ಹೆಗಡೆ., ೧೯೯೨, **ಭಾರತೀಯ ಮೂರ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಧರ್ಮ ದೇವತಾರಾಧನೆ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಇತಿಹಾಸ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ,** ಅರಿವು ಬರಹ, ಪು. ೨೫-೨೬.
೧೯. ತಿಪ್ಪೇಸ್ವಾಮಿ, ೨೦೦೦, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.೧೭೫
೨೦. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಎಸ್.ಕೆ., ೧೯೭೫, **ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ನೆಲೆ ಮತ್ತು ಹಿನ್ನೆಲೆ,** ಪು.೫೦
೨೧. ಸುಂದರ ಅ, ೧೯೯೪, **ದೇವಾಲಯ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ಚೈತ್ರಾಲಯ ಒಂದು ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ,** ಪು.೭೨
೨೨. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ, ೧೯೭೯, **ಕರ್ನಾಟಕ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೯೫
೨೩. ತಿಪ್ಪೇಸ್ವಾಮಿ, ೨೦೦೦, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.೪೭೬
೨೪. ಅದೇ, ಪು.೧೮೨
೨೫. ಅದೇ, ಪು.೧೮೨
೨೬. ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕಾರ, **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ದರ್ಶನ,** ಪು. ೧೯೨-೯೩
೨೭. ಅದೇ, ಪು. ೧೯೪
೨೮. ಅದೇ, ಪು. ೧೯೫
೨೯. ಅದೇ, ಪು. ೧೯೫
೩೦. ಅದೇ, ಪು. ೧೯೫-೯೬
೩೧. ಸುಂದರ ಅ., ೧೯೭೪, **ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು,** ಸವಿಸಂಚಯ, ಶ್ರೀ ಸದಾಶಿವ ಒಡೆಯರ ಅವರ ೫೦ನೆಯ ಹುಟ್ಟು ಹಬ್ಬದ ಸಮಿತಿ, ಚೌಡಯ್ಯದಾನಪುರ, ೧೯೯-೨೦೧.
೩೨. ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕಾರ, ೧೯೯೬, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೨
೩೩. ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕಾರ, ೨೦೦೨, **ಕೊಪ್ಪಳ-ಹಂಪಿ ಪ್ರದೇಶದ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲದ ಕಲೆ,** ಪಿಎಚ್.ಡಿ. ಪ್ರಬಂಧ.

೩೪. ಡಾ॥ ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕಾರ, ೧೯೯೪, **ಕನಕಗಿರಿ ಪ್ರದೇಶದ ಸ್ಮಾರಕಗಳು ಮತ್ತು ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು ಎಂ.ಫಿಲ್. ಪ್ರಬಂಧ,** ಪು. ೧೬೯.

೩೫. ಅದೇ, ಪು. ೧೬೯

೩೬. ಅದೇ, ಪು. ೧೭೦

೩೭. ಅದೇ, ಪು. ೧೭೦

ಅಧ್ಯಾಯ : ಆರು
ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಮೀಕ್ಷೆ

ಅಧ್ಯಾಯ ೬
ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಮೀಕ್ಷೆ

ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ರಾಜಮನೆತನಗಳು ಆಳಿಹೋಗಿವೆ. ಮೌರ್ಯರು, ಶಾತವಾಹನರು, ಕದಂಬರು, ಗಂಗರು, ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರು, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರು, ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರು, ಹೊಯ್ಸಳರು, ಯಾದವರು ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿಗೆ ನೀಡಿದ ಕೊಡುಗೆ ಅಮೋಘವಾಗಿದೆ.

೬.೧. : ಆಡಳಿತ :

ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದ ಮೌರ್ಯ, ಚಾಲುಕ್ಯ, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ವಂಶದ ಆಡಳಿತ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ವಿಜಯನಗರದ ಆಡಳಿತವು ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆ ಆಧಾರಿತವಾಗಿತ್ತು. ರಾಜನು ರಾಜ್ಯದ ಸರ್ವೋಚ್ಚ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು. ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಭಂದಿಸಿದ ಎಲ್ಲಾ ಅಂತಿಮ ತೀರ್ಮಾನಗಳನ್ನು ಅವನೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು. ರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನವು ರಾಜಕುಮಾರರಿಂದಲೂ, ಸಚಿವರಿಂದಲೂ, ದಂಡನಾಯಕರಿಂದಲೂ, ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದಲೂ, ಕವಿಗಳು, ಪಂಡಿತರು ಹಾಗೂ ಪುರೋಹಿತರಿಂದ ಕೂಡಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಅರಸೊತ್ತಿಗೆ ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿದ್ದಿತ್ತು. ಅದು ಹಿರಿಯ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಬೇಕಿದ್ದಿತು. ಅರಸನಿಗೆ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕ ಅಮಾತ್ಯರಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ಮಹಾಮಾತ್ಯ, ದಂಡನಾಯಕ ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿ, ಮನೆವೆರ್ಗಡೆ, ತಂತ್ರಪಾಲ, ಪಸಾಹಿತ[೧] ಪ್ರಮುಖರಾಗಿದ್ದರು. ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ರಾಜಕುಮಾರರು, ರಾಣಿಯರು, ಸಚಿವರು ಹಾಗೂ ಸೇನಾಪತಿಗಳು ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಡಳಿತದ ದಕ್ಷತೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಿಗೆ 'ಮಂಡಲ'ಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಪ್ರಾಂತ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ನೇಮಕ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಪ್ರಾಂತ್ಯಾದಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ 'ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ'ರೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಚಾಲುಕ್ಯ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲನು ಕಲ್ಯಾಣದಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ನೊಳಂಬವಾಡಿ- ೩೨೦೦೦ ವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಅವನ ಮಾಂಡಳಿಕನಾದ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲಪಾಂಡ್ಯ ವೀರನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವಪೆರ್ಮಾನಡಿಯು ಮಲಯಾಟಿ ಪಂಡಿತದೇವರಿಗೆ ಬಲ್ಲಕುಂದೆ ಮೂನ್ನೂಱಱ ಕಂಪಣದ ಬಳಿಯ ಬಾಡವಾದ ಇಕುಪಱವನ್ನು ಕಂಪಿಲೆಯ ಗವಱೇಶ್ವರದ ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗಾಗಿ ಸರ್ವನಮಸ್ಯವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಾನೆ.[೨] ಸದಾಶಿವರಾಯನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವನ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ರಾಮರಾಜನ ತಮ್ಮ ತಿರುವೆಂಕಟಾದ್ರಿ ರಾಜನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕರ್ತನಾದ ಚಂದ್ರಗಿರಿಯ ದೇಮರಸೈಯನು ಜೆಂತಗಲ್ಲ ಮಾಗಣೆಯ ದೇವದಾಯ, ಬ್ರಹ್ಮದಾಯಗಳಿಗೆ ಒಂದು ವೊಕ್ಕಳ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಾನೆ.[೩] ಮಹಾಮಾಂಡಳೇಶ್ವರರು ರಾಜನಿಗೆ ಸಲಹೆಗಾರರಾಗಿಯೂ ಕೆಲಸ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಹಾಮಾಂಡಳೇಶ್ವರರ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಸುಂಕವೆರ್ಗಡೆ, ಕರ್ಣ, ಶ್ರೀಕರ್ಣ, ನಾಡಪ್ರಭು, ನಾಡಸೇನಭೋವ, ನಾಡಗಾವುಂಡ, ಸರ್ವಾಧ್ಯಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿದ್ದರು.

ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳನ್ನು ಪುನಃ ನಾಡು, ನಗರ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮಗಳೆಂಬ ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ನಾಡು ಮತ್ತು ನಗರ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳೀಯ ಘಟಕಗಳ ಬಗ್ಗೆ ನಿಖರವಾದ ವಿವರಣೆ ಲಭ್ಯವಿಲ್ಲ. ಗ್ರಾಮವು ಆಡಳಿತದ ಮೂಲ ಘಟಕವಾಗಿತ್ತು. ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಗಾವುಂಡನು ಗ್ರಾಮಾಡಳಿತವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಹಳ್ಳಿಯ ರಕ್ಷಣೆಯ ಕೆಲಸ ಅವನದಾಗಿತ್ತು. ಗಾವುಂಡನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಸೇನಭೋವ(ಕರಣಿಕ)ನಿದ್ದನು. ಗ್ರಾಮಗಳ ಲೆಕ್ಕಪತ್ರಗಳನ್ನಿಡುವ ಕೆಲಸ ಅವನದಾಗಿತ್ತು. ವಿದ್ಯಾವಂತರಾದ ಇವರು ಪ್ರತಿಯೊಂದು

ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಇದ್ದು, ಗ್ರಾಮದ ಆಡಳಿತ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂತವರ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಗಂಗಾವತಿ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಹಿರೇಜಂತಗಲ್ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ [ಕ್ರಿ.ಶ. ಕಾರ್ತಿಕ ೩]"ತೃಟಿತ . . . . . ರಗಿದ ಸೇನಬೋವ ನರಸಪ್ಪಯ್ಯ ವರದಲು . . . . ವಗಣರುಯ ಜಿನಬೋವ . ಹೊಬರ ಉರಿಯ ನಾಗಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗ . . . ಸಂರಣಯಿ . . . . ಚೆನ್ನಯ ಮಗ . . . . ಸೆಟ್ಟಿರ ಸತಿಗೆ . . . . . ದನೂರು ಹನಿಸೆಟ್ಟಿ . . . . . ಯಂಮ್ಮಜದಪ ಅಂಣ ಮಾ . . . . ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೪]

ಇದರಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ವಿಷಯ ತಿಳಿದು ಬಂದಿಲ್ಲ. ಸೇನಬೋವ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಅನೇಕ ಪಟ್ಟಣಗಳ ಆಡಳಿತದ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನಗಳು ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಉರ್ ಅಥವಾ ನಗರ ಎಂದು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪಟ್ಟಣಗಳ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಪಟ್ಟಣ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆನೆಗೊಂದಿ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ.

। ಅವಧಾರಿಸಿ ಸ್ವಾಮಿಗಳಿರಾ । ಚಲವಂ ಕೊಂಡಾ
ಡುವ ಸ್ವಾಮಿಗಳವಧಾರಿಸಿ । ಬಲುಹಂ ಕೊಂಡಾಡುವ ಸ್ವಾಮಿಗಳವ[ಧಾ]
ರಿಸಿ । ಸ್ವಯಂಬುಸೆಟ್ಟಿಗಳ[ವ]ಧಾರಿಸಿ । ಪಸುಂಬೆಸೆಟ್ಟಿ ಸ್ವಾಮಿಗಳ
[ವಧಾ]ರಿಸಿ । ಕೊಂಕಣಸಧಾರಸಂತಷ್ಟಾಸ್ತ [ಸ್ವಾ]ಮಿಗಳವಧಾರಿಸಿ । ಮೇಲು
ಟೆ ಪಟಣಾದೀಸ್ಥಳಿ ಸ್ವಾಮಿಗಳವಧಾರಿಸಿ ।

ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೫] ಇದರಿಂದ ಪಟ್ಟಣ ಸ್ವಾಮಿ ಊರಿನ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥನಾಗಿದ್ದನು. ಪಟ್ಟಣಗಳು ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾರ್ಯದ ವರ್ತಕರ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಅಲ್ಲಿನ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಗುರುತಿಸಬಹುದು.

೬.೨. : ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗತಿ :

ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಕೆಲವು ಜಾತಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ನೇರ ಉಲ್ಲೇಖ ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ. [ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ] ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ವೈದಿಕ ಅಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ಪುರೋಹಿತಗಾರಿಕೆ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರು ತಮ್ಮ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದ ಮಠ, ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ರಹಾರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಕೆಲವು ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಅದರ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಅರಸರು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಮ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಸ್ಮೃತಿ ಪುರಾಣಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ದೇವಾಲಯಗಳು ಲಲಿತಕಲೆಗಳ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಹೂಯಾನ್‌ತ್ಸಾಂಗ್ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿದ್ದ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಬರೆಯುತ್ತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಪರಿಶುದ್ಧ ಜೀವನ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತತ್ವಗಳನ್ನು ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ತರುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಾನೆ.[೬] ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನಿಡುತ್ತಿದ್ದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ದೇವರಿಗೆ ಸಮಾನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿಪ್ರ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ "ಧರ್ಮಮಂ ಸ್ವಧರ್ಮ್ಮದಿಂ ರಕ್ಷಿಸಿದವರಿಗೆ ಬಾಣಾಸಿಯಲು ಸಾಸಿರ ಕವಿಲೆಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಂ ತಪೋದರನರಿಗಂ ದಾನಂಗೆಯ್ದನಿದನಳಿನನಿತು" ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೭] ಅಂದರೆ ಈ ಧರ್ಮವನ್ನು ಸ್ವಧರ್ಮವೆಂದು ರಕ್ಷಿಸಿದವರಿಗೆ ಸಾವಿರ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಹಿರೇಜಂತಗಲ್ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಈ ದೇವರಾಯ ಬ್ರಹ್ಮರಾಯ ರೂಪದ ಈ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಯಾರಾದರೂ ತೊಡಕನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆ (ಬ್ರಹ್ಮಣರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು) ಗೋವಧೆ ಸುವರ್ಣಸ್ಥೈರ್ಯ ಬಂಗಾರವನ್ನು(ಕದಿಯುವುದು) ಸುರಾಪಾನ ಗುರು ಪತ್ನಿಗಮನ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಐದು ಮಹಾಪಾತಕ

ಮಾಡಿದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವರು ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೮] ಮತ್ತೊಂದು ಆನೆಗೊಂದಿ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವರರು ದಯಮಾಡಿ ಪಾಲಿಸಿ ಆನೆಗೊಂದಿ ೧೫ ಕೊಳಗ ನೀರು ಭೂಮಿ ತಳವಾರ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ೧೫ ಕೊಳಗ ನೀರು ಭೂಮಿ ಒಟ್ಟು ೩೦ ಕೊಳಗ ಭೂಸ್ವಸ್ತ ಕೊಡದೆ ಸಿವಾಯದೇವ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಸಾಧುಸಂತರಿಗೆ ತಟಾಕದ ಆದಾಯ ನೀವೆ ಅನುಭವಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೯] ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ತರುವಾಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಸ್ಥಾನ ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಯೋಧರು. ಇವರ ಗುರಿ ಪರೋಪಕಾರ ದಯೇ ಎಂದು ಹೂಯಾನ್‌ತ್ಸಾಂಗ್ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.[೧೦] ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಸೇನಾಪತಿಗಳಾಗಿ ಸೈನಿಕರಾಗಿ ಆಡಳಿತದ ವಿವಿಧ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸೇವೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ೩ನೇ ವರ್ಗದವರಾದ ವೈಶ್ಯರು ವರ್ತಕರು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ನಾಡಿನ ಧಾರ್ಮಿಕ ಜೀವನವನ್ನು ರೂಪಿಸಿದರೆ, ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದರು. ವೈಶ್ಯರು ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸಿದರು.

ವ್ಯಾಪಾರದ ಜೊತೆಗೆ ಅವರು ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಂಡರು. ವಿಪ್ರ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರ ನಾರಾಯಣದಲ್ಲಿ ಶಿವ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಎಲೆಗಾರರು ಹೆರಿಗೆ ನೂರು ಎಲೆಯನ್ನು ಅಂದಳಕ್ಕೆ ೫೦ ಎಲೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಶಾಸನವನ್ನು ಬರೆಸಿದರು ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೧೧] ಕನ್ನೇರುಮಡು ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಸಾಳುವ ದೇವರಾಯಸ ಕನ್ನೇರುಮಡು ಅಮರೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಯಲಬರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸೂಳೆಯ ಕೆರೆಯ ಇಕ್ಕಳ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಸೇನಭೋವ ಮಾಳಯ್ಯ ದೇವರ ಅಂಗರಂಗಭೋಗ ಅಮೃತಪಡಿಗೆ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ಸರ್ಮಪಿಸಿದ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೧೨]

ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರರ ಸ್ಥಿತಿ ಅತ್ಯಂತ ಶೋಚನಿಯವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಕಳಚೂರಿ ಬಿಜ್ಜಳನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಸವಣ್ಣನವರು ಕೈಗೊಂಡ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸುಧಾರಣೆಗಳಿಂದ ಅವರ ಸ್ಥಿತಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸುಧಾರಿಸಿತು. ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಕೂಡ ಸಮಾನವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರು. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಚಾಲುಕ್ಯ ಮನೆತನದ ಅನೇಕ ರಾಣಿಯರು ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದರು. ಕೆಲವರು ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ರಾಣಿ ಅಬ್ಬಲದೇವಿಯು 'ಲಿಂಗ'(ಲಿಂಗಸ್ಗೂರ) ಗ್ರಾಮದಿಂದಲೂ, ತ್ರೈಲೋಕ್ಯ ಮಹಾದೇವಿಯು ಮುಕ್ಕುಂದ ನಾಡಿನಿಂದಲೂ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿತ್ತಿದ್ದರು. ೧೨ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಕೂಡ ವಚನಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದು ಗಮನಾರ್ಹ.

ಈ ಕಾಲದ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅವಿಭಕ್ತ ಪಿತೃಪ್ರಧಾನ ಕುಟುಂಬಗಳು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದವು. ಕುಟುಂಬದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನು ಕುಟುಂಬ ಮತ್ತು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಗುರುತರವಾದ ಸ್ಥಾನ ಹೊಂದಿದ್ದನು. ಕುಟುಂಬ ಜೀವನವು ಪೂಜ್ಯತೆ, ಪ್ರೀತಿ, ಸಹಕಾರ ಭಾವನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತು. ಕುಟುಂಬದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಗೌರವದ ಸ್ಥಾನ ಹೊದಿದ್ದರು. ಹಿರೇಜಂತಗಲ್ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ತಳರಿಯ ಚೆನ್ನಯ್ಯ ಅವನ ಮಗ ಪ್ರಭದ್ಯೆಯ ಇವನ ಪತ್ನಿ ನಾಗಮ್ಮ ಇವರ ಮಕ್ಕಳು ಮರಳು ಸಂಕರದೇವ ನಾಗಪಯ್ಯ ಮತ್ತು ವೀರಮ್ಮನ ಹೆಸರನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.[೧೩] ಅಂದರೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಟುಂಬದ ಸದ್ಯಸರ ಹೆಸರು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

೬.೩. : ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗತಿ :

ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನರಿಯಲು ಶಾಸನಗಳು ವಿಪುಲವಾದ ಸಾಮಾಗ್ರಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ. ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಆಳವಾಗಿ ಅಭ್ಯಸಿಸುವವರಿಗೆ ಈ ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಒಂದು ಸಮಗ್ರ ಚಿತ್ರವನ್ನು ರೂಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಕಷ್ಟವಾಗಲಾರದು. ಈ ಸಮಗ್ರ ಚಿತ್ರವು ದೊರೆಯಬೇಕಾದರೆ ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಶಾಸನವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕು. ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಶಾಸನಗಳ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿಂದ ಇಲ್ಲಿನ ಆರ್ಥಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು. ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಭೂಮಿಯ ವೈವಿಧ್ಯತೆ, ನೀರಿನ ಸೌಕರ್ಯ, ಬೀಳುವ

ಮಳೆಯ ಪ್ರಮಾಣ, ಅರಣ್ಯ ಸಂಪತ್ತು, ಮೂಲ ಕಸುಬು, ಕೈಗಾರಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಇಲ್ಲಿನ ಆರ್ಥಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಕೃಷಿ ಜನರ ಮುಖ್ಯ ಕಸುಬಾಗಿದ್ದಿತು. ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶವು ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇತ್ತಿಚೀನವರೆಗೂ ತನ್ನ ಆರ್ಥಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷಿಯನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಅವಲಂಬಿಸಿದೆ. ಭೂ ಕಂದಾಯವೇ ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಮುಖ ವರಮಾನವಾಗಿತ್ತು. ಕೃಷಿಗಾಗಿ ಕೆರೆ, ನೀರಾವರಿ ಕಾಲುವೆಗಳನ್ನು ತೋಡಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೮೮ರ ಮುನಿರಾಬಾದ್ ಶಾಸನವು ಹೇಳುವಂತೆ ಆದಿತ್ಯಭಟ್ಟ [ಜಾವೇದಿ ಭಟ್ಟ]ನು ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯಿಂದ ನೀರಾವರಿ ಕಾಲುವೆಗಳನ್ನು ತೋಡಿಸಿದ[೧೪] [ಎ.ಆರ್.ಆಯ್.ಇ ; ೧೯೫೯-೬೦, ನಂ. ೪೮೩].

ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರ ನಂತರ ಆಳಿದ ಕನಕಗಿರಿಯ ಪಾಳೆಗಾರರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕೆರೆಗೆ, ಬಾವಿಗೆ ಭೂದಾನ ನೀಡಿದ ವಿವರಗಳು ಇವೆ. ಕನಕಗಿರಿಯ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಗುಜ್ಜಲ ವಂಶದ ಇಮ್ಮಡಿ ವುಡಿಸಿ ನಾಯಕನ ರಾಣಿ ಚಿಂಣಮ್ಮ ಕನಕರಾಯ ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದಳು ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೧೫] ಅದೇ ರೀತಿ ಮತ್ತೊಂದು ಬಸ್ರಹಾಳ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಗುಜ್ಜಲ ವಂಶದ ಇಮ್ಮಡಿ ವುಡಿಸಿ ನಾಕಯನ ರಾಣಿ ಕನಕಮ್ಮ ಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ಬಾವಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೧೬] ಮತ್ತೊಂದು ಕನ್ನೇರುಮಡು ಶಾಸನವೊದರಲ್ಲಿ ತಿಂತಣಿಯ ಗುಜ್ಜಲ ಬೋಮ ನಾಯಕನ ಮಗ ಲಖಿಮಣ ನಾಯಕ ಮತ್ತು ಬೊಮ್ಮನಾಗತಿ ಕಲ್ಲು ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದರು ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೧೭] ಮತ್ತೊಂದು ಆನೆಗೊಂದಿ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯ ತೀರದ ಬಲಭಾಗದ ಬಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಹರಿಹರನ ಮಗನಾದ ಕಂಪಭೂಪಾಲನು ತುಂಗಭದ್ರಾ ತೀರದಲ್ಲಿ ಸೋಪಾನ ಮಾಡಿಸಿದ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೧೮]

ಹೀಗೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿರುವ ಕೆರೆ ಕಾಲುವೆ, ಆಣೆಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ಬಾವಿಗಳು ಇವುಗಳು ಕೃಷಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ.

ಮಣ್ಣಿನ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ನೀರಾವರಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗನುಗುಣವಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಉದಾ: ತೋಟ, ಗದ್ದೆ, ಒಣಭೂಮಿ ಇವುಗಳ ಆದಾಯಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಕಂದಾಯ ವಸೂಲು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಭೂ ಒಡೆತನವು ರಾಜ್ಯದ ಮೂಲಕತ್ವ, ಖಾಸಗಿ ಮಾಲಕತ್ವ ಮತ್ತು ಸಂಯುಕ್ತ ಮಾಲಕತ್ವ ಎಂಬ ಮೂರು ರೀತಿಯಲ್ಲಿತ್ತು.[೧೯] ಅಧಿಕಾರಿಗಳು, ಸೈನಿಕ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು, ಭೂಮಿಯ ಮಾಲಿಕತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಿದ್ದರು.

ಕರ್ನಾಟಕದ ದಾನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಪದೇ ಪದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ದೇಶದ ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ನಾಡಿಗಳು ಇವರಾಗಿದ್ದರು. ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಗೆ ಒಯ್ಯುವ; ಅವನ್ನು ಬೇಕಾದ ಜನಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವ ಮಧ್ಯವರ್ತಿಗಳು ಇವರು. ಇವರು ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಸಂಘಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿಕೊಂಡು, ಅದರ ಮೂಲಕ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಒಗ್ಗಟ್ಟನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ, ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವೂ ಇದೆ. ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಹಿರೇಜಂತಗಲ್ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಸೇನಭೋವ, ನರಸಯ್ಯ, ನಾಗಿಸೆಟ್ಟಿ, ಹನಿಸೆಟ್ಟಿ ಮೊದಲಾದವರ ಹೆಸರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೨೦] ಮತ್ತೊಂದು ಆನೆಗೊಂದಿ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಲಖ್ಖಿಸೆಟ್ಟಿ, ಗೋಪಿಶೆಟ್ಟಿ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೨೧] ಅದೇ ಗ್ರಾಮದ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೊನ್ನಾಹಟ್ಟಿ ಸಪಿತಿ ಮಗಳು ಸೋಯಿಸೆಟ್ಟಿ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೨೨] ಅದೇ ಗ್ರಾಮದ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹುಂಗದ ಗೊಪಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಸೊಸೆ ಸೋವಿಯಕ್ಕ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.[೨೩]

೬.೪ : ಧಾರ್ಮಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗತಿ :

ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಗಳ ಪಾತ್ರ ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು. ಹೊರಗಿನಿಂದ ಬಂದ, ಒಳಗೇ ಹುಟ್ಟಿದ ಇವುಗಳ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸಾಹಿತ್ಯದಂತೆ ಶಾಸನಗಳು ನೇರವಾಗುತ್ತವೆ. ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು ಈ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುವ ವಿವರಗಳು ಹೀಗಿವೆ.ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ, ಜೈನ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದವು.

ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶದ ಕೊಪ್ಪಳದಲ್ಲಿ ಅಶೋಕನ ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆತಿರುವುದರಿಂದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಇದು ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮದ ನೆಲೆಯಾಗಿತ್ತೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ದೇವನಾಂಪ್ರಿಯನು ತಾನು ಸಂಘಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಮೇಲೆ, ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಸಂಘದ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಧರ್ಮಶ್ರವಣವನ್ನು ಮಾಡಲೆಂದು ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶದ ಕೊಪ್ಪಳದ ಗವಿಮಠ ಶಾಸನದ ಬಳಿ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿ ಯಾವ ರಚನೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಶಾಸನವಿರುವ ಗುಂಡಿನ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶಾಲವಾದ ಗವಿ ಇದೆ. ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಬೌದ್ಧರ ಯಾವ ಅವಶೇಷಗಳೂ ಇದುವರೆಗೆ ಕಂಡುಬಂದಿಲ್ಲ.

ಬಹು ಸಂಖ್ಯಾತರು ಶೈವ ಧರ್ಮದ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ೧೨ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಬಸವಣ್ಣನವರು ಕೈಗೊಂಡ ಧಾರ್ಮಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಸುಧಾರಣೆಗಳ ಫಲವಾಗಿ ಲಿಂಗವಂತ ಧರ್ಮವು ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅತ್ಯಂತ ಜನಪ್ರಿಯವಾಯಿತು. ಶೈವ ಧರ್ಮ ಬಹುಸಮುದಾಯದ ಧರ್ಮವಾಗಿತ್ತು. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಾಳಾಮುಖ ಪಂಥ ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿತ್ತು. ಪಂಪಾಸರೋವರದ ಪಂಪಾಪತಿ ದೇವಾಲಯದ ಭಿತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಳಾಮುಖ ಯೋಗಿಗಳ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಆನೆಗೊಂದಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕಪಿಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಕಾಶಿ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಂಜನಹಳ್ಳಿಯ ಪಂಪಾಪತಿ, ಮುಕ್ಕುಂಪಿಯ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, ಹೆಬ್ಬಾಳಿನ ಸೋಮೇಶ್ವರ, ಹಿರೇಜಂತಗಲ್ಲಿನ ಪಂಪಾಪತಿ, ಕನಕಗಿರಿಯ ಪಂಪಾಪತಿ ದೇವಾಲಯಗಳು ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಶೈವ ಧರ್ಮದ ನಿರಂತರ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತವೆ.

ವಿಷ್ಣು ಆರಾಧನೆಯು ಕೂಡ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿತ್ತು. ಕನಕಗಿರಿಯ ನಾಯಕ ದೊರೆಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಭಕ್ತರಾಗಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನವೊಂದು ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವೋತ್ತಮತೆಯನ್ನು ಸಾರುತ್ತವೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕನಕಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕನಕಾಚಲ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹನ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶದ ಬಂಕಾಪುರದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ದೇವಾಲಯ, ಕೆಸರಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣ ದೇವಾಲಯ ಹಾಗೂ ಆನೆಗೊಂದಿಯಲ್ಲಿ ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯ ಹೀಗೆ ಇನ್ನೂ ಹಲವಾರು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದೇವಾಲಯಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಈ ದೇವಾಲಯಗಳಿಂದಾಗಿ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಆರಾಧನೆಯು ಹೆಚ್ಚು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಜೈನ ಧರ್ಮವು ಗಂಗ, ಚಾಲುಕ್ಯ, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ, ಹೊಯ್ಸಳ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಅನೇಕ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶದ 'ಕೊಪಣನಗರ'[ಕೊಪ್ಪಳ]ವು ಪವಿತ್ರ ಜೈನ ಕ್ಷೇತ್ರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೊಪಣತೀರ್ಥ, ಆದಿತೀರ್ಥವೆಂತಲೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು.[೨೪] ಮಸ್ಕಿ, ಗಬ್ಬೂರ, ಯಲಬುರ್ಗಾಗಳೂ ಕೂಡ ಜೈನ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು.

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಆನೆಗೊಂದಿ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಬುಕ್ಕರಾಯನ ಆಳ್ವಿಕೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬುಕ್ಕರಾಯನ ಮಗ ಹರಿಹರನ ದಂಡನಾಯಕನಾದ ಬೈಚದಂಡನಾಯಕನ ಮಗ ಇರುಗಪನು ಆನೆಗೊಂದಿಯಲ್ಲಿ ಶಿಲಾಚೈತ್ಯಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಬೈಚದಂಡನಾಯಕನು ದಾನ

ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.[೨೫] ಇರುಗಪನು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಜೈನನೂ, ೨ನೆಯ ಹರಿಹರನ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಯೂ, ಸೇನಾಪತಿಯೂ ಆಗಿದ್ದನು.

ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸ ಪ್ರಥಮ ದೇವರಾಯನ ಪತ್ನಿ ಭೀಮಾದೇವಿಯು ಜೈನಳಾಗಿದ್ದಳು. ಅವಳು ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದ ಮಂಗಾಯಿ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿ ಭಗವಾನ ಶಾಂತಿ ತೀರ್ಥಂಕರ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದಳು. ಸಂಗಮ ವಂಶದ ೨ನೆಯ ದೇವರಾಯನು ವಿಜಯನಗರದ ತನ್ನ ನಿವಾಸ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಮಂದಿರವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೨೦ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು.

ಹೀಗೆ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ, ಜೈನ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನಗಳು ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತವೆ. ಇದು ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಧಾರ್ಮಿಕ ವೈಶಾಲ್ಯವನ್ನು ನಿಧರ್ಶಿಸುತ್ತದೆ. ಮೌರ್ಯ ಕಾಲದಿಂದ ಹಿಡಿದು ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಈ ಧರ್ಮಗಳು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದವು.

ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿ :

೧. Basavaraj.K.R., ೧೯೮೩, **The central government under The chalukyas of kalayana** (seminar papers) chalukyas of kalayana: The Mythic society Bangalore-೧೯೮೩, pages no. ೯೧, ೧೧೨.

೨. ಡಾ॥ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ಡಾ॥ ಕೆ.ಜಿ.ಭಟ್‌ಸೂರಿ, ಶ್ರೀ ಕಲವೀರ ಮನ್ವಾಚಾರ್, ಡಾ॥ ಡಿ.ವಿ. ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿ, ೧೯೯೯, **ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ-೨ ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ** , ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ಪು. ೩೧೩.

೩. ಅದೇ, ಪು. ೩೧೬

೪. ಅದೇ, ಪು. ೩೨೦

೫. ಅದೇ, ಪು. ೩೨೬

೬. ಕರ್ನಾಟಕ ಪರಂಪರೆ, ಸಂ. ೧ ಸಂ-೧೯೯೨ ಪು. ೪೩೨

೭. ಡಾ॥ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ೧೯೯೯, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು. ೩೧೪.

೮. ಅದೇ, ಪು. ೩

೯. ಅದೇ, ಪು. ೩೭

೧೦. **ಕರ್ನಾಟಕ ಪರಂಪರೆ, ೧೯೯೨,** ಪುರ್ವೋಕ್ತ ಸಂ. ೧ (ಸಂ)ಪುಟ. ೫೨೧

೧೧. ಡಾ॥ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ೧೯೯೯,ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೨

೧೨. ಅದೇ, ಪು. ೯೧

೧೩. ಅದೇ, ಪು. ೭೯

೧೪. ಎ.ಆರ್.ಆಯ್.ಇ ; ೧೯೫೯-೬೦, ನಂ. ೪೮೩

೧೫. Epi.,carn., xidg-೩೪, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ ಸಂ. ಮೈಸೂರು-೧೯೮೧ ಪು. ೩೮೨-೮೩.

೧೬. ಡಾ॥ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ೧೯೯೯,ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.೭೪

೧೭. ಅದೇ, ಪು.೮೯

೧೮. ಅದೇ, ಪು.೯೦

೧೯. ಗುರುರಾಜಚಾರ್ ಎಸ್; ೧೯೭೪ : ೨೪

೨೦. ಡಾ॥ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ೧೯೯೯,ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. ೩೨೦

೨೧. ಅದೇ, ಪು.೩೫೨

೨೨. ಅದೇ, ಪು.೩೫೩

೨೩. ಅದೇ, ಪು.೩೫೭

೨೪. ಎಚ್.ಎ.ಎಸ್; ೧೨ : ೨-೩

೨೫. ಡಾ॥ ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ೧೯೯೯,ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.೩೩೫

ಅಧ್ಯಾಯ : ಏಳು
ಸಮಾರೋಪ

ಅಧ್ಯಾಯ-೭
ಸಮಾರೋಪ

ಕರ್ನಾಟಕದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಪುರಾತನವಾದುದು. ಕರ್ನಾಟಕವು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವ ಪಡೆದ ಪ್ರಾಚೀನ ನಾಡಾಗಿದೆ. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ದರ್ಶನ, ದಿವ್ಯ ದೃಷ್ಟಿ, ಸಾಹಿತ್ಯ ದೃಷ್ಟಿ, ಶಿಲ್ಪಕಲೆ, ಆದಿಯಾಗಿ ಎಲ್ಲ ರಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸಾಧನೆ ಸಾರ್ಥಕತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ತನ್ನದೇ ಆದ ಉಜ್ವಲ ಪರಂಪರೆಯನ್ನಿತ್ತು ಅದನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ. ಸರ್ವಧರ್ಮಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಭೂಮಿ ಇದಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಪಡೆದ ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪ್ರಮುಖ ತಾಲೂಕು ಗಂಗಾವತಿಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆದಿಮಾನವನು ಬಾಳಿ ಬದುಕಿದ ಬಗ್ಗೆ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ನೆಲೆಗಳೇ ಸಾಕ್ಷಿ. ಹೆರೂರು, ಕೆಸರಟ್ಟಿ, ಗೋನಾಳ, ಆರ್ಹಾಳ್, ಹಿರೇಜಂತಕಲ್, ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್, ಬಿಳೆಭಾವಿ, ಮಲ್ಲಾಪುರ, ಆನೆಗೊಂದಿ, ತಿಮ್ಮಲಾಪುರ ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣಪುರ ಇತ್ಯಾದಿ. ಇವುಗಳು ಈ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ನೆಲೆಗಳಾಗಿವೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಇಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ರಾಜಮನೆತನಗಳು ಆಳಿ ಹೋಗಿದ್ದರಿಂದ ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ, ಧಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ, ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಮತ್ತು ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಈ ಪ್ರದೇಶ ಮಹತ್ವ ಪಡೆದಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಈ ರಾಜಮನೆತನಗಳ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಎಡಬಿಡದೆ ನಡೆದ ವಾಸ್ತು ಹಾಗೂ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಗಳಿಂದಾಗಿ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಕಲಾ ಕೇಂದ್ರವೆಂದು ಹೇಳುವಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ.

ಇಂತಹ ಹಲವಾರು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವ ಪಡೆದ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಬಗೆಗೆ ಸಮಗ್ರವಾದ ಅಧ್ಯಯನವೇ ಇದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ. ಕೆಲವೇ ಸಣ್ಣ ಪುಸ್ತಕಗಳು, ಲೇಖನಗಳು ಮಾತ್ರ ಇವೆ. ಆದರೆ ಇವು ಕೇವಲ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅಧ್ಯಯನಗಳಾಗಿದ್ದು, ಇವುಗಳಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ದೇವಾಲಯಗಳ ಬಗೆಗೆ, ವಾಸ್ತು ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳ ಬಗೆಗೆ ಹಾಗೂ ಅರಸರುಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯ ಬಗೆಗೆ ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕನ್ನೆ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವ ಪ್ರಮುಖ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಕೂಲಂಕುಷವಾಗಿ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಿ ದೃಷ್ಟಿ ಗೋಚರವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಾರದ ಪುರಾತತ್ವ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ತತ್‌ಸಂಬಂಧ ಲಿಖಿತ ಹಾಗೂ ದಂತಕತೆಗಳನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಿ ಇತಿಹಾಸ ಆರಂಭದಿಂದ ಹಿಡಿದು ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಹಾಗೂ ಮುಂದುವರೆದು ಕನಕಗಿರಿ ನಾಯಕರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ತನಕ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥಿತ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಏಳು ಅಧ್ಯಾಯಗಳು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಈ ನಿಬಂಧವು ಒಂದೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅದರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯದ ಪದರುಗಳನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲಿಗೆ ಅಧ್ಯಯನದ ಉದ್ದೇಶ, ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಮಹತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತು ಖಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಭೌಗೋಳಿಕ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ, ಅಲ್ಲಿಯ ಜನಸಂಖ್ಯೆ, ಅಲ್ಲಿಯ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಮಟ್ಟ, ಹವಾಮಾನ, ಕೃಷಿ ಚಟುವಟಿಕೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ನಿಖರತೆಯನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದರೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲದ ಅವಶೇಷಗಳ ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ಗಂಗಾವತಿ ಪ್ರದೇಶವು ಪ್ರಾಚೀನ ಮಾನವನ ಚಟುವಟಿಕೆಯ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಸ್ಮಾರಕ ಹಾಗೂ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದ ಮೌರ್ಯರು, ಶಾತವಾಹನರು,

ಬಾದಾಮಿಚಾಲುಕ್ಯರು, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರು, ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯರು, ಕಳಚೂರ್ಯರು, ದೇವಗಿರಿಯ ಸೇವುಣರು, ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರು, ನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವರು, ಆನೆಗೊಂದಿಯ ಅರಸರು ಮತ್ತು ಕನಕಗಿರಿಯ ಅರಸರು ಹೀಗೆ ಹಲವಾರು ರಾಜವಂಶಗಳ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ವಿವಿಧ ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ದಾನಶಾಸನಗಳು, ಸ್ಮಾರಕ ಶಾಸನಗಳು ಎಂದು ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ರಾಜಮಹಾರಾಜರ ಪ್ರಶಸ್ತಿ(ಬಿರುದು), ಅಗ್ರಹಾರದ ವೈಶಿಷ್ಟತೆಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲದೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿರುವಂತೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಮಹಾಜನರಿಗೆ ರಾಜಮಹಾರಾಜರು ನೀಡಿದ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಮಹಾಜನರು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಕರ್ತವ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನದ ಮೂಲಕ ದೃಢಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ಜೀವನದ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಸ್ಮಾರಕಗಳು, ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು, ವರ್ಣಚಿತ್ರಕಲೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಅಧ್ಯಯನ ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳು ಮತ್ತು ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ದೇವಾಲಯಗಳು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವವಾಗಿವೆ. ಹೆಬ್ಬಾಳದ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಹಿರೇಜಂತಕಲ್‌ನ ಶ್ರೀ ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯ, ಕನಕಗಿರಿಯ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ, ಆನೆಗೊಂದಿಯ ರಂಗನಾಥ, ಎಮ್ಮಿಗುಡ್ಡದ ಶಿವ-ಪಾರ್ವತಿ ಮತ್ತು ಕನಕರಾಯನ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ವಿಪ್ರದ ಶಂಕರಲಿಂಗ ಇತ್ಯಾದಿ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶಿಲ್ಪಕಲಾ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವದಾಗಿರುವ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶೈವ ಶಿಲ್ಪಗಳಾದ ಪಾರ್ವತಿ, ಗಣಪತಿ, ವೈಷ್ಣವ ಶಿಲ್ಪಗಳಾದ ಕೃಷ್ಣ, ಅನಂತಶಯನ, ಪದ್ಮಾವತಿ ಶಾಕ್ತಮೂರ್ತಿಗಳಾದ ಮಹೀಷಾಸುರಮರ್ಧಿನಿ, ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರು ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ವಿಗ್ರಹಗಳ ಕಲಾ ನೈಪುಣ್ಯತೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಆಳಿ ಹೋದ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಇದುವರೆಗೆ ಪ್ರಕಟವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಲೇಖನ ಪುಸ್ತಕಗಳು ಹಾಗೂ ಕೂಲಂಕುಷ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಅನ್ವೇಷಣೆಯಿಂದ ಲಭ್ಯವಾದ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಕಾರದ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿ ಮೌರ್ಯ ಕಾಲದಿಂದ ಹಿಡಿದು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದವರೆಗಿನ ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಕೂಲಂಕುಷವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಇದು ಕೇವಲ ಒಂದು ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿರದೇ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನದೆ ಆದ ಸ್ವಂತ ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿದೆ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೊನೆಯದಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನವು ಆಸಕ್ತ ಅಧ್ಯಯನಕಾರರಿಗೆ, ಇತಿಹಾಸಕಾರರಿಗೆ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನಕಾರರಿಗೆ, ಸರ್ಕಾರ ಮತ್ತು ಸಮಾಜ ಯೋಜಕರಿಗೆ ಸಹಾಯವಾಗುವುದೆಂಬ ಭಾವನೆ ನನಗಿದೆ. ನನ್ನ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಂದ, ಈ ಅಧ್ಯಯನ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಮಾಹಿತಿಗಳನ್ನು, ಅಂಶಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನದ ಮೂಲಕ ಅಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅನುಬಂಧಗಳು

೧. ಗ್ರಂಥಸೂಚಿ
೨. ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳು
೩. ದೇವಾಲಯಗಳ ತಲವಿನ್ಯಾಸದ ನಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರದ ನಕ್ಷೆಗಳು

ಗ್ರಂಥಸೂಚಿ

೧. ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭು ಬೆಟ್ಟದೂರು, ೨೦೦೫, **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ದರ್ಶನ**, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ.

೨. ಅಪರ್ಣ ಕೂ.ಸ., ೧೯೯೯, **ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ**, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

೩. ಅಪರಂಜಿ ಎನ್.ಆರ್., ೧೯೮೨, **ಕರ್ನಾಟಕದ ಇತಿಹಾಸ**, ವಿಜಯ ಬುಕ್ ಡಿಪೋ, ಗದಗ.

೪. ಅಶ್ವಥ್ ಡಿ.ಎಸ್., ೨೦೦೧, **ಕೊಪ್ಪಳ : ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಾದರಪಡಿಸಿದ ಪಿಎಚ್.ಡಿ. ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ

೫. ಅಲ್ಲಾಗಿರಿರಾಜ, ೨೦೦೬, **ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ ಕನಕಗಿರಿ**.

೬. **ಉದೆಗೊಳ್ಳ ಅಶೋಕ ಶಾಸನಗಳು**, ೬-೩-೧೯೬೧, ಸಂಯುಕ್ತ ಕರ್ನಾಟಕ ದಿನಪತ್ರಿಕೆ.

೭. ಕೊಟ್ರಯ್ಯ ಟಿ.ಎಂ., ೧೯೯೭, ಹಂಪಿ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಕ್ರಿಸ್ತ ಶತಾಬ್ಧಿ ಆರಂಭ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ, ಪ್ರ. ಶರಣ ಸುವಾಸಿನಿ ಬಳಗ, ಹೊಸಪೇಟೆ.

೮. ಗಿರಿಜಾ, ೨೦೦೩, **ಸಂಡೂರು ಪರಿಸರದ ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ಉಲ್ಲೇಖಿತ ದೇವಾಲಯಗಳು**, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಾದರಪಡಿಸಿದ ಎಂ.ಫಿಲ್. ನಿಬಂಧ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

೯. ಗುರುರಾಜ ಬಿ.ಕೆ., ೧೯೭೬, **ಕೊಪ್ಪಳ ನಾಡಿನ ಇತಿಹಾಸ**.

೧೦. ಚಂದ್ರಶೇಖರ್ ಎಸ್., ೧೯೯೩, **ರಾಯಚೂರು ನೈಸರ್ಗಿಕ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಬಳಕೆಯ ಸ್ಥಿತಿಗತಿ ಮತ್ತು ಮುನ್ನೋಟ**, ತಿರುಳ್ಗನ್ನಡ.

೧೧. ಚಿದಾನಂದ ಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ೧೯೭೯, **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಸ್ವಪ್ನ ಬುಕ್ ಹೌಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು.

೧೨. ಚಿದಾನಂದ ಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ೧೯೮೪, **ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಮತ್ತು ಮಾಸ್ತಿಕಲ್ಲುಗಳು**, ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.

೧೩. ಜಯಮ್ಮ ಎಚ್., ೨೦೦೨, **ನೊಳಂಬರ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಾದರಪಡಿಸಿದ ಪಿಎಚ್.ಡಿ. ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ.

೧೪. ತಿಪ್ಪೇಸ್ವಾಮಿ, ೨೦೦೦., **ದಾವಣಗೆರೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ದೇವಾಲಯಗಳು**.

೧೫. ದುರುಗಪ್ಪ ಎಂ.ಕೆ., ೨೦೦೭, **ಕನಕಗಿರಿಯ ನಾಯಕರು**

೧೬. ದೇವರಾಜ ಡಿ.ವಿ. ಮತ್ತು ಪಾಟೀಲ ಪಿ.ಎಸ್., ೧೯೯೧, **ವಿಜಯನಗರ ಪ್ರೊಗ್ರೆಸ್ ಆಫ್ ರಿಸರ್ಚ್**, ೧೯೮೭-೮೮, ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತು ಮತ್ತು ವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಾಲಯಗಳು.

೧೭. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ೧೯೯೪, **ತಲಕಾಡಿನ ಗಂಗರ ದೇವಾಲಯಗಳು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್, ಬೆಂಗಳೂರು.

೧೮. ದೇಸಾಯಿ ಪಿ.ಬಿ., ೧೯೩೬, **ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ**, ಧಾರವಾಡ, ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಸ್ನಾತಕೋತ್ತರ ಮಂಡಳಿ.

೧೯. ದೇಸಾಯಿ ಪಿ.ಬಿ., ೧೯೫೬, **ಶಾಸನ ಪರಿಚಯ**, ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಸಂಶೋಧಕ ಮಂಡಳ, ಧಾರವಾಡ.

೨೦. ನರಸಿಂಹ ಮೂರ್ತಿ ಎ.ವಿ., ೧೯೮೩, **ಕರ್ನಾಟಕ ನಾಣ್ಯ ಸಂಪತ್ತು**, ಐಬಿಎಚ್ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.

೨೧. ನರಸಿಂಹ ಮೂರ್ತಿ ಎ.ವಿ., ೧೯೮೩, **ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪುರಾತತ್ವ ಶೋಧನೆ**, ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.

೨೨. ನರಸಿಂಹ ಮೂರ್ತಿ ಎ.ವಿ., ೨೦೦೩, **ಕರ್ನಾಟಕ ನಾಣ್ಯ ಪರಂಪರೆ**, ಕನ್ನಡ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರ, ಬೆಂಗಳೂರು.

೨೩. ನಾಗಯ್ಯ ಜೆ.ಎಮ್., ೧೯೯೧, **ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳು**.

೨೪. ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿ ಡಿ.ವಿ., ೧೯೯೯, **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಶಿಲ್ಪ**, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

೨೫. ಪರಮೇಶ್ವರಪ್ಪ ಟಿ., ೧೯೯೬, **ಹಂಪಿ ಪರಂಪರೆ**, ವಿದ್ಯಾ ವಿಜಯನಗರ ಹೆರಿಟೇಜ್ ಟ್ರಸ್ಟ್, ಆನೆಗೊಂದಿ, ಹೊಸಪೇಟೆ.

೨೬. ಪ್ರಕಾಶ ಹುಣಸಗಿ, ೧೯೮೭, **ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕ ದರ್ಶನ**.

೨೭. Basavaraj K.R., ೧೯೮೩, **The Central Government Under the Chalukyas of Kalyana** (Seminar Papers) Chalukyas of Kalyana. The Mythic Society, Bangalore-೧೯೮೩

೨೮. ಮಹದೇವ ಸಿ. ಮತ್ತು ಇತರರು, **ಹೊಸಪೇಟೆ ತಾಲೂಕು ದರ್ಶನ**, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

೨೯. ರಘುನಾಥಭಟ್ ಎಚ್.ಆರ್., ೧೯೭೭, **ಕರ್ನಾಟಕ ಶಾಸನ ಕಲೆ**, ಭಾರತಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ಮೈಸೂರು.

೩೦. ರಾಜಪುರೋಹಿತ ಶೇಷಾಚಾರ್ಯ(ಸಂ), ೧೯೫೨, **ಶ್ರೀ ಕನಕಾಚಲಪತಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ದೇವರ ಚರಿತ್ರೆಯು**

೩೧. ರಾಜಪುರೋಹಿತ ಜಯತೀರ್ಥ, ೧೯೭೭(ದ್ವಿ ಮು), **ಕನಕಗಿರಿ**, ಇಂಡಿಯ ಬುಕ್ ಹೌಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು.

೩೨. ರಾಜಾ ಅಚ್ಯುತದೇವರಾಯ, ಜೆ.ಆರ್. ರಾಮಮೂರ್ತಿ, ಟಿ. ಪರಮೇಶ್ವರಪ್ಪ, ೧೯೯೮, **ಆನೆಗೊಂದಿ ಒಂದು ಕಿರು ಪರಿಚಯ**, ಹಂಪಿ ಉತ್ಸವ ಸಮಿತಿ, ಆನೆಗೊಂದಿ.

೩೩. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಎಸ್.ಕೆ., ೧೯೭೫, **ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪದ ನೆಲೆ ಹಿನ್ನೆಲೆ**, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.

೩೪. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಎಸ್.ಕೆ., ೧೯೭೯, **ದೇವಾಲಯದ ನೆಲೆ ಹಿನ್ನೆಲೆ**, ಐಬಿಎಚ್ ಪ್ರಕಾಶನ.

೩೫. ವರದರಾಜರಾವ್ ಜಿ., ೧೯೬೬, **ಕುಮಾರರಾಮನ ಸಾಂಗತ್ಯಗಳು**, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವ ವಿದ್ಯಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.

೩೬. ವೆಂಕಟರಮಣ ದಾಸ್, **ಹಂಪೆ ಕೈಪಿಡಿ**, ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ಟಾಯ್ಸ್ ಸೆಂಟರ್ ಮತ್ತು ಫ್ರೇಂ ವರ್ಕ್ಸ್, ಹಂಪಿ.

೩೭. ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕಾರ, ೧೯೯೪, **ಕನಕಗಿರಿ ಪ್ರದೇಶದ ಸ್ಮಾರಕಗಳು ಮತ್ತು ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು.**

೩೮. ಶರಣಬಪಸಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕಾರ, ೧೯೯೬, **ಕಾಯಕ ಸಿರಿ ಸ್ಮರಣ ಸಂಚಿಕೆ.**

೩೯. ಶರಣಬಸಪ್ಪ ಕೋಲ್ಕಾರ, ೨೦೦೨, **ಅಕ್ಷಯ ಸವಿ ಸಂಚಿಕೆ**, ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು.

೪೦. ಶಿವತಾರಕ್ ಕೆ.ಬಿ., ೨೦೦೧, **ಕರ್ನಾಟಕದ ಪುರಾತತ್ವ ನೆಲೆಗಳು.**

೪೧. ಶ್ರೀನಿವಾಸರೆಡ್ಡಿ ಕೆ., ೨೦೦೭, **ಆನೆಗೊಂದಿ ಸ್ಥಳ ಮಹಿಮೆ ಹಾಗೂ ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ.**

೪೨. ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಆರ್., ೧೯೮೨, **ಕರ್ನಾಟಕದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು**, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಬೆಂಗಳೂರು.

೪೩. ಸುರೇಶ್ ಕೆ.ಎಂ., ವಾಸುದೇವ ಬಡಿಗೇರ, ಸೋಮಶೇಖರ ಎಸ್.ವೈ., ಮಾಡಲಗೇರಿ ಕೊಟ್ರೇಶ್, ೨೦೦೧, **ಕರ್ನಾಟಕ ದೇವಾಲಯ ಕೋಶ**(ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ).

೪೪. ಸುಂದರ ಅ., ೧೯೭೩, **ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತುಗಳು**, ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತಿ, ಸಂಪುಟ–೬, ಸಂಚಿಕೆ–೧, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ.

೪೫. ಸುಂದರ ಅ., ೧೯೭೪, **ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು**, ಸವಿಸಂಚಯ, ಶ್ರೀ ಸದಾಶಿವ ಒಡೆಯರ ಅವರ ೫೦ನೆಯ ಹುಟ್ಟು ಹಬ್ಬದ ಉತ್ಸವ ಸಮಿತಿ, ಚೌಡಯ್ಯದಾನಪುರ.

೪೬. ಸುಂದರ ಅ., ೧೯೭೫, **ಇತ್ತೀಚಿನ ಕೆಲವು ಮುಖ್ಯ ಪುರಾತತ್ವ ಶೋಧನೆಗಳು**, ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತಿ, ಸಂಪುಟ–೮, ಸಂಚಿಕೆ–೨, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ.

೪೭. ಸುಂದರ ಅ., ೧೯೭೬, **ಕೊಪ್ಪಳ : ಇತಿಹಾಸ ಪೂರ್ವಕಾಲ**, ಗವಿದೀಪ್ತಿ, ಶ್ರೀ ಗವಿಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ಕೃಪಾಪೋಷಿತ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಬಳಗ, ಕೊಪ್ಪಳ.

೪೮. ಸುಂದರ ಅ., **ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆ ಹನುಮಮತನ ತವರು**

೪೯. ಹಂಪನಾಗರಾಜಯ್ಯ, ೧೯೯೮, **ಕೊಪ್ಪಳ ಶಾಸನಗಳು**.

ಶಾಸನಸಂಪುಟ :

೫೦. ಅಭಿಶಂಕರ್ ಕೆ., ೧೯೭೦, **ರಾಯಚೂರ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ್ ಗೆಸೆಟಿಯರ್**.

೫೧. ಅಭಿಶಂಕರ್ ಕೆ.(ಸಂ), ೧೯೭೨, **ಬಳ್ಳಾರಿ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ್ ಗೆಸೆಟಿಯರ್**.

೫೨. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ಡಿ.ವಿ. ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿ, ಭಟ್‌ಸೂರಿ, ಕಲವೀರ ಮನ್ವಾಚಾರ್, ೧೯೯೯, **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ** ಸಂಪುಟ–೨, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

೫೩. **Annual Report On Indian Epigraphy**.

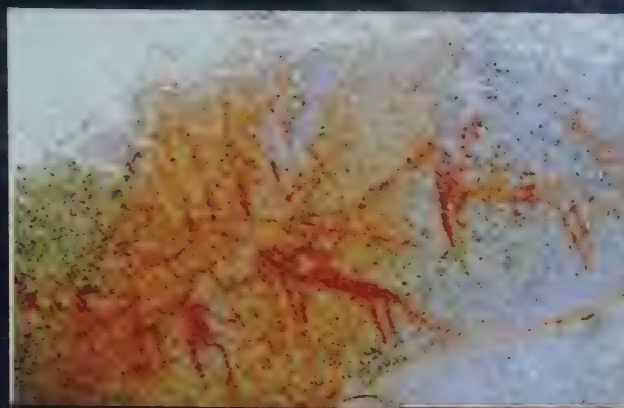
೫೪. **Epigraphia Indica**

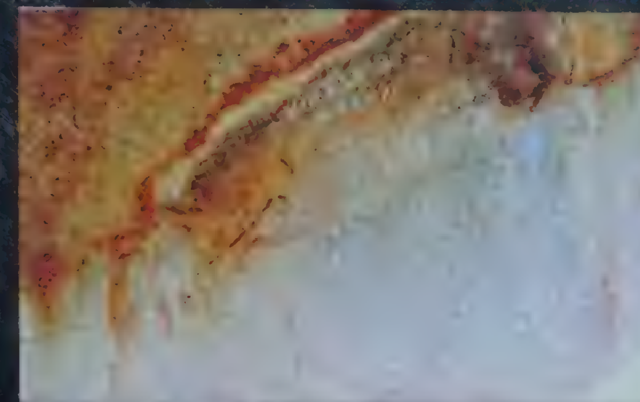
೫೫. **Hyderbad Archaeological Series.**

೫೬. **South Indian Inscriptions**.

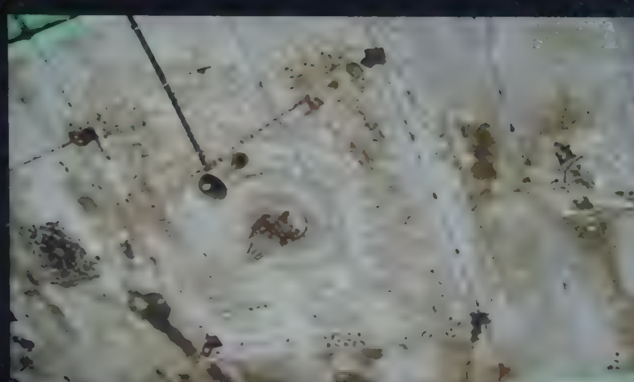
ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳು

ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು

ಹಿರೇಬೆಣಕಲ್ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು

ಕನಕಗಿರಿ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು

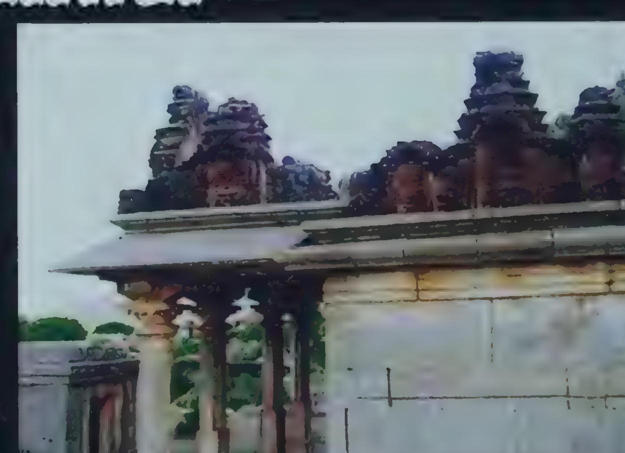

ಆನೆಗೊಂದಿ
ಹುಚ್ಚಪ್ಪಯ್ಯನ ಮಠ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳು

ದೇವಾಲಯಗಳು

ಮುಕ್ಕುಂಪಿ
ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯದ ಪಾರ್ಶ್ವನೋಟ

ಎಮ್ಮಿಗುಡ್ಡ
ಕನಕರಾಯ ದೇವಾಲಯದ ಪಾರ್ಶ್ವನೋಟ

ವೆಂಕಟಗಿರಿ
ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಎಡಬದಿಯ ದ್ವಾರ

ವೆಂಕಟಗಿರಿ
ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಹಿಂಬದಿಯ ನೋಟ

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳು
ದೇವಾಲಯಗಳು

ಎಮ್ಮಿಗುಡ್ಡ
ಶಿವ- ಪಾರ್ವತಿ ದೇವಾಲಯದ ಹಿಂಭಾಗ

ಎಮ್ಮಿಗುಡ್ಡ
ಕನಕರಾಯ ದೇವಾಲಯದ ಶಿಖರ

ಚಿಕ್ಕಜಂತಕಲ್
ಪಂಪಾಪತಿ ದೇವಾಲಯದ ಶಿಖರ

ಕನಕಗಿರಿ
ಶ್ರೀ ಕನಕಾಚಲ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯ

ಹಿರೇಜಂತಗಲ್
ಶ್ರೀ ಪಂಪಾ ವಿರೂಪಾಕ್ಷೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಮೊದಲನೆ ಮಹಾದ್ವಾರ

ಹಿರೇಜಂತಗಲ್
ಶ್ರೀ ಪಂಪಾ ವಿರೂಪಾಕ್ಷೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಎರಡನೆ ದ್ವಾರ ಮಂಟಪ

ಎಮಿಗುಡ್ಡ
ಕನಕರಾಯ ದೇವಾಲಯದ ಮಹಾದ್ವಾರ

ಕಾರಟಗಿ
ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ

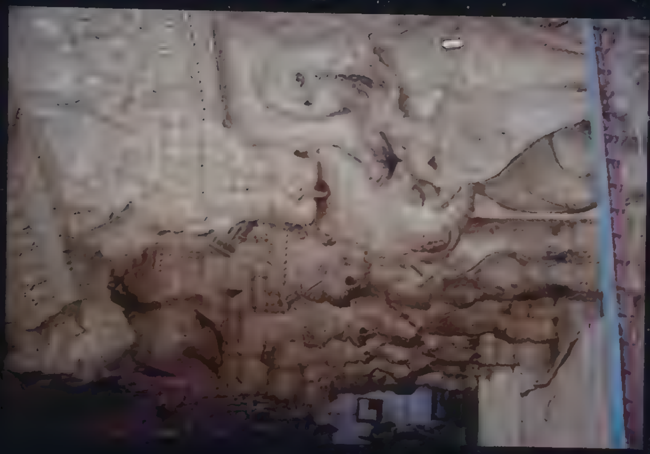
ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳು
ಕಂಬಗಳು

ಹಿರೇಜಂತಗಲ್
ಶ್ರೀ ಪಂಪಾ ವಿರೂಪಾಕ್ಷೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಕಾವಲು ಗೋಪುರ

ಮುಕ್ಕುಂಪಿ
ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯದ ಕಂಬ

ಕನಕಗಿರಿ
ಕನಕಾಚಲಪತಿ ದೇವಾಲಯದ ಕಂಬಗಳು

ಎಮ್ಮಿಗುಡ್ಡ
ಕನಕರಾಯ ದೇವಾಲಯದ ಕಂಬ

ಹಿರೇಜಂತಗಲ್
ಶ್ರೀ ಪಂಪಾ ವಿರೂಪಾಕ್ಷೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಕಂಬ

ವೆಂಕಟಗಿರಿ
ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಕಂಬ

ಹಿರೇಜಂತಗಲ್
ಶ್ರೀಪಂಪಾ ವಿರೂಪಾಕ್ಷೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಕಂಬ

ಹಿರೇಜಂತಗಲ್
ಶ್ರೀಪಂಪಾ ವಿರೂಪಾಕ್ಷೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಕಂಬ

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳು

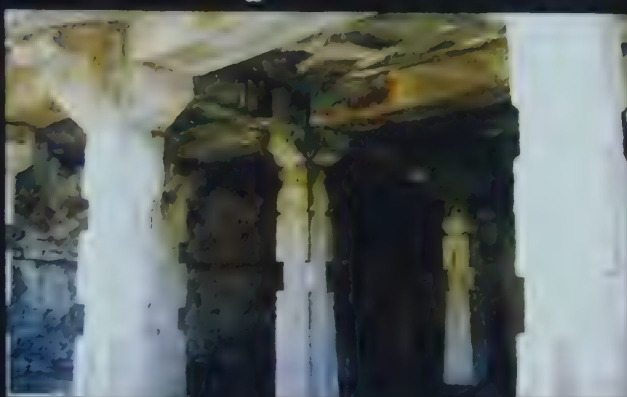
ಮಂಟಪಗಳು

ವೆಂಕಟಗಿರಿ
ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಮಂಟಪ

ಎಮ್ಮಿಗುಡ್ಡ
ಶಿವ- ಪಾರ್ವತಿ ದೇವಾಲಯದ ಮಂಟಪ

ಎಮ್ಮಿಗುಡ್ಡ
ಶಿವ- ಪಾರ್ವತಿ ದೇವಾಲಯದ ಮಂಟಪ

ಮುಕ್ಕುಂಪಿ
ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯದ ಮಂಟಪ

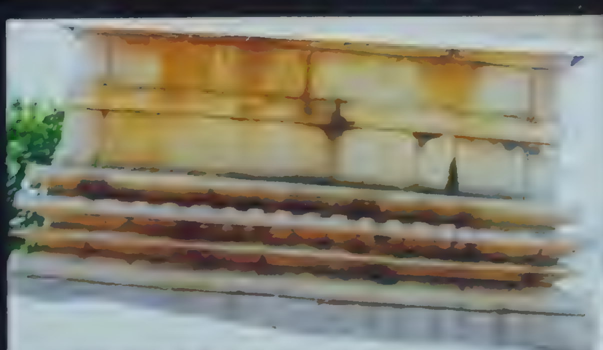

ಆನೆಗುಂದಿ
ಶ್ರೀ ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಮುಖಮಂಟಪ

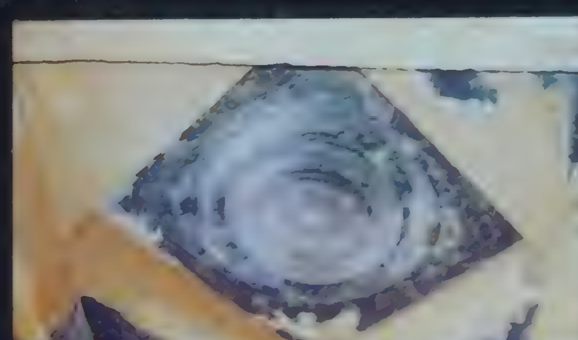

ಕನಕಗಿರಿ
ಶ್ರೀ ಕನಕಾಚಲ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯದ ಮಧ್ಯರಂಗ

ದೇವಾಲಯದ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಮತ್ತು ಭುವನೇಶ್ವರಿ

ಮುಕ್ಕುಂಪಿ
ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯ

ಮುಕ್ಕುಂಪಿ
ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯ

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳು

ಬಿಡಿಶಿಲ್ಪಗಳು

ಎಮ್ಮಿಗುಡ್ಡ
ಶಿವ- ಪಾರ್ವತಿ ದೇವಾಲಯದ ಶಿಥಿಲವಾಗಿರುವ ಶಿವಲಿಂಗದ ಪೀಠ

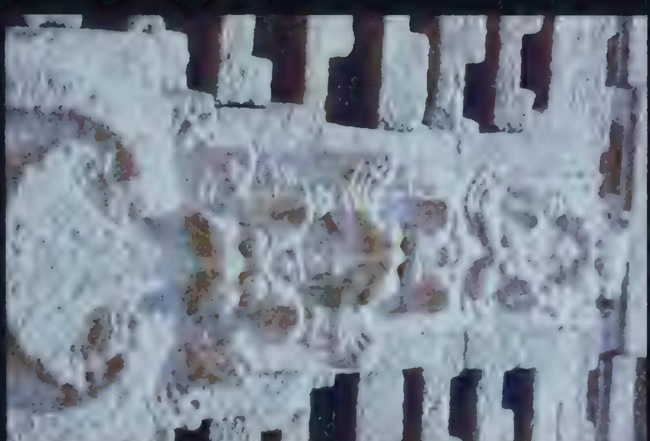
ಚಿಕ್ಕಜಂತಕಲ್
ಪಂಪಾಪತಿಯ ಶಿವಲಿಂಗ

ಹಿರೇಜಂತಗಲ್ ಗಣೇಶ

ಮುಕ್ಕುಂಪಿ
ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯದ ಶಿವಲಿಂಗ

ಮುಕ್ಕುಂಪಿ
ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯದ ಕೀರ್ತಿ ಮುಖಗಳು

ಮುಕ್ಕುಂಪಿ
ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯದ ಬಸವಣ್ಣ

ಶ್ರೀ ರಂಗನಾಥ (ಅನಂತಶಯನ ಭಂಗಿ) ಆನೆಗೊಂದಿ

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅನಂತಶಯನ ಭಂಗಿ, ಕನಕಗಿರಿ

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳು

ಬಿಡಿಶಿಲ್ಪಗಳು

ವೆಂಕಟಗಿರಿ
ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ

ಆನೆಗೊಂದಿ
ಅಂಜನಾದ್ರಿ ಬೆಟ್ಟ ಆಂಜನೇಯ

ಕನಕಗಿರಿಯ ನಾಯಕರು

ಕನಕಗಿರಿ
ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ಅಷ್ಟ ಗೋಪಿಕಾಸ್ತ್ರೀಯರು

ಆನೆಗೊಂದಿ ಶ್ರೀಗಣಪತಿ

ಹಿರೇಜಂತಗಲ್
ಶ್ರೀ ಪಂಪಾ ವಿರೂಪಾಕ್ಷೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ದ್ವಾರಪಾಲಕರು

ಕಾರಟಗಿ ಗಣೇಶ

ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳು

ಬಾವಿಗಳು (ಕೊಳಗಳು)

ಕಾರಟಗಿ ಸುಂಕ್ಲಮ್ಮನ ಬಾವಿ

ಕಾರಟಗಿ ಮಹಾದೇವ ಬಾವಿ

ಕನಕಗಿರಿ ಪ್ರವಾಸಿ ಮಂದಿರದ ಬಾವಿ

ಕನಕಗಿರಿ ವೆಂಕಟಾಪತಿ ಬಾವಿ

ಪುಷ್ಕರಣಿಗಳು

ಕನಕಗಿರಿ ರಂಗನಾಥ ಪುಷ್ಕರಣಿ

ಕನಕಗಿರಿ ಪುಷ್ಕರಣಿ (ನರಸಿಂಹ ತೀರ್ಥ)

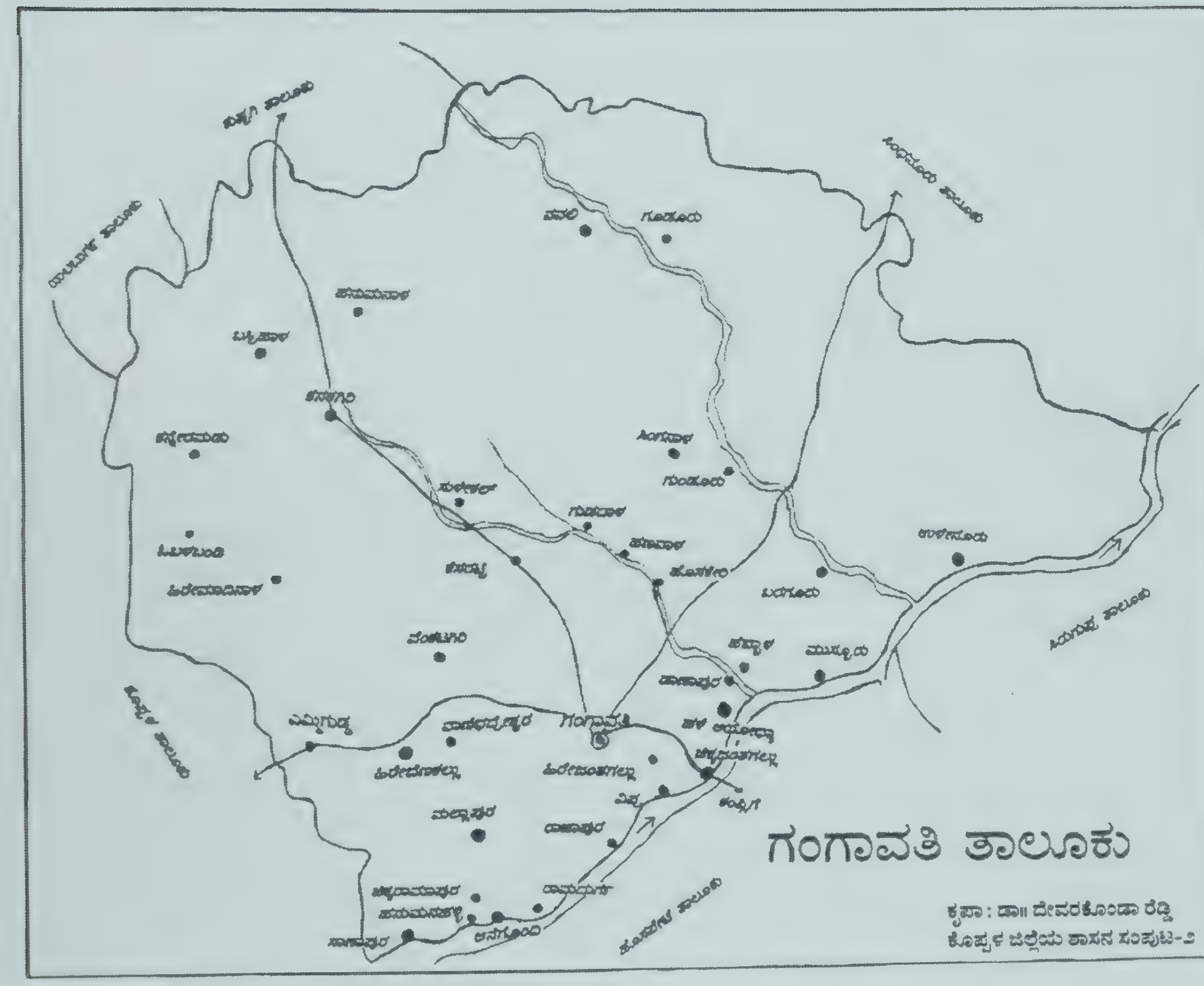
ಕೋಟೆಗಳು

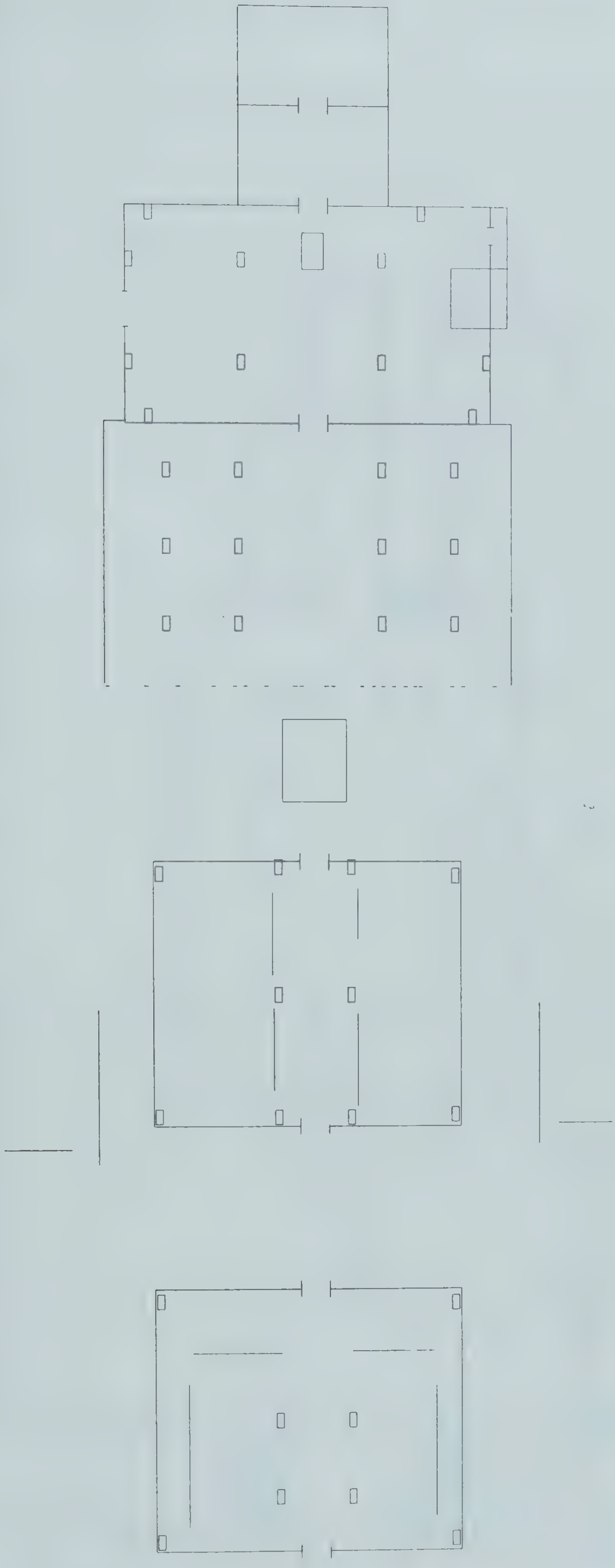

ಕನಕಗಿರಿ ಕೋಟೆ

ಆನೆಗೊಂದಿ ಕೋಟೆ

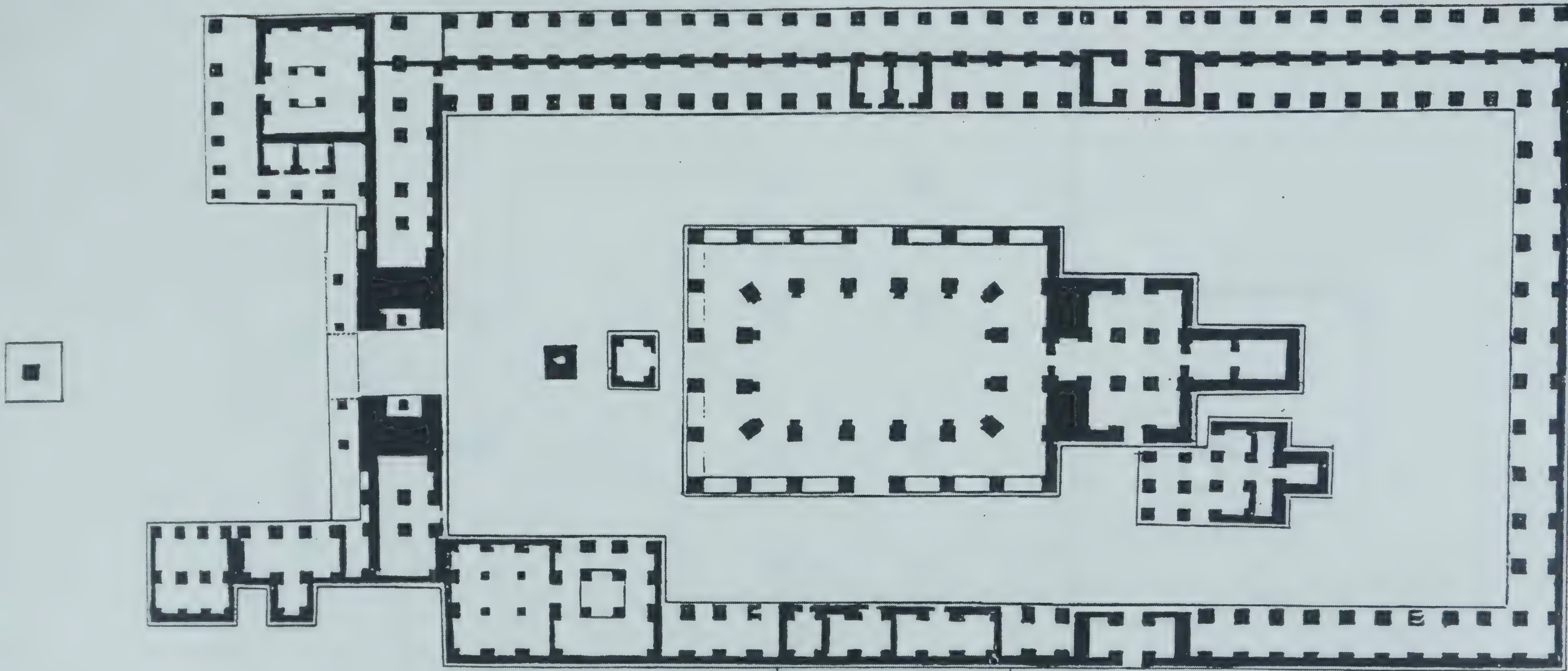

ಗಂಗಾವತಿ
ಎಮ್ಮಿಗುಡ್ಡ
ವೆಂಕಟಗಿರಿ
ಮಲ್ಲಾಪುರ
ಗಂಗಾವತಿ ತಾಲೂಕು
ಕೃಪಾ : ಡಾ|| ದೇವರಕೊಂಡಾ ರೆಡ್ಡಿ
ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ-೨

ಹಿರೇಜಂತಗಲ್ ಶ್ರೀ ಪ್ರಸನ್ನ ಪಂಪಾ ವಿರೂಪಾಕ್ಷೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ತಲನಕ್ಷೆ

ಗಂಗಾವತಿ

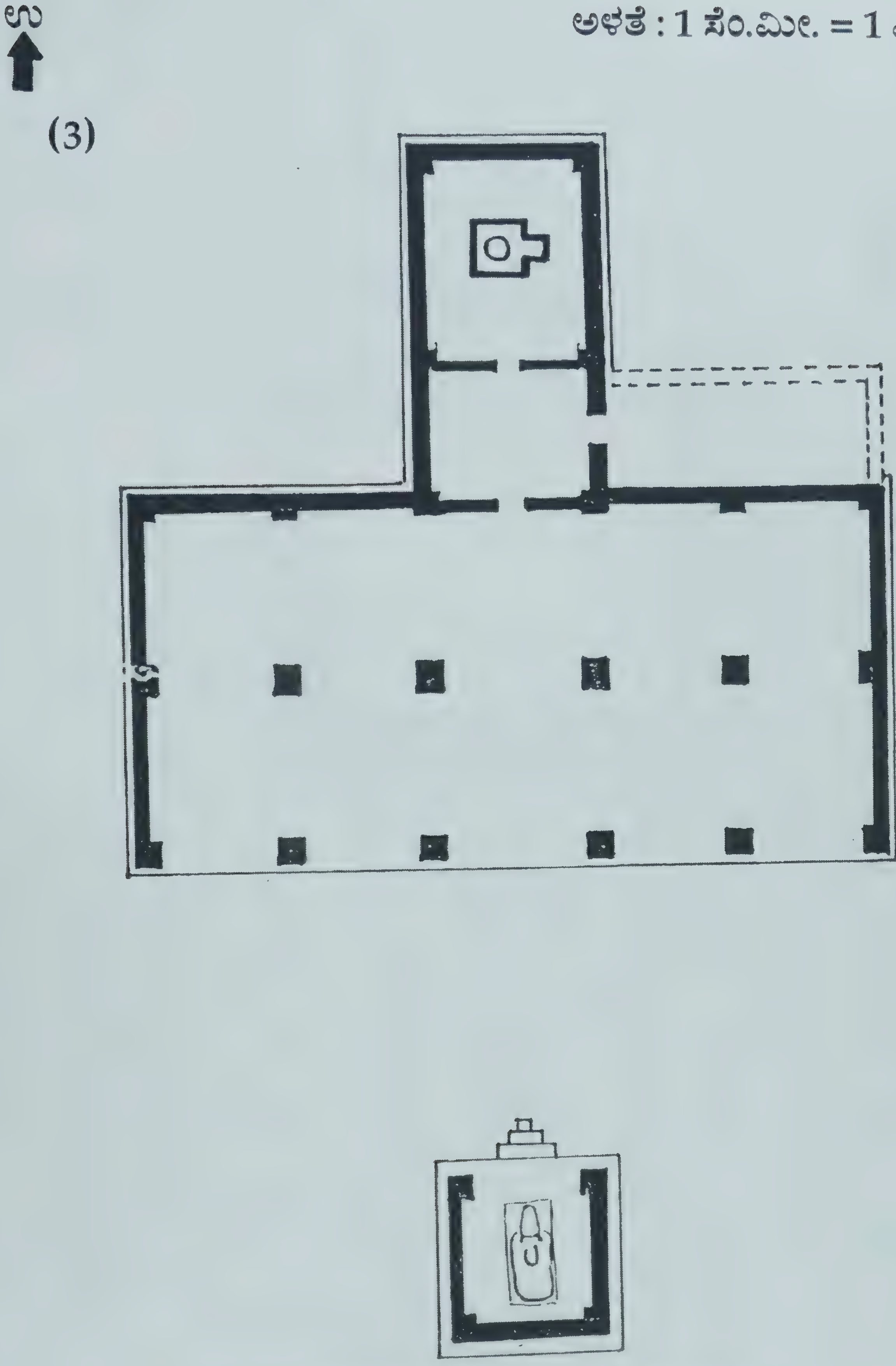
(5)

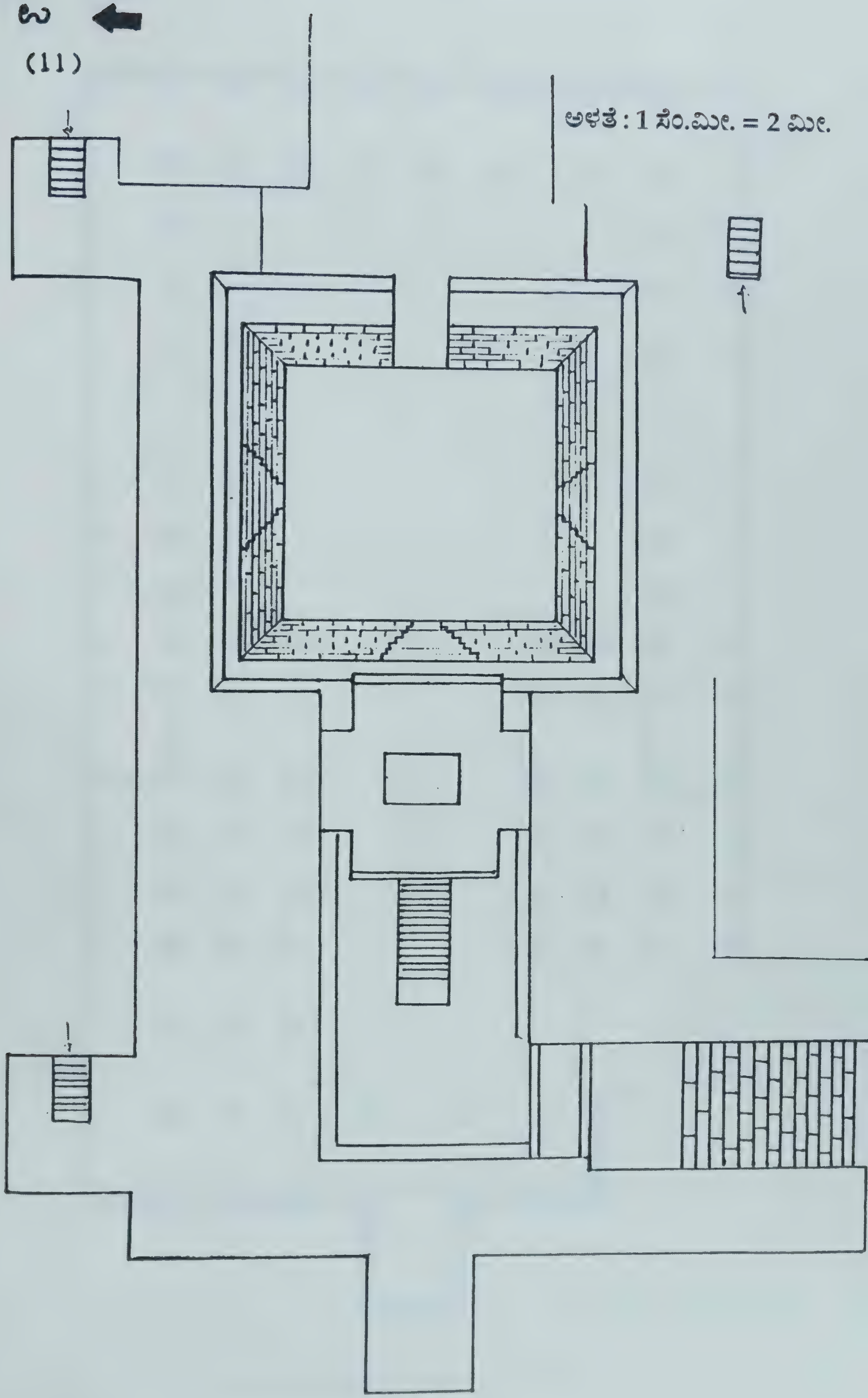
ಕನಕಾಚಲ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯದ ಅಂದಾಜು ತಲನಕ್ಷೆ

ಕನಕಗಿರಿ

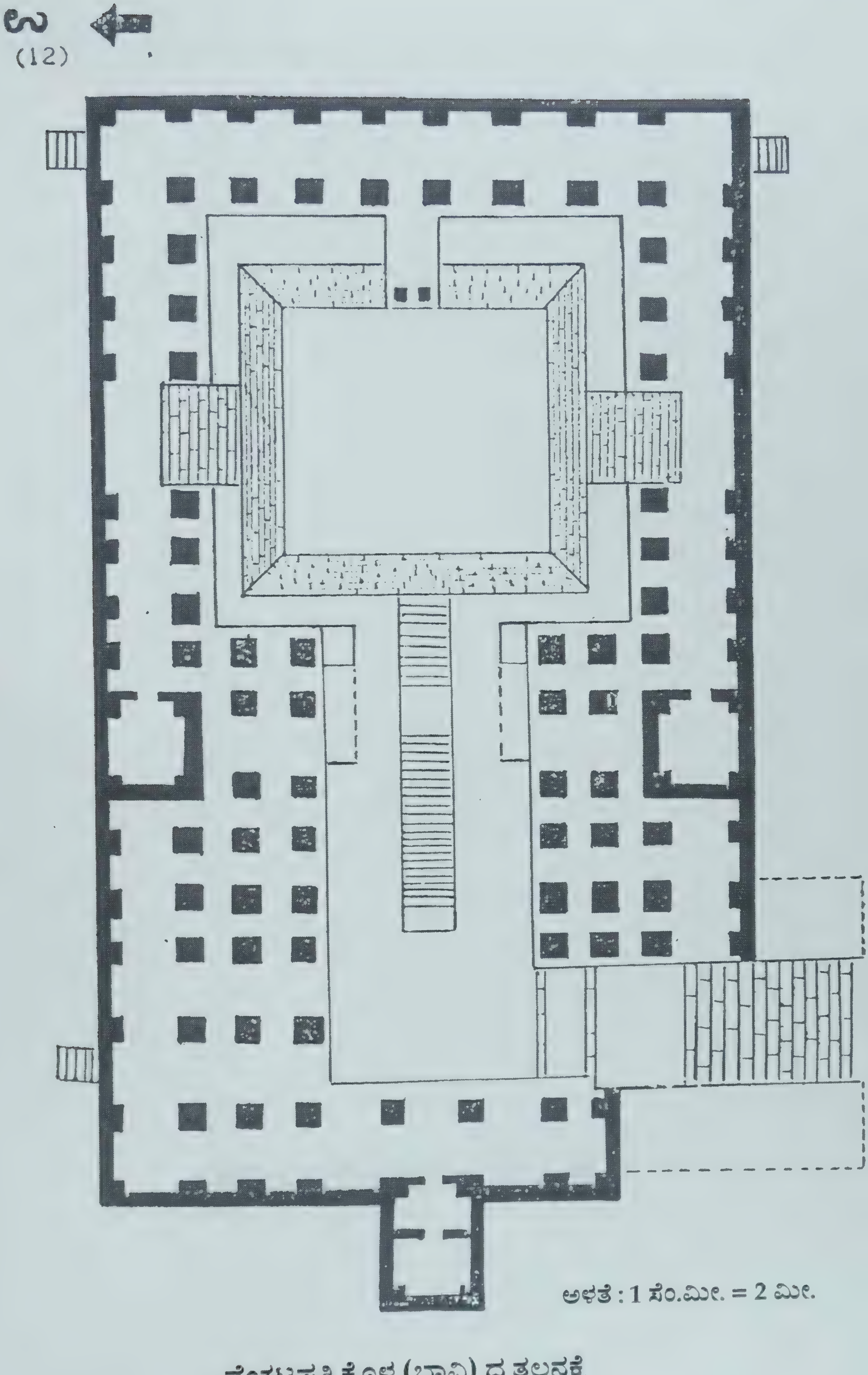
ಅಳತೆ : 1 ಸೆಂ.ಮೀ. = 1 ಮೀ.

ಪಂಪಾಪತಿ ದೇವಾಲಯದ ತಲನಕ್ಷೆ
ಕನಕಗಿರಿ

ವೆಂಕಟಪತಿ ಕೊಳ (ಬಾವಿ) ದ ಮೇಲೆ ನೋಟ (ನೆಲಮಟ್ಟ)ದ ನಕ್ಷೆ
ಕನಕಗಿರಿ

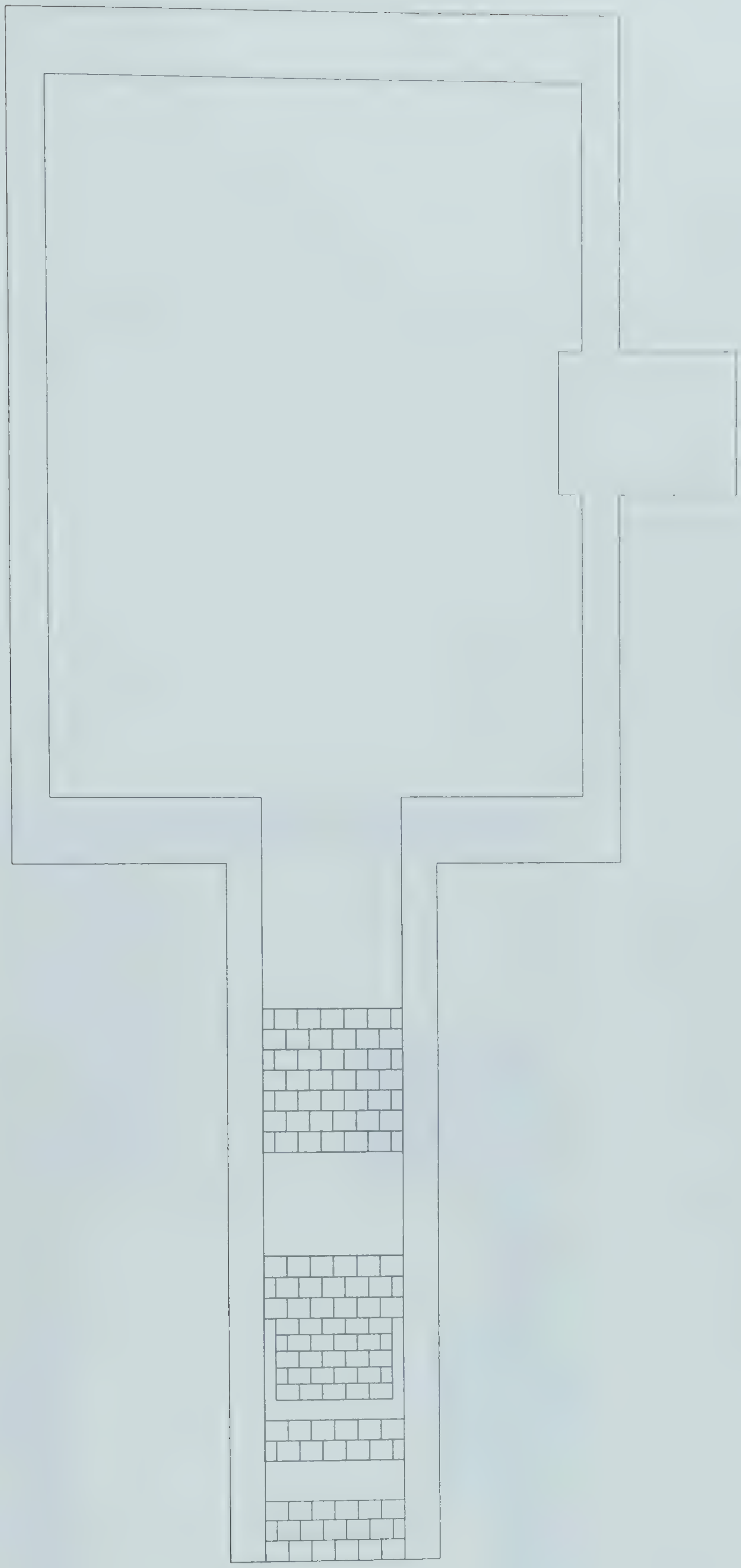

ಅಳತೆ : 1 ಸೆಂ.ಮೀ. = 2 ಮೀ.

ವೆಂಕಟಪತಿ ಕೊಳ (ಬಾವಿ) ದ ತಲನಕ್ಷೆ

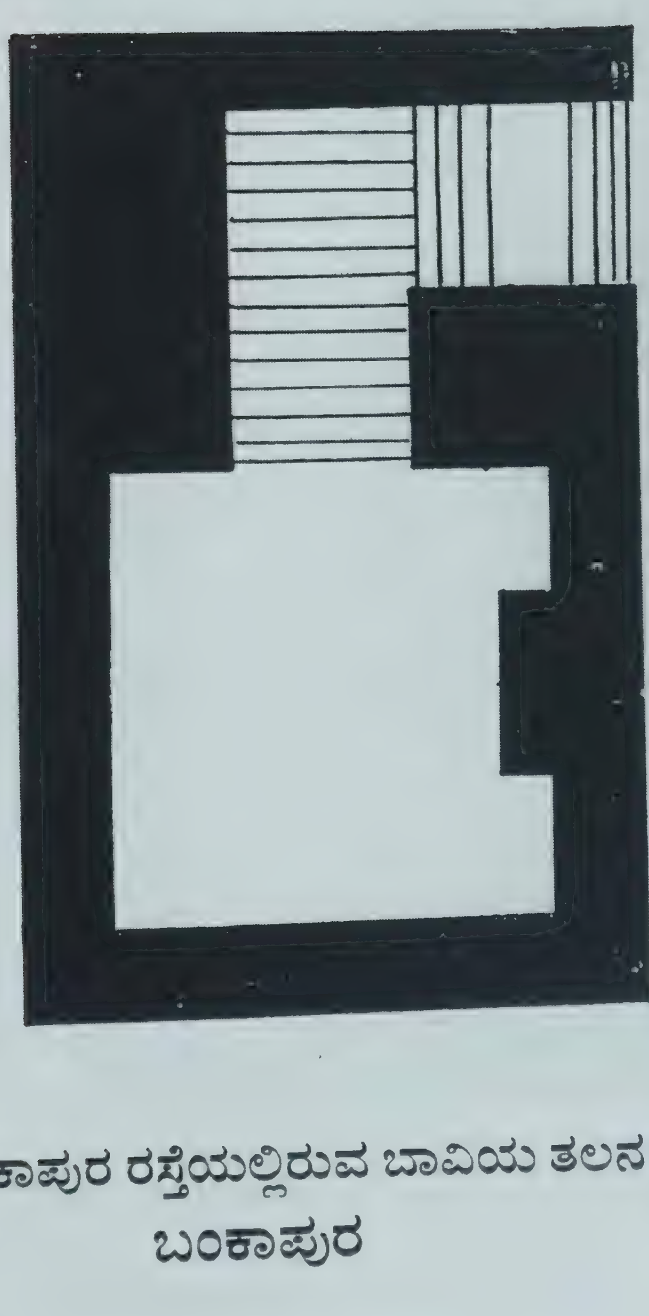
ಕನಕಗಿರಿ

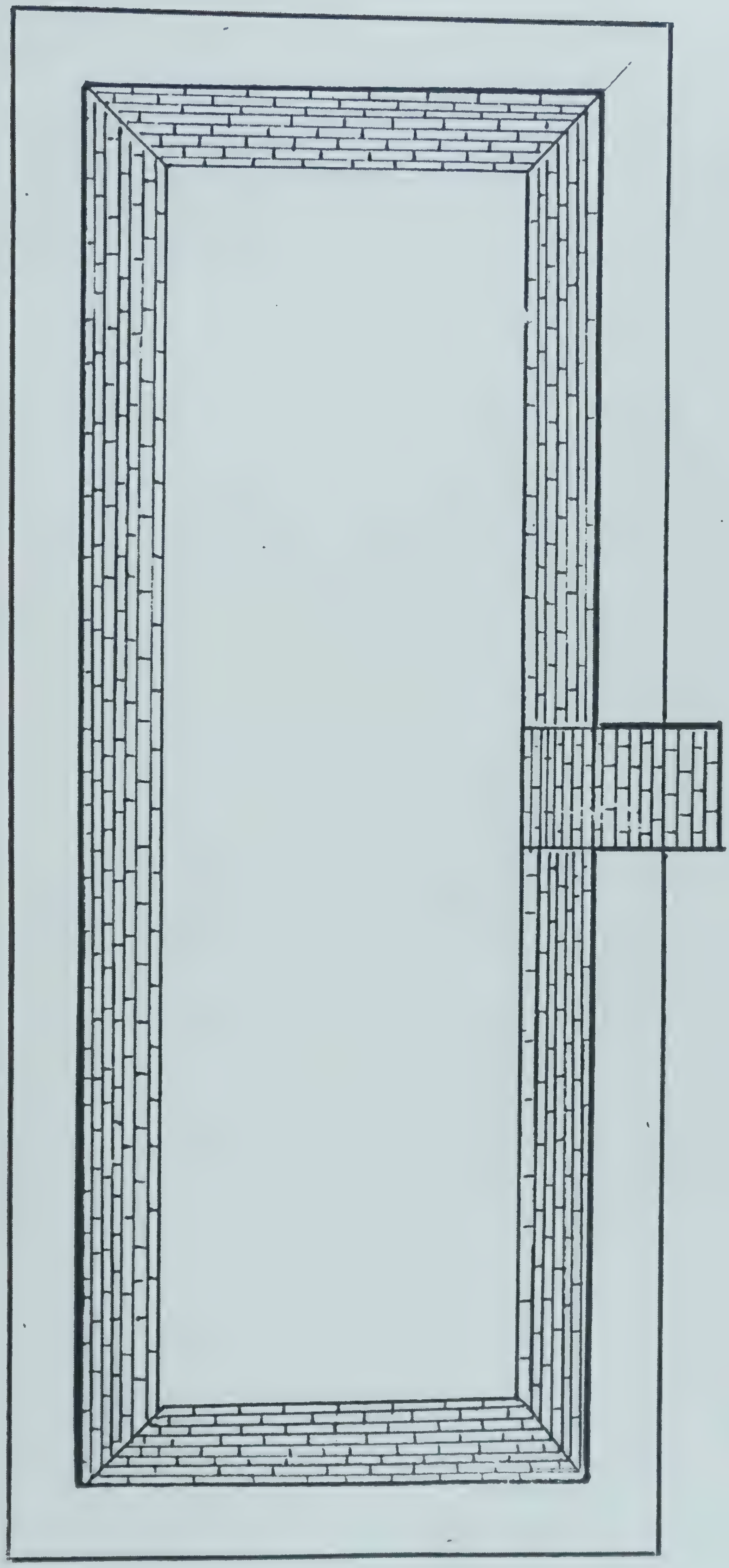
ಅಚ್ಚಮ್ಮ ಬಾವಿಯ (ನೆಲಮಟ್ಟದ ನಕ್ಷೆ) ನಕ್ಷೆ

(15) ಉ

ಬಂಕಾಪುರ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಬಾವಿಯ ತಲನಕ್ಷೆ
ಬಂಕಾಪುರ

ಅಳತೆ : 1 ಸೆಂ.ಮೀ. = 3 ಮೀ.

ರಂಗನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದಿನ ಪುಷ್ಕರಣೀಯ ತಲನಕ್ಷೆ
ಕನಕಗಿರಿ